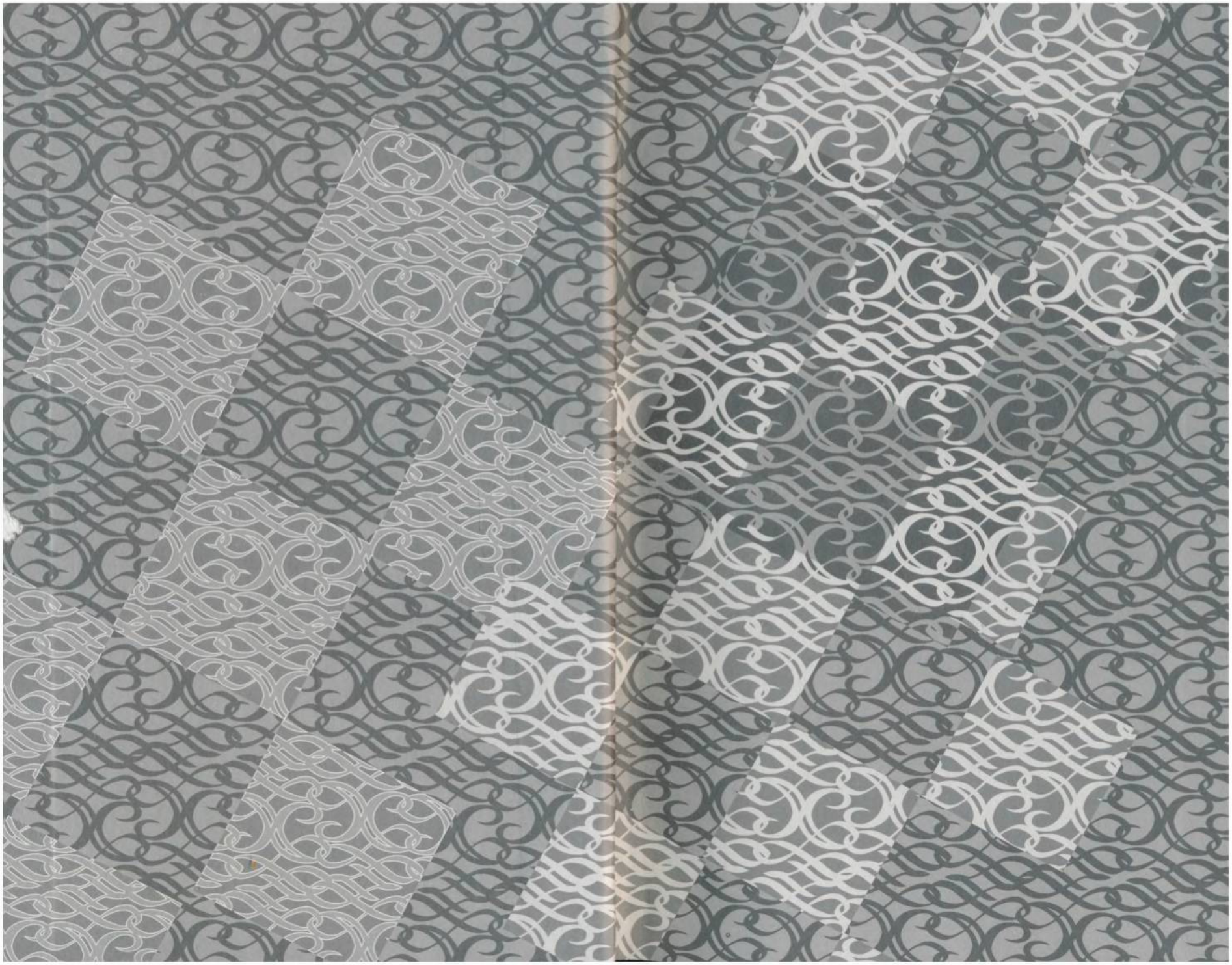
Хорватська література

Сучасна проза

FOLIO

HRVATSKI

suvremena proza

MOZAIK

ХОРВАТСЬКА

сучасна проза

МОЗАЇКА

Харків
«ФОЛІО»
2006

ББК 84.4
Х79

Упорядкування та передмова
Алли Татаренко

Післямова
Влахо Богішича

Художнє оформлення
Федора Лукавого

Рецензент: Влахо БОГІШИЧ

Книжку видано з ініціативи та за сприяння
Марини АНДРІЄНКО
(Клуб Zonta International "Львів-Замок")

© Алла Татаренко, упорядкування, передмова, 2006
© Влахо Богішич, післямова, 2006
© Федір Лукавий, художнє оформлення, 2006
© Видавництво "Фоліо", 2006

ISBN 966-03-3636-5

ЗМІСТ

ЗАПРОШЕННЯ ДО МАНДРІВКИ 7
Алла Татаренко

Павао ПАВЛІЧИЧ

ЧОВЕН З ВОДИ 11
Переклад Соломії Вівчар

ДОБРИЙ ДУХ ЗАГРЕБА 17
Переклад Івана Лучука

КНИГАРНЯ 27
Переклад Марії Василишин

Ірфан ХОРОЗОВИЧ

ЗЕЛЕНИЙ ВЕРБЛЮД 30
Переклад Алли Татаренко

ЩО СТАЛОСЯ З ІФЕТОМ 32
Переклад Алли Татаренко

Ґоран ТРІБУСОН

ІМПЕРІЯ ДУРМАНУ 33
Переклад Соломії Вівчар

ВОСЬМИЙ ОКУЛЯР 47
Переклад Соломії Вівчар

ВІДЕНСЬКІ ГРИБИ 59
Переклад Наталії Хороз

ПІДГОРІЛІ ПЛЯЦКИ 76
Переклад Оксани Охрім-Брезвин

Весна БІҐА

НІМОТНА ПУЩА 83
Переклад Мар'яни Климець

Дубравка УҐРЕШИЧ

ФОРСУВАННЯ РОМАНУ-РІКИ 111
Переклад Алли Татаренко

МІНІСТЕРСТВО БОЛЮ 119
Переклад Соломії Вівчар

Перо КВЕСИЧ

TRAMWAY-STORY 126
Переклад Мар'яни Климець

Давор СЛАМНІҐ

САЛЯМАМІ 133
Переклад Олексія Василенка

Едо БУДІША
КРАМНИЦЯ ТАЄМНИЦЬ 140
Переклад Мар'яни Климець
Юліяна МАТАНОВИЧ
ТРОЯНДИ НЕЗНАЙОМЦІ 145
Переклад Мар'яни Давидовської
Зоран ФЕРИЧ
АНГЕЛ В ОФСАЙДІ 150
Переклад Зоряни Гук
БЛЮЗ ДЛЯ ПАНІ У ЧЕРВОНІ ПЛЯМИ 170
Переклад Олексія Василенка та Наталі Чорпіти
Кармен КЛЯЙН
НАПРОЧУД ЗАХОПЛЮЮЧА КАЗКА ПРО ПІСЛЯМОВУ (І ПЕРЕДМОВА) 202
Переклад Зоряни Гук
Ренато БАРЕТИЧ
LIGAMENTUM INGUINALE 214
Переклад Наталі Чорпіти
Борис ДЕЖУЛОВИЧ
ВЕЛИКА БРЕХНЯ БЕПО ПАРТУГОЛОТОВА 223
Переклад Оксани Охрім-Брезвин
Мілєнко ЄРҐОВИЧ
НАДІЯ ВМИРАЄ ОСТАННЬОЮ 238
Переклад Соломії Вівчар
КАКТУС 251
Переклад Зоряни Гук
КРАДІЖКА 256
Переклад Наталії Хороз
МАМА ЛЕОНЕ 259
Переклад Алли Татаренко
Сімо МРАОВИЧ
СМЕРТЬ У МІЛАНІ 267
Переклад Марії Василишин
Луція СТАМАЧ
ПОСВЯЧЕННЯ ВЕСНИ 278
Переклад Мар'яни Климець
Влахо БОГІШИЧ
НОТАТКА ПРО ХОРВАТСЬКУ ПРОЗУ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ 293
НОТАТКИ ПРО ПИСЬМЕННИКІВ 298

ЗАПРОШЕННЯ ДО МАНДРІВКИ

Вже кілька років вулиці українських міст рясніють туристичними рекламами Хорватії – "країни тисячі островів". Турфірми запрошують здійснити подорож до "маленької країни для грандіозного відпочинку": літаком, автобусом, власним транспортом... Мандрівка ж літературною Хорватією залишається привілеєм небагатьох. Якщо йдеться про сучасне красне письменство, то, окрім поодиноких публікацій у часописах, український читач мав змогу познайомитись лише із воєнною лірикою Хорватії (збірка "У цей страшний час" і поетична добірка, надрукована 1996 р. у часописі "Всесвіт"), а також із романом Симо Мраовича "Константин Богобоязний" ("Факт", 2005). До цього переліку додається тепер "Хорватська мозаїка". Напевно, завдання укладачів було би простішим, якби можна було створити книжку-калейдоскоп, у якій фрагменти, в щоразу інакшому поєднанні, утворюють нові яскраві картини. Адже кожен вибір несе в собі елемент суб'єктивності, а відтак певної несправедливості. Тому з-поміж багатьох можливих форм ми обрали мозаїку, яка дозволяє зробити крок до представлення різнобарв'я літературної палітри сучасної Хорватії.

Проза, яку включено до збірки, належить до останньої чверті XX – початку XXI століття. "Хорватська мозаїка" складається по суті з двох блоків текстів, перший із яких містить твори представників так званої "хорватської молодої прози" кінця 70-х – початку 80-рр. XX ст., які плекали жанри літературної фантастики борхесівського типу, сповідували принципи гри й парадоксу, прагнули створити поетику "вавілонської бібліотеки". Це оповідання сучасних класиків Павао Павлічича, Ґорана Трібусона, проза Дубравки Уґрешич. Фантастична лінія хорватської прози, яка була однією з домінуючих протягом останніх десятиріч, представлена оповіданнями Едо Будіші та Весни Біґи, позначеними типово постмодерністичним, інтертекстуальним розумінням жанру, в той час як оповідання Давора Сламніґа і Перо Квесича пропонують свою версію "чудесного", засновану на гуморі (інколи чорному, а інколи життєрадісному) й грі. Водночас читач має змогу простежити розвиток певних оповідних моделей, побачити, які плоди дала згадана парадигма в сучасній хорватській прозі. Тому в добірці присутні також яскраві приклади літературних експериментів, обіцянок, які постмодернізм давав, але не завжди виконував.

Збірку побудовано так, щоб читач міг ознайомитись із актуальною хорватською літературною сценою. Поруч із новими творами "живих класиків" він знайде добірку оповідань представників наступної генерації, творчість яких здобула широке міжнародне визнання – передовсім Мілєнка Ерґовича та Зорана Ферича. На відміну від "новопрозівців", прозаїки зламу століть звертаються до дійсності, створюючи свої неповторні, меланхолійні або сонячні, але завжди яскраві літературні полотна. Серед пись-

менників "Хорватської мозаїки" – уславлені майстри слова й "молоді надії", адже в наміри тих, хто готував добірку, входило створення панорамної, справді широкої картини. Саме картини, а не фотографії, яка фіксує певний момент і певний стан. Картина ж увічнює період, сконцентрований у миті, дозволяє зазирнути в минуле й замислитись про майбутнє. Власне з цією метою, сподіваючись на зацікавлених читачів, додаємо до текстів оповідань нотатки про письменників. Замість сухих біо-бібліографічних довідок відомий хорватський літературознавець Влахо Богішич подає стислий, але надзвичайно місткий огляд творчого шляху й особливостей поетики кожного письменника. Хочеться вірити, що назви творів, які там згадуються, невдовзі втратять свою абстрактність для української читацької публіки і прикрасять титульні сторінки нових видань.

Сподіваймося, що й цим книжкам пощастить знайти підтримку, як пощастило "Хорватській мозаїці". Від імені всіх, хто долучився до виходу в світ цього видання, щиро дякую письменникам, котрі подарували нам права на переклад і публікацію своїх оповідань. Своєю появою ця книжка завдячує п. Марині Андрієнко, якій належить ідея публікації й фінансова допомога в її реалізації. Очолюваний нею клуб Zonta International "Львів-Замок" нещодавно підтримав видання прекрасної антології української жіночої прози "Незнайома" (упор. В. Габор), а тепер – збірку репрезентативних творів хорватської (не лише жіночої, але й чоловічої!) прози. Окрема подяка – рецензентові видання, авторові післямови п. Влахо Богішичу, директору Лексикографічного інституту ім. Мирослава Крлежі (Загреб). Хочемо подякувати йому, а також доцентові Львівського національного університету ім. Іва-

на Франка п. Андрієві Юрашу за сприяння у вирішенні технічних проблем видання. І нарешті, найсердечніша дяка друзям і колегам за щиру й дієву підтримку.

І ще одна заувага. "Хорватська мозаїка" не задумувалася як антологія й не претендує на всеохопність або ж ексклюзивність у виборі текстів. Головний принцип, яким керувалися її автори, – задоволення від читання. Сподіваємося, що мандрівка літературними просторами Хорватії принесе Вам радість і бажання здійснити нову подорож.

Алла Татаренко

ЧОВЕН З ВОДИ

Після плавань трудних опустив
вітрила човен мій новенький...
МАРУЛИЧ

Й тепер добре пам'ятаю першу книжку, яку прочитав. Це було тієї осені, коли я пішов до першого класу. Минув незабутній вересневий ранок, коли я, у білій сорочці і блакитних шортах, із рівним проділом у волоссі й гордістю, що світилася у широко розплющених очах, стояв серед неймовірного галасу шкільного коридору, тримаючи маму за руку. Щез той страх усього: величезності свіжовитертої триногої дошки з червоними лініями, учительки в рожевій американській блузці, чужого плачу, з якого ми всі сміялися, хоч нам самим хотілося плакати. І коли проминули перші дні гарячки й ночі прекрасних і важких снів про школу, коли зникли всі ті чари, я почав читати "Піноккіо". Я вже заспокоївся і кожного дня, виконавши домашнє завдання, міг робити все, що захочу. А вже настав жовтень, вранці небо було кольору шинельного сукна, а у повітрі відчувався запах роси. Все вказувало на те, що скоро потрібно буде одягати довгі штани, що пополудні на кухні почнуть палити і незабаром мама відкриє одну з тих скляних банок із вишнями, які стояли на ве-

ликій шафі. Мені було приємно, що все відбувається саме так, я зручно згортався клубочком на старій ґулястій канапі на кухні й читав "Піноккіо", сховавши кулаки у рукави старого різнокольорового светра.

Книжка була досить груба, оправлена у картонну обгортку, з багатьма гарними й загадковими картинками на суперобкладинці і всередині. Великі літери, що були схожі на будинки, м'ячі, стільці, змій, героїв, які рухалися, відповідали моїй уяві першокласника. Мама сиділа й церувала панчохи, запхавши усередину великий дерев'яний гриб, а тато за своїм столом у кутку в маленькому колі яскравого світла ремонтував годинники. Надворі було похмуро, на подвір'ї, на вологому осінньому вітрі в'яли жоржини. Я вмощувався і, насолоджуючись цим моментом, таким зручним для читання, розгортав книжку й починав новий розділ.

Найбільше мене заворожувало те, як чудово вони доповнюють один одного. У кожному розділі було так багато подій, що наприкінці кожного з них мені здавалося, що Піноккіо тепер уже нарешті буде щасливий або що його вже ніщо не врятує, але тоді все знову продовжувалося, у найпрекрасніший спосіб пов'язуючись із тим, що вже було сказано у попередньому розділі або у тому, що був перед ним. І ніде не було ніякої помилки, все відбувалося так гарно, але, знову ж таки, так неочікувано.

І хоч закінчення книжки мені не сподобалося – я не міг зрозуміти, як це Піноккіо став хлопчиком, а його дерев'яне тіло залишилось лежати в кутку (воно, здавалося мені, теж повинне було зникнути) – все-таки я хотів дізнатися, що було далі з дерев'яним хлопчиськом, його батьком Джеппетто, феєю Фатімою, цвіркуном та іншими, і це мене спонукало відразу позичити почитати ще якусь книжку. Сталося так, що цією книгою був "Золотий ключик" Алєксєя Толстого. Тут все прекрасно

продовжилося. Мені не заважало, що тут Піноккіо називається Буратіно і що все розпочинається спочатку, трохи інакше і з новими деталями, адже це було продовження. Тому мені хотілося, щоб так було і з іншими книгами.

На моє здивування, так і траплялося. У кожній книжці було щось, що видавалося мені продовженням попередніх, так ніби воно було наслідком уже прочитаного. Змінювалися імена, прийшли мисливці, дівчата у зачарованих палацах, закуті лицарі, мореплавці, гноми, карбівничі, індіанці й навіть тварини: зайці, їжаки, лисиці. Але в усьому я знаходив якусь таємну схожість, щось, що їх пов'язувало: усі книги, здавалося, утворювали якесь коло, і кожна з них у свій спосіб описувала подібні події та образи. Так я читав і читав, а мама пополудні раніше вмикала світло, щоб я не псував зір, і давала мені гроші, щоб я пішов до магазину й подихав свіжим повітрям.

Продовження одних книжок в інших приваблювало мене найбільше, викликало у мене справжню насолоду від читання. І коли я читав якусь книжку, то нетерпляче і з приємним тремтінням очікував того місця, де дії пов'яжуться і де я натраплю на щось знайоме. Іноді це місце з'являлося у самому кінці книги, або, прочитавши книгу, я повертався до найцікавіших місць і тоді раптом згадував, відкривав сторінку і, сповнений радістю, так ніби це я її створив, перечитував.

Так мене почала захоплювати думка про те, що було б, якби я міг узяти з книг лише деякі розділи, лише уривки, які добре поєднуються, і скласти їх, сісти й переписати їх один за одним, сполучаючи місця, що узгоджуються без швів. Так я б отримав нову книжку, у якій відкинув би все, що не з'єднується, і котра б містила лише найкращі моменти. Я з радістю думав, яка б це була велика книга і як би вона могла ще збільшитися, якщо включи-

ти у неї і все те, що я ще прочитаю. Яка б це була красива робота, я б нею займався завжди, читаючи й пишучи, думаючи, що тільки я єдиний здогадався про це.

Я не знав, чому всі книги пов'язані. Я розумів, що їх пишуть різні люди, але книги завжди здавалися мені спорідненими, може, тому, що вони за своєю книжковою природою відрізнялися від усього іншого, і мені, недосвідченому читачеві, потрібно було опертися на щось знайоме для того, щоб зрозуміти нове. Я завжди відчував радісне збудження, коли доторкався до обкладинки з яскравого картону, яка заміняла справжню обкладинку, що розлетілася, і коли я перегортав пошарпані сторінки, де синіли збляклі бібліотечні штампи, а подекуди було нашкрябане олівцем якесь зауваження, малюнок або грубе слово. Я вірив, що всі книги – це лише розповіді, але мені чомусь завжди здавалося, що вони розказують про щось, що, може, все-таки десь відбулося і що, можливо, відбудеться й зі мною.

Звичайно, були тижні, а навіть і місяці, коли я не читав. Траплялося таке напровесні, коли тане сніг і вода капає з дахів, коли сонце спонукало мене піти подивитися, як з-під колишньої ковзанки пробивається жовта волога земля, яка здається гарячою, і подивитися, як над лугами підіймається мжичка, а небо біле і голубе, таке ж, як і калюжі на дорозі; або пізніше, коли наставав час ходити босоніж і ми разом усією вулицею вчилися плавати. Тоді, кажу, я не читав або читав хіба лише по сторінці в день, і хоч я був неуважним, однак завжди знаходив місце (яке іноді ледве міг пригадати), пов'язане з чимось у попередній книжці.

Потім настали роки, коли я мусив думати про багато інших речей: про своє місце серед друзів, про свої схильності до того чи іншого; я став помічати потаємні нотки у розмові, стосунки між бать-

ками, хоробрість і боягузтво, справедливість і перші сторінки газет. Я думав про те, ким стану, а книги були мотивом й ілюстрацією до інших інтересів, а не самоціллю, і тому мало що з них залишалося у моїй свідомості. У мені затримувалися лише краплинки, лише уривки, і я щораз слабше бачив зв'язок між книгами. Може, це було тому, що мені здавалося, ніби я тепер вже краще знаю, що таке книги, що я їх розумію. Я вже не міг знайти ті місця, які мене колись так зачаровували, які підказували мені, що Піноккіо – це Буратіно, Робінзон – це Гулівер, а підмайстер Хлапич – П'ятнадцятирічний капітан. Але я не відмовився від пов'язування: тепер мені здавалося, що, можливо, я міг би поєднувати речення. Я навіть гадав, що це і краще. Більше не потрібно було поєднувати героїв і дії (а таке сполучення почало здаватися мені наївним), достатньо було взяти речення, те, що вони означають у книжках, у найважливіших і найдраматичніших місцях, а тоді пов'язувати і пов'язувати їх, аж доки я не отримаю щось нове, що говоритиме про щось, чого не розкаже жодна інша книга, про те, що мене цікавить. Я хотів, щоб ті речення зберегли значення, яке вони мали у своїх книгах, і щоб одночасно вони брали участь у тому, що, сполучаючи їх, творив я.

Але помалу минулося і це. Я ставав старшим, багато читав і багато чого відкидав, захоплюючись лише окремими книгами. Моє життя змінювалося, я ставився до книг і до всього іншого більш критично, я почав усвідомлювати відносність того, про що вони розповідають і у що вірять, відносність їх важливості й ролі у світі, а також їх важливості для мене. Але це, однак, не зменшило моєї любові до книг, вона стала більш зрілою і тому часто хворобливою.

Так я через слово спустився до літер і тепер поспішаю завершити розпочату роботу, доки і бук-

ви мене не покинуть. Я відмовився від наміру поєднати різні книжки (тепер, коли я вирішив присвятити їм своє життя) й окремі речення з них. Мені бракує сили, і я більше не можу бачити ту таємницю, яка колись так ясно поставала переді мною. Тому я розумію, що рішення створити щось із букв різних книг має у собі щось штучне й холодне, йому бракує натхнення. Але я мушу це зробити для того, щоб зберегти спогади про те, що я думав у дитинстві і юності, і щоб розрахуватися за те, що книги дали мені.

Я беру літери з книг, з поезій, у яких вони мають особливе значення, що підносить їх понад іншими і, здається, має у собі велику частку краси твору. Такі літери я хочу взяти, скласти їх, зробити з них слова, які отримають нове, особливе значення, будуть кращими, ніж ті самі слова, складені з інших, звичайних букв, засяють справжнім блиском. Я хочу ввести літери з найрізноманітніших книжок, з книг про всі науки й мистецтва, з математики, де є символи, і з читанок з ономатопеями.

Ця розповідь – це експеримент із буквами. У цей час, коли я її пишу, я нічого не можу сказати про те, наскільки вона вдала, наскільки вдалими є окремі слова, бо я не бачу її у цілісності. Я брав слова звідусіль – і про кожну літеру, яку я написав, і про ті, які ось пишу, я знаю, звідки їх узяв і що вони там значать або принаймні що значать для мене. Тепер мені страшно закінчувати, зробити з цієї розповіді щось завершене, усьому надати остаточного значення, яке більше не можна буде змінити. Бо, питаю, що може бути, якщо я знову почну читати книги, з яких узяв літери? Я боюся зміни, яка настане. Може, завершивши цю розповідь, я зможу підтвердити собі й читачеві, що використовую чужі букви, і, можливо, це погано.

Тепер, коли я займаюся лише літерами, переді мною раптом відкрилася неозорість можливості їх

комбінувати, і наді мною нависає чимало творів, у які я ще не заглядав. Тож, ця розповідь, можливо, ще матиме продовження і їй ще не кінець. Тому я і не ставлю крапки

Переклад Соломії Вівчар

ДОБРИЙ ДУХ ЗАГРЕБА

Валентин Кнез і сам вже добре не пам'ятав, коли саме й чому почав займатися статистикою, бо йому здавалося, наче це було так давно, що корінь цієї пристрасті мусив сягати аж у дитинство. Запитуючи самого себе про причини такої любові до цієї науки, він дійшов висновку, що його до неї насправді привабило сильне відчуття суспільності, яке, попри той факт, що він був самотньою людиною, було у нього напрочуд могутнім і завжди присутнім. Валентин Кнез постійно відчував потребу виконати свій обов'язок перед суспільством, бажав якомога більше займатися людьми довкола себе і присвячуватися їм, щоб таким чином прожити якомога повніше життя; йому здавалося, що цього можна досягнути за допомогою статистики, адже вона, з одного боку, займається людьми та їхніми діяннями, а з іншого боку, дає цим людям напрочуд корисні знання та відомості, тим самим допомагаючи їм.

Він також не пригадував, як саме вирішив вести облік злочинів і нещасть, погибелей, убивств, бійок, різанин, утоплень і задушень. Бо він не кохався у криміналістиці, не був поціновувачем детективної літератури; мабуть, і тут вирішальним було те його соціальне відчуття: усі ті явища (грабунки, пожежі, нещасні випадки на виробництві, залізничні катастрофи) виникали напрочуд часто,

тому Валентин хотів статистично визначити, скільки їх, де вони найчастіше трапляються, які зазвичай їхні причини, яка їхня частота й інтенсивність, щоб на основі тих досліджень долучитися до викорінення цього суспільного зла.

Він старанно купував газети з усіх куточків країни, особливо вечірні, які повідомляли найбільше вістей про кримінал, уважно вирізав статті та замітки з судових і криміналістичних рубрик, а на шафі у своїй самітницькій кімнаті тримав багато папок із розсортованими, систематизованими та коментованими газетними вирізками. За всіма подіями він слідкував до самісінького кінця, відав про долі вбивць і втікачів, знав поіменно рецидивістів й амністованих за добру поведінку у в'язниці. Поступово він почав займатися виключно злочинами, адже вони йому здавалися особливо згубними для суспільства, а випадкові нещастя закинув.

Звичайно, його робота полягала не лише у збиранні вирізок: на своєму оббитому пакувальним папером столі, на якому стояла лампа з зеленим абажуром, він зробив низку таблиць, обрахункових колонок і покажчиків. Класифікував злочини за мотивами (ревнощі, пограбування, самооборона, халатність, помста), за соціальним станом (волоцюги, селяни, робітники, службовці, інтелігенція), за числом жертв (одна, дві, три, більше), за зброєю та знаряддями злочину (револьвер, ніж, арматура, пляшка, кастет, камінь, кулак, отрута, мотузок та інше), за тривалістю слідства, за статтю та віком винуватців, за місцем скоєння злочину, за містами, за республіками та областями. Усе в нього було посортоване, він вважав, що володіє інформацією як мало хто в країні, а також був певен, що все це корисна праця, бо він її виконував творчо, наче вчений. Окрім таблиць, він зробив також карти цілої країни (а також інших країн, наскільки це було можливо), а на них

спеціальними лініями сполучив місця, де відбувалися схожі злочини, з однаковою частотою та подібними винуватцями. Він назвав їх *ізокримами* (від *грец.* isos – "однаковий" та *лат.* crimen – "злочин") і міг за всім по них чудово слідкувати.

Між іншим, важливо наголосити на тому, що Валентин особливу увагу приділяв своєму місту, Загребу, яке він спершу дослідив, а тоді вже слідкував за ним щонайприскіпливіше. Знав точно кожен дім, де відбулося вбивство, кожну кімнату, де хтось задихнувся газом, кожну ванну, в якій когось утопили, кожну корчму, де хтось дістав ножа в живіт, кожну галявинку в передмісті, де когось затовкли кілком. Він відвідував усі ті місця й мав цілком точне уявлення про ті події. Любив своє місто, і його доля хвилювала Валентина найбільше.

Роки наполегливої та самовідданої праці не могли не принести плодів. Звичайно, не у вигляді суспільного визнання чи слави (бо все це ще було його таємницею), лишень у вигляді тихої внутрішньої радості, наче в майстра, який завершує свій витвір. Матеріал, яким володів Валентин Кнез, все більше розростався і ставав краще та систематичніше опрацьованим. Статистикові на думку спадали все нові й нові ідеї, а сам він усе краще усвідомлював, яким скарбом володіє.

Звичайно, обрахунки ніколи не є самоціллю: вони завжди тяжіють до якихось ширших, узагальнюючих висновків, що випливають із їхніх досліджень. Статистик злочинів Валентин Кнез не уявляв собі можливого висновку, точніше, він не тяжів до перегляду стосунку злочинів до суспільства загалом. Вважав, що достатньо встановити, ще й як достатньо, які саме злочини стаються, в якому суспільному стані і за яких мотивів, щоб визначити масштаби злочинів взагалі, беручи злочин апріорі, ставлячись до нього, як до одного з найбільших суспільних лих.

Тим часом дійшло до того, що результати його праці почали і його самого дивувати. Одного недільного ранку, коли він сидів сам у своїй кімнатці над паперами, гортаючи їх поволеньки та поглядаючи на сіру стіну будинку у дворі, він помітив одну річ, що привернула його увагу. Висновки окремих своїх статистичних оглядів, як і витяги окремих випадків, він обводив червоними кружечками; а тепер зауважив, що між тими острівцями чомусь завжди однакова відстань, вони завжди схоже розташовані на білому аркуші. Спершу він відчув лишень задоволення від власної педантичності та прецизійності своєї праці. Аж раптом спитав себе, чи не існує часом певної взаємозалежності між справжнім плином подій і його графічним зображенням.

Він узявся все перевірити. Перш за все спитав себе, чи не прагнув він, бува, у своїй погоні за впорядкованістю підсвідомо тієї правильності. Але ні: він швидко впевнився, що та правильність приходить з іншого боку, що вона зумовлена записаними подіями. О Господи! І завмер, зачудований, у задумі. Та це ж може мати далекосяжні наслідки! Такі наслідки, яких ніхто, а тим паче він сам, не міг би сподіватися. Це було чимось настільки новим, настільки збудливим, що Валентин Кнез із подвоєною енергією пірнув у роботу.

Ідея виявилася напрочуд плідною і щодня здобувала нові підтвердження. Валентин Кнез встановив, що існує не лише чітка статистична частота подібних випадків, але й правильність їхньої з'яви. Вона спершу була трішки неясною, проте, проникаючи глибше у суть системи, дослідник більше не міг сумніватися в ній: вона вже була надто очевидною, надто математичною, надто привабливою. Злочини відбувалися наче за попереднім кошторисом і один за одним входили до Кнезової схеми, підтверджуючи систему і зворушуючи її автора.

Картина ставала все яснішою і яснішою. І не лише це: згодом статистик міг точно сказати наперед, скільки злочинів станеться в Загребі певного місяця, наскільки вони будуть тяжкі й у скількох приблизно випадках винуватця буде схоплено. Про це треба було написати книгу. Він завів нову папку з назвою ПЕРЕДБАЧЕНІ ЗЛОЧИНИ.

Проте він ще мусив чекати. Він бачив, що не знає ще всього, але знатиме щораз більше. Бо з плином часу (а були то місяці й роки) його передбачення ставали все яснішими та прецизійнішими, були настільки прозорими, що він аж сам себе запитував, чи повірить хоч хтось у них. Власне, тепер він уже міг – на основі статистики – передбачити і де точно трапиться злочин, на якій вулиці, в якому будинку, хто його здійснить, чим і яким способом. Передбачав дітовбивство, підпали, повішення і локалізував їх в окремих частинах міста, визначав їм час і місце, навіть тривалість. Почувався дещо тужливо і трепетно, коли зранку йшов до якоїсь корчми в Дубраві, знаючи, що цього вечора в ній когось уб'ють, передбачаючи кількість ножових поранень у живіт і під лопатку, кількість порізів розбитою пляшкою і кількість ударів стільцем. Зупинявся в задумі перед вікнами якогось будинку у вишуканих північних дільницях міста, знаючи, що тут цього ж пополудня якийсь чоловік задушить свою дружину. Це було для нього великим випробуванням, було це якесь страхітливе, фаталістичне відчуття безпорадності, ба навіть причетності до того всього, відповідальності, від чого Валентин Кнез ніяк не міг вивільнитися. Не було в нього можливості позбутися цього: він знав, що злочинам ніяк не можна завадити (не лише тому, що він слабкий і сам один, але й тому, що вони стаються невідворотно), знав, що йому ніхто б не повірив. Тому й далі збирав відомості.

Час минав, картина все доповнювалася, Валентин Кнез – не лише невмолимо ведений своєю ідеєю, радше підштовхуваний усе новими й новими відкриттями – поволі розширював, розробляв і навіть радикалізував свою візію ситуації, свої висновки, що випливали зі статистики. Спершу він це робив боязко, скромно, потерпаючи, щоб не бути надто поспішним і не виглядати перед самим собою претензійним, але нові відкриття (насправді нові підтвердження його головних думок) підштовхували його йти у висновках все далі, щоб скеровувати й узагальнювати.

Коли він пересвідчився у правильності, у математичній точності здійснення злочинів, його поступово почало турбувати питання про значення тієї правильності, про її роль у житті міста і про її значення для його функціонування. Знову ж таки, Валентина Кнеза не цікавило, чим та правильність зумовлена, він радше бажав відкрити, що ж вона сама зумовлює, і надіявся, що у такий спосіб виявиться і її причина. Він запитував себе про роль тієї правильності у функціонуванні міста як механізму. І знову, спершу боязко й непевно, а потім усе рішучіше, все ясніше відкривав, що вона велетенська, що вона є чимось, без чого – доходив він врешті висновку – життя було немислимим.

Адже, роздумував він, – без огляду на те, чи це в нас закладене природою, чи ми здобуваємо його, живучи між людьми, – ми на ту правильність постійно підсвідомо розраховуємо, на неї розраховують і суспільні інституції, такі як правосуддя. Правильне й ритмічне здійснення злочинів уможливлює рух світу вперед, встановлює логічний стан речей, сповнює сподівання. Певним чином злочини є можливими лише через деякі, досить великі, проміжки, а покарання за них є ритмічним підкресленням ролі суспільства та її вкорінення в нашу свідомість. Порушення того ритму було б згубним. Бо прави-

льність у здійсненні злочинів є важливою та потрібною, наче схід сонця, наче зміна пір року. Якби цього не було, було б скорочене наше перебування на світі, все пішло б шкереберть, навиворіт, так наче б сонце сходило на заході. Ритм злочинів є життєвим ритмом кожного міста й цілого світу.

А наше підсвідоме знання про нього рятує нас, щоб ми не стали жертвами злочинів: страждають ті, хто перестав відчувати той ритм. Він є одним із джерел нашої орієнтації.

Проте, певна річ, це не означає, що злочинам не треба запобігати. Навпаки, це треба сумлінно робити, і це було тим, до чого так прагнув Валентин Кнез. Важливо лишень, щоб не порушився ритм, точніше, вартувало б установити новий ритм, ритм запобігання злочинам. Треба досягнути ритму нездійснення злочинів, вчасного запобігання їм, приглушення злочинних намірів, розбурхання захисних здібностей у потенційних жертв, обновлення зв'язку з підсвідомістю, яка відає про ту правильність. У цьому Валентин Кнез бачив порятунок: варто досягнути ритму, який був би людянішим, а заодно легшим і життєвішим, який би уможливив зміну суспільства. Бували миті, коли статистик глибоко сумнівався у здійсненні свого проекту, але у кращі години він вже бачив його здійсненим.

Робота поволі наближалася до кінця, книга все росла, доказовий матеріал був колосальним, і праця вже від весни того року була майже готова. Наближався час, якого статистик трішечки й боявся, мить, коли проект треба було представити фахівцям, подати його на їхній суд і почати наполягати на його впровадженні.

Але тоді почали відбуватися непередбачені речі. Був початок літа, Валентин гадав, що тепер найзахопливіші вісті надходитимуть з моря. Проте тоді, в червні, він помітив, що злочини стали дещо дивними. Це його збентежило.

Були то зовсім малесенькі відхилення від встановленого ритму, настільки малі, що Валентин Кнез ледве їх помітив: убивство, яке, згідно з передбаченнями, мало бути скоєне ножем, було здійснене з револьвера. Статистик вирішив, що його розрахунок був хибним, тому почав перевіряти. Проте розрахунок був справним.

А ще декілька злочинів поквапилися: замість відбутися пополудні, відбулися зранку, замість відбутися зранку, відбулися увечері напередодні того дня, замість відбутися через три дні, відбулися вже сьогодні. Валентин Кнез був вражений і наляканий. Щоправда, обставини злочинів й надалі відповідали передбаченням, злочинці та жертви також, але статистик все одно був серйозно збентежений. Перевіряв і перевіряв, і завжди доходив висновку, що помилився не він, а у живій тканині міста, у його тілі почали траплятися пересмикування, судоми та нервові тики.

Одного ранку, 14 червня, розгорнувши газету, він мусив прихилитися до стовпа, доки стояв читаючи на черешневій торговиці. На Калиновиці у новобудові якогось чоловіка вбили жінка та син. Великим кухонним ножем. Валентин Кнез стояв, пришвидшено дихаючи. Він цілком чітко пам'ятав, що це вбивство мало статися лише 28 вересня, щоправда в цій же сім'ї, але не на Калиновиці, а на вулиці Ливадича. Валентин Кнез поволеньки рухався додому, знаючи, що йому немає потреби й заглядати до нотаток. Ритм порушувався. Щоправда, ще залишався варіант, що це всього лиш інцидент; але ті маленькі порушення попередніх днів глибоко бентежили статистика. Варто було трішки почекати.

Наступного ранку, коли він розгортав газету, руки йому тряслися. І справді, там, на сторінці з криміналістичною рубрикою була звістка: у садовому ресторані на вулиці Медулича метрдотель коло

десятої вечора у кімнаті охорони вбив свого знайомого, теж працівника сфери послуг, у сварці за якісь гроші. Це взагалі не було передбачено: ні винуватець, ні місце, ні знаряддя; на вулиці Медулича якийсь злочин мав статися лише десь за рік. Валентин Кнез стояв збентежений і злякано озирався навколо себе. Але це ще не все; сталося вбивство в Яруні: у сварці між сусідами хтось стріляв, убита подружня пара. Теж непередбачено. Валентин Кнез ішов вулицею поволі, забувши куди вирушив. Сумніву більше не було: ритм був порушений. Статистик роззирався навколо себе, шукаючи на обличчях людей підтвердження цієї думки. Вони наче нічого не передчували. Його сливе охопив страх, що будь-хто може підбігти до нього і всадити йому ножа в груди. Тепер це було можливо.

Тепер було можливо все і всього можна було сподіватися. Життєвий ритм міста був порушений, було відкрито шлях хаосу та кровопролиттю: коли зник природний закон, всього можна було сподіватися, кожної миті могли статися невмотивовані, довільні та нелогічні злочини. У людях порушилося рятівне відчуття ритму, вони були незахищені, невідь-звідки могли наразитися на зло. Тому боялися і тому – Валентин Кнез знав це – незабаром самі почнуть нападати. І злочинів ставатиме все більше. Він не наважувався навіть припустити, як виглядатиме Загреб: скрізь крики, кров і розбризканий мозок.

Валентин Кнез зачинився в кімнаті і курив. Він був у відчаї і гарячково роздумував. Його не турбувало, що саме викликало цю зміну, що призвело до порушення ритму, він роздумував над тим, чи можна врятувати ритм. Лише коротенько, в першу мить, знову подумав, що розрахунки хибні, і лише хвильку, що хибною є ціла система. Але швиденько мусив це відкинути: радіо в новинах повідомляло про все нові, надзвичайно численні і все

жорстокіші злочини. Йому йшлося не про систему, йшлося йому про Загреб. Якщо його не врятує система, ніщо його не врятує. Він знову занурився у папери.

Декілька днів він сидів зачинившись у кімнаті, виходив лише накупити газет, а ще щогодини слухав новини. У тютюновому диму, за опущеними фіранками, у світлі лампи з зеленим абажуром, вносив усе нові злочини в систему і визначав їхнє відношення до неї, спосіб і роль їхнього відхилення від правила, встановлював нову систему, складену з нових переступів, визначав її відношення до старої системи, порівнював їхні подібності та відмінності. Це була страшенно напружена робота, але свідомість Валентина Кнеза гарячково працювала, він поспішав усе зрозуміти, бо знав, що йдеться про вирішальні миті.

Він сортував колонки, пробував і так і сяк, складав і знову розгортав таблиці, робив графіки, виготовляв схематичні плани міста і вносив різнокольоровими олівцями нові злочини, розглядав їх почастішання. Писав і писав, креслив. Робив експерименти. Припускав. Придумував вигадані злочини і злочинців, найнеймовірніші можливості. Це тривало декілька днів, обличчя у нього стало блідим, під очима з'явилися сині круги. На світанні 20 червня він розсунув фіранки і глибоко вдихнув повітря.

Наступного ранку руки в нього знову тряслися, коли він розгортав газету. Знайшовши, взявся читати коротку звістку під крупним заголовком УБИВСТВО НА НЕХАЙСЬКІЙ: *Уночі коло другої години на Нехайській вулиці невідомий злочинець заподіяв смерть твердим, найімовірніше дерев'яним предметом, 51-літньому Йосипу Язбецу, що мешкав на цій вулиці. Причина злочину невідома, але, як нам повідомили представники правоохоронних органів, йдеться про бійку. Слідство триває.*

Хоча руки йому й далі тряслися, Валентин Кнез почувався спокійно. Пришвидшення ритму було єдиним виходом. Книгу він уже не зможе оприлюднити. Та він відчував себе сильним, можливо, навіть сильнішим, ніж раніше, бо знав, що виконує свій обов'язок перед суспільством, перед людьми і перед своїм Загребом. Запхавши новий держак для сокири глибше під ліжко, він перевірив місце акції на цей вечір, а тоді на новій папці почав уважно виписувати назву: ВИПРАВЛЕННЯ РИТМУ.

Переклад Івана Лучука

КНИГАРНЯ

Книгарні та книгозбірні (як колись називали бібліотеки) мають не лише схожі назви, вони ще й залежать одна від одної, і якби не було одних, другі теж не могли б існувати. Кожну книгу в книгарні продають для того, аби вона стала частиною якоїсь бібліотеки, а кожну книгу в бібліотеці колись було куплено в книгарні. Та це не єдиний зв'язок між ними, вони, крім того, доповнюють одна одну, являючи собою дві можливості для людини мати взагалі якесь відношення до книги.

Різниця між ними вже у тому, як вони впорядковані і як у них розміщені книги. Полиці в книгарні, на відміну від полиць у бібліотеці, стоять завжди вздовж стін, тоді як середина приміщення залишається порожньою для того, щоб там могли вільно вештатися покупці. Там знаходяться всілякі шюпітри, підставки, вертушки, де поскладано найпривабливіші книги, які покупці беруть до рук, гортають, принюхуються, зважують у руці й намагаються заприятелювати з ними ще в магазині.

Адже це і є одне із завдань книгарні – зробити можливим інтимний дотик між покупцем і книгою. І тут є вагома різниця між книгарнею та бібліотекою: у бібліотеках книги збирають для того, щоб вони служили певній кількості людей, щоб були спільними, навіть коли йдеться про чиюсь приватну бібліотеку. У книгарні, навпаки, книга призначена для окремої, однієї-єдиної людини: вона її купує для себе, приймаючи певне рішення. Там, на полиці, кожна з книг чекає на свого покупця, як кожна квітка чекає на свою бджолу. Купівля книги – це щось дуже індивідуальне, а тому трохи символічне і святкове.

Книги на полицях у книгарні розміщені за різними критеріями: за видавцями, за жанрами, за алфавітом, за галузями, але завжди так, щоб покупці їх могли добре бачити. Ба більше, здається, ніби звідти, з висоти, вони дивляться на покупців, очікуючи кожна свого. Ось ще одна відмінність між книгарнею і бібліотекою: у книгарні кожна книга є самостійною одиницею, навіть якщо вона належить до серії, з якою пов'язана палітуркою і зовнішнім виглядом. У бібліотеці, навпаки, кожна книга знаходиться у взаємозв'язку з іншими і лише всі разом вони утворюють певне ціле. У бібліотеці кожна книга поділяє долю інших книг, а у книгарні кожна має свою.

Через те і мета й амбіції книг у цих двох схожих інституціях різні: перед книгарнею стоїть завдання зробити так, щоб книга перебувала тут якнайменше часу, щоб її якнайшвидше продали і замінили іншою. У бібліотеці, навпаки, книга має залишатись якнайдовше, щоб ціле не руйнувалось, щоб власник якнайдовше з нею товаришував. Тому у книгарні за купленою книгою не жалкують, тут усе завжди спрямоване у майбутнє: до нових видань, нових книг і нових покупців. У бібліотеці, навпаки, все повернуте до минулого, до пам'яті про

нього і його пошанування: книги там служать певною мірою для того, щоб зупинити час, а не рухатися з ним уперед.

Книгарня, коротше кажучи, зі своїми книгами повертається обличчям до дійсності, світу і миті, а бібліотека зі своїми ідеями – до фікції і вічності. Тому бібліотека має міцні й надійні стіни, а книгарня – прозорі вітрини. Книги в книгарні виставлені так, щоб їх було видно знадвору, з вулиці, і не лише тому, що там покупці, але й через те, що книги звертаються до суспільного рівня кожної істоти, тому що бажають брати активну участь у житті, що вирує на вулиці, і їм це справді вдається. Найкраще, коли книги розкладають на підставках перед входом, звідки вони підстерігають перехожих і дійсно краще продаються. А з бібліотекою, безумовно, навпаки: вона, наскільки б публічною не була, звертається до чогось приватного і таємного в кожній особі, допомагає нам втекти зі світу буденності, зайнятись чимось універсальним, далеким або зовсім відмінним від нас.

І книгарня, і бібліотека, таким чином, виходять із припущення, що обкладинка книги – не лише імітація дверей, але й насправді двері, які різняться між собою лише тим, як їх тлумачити. Для бібліотеки це двері, що ведуть в інший світ, книгарня вірить, що лише через ці двері можна ввійти у наш світ.

Тому кожна з цих двох інституцій по-різному сприймає, коли з однієї хочуть зробити іншу. Бібліотека аж ніяк не толерує, щоб її перетворювали у книгарню, адже це означає, що з неї крадуть книги або позичають і не повертають. А от книгарня насолоджується, коли час від часу стає бібліотекою, тому в ній завжди можна зустріти людей, які стоять біля полиць, тримають у руках книги і читають, уважно й зосереджено, з виразом блаженства на обличчі.

Переклад Марії Василишин

Ірфан ХОРОЗОВИЧ

ЗЕЛЕНИЙ ВЕРБЛЮД

Стоячи в задумі перед великим білим полотном, натягнутим у саду, художник Гарун домальовував пензликом ногу зеленого верблюда, який заповнював майже всю його картину, – а потім обернувся, шукаючи на палітрі потрібний відтінок. Трохи роздратований, він квапливо попрямував до будинку. Двері ще не встигли зачинитися за ним, як верблюд зацікавлено розплющив єдине своє око й обережно спустив ногу на траву. Наступної миті він вже був у провулку і, легко переступаючи ногами, зазирав на подвір'я і в садочки, звідки його проводжали здивованими поглядами. Мало хто бачив верблюда, до того ж зеленого. Силач Ісмаїл, який проходив, як завжди, ледь прикритий одягом, щедро демонструючи всім свої м'язи, вгледів верблюда в Чорному провулку і широко посміхнувся, наче був свідком вдалого жарту. Не перестаючи сміятися, він побіг до нього, загнав у кінець провулка, який не мав кінця, і, закинувши йому мотуз на шию, повів на міську площу. Тепер уже всі сміялися. Це було справді незвично. Хіба ж було коли-небудь стільки крамарів, хоч якогось базарного дня. Всі сміялися і всі хотіли купити зеленого верблюда. Ісмаїл сміявся найбільше і правив величезну ціну, якої, звичайно, ніхто не міг заплатити. Невідомо, скільки б вони отак стояли й

жартували, якби Фаїк Талха не вийшов зі своєї крамниці й не підійшов до гурту. Він єдиний був серйозним, і тепер усі сміялися з нього.

– Хочеш купити цього зеленого верблюда, Талхо?

Сміх та й годі. Ісмаїл знову сміявся найбільше і вигукував ціну. Фаїк без слова повернувся й пішов. Невдовзі побачили, як він повертається з калиткою, у якій були всі його гроші. Всі раптом споважніли. Фаїк дістав гроші й відрахував Ісмаїлу. Їх було якраз стільки, скільки виносила ціна. Ісмаїл відпустив мотузку, і Талха притьмом скочив на верблюда, який увесь затремтів. Люди розступилися, а верблюд помчав як шалений, залишаючи за собою хмару пилюки. Розгледіли лише, як Талха прикрив рота хусткою. Верблюд мчав як вітер вулицями й садочками, перестрибуючи паркани, аж поки раптом не натрапив на високу огорожу. Він злетів як вихор і, перескочивши її, тут же опинився перед величезним, натягнутим у саду білим полотном, якого вже неможливо було уникнути.

Трохи згодом художник Гарун, вийшовши з будинку із фарбою, яку він шукав, зупинився перед своєю картиною і спочатку насупився, а потім розгублено почухав потилицю. Ніяк не міг пригадати, коли це він намалював вершника, який лівою рукою натягував на рота хустку, ніби прагнучи захиститися від піщаного пилу.

Переклад Алли Татаренко

ЩО СТАЛОСЯ З ІФЕТОМ

Багато років розповідали в Балук Абаді про покійного Іфета, сина Хасана. Був він трохи дивакуватий, отой Іфет. Батько тримав його під замком, поки сину не виповнилося сімнадцять років. Того дня він дав йому гроші, на які Іфет дивився із зачудуванням, і вирядив його у світ.

Іфет вийшов у сад; співали пташки. Він слухав соловейка. Був якийсь особливий час. Садок таїв безліч таємниць. Під одним деревом він знайшов глечик зі слідами срібла. Місяцями дивився він на глечик і не рухався з місця. Фруктові дерева в цвіту скидалися на диво. Восени він бачив своїх батьків, які збирали стиглі груші, а навколо них кружляли бджоли. Він бачив це потім ще декілька разів. У нього навіть борода виросла, і він дивувався волоссю на своєму обличчі. Не міг зрозуміти, чому вночі він спить. Це здавалося йому втраченим часом. Якось він цілу ніч ока не склепив і відкрив тоді для себе зірки. Вони ховалися між кипарисами, але він розгадав їхню гру. І ніколи вже не засинав. Одного дня побачив у траві жука-рогача. Хто знає, звідки той узявся? Може, з зірок? Відтоді він ніколи його не залишав. Скільки часу минуло, та хіба час існує...

Через багато років його знайшли, зіщуленого серед листя, в куточку саду, з якого він так ніколи й не вийшов.

Переклад Алли Татаренко

ІМПЕРІЯ ДУРМАНУ

Мене завжди мали за людину, яку доля позбавила двох важливих чуттєвих насолод у житті: кольорової розмаїтості світу і здатності відчувати збудливу теплоту жіночого тіла. Інакше кажучи, на формування мого характеру впливали такі дві неясні, але, як на мене, зовсім не визначальні хвороби, як дальтонізм і анафродизія. Дальтонізм усеньку барвисту дійсність обмежив чорною і білою крайнощами, між якими простягалася нескінченна кількість сірих відтінків, а через анафродизію я не відчував ніякого чуттєвого потягу до істот своєї чи протилежної статі.

Багато хто вважав, що ці болячки генеалогічно пов'язані зі способом життя моїх предків через їхнє надмірне захоплення дешевим алкоголем, а люди з нахилом до містики були переконані, що це кара і спокута за гріхи моїх предків – мешканців нашого містечка. Та мушу визнати, що, незважаючи на ці обмеження, я почувався цілком нормально, можливо, навіть приємно, бо хіба можна страждати через відсутність того, що тобі взагалі не відоме? Кольорів і сексу мені бракувало точно так само, як, наприклад, марсіанських каналів, індійських приправ чи китайських манускриптів. І хоча багато хто через оці мої недоліки не сприймає мене як надійного свідка, але я все-таки вирішив розпо-

вісти про один із темних моментів історії нашого міста. Назви міста із зрозумілих причин не згадуватиму, та й теперішній його авторитет на перший погляд несумісний з тією страшною і непристойною історією, яка заслуговує хіба на те, щоб її забули. Але, як це роблять з кожною історією, яка заслуговує на забуття, розповім її ще раз.

Під час чотирирічної війни кожна армія, яка проходила через наш край, вважала своїм стратегічним завданням зруйнувати хоч би частину мого міста. А те, чого не встигли сплюндрувати війська, знищили літаки різних армій. Тому вже навесні 1945 року місто перетворилося на купу руїн, які потім повільно і важко відбудовували. Наче в якомусь химерному сні, де все відбувається прискорено, по руїнах почала розповзатися якась дивна рослина з темно-сірим листям і білими дзвіночками-квітами, від яких ширився неприємний задух. Ті райони міста, що зазнали найбільшого руйнування, стали подібними до безкрайнього лісу низьких кущиків, серед яких височіли світло-сірі, темно-сірі й чорні руїни. Оскільки населення постраждало значно менше, ніж будинки, важко було знайти придатний до життя дім, і тому багато сімей змушені були тимчасово тулитися на більш-менш придатних руїнах, а відважніші в теплу погоду навіть спали серед тих дивних кущів, широке зубчасте листя яких досить добре захищало від несподіваного дощу.

Відразу по війні я влаштувався на роботу до місцевої лікарні, яка, напевно, через свої яскраво виражені ознаки лікувального закладу майже зовсім не зазнала руйнування. Мені видали білий халат, і, незважаючи на відсутність будь-якої медичної підготовки, я став санітаром. Я взявся виконувати абсолютно не відому мені роботу. Хоч по радіо і в газетах безперервно розповідали, що все йде до кращого, що світле майбутнє вже стукає у

двері, ситуація в місті була катастрофічною: не вистачало їжі, палива, житла, не було роботи. А стан справ у лікарні був іще гіршим. Крім стін, ліжок і дрібного інструментарію, у лікарні не було нічого з того, що є необхідним для такого закладу, а найменше було кваліфікованих медичних кадрів. Більшість лікарів, євреїв за національністю, колишня влада прямо від операційних столів погнала у концентраційні табори, а ті, кому пощастило залишитися, на жаль, не надавалися до роботи у лікарні. У ті дні найстрашнішим лихом для хворого була госпіталізація. Якщо його не добивала непрофесійність лікаря, то нестача медикаментів та інших медичних засобів таки зводила його в могилу. Один з інтернів від докорів сумління збожеволів, а інший втік. Хірурга забрали удбівці[1], бо він виявився колабораціоністом. Доки вони гримали у двері, лікар встиг утекти, покинувши пацієнта з розрізаною грудною кліткою, а ті, що лишилися, не знали як її зашити. Після цього випадку втрутилася влада, надіславши до лікарні трьох спеціалістів із столиці. Зрозумівши через місяць, куди він потрапив, один із них застрелився, а другий спився. Третій був епілептиком. Відразу після визволення до міста надійшла невелика партія пеніциліну, отже, наша лікарня досить швидко вийшла з похмурої доантисептичної доби. Проте сталося це фатальним чином. Так, ніби втрутилася Доля: перший пацієнт мав підвищену чутливість до пеніциліну і на очах у недобросовісного й абсолютно непідготовленого лікаря помер від алергічного шоку.

Перший незвичайний випадок, пов'язаний з темним періодом нашої хроніки, трапився у липні 1945 р. Пізно ввечері, можливо навіть десь близько півночі, у двері лікарні постукав колишній ху-

[1] удбівці – працівники Управління державної безпеки.

дожник Ранко Кебер, якому провінціали, схильні зневажати мистецтво, дали прізвисько Пляма. Крім злостивості існувала й причина. Ще до війни Пляма належав до якогось чудернацького "ізму", до якого прилучився десь у Європі, а його картини справді нагадували заплутані комбінації плям. Оскільки нова влада не виявляла особливої цікавості до художнього таланту такого штабу, Пляма перестав малювати й оселився в руїнах південного, найбільш зруйнованого району міста. Ночував він іноді під проваленим дахом, а значно частіше в бридких кущах незвичайної рослини, яка в цій частині міста заснувала справжню хлорофільну імперію. Неотесаний і неосвічений люд вважав Пляму несповна розуму; для них він був істотою трохи розумнішою, але набагато менш корисною, ніж домашні тварини.

Коли лікарняний сторож відчинив двері, то здригнувся від жаху і здивування – колишній художник був голий до пояса, його пальці й нігті були чорні від крові, груди подряпані, очі широко розплющені, а рот напіввідкритий. Коли ж сторож поцікавився, чого він хоче, Пляма, дико вереснувши, вдерся всередину і, божевільно регочучи, почав гасати лікарняними коридорами, побудивши всіх пацієнтів, які не перебували у комі. Потім він упав на підлогу і довго блював. Я саме тоді був на нічному чергуванні й тому допоміг сторожеві віднести нещасного, ошалілого художника в підсобку, де його поклали на дерев'яну лаву. Виявилося, що чергового лікаря немає на території лікарні. Коли ж через дві години він з'явився, то пацієнт вже зник у невідомому напрямку, залишивши після себе калюжу сіро-чорної блювоти.

Наступного дня я зустрів Пляму, коли той купував на картки хліб і молоко. Він був бадьорий і виглядав цілком здоровим. Про лікарню нічого не пам'ятав, а на мою розповідь заявив, що це безглу-

зда вигадка дальтоніка. До цього він додав, що, мовляв, ми маємо вроджену ненависть до художників, майстрів багатого колористичного потенціалу. Мені незрозуміло, чому б то я мав ненавидіти людей, які вміють спритно поводитися з невідомими мені матеріалами. Мені було до них цілком байдуже, як, до речі, й до чергового лікаря, якого я зігнав з голої медсестри, бо за дверима кричав чоловік з нападом апендициту.

Історія з Плямою повторилася через декілька днів, але не в лікарні, а в іншій частині міста, де бачили, як він, повністю голий, з вінком на голові йшов вулицею і голосно сміявся. Коли ж наступного дня художника знайшли в одній з багатьох його рослинних схованок, він був спокійний, зосереджений і знову стверджував, що нічого не пам'ятає. Отже, для госпіталізації не було вагомих причин, але за непристойну поведінку його покарали. Поліцейським кийком, ясна річ.

Дуже скоро витівки Плями стали чимось звичним, і на них, як і на інші буденні речі, перестали звертати увагу.

Незважаючи на те, що фізично ніхто не намагався ізолювати Пляму, в духовному смислі він дуже швидко опинився у ґетто божевільних і виродків, ставши предметом знущань та огиди. Він був засуджений на статус найгіршого місцевого блазня і, як усі блазні, дуже швидко став персонажем різних пліток та фантастичних оповідань. Говорили, що він збожеволів до такої міри, що їсть якусь сіру траву і лузає чорне насіння.

Ентузіазм відбудови, який ми всі переживали і який допомагав нам сприймати всі біди як короткотривалий перехід до чогось кращого й радіснішого, виражався у найрізноманітніших формах. Однією з найважливіших був мітинг, який відбувся десь наприкінці літа. На нього запросили якогось важливого товариша з центру, який був для

нас особливо цінний, бо частина його дитинства була пов'язана з нашим містом. Ми дивилися на нього з гордістю й прихованою заздрістю, бо він був справжнім здійсненням наших мрій: народитися тут і стати "кимось і чимось" у столиці. Наша гордість пригасне через декілька років, коли "нашого поля ягідка" щезне у якійсь партійній плутанині, щоб через п'ять років несподівано повернутися і стати звичайним торгівцем худобою.

У день мітингу на центральній площі було встановлено сцену, змайстровану з обгорілих ялинових дощок, що їх постягали з різних зруйнованих будівель. Передню частину сцени покрили килимом із народною вишивкою. Вона складалася з чорного орнаменту й фігур, зітканих з волокон різних сірих відтінків. Над сценою майоріли сіро-білі прапори з п'ятикутними зірками і сірий стяг із серпом та молотом. На відстані кількох кроків розмістився духовий оркестр у святкових темно-сірих уніформах. Сірі відсвіти сонця танцювали на їхніх блискучих відполірованих інструментах. Наш товариш стояв на сцені з виразом задоволення і власної вищості на обличчі, одну руку він поклав на огорожу, а другу підняв до ясного неба прекрасного світло-сірого кольору. Говорив він багато і вправно, використовуючи всі вирази, якими й так рясніли газети й радіопередачі, обіцяв нам молочні ріки, якщо ми самі готові будемо пролити досить поту, щоб простягнути до них руку. Вже в рамках першої п'ятирічки він знайшов доволі простору за світле бачення майбутнього нашого міста, у його планах наше місто заповнювали нові житлові будівлі, школи і навіть невеличкий металургійний завод, збудований на місці південних руїн. Товариш вказав на ті серйозні завдання, які ставить перед нами партія, і на відповідальність, яку покладає на нас пломенисте світло, у якому нас бачить товариш Сталін. Наприкінці він звернув нашу

увагу на появу перебіжчиків і недобитків розбитої ворожої армії, які ховаються в наших лісах, заявивши, що з такими фактами ми повинні якнайрішучіше боротися. Внаслідок такої рішучості місяць по тому в одному з ближніх лісів через необережність був убитий лісничий.

По закінченні цього гарного і вдалого мітингу високопоставлений товариш разом із нашими місцевими товаришами пішли трохи перекусити. Розглядаючи дорогою результати відновних зусиль, вони натрапили на незвичайне видовище. По широкій дорозі назустріч їм рухалася група з п'яти-шести дітей. Усі діти були голі, прикрашені квітами, йшли тримаючись за руки і співали пісеньки. Ці пісеньки були якимись беззмістовними, безумними, у яких ніяк не можна було розібрати слів. Діти створювали таке саме враження – вони безумно і з відсутнім виразом, ніби в трансі, рухалися вперед і тільки вперед, не звертаючи уваги ні на що. В одного хлопчика по підборідді котилася слина, а одна з дівчаток писяла на ходу.

Товариші зупинилися. Спочатку вони здивувалися, а потім їх охопив страх. І поки вони схаменулися, діти вже пройшли, все ще захоплені своїм ритуалом. Важливий товариш запитав своїх господарів, чи вони знають, що відбувається, і, не отримавши відповіді, припустив, що це – чиста провокація, транс і релігійна маячня, яка є найкращим свідченням шкідливого й маніпуляторського впливу церкви. Він почав вимагати негайного розслідування цього випадку, встановлення відповідальності і прийняття відповідних рішень. Один із товаришів терміново відшукав місцевого священика, проте переляканий отець поклявся, що церква до того, що сталося, не має жодного стосунку, і що сама вона такі витівки вважає богохульними. Товариш разом із священиком почали бігати по місту в пошуках дітей, і дуже швидко їхні зусилля увінчалися успіхом.

Проте діти вже не співали: ослаблені, безвільні, знесилені, вони сиділи на газоні біля зруйнованої школи, втупивши погляд у простір перед собою. Одна дитина схилила голову й долонями прикрила очі, в той час як інша повалилася на траву з нападом блювоти. Священик підійшов до хлопчика восьми чи дев'яти років, помацав йому пульс, доторкнувся до чола, а потім подивився в очі. Зіниці були розширені й чутливі до світла. Священик перехрестився і тихим, тремтячим голосом сказав, що діти отруєні. Незабаром звідкись з'явився вчитель біології і почав панічно кричати, що дітей треба якомога швидше відправити до лікарні.

Нарешті нещасних дітей терміново, тобто наскільки це було можливо терміново, відправили до лікарні, де їх і піддали звичній процедурі промивання шлунка, завдяки чому всі вижили. Тоді постало і ключове питання: хто, чому і чим отруїв дітей? Медичні працівники не могли дати швидкої і точної відповіді, тому що проби необхідно було відправити до центру на аналіз, а знесилені, перелякані діти не могли повідомити нічого такого, що спрямувало б слідство у правильному напрямку. Шеф поліції також незабаром з'явився у лікарні, але, крім нервового походжання коридором, не міг вдіяти нічого більш конструктивного.

Майже нерозв'язану загадку розкрив учитель біології, який, везучи дітей до лікарні, зняв квітковий віночок з голови одного малюка.

– Діти їли цю рослину, – сказав він, і, звичайно, всі здивувалися, тому що йшлося про рослину, яка вкривала майже всі міські руїни і вважалася чимось звичайним і буденним. А у звичних, щоденних речах ми ніколи не помічаємо можливої небезпеки.

Перед здивованими, приголомшеними людьми вчитель почав детальну розповідь про рослину, яку всі вважали нешкідливим бур'яном. Говорив він

настільки вичерпно й фанатично, що в деякі моменти його слова мали науковий характер, а іноді набирали тону полум'яної проповіді.

– Це *Datura stramonium*, дурман, болиголов, дурзілля, див-дерево, свиняче насіння, або біс-дерево, а деякі народи називають його диявольською травою. Існує повір'я, згідно з яким цю рослину колись давно привезли з Індії цигани і рознесли її по цілій Європі. Росте вона при дорогах, на звалищах, смітниках, біля колії і особливо охоче на руїнах. Належить до найотруйніших рослин наших широт, а токсичність її зумовлена гіосциаміном та іншими небезпечними алкалоїдами. Віддавна дурман був знаряддям різноманітних брудних справ, його використовували для отруєння, змазування холодної зброї, а у відьомських культах він був засобом для викликання диявольських марень. У малих кількостях ця рослина лікувальна, а у великих викликає отруєння, що супроводжується головним болем, запамороченням, проблемами з зором, галюцинаціями, і відтак... відтак викликає кому і смерть. Особливо охоче і швидко він поширюється під час війни, вкриваючи руїни, ніби любить запах смерті й розорення. Ця зла, проклята рослина, яка любить війну, зачаровує своїми видіннями й галюцинаціями, але швидко й невідворотно приносить смерть і є тією пошестю, що охопила наше місто. А ми, не здогадуючись про небезпеку, живемо в цій імперії дурману, яка, гм, як бачите, жертв не вибирає! Діти її їли, не знаючи, що в ній Сатана. А на сатанинське прокляття треба швидко реагувати і знищити його. Потрібно негайно зрізати весь дурман і таким чином ліквідувати небезпечного ворога.

Місцевий священик помітно оживився на словах "сатанинське прокляття потрібно знищити", в той час як шефа поліції особливо втішило речення: "ліквідувати небезпечного ворога".

І справді, звістка про небезпечну отруйну рослину, що окупувала місто, поширилася цієї ж ночі, облетіла всі вулиці декілька разів, обросла при цьому неодмінними прикрасами та перебільшеннями, і вже наступного вечора, не чекаючи розпорядження влади, група свідомих громадян, серед яких було і декілька батьків отруєних дітей, вирушила в похід з метою рішучого протистояння небезпечному й підступному ворогові – імперії дурману. Під керівництвом вчителя біології, командира і найосвіченішої особи, вони озброїлись ножами, серпами й косами, знятими з дерев'яних держаків, і ті стали подібними до мачете, якими дослідники пробивають дорогу через праліс. Отож, оснащені, відважні й хоробрі, оточені сутінками, які помалу ковтали день, рушили вони до небезпечного, неосяжного сірого пралісу диявольської трави, не здогадуючись про небезпеку, котру таїть ця потужна тисячоліття імперія.

І тут розпочинається найстрашніший і найганебніший відрізок хроніки, яку я зібрався вам розповісти, відрізок, про який ніхто з учасників не любить згадувати, повністю заперечуючи всі мої доводи і приписуючи їх вигадкам зловмисника-дальтоніка, котрий вважає дурман сірою, а не зеленою пошестю.

Отже, наші праведники у сутінках вирушили хрестовим походом проти диявольської рослини. Їхній похід тривав цілу ніч, яка позначилася на всьому подальшому житті багатьох із них.

Вони відважно заглибились у руїни і почали рубати сірі кущі так завзято, що білі квіти й колючі насіннєві коробочки летіли на всі боки. Найдієвішими виявилися гострі блискучі мачете, тобто коси без дерев'яних держаків. Однак добре сікли і серпи, лише при цьому треба було присісти чи нахилитися. Ті з них, хто вмів косити, навчили інших, як це робити, щоб не поламати знаряддя об

камінь, цеглу чи твердий корінь. Дуже швидко настала ніч, свист їхньої зброї розрізав темряву, а густі кущі шаруділи у них під ногами ніби зітхаючи. Незабаром вони спинилися, щоб трохи передихнути, і хтось дістав пляшку ракії[1], яка всім припала до смаку. Потім вони самовіддано повернулися до своєї нічної роботи. На небі з'явився блискучий світло-сірий місяць, і вони задоволено відзначили, що тепер мають більше світла і що їм легше працювати. Місяць піднімався, а вони почували себе щораз більш задоволеними, особливо коли озиралися назад, де більше не було жодного прямого куща. Після ще одного перепочинку й кількох ковтків ракії вони відчули таке піднесення, що просто полетіли назустріч новим, незайманим полям дурману. У запалі хтось заїхав серпом своєму товаришеві у коліно. Крик болю розпоров огорнені темрявою руїни. Вони мусили зупинитися, щоб перев'язати бідолаху і випити ще по ковтку, після чого продовжили свою роботу, і далі впевнені у своїх намірах, хоча щораз менше покладалися на власні ноги. Близько десятої вечора їх стала обіймати втома, а ненависть до проклятої рослини все зростала. Хтось надрубав мачете великий кущ дурману і ногою звалив щось кругле й шарудливе. За мить виявилося, що це пташине гніздо. Якусь хвилю всі стояли здивовані й нерішучі. Першим опам'ятався вчитель біології і люто розтоптав гніздо з яєчками. Вони почувалися переможцями – так ніби більше нічого не стояло в них на дорозі. Помітивши поблизу свою оселю, один із них скочив до хати і повернувся з двома пляшками в руках. Тепер вони вже не підкріплялися по ковтку, а завзято дудлили – люті, розвеселені, сердиті, готові поквитатися з отруйним бур'яном, вигнати злого духа. Після того, як цілком випадково ударом коси

[1] Ракія – фруктова горілка

відрубали хвоста приблудному котові, який бігав серед кущів, вони почали шукати й інших живих істот, щоб зарізати їх гострими металевими лезами. Співали, кричали, лаялися і гасали в кущах, все менше косячи бур'ян, а все більше розправляючись з котами, щурами, жабами, а наприкінці замордували підсліпуватого пса колишнього залізничного сторожа.

У якийсь момент хтось вирішив, що було б непогано ближче познайомитися зі страшним ворогом і, зірвавши лійкоподібне суцвіття дурману, поклав його до рота і зжував. Вчитель біології застеріг, що найбагатшим резервуаром таємної п'янкої отрути є сіра коробочка з чорними зернятками. Для підтвердження вагомості своїх слів він зірвав одну, відкрив її і з'їв декілька насінин. Спробували й інші. Через півгодини вже не було ні краплі ракії, тому вони стали щораз більше куштувати рослину, об яку все частіше перечіпалися і яка їм дерла одяг, дряпала ноги й обличчя. Близько півночі місяць щез за темними хмарами, з яких почало блискати і гриміти. Вони зрозуміли, що вже не знають, де опинилися, що заблукали. Хоча все виглядало таким близьким і знайомим, проте ніде не було стежки, якою можна було б рушити вперед. Серед кущів і темряви з'явився перед ними білий волохатий привид, у якому за хвилю впізнали звичайну козу. Раді, що та страшна мара так швидко прибрала безпечний і добродушний вигляд, вони порубали здивовану тварину на сотню шматків. Потім повернулися до дурману, продовжили його косити, проте їм здавалося, що дурману стає все більше й більше і що він швидко, загадково проростає і на тих місцях, де вони його знищили, що він їх оточує і загрожує їм. У якийсь момент вони вже не знали, чи це вони напали на небезпечну рослину, чи то вона наступає на них. У той час десь поблизу вдарив грім, а з похмурих хмар поли-

вся густий дощ. Вони злякалися і почали співати, дивуючись, що не розуміють ні слів, ні смислу власної пісні. Але співали й далі, так, ніби їх примушувала це робити якась страшна незнана сила, похмурі чари якої хтось на них наслав. Вони заглиблювалися щораз далі у мокрий праліс дурману, де перечепилися об щось м'яке й тепле. Це був місцевий блазень, художник Пляма, перший визволитель дурманливого зілля, його злий емісар, який тут, не турбуючись дощем і бурею, спокійно спав. Побачивши у світлі блискавки їхні змучені, скривлені обличчя і подерту, закривавлену одежу, він скрикнув від здивування і страху, а вони, і самі перелякані, опустили свої мокрі, металеві леза на його тепле тіло. Зупинилися, мабуть і самі здивовані тим, що трапилося, а тоді, обійшовши закривавлене тіло, рушили далі через кущі та руїни, відчайдушно шукаючи дорогу, яка б відвела їх до рятівного ранку, усвідомлюючи лише те, що бій проти небезпечної сірої хлорофільної імперії вони, безперечно, програли.

Кажуть, що рано-вранці жителі нашого містечка бачили, як вони втомлено шкандибають у напрямку центральної площі. Були вони змучені, подряпані й закривавлені, а голови мали прикрашені білими квітами дурману. Їхні очі були широко розплющені, трохи витріщені, а зіниці розширені й чутливі до світла. Дехто з них співав, інші блювали. Одному з чоловіків по бороді текла піна, а якийсь писяв на ходу. До них підходили вуличні роззяви, намагаючись дізнатися, що відбувається, але чоловіки придуркувато й апатично, ніби у якомусь маренні, крокували вперед і лише вперед, не реагуючи ні на що, захоплені своїм таємним ритуалом.

Проте цим ритуалом не закінчується, на жаль, темний період нашої міської хроніки. Як і початок, його безславне закінчення відбулося у нашій

обшарпаній лікарні, у якій і я розпочав свою трудову діяльність. Того раннього серпневого ранку, після лютої грозової ночі, двоє сильних залізничників принесли пошматоване тіло нещасного художника і поклали його на сходах біля входу до лікарні. Очі Плями були заплющені, щоки бліді, а пальці сині, задубілі, проте він ще дихав. Ми занесли його до приміщення, яке чомусь називали операційною залою, і побігли шукати лікаря. Коли хвилин через двадцять товстий, невиспаний доктор у затісному халаті з'явився в операційній, пацієнт ще дихав, тому всі подальші твердження лікаря про те, що Пляму привезли до лікарні вже мертвим, є справжнісінькою брехнею. Коротко кажучи, серед незугарного персоналу нашої лікарні цей товстий невіглас був однією з найбільш бездарних і безсовісних істот, яку від позбавлення права бути лікарем врятувало лише те, що його диплом виявився фальшивим і тому ніякого права бути лікарем він не мав. Отож, незважаючи на характер своїх ран, Пляма відійшов у інший світ завдяки йому; вбитий за допомогою переливання крові невідповідної групи.

Але всі ці давні прикрі інциденти з минулого мого міста зам'яли і забули, причому необхідність забуття обумовлена колективними та іншими інтересами. Місто поступово одужувало, руїни розчищали, і на їхньому місці виростали нові й нові будівлі. Лікарню перетворили на школу, потім на склад і врешті знесли. Від усього залишилися лише поодинокі сірі кущі див-дерева, або дурману, які раннього літа біліють біля залізничної колії у південному передмісті.

Переклад Соломії Вівчар

ВОСЬМИЙ ОКУЛЯР

Бентежну і таємну постать Серафина Лауренчича на видноколі хорватської науки та філософії ви не знайдете ні у виданнях з національної історії науки, ні в спеціалізованих компендіумах, ані в лексикографічних чи енциклопедичних виданнях. Скромно зачаївшись поміж галактиками, за якими він колись спостерігав, багатостраждальна душа цього похмурого шукача абсолютного чекає нових мрійників, які матимуть час і засоби, щоб зайнятися нетранспарентними течіями альтернативної хорватської культури, серед яких зблисне дивний образ і лише частково збережена творчість таємничого домініканця, що відважився повстати не лише проти фундаментальних знань і понять свого часу, але й основних тверджень Церкви, яка його виховала і сформувала.

За скупими і не зовсім достовірними даними, Серафин Лауренчич народився, ймовірно, 1870 року в Задарі, але це могло бути і через рік у Пешті або Печі. Відомо, що він вивчав теологію і філософію, але не відомо, де. Ми також знаємо, що він займався природознавством, математикою, механікою та астрономією і володів вісьмома європейськими й декількома класичними мовами, але не відомо, чи ті знання він здобував із науковою ґрунтовністю, а чи з аматорською поверховістю. Старі міські документи, а також архів Загребської обсерваторії неоднозначно вказують на те, що у Загребі він з'явився навесні 1904 року, отже тоді, коли йому було тридцять чотири роки, прибувши з домініканського центру, тобто з Конгрегації Ангела-охоронця з острова Корчула. З дозволу Рудольфа Мішкова він мав займатися астрономічними дослідженнями в обсерваторії на Поповій вежі і, здається, йому довірили організацію повернення домініканців у хор-

ватську метрополію. Це повернення без жодної участі чи заслуги Серафина відбулося аж у 1927 році.

Обов'язково слід згадати, що той період роботи обсерваторії аж ніяк не належить до блискучих і славних сторінок історії хорватської науки, і його важливість зводиться саме до його існування. Обсерваторія, заснована на початку століття, найбільше завдячує доктору Кучері, який на мюнхенському заводі *Reinfelder und Hertel* доручив виготовити телескоп із діаметром об'єктива 162 міліметри, з лінзами з *crown* і *flint* скла й сімома змінними окулярами. Оптичний прилад мав і відносно продуктивний поляризаційний спектроскоп, за допомогою якого можна було вивчати поверхню Сонця. На цьому, скажімо прямо, пересічному чи скромному обладнанні працювали аматори й ентузіасти, у яких не було достатньо глибоких знань з астрономії. Так, директор самборської ощадної каси, якийсь Зорислав Манчич займався вивченням Місяця, загребський адвокат Горянський спостерігав за змінними зорями, один аристократ із Купінаца намагався вирахувати шлях комети, яку 1903 року відкрили в обсерваторії у Ніцці, у той час як винятково важливий для нас Карло Тобіас вів облік змін на поверхні Сонця.

Тобіас залишив достатньо другорядні з наукового погляду записи, у яких серед щоденних тривіальностей з Попової вежі та різних астрономічних помилок згадується образ і творчість Серафина Лауренчича. Як пише Тобіас, Лауренчич був високим і кістлявим, з досить довгим волоссям, неспокійними рухами і непередбачуваною поведінкою, яка найбільше виявлялася у мовчазності й ревнивому приховуванні власних записів і результатів, які він беріг із завзяттям хижого птаха. Декілька незрозумілих речень ніби натякають на його пристрасть до молодих жінок, яку тяжко було при-

ховати, а це всіляко суперечить святості його священицького покликання. Для нас згадка про те, що він найбільше любив працювати на самоті, особливо у моменти, коли на Поповій вежі не було інших дослідників небесної сфери, здається зовсім прийнятною. У тій частині записів, де пан Тобіас, цей поверхневий дослідник Сонця, намагається глобально оцінити досягнення астрономії, якою на початку століття займалися у Загребській обсерваторії, є особливо щире речення, згідно з яким сам директор, доктор Кучера, не був задоволений результатами тієї роботи, і що пильну цікавість він виявляв лише до досліджень Лауренчича, до яких, через замкнутість домініканця, не міг мати глибокого й цілісного доступу.

Як із зловтішним задоволенням пише Тобіас, навесні 1908 року був великий скандал, справжня публічна буча, коли виявилося, що Серафин Лауренчич, щоправда, під фальшивим іменем, таємно одружений із якоюсь Мартою Кулмер. Після короткої і дієвої процедури він змушений був беззастережно покинути орден і зняти рясу, а завдяки корчульському центру втратив також право відвідувати обсерваторію. Отже, рішення було зрозумілим і безапеляційним, хоча він у своєму захисті стверджував, що йдеться про підлий наклеп і що він взагалі не одружений зі згаданою особою. Невідомо, який шлях доля призначила згаданій пані Кулмер, але ми знаємо, що Серафин винайняв кімнату у готелі "До австрійського імператора" на Іліці, де, витрачаючи невеликі заощадження, продовжував днями, а мабуть і ночами, впорядковувати купи паперів зі своїми астрономічними даними.

Але, оскільки життя Серафина Лауренчича від самого початку незмінно визначали манівці, провали та скандали, випадок, що трапився у середині 1910 року, своїми масштабами багато в чому перевершив скандал з одруженням 1908 року. Того

літа Серафин з'явився в одного не відомого нам загребського друкаря, вимагаючи, щоб майстер надрукував його дослідження, яке займало десь зо три сотні сторінок, пообіцявши за це відповідну компенсацію. Дослідження, яке мало інтригуючу назву *Kristus oder Kreis*, було повністю єретичним, бо заперечувало християнство як форму інтерпретаційного обману (назва заключного розділу – *Falschpiel und Schwindlerei*), який за допомогою системи координат, закладеної у хресті, намагається приховати всю багатогранність і непередбачуваність Всесвіту. Відчувши у цьому герметичному рукописі тенденції, що звучали богохульно, смиренний друкар відніс рукопис до "ідеологів" з Капітолу, а ті через два тижні повернули його з письмовою забороною друку на теренах усього єпископства. Ми не знаємо, чи заборона Капітолу могла мати силу правового акта, але за збігом обставин чи завдяки темним намірам долі через декілька днів спалахнула вже згадана друкарня, у якій, як повідомляє *Agramer Tagblatt*, згоріло повністю все – будівля, друкар із сім'єю, рукописи і навіть свинцеві літери. Нещасний Серафин, позбавлений свого *Lebenswerka*, опинився ще й перед загрозою церковної екскомунікації, від якої його врятував якийсь безсердечний загребський кишеньковий злодій, котрий лише за декілька монеток пізньої ночі десь на початку Волоської вулиці пограбував його, умертвивши перед тим ударом залізної палиці у потилицю.

Звичайно, на цьому місці вся історія Серафина Лауренчича мала б відразу й завершитись, якби крім непевного Тобіаса, аматора, що вважав дифракційні ефекти змінами на поверхні Сонця, не було Крешимира Хеннеберґа, найкращого учня Кучери, який у вересні 1911 року після закриття загребської астрономічної секції виїхав до Парижа, сподіваючись, що там він досягне успіху і зробить

велику наукову кар'єру. Судячи з опублікованих ранніх робіт, це йому, мабуть, вдалося б, якби через п'ять років після приїзду у цю культурну метрополію його не переїхав екіпаж якоїсь ексцентричної буржуйської родини, запряжений четвіркою коней. Не відомо, як і звідки, але Хеннеберґ володів певною кількістю творів Лауренчича, з яких він видав частину у невеликому паризькому журналі *Le Bizarre*. Сама назва говорить нам, що йдеться про періодичне видання, яке займалося не так серйозною наукою, як науково-бульварними сенсаціями й ексцентричностями.

Те, що є найважливішим для нашого розуміння особистості Лауренчича, знаходиться у мемуарних записах молодого і трагічного Хеннеберґа, який ту частину автобіографічної прози, що стосується загребських днів, присвятив переважно корчульському домініканцю й віровідступнику. Праці Лауренчича, як пише Хеннеберґ, належать до найдивніших і найбільш ірраціональних сторінок, будьколи написаних у цій галузі науки, і перебувають на межі науки, філософії і літератури з одного боку, та особистих фантазій і можливого божевілля з іншого. Щоправда, ранні традиційні астрономічні дослідження домініканця, де переважають визначення орбіт комет, вирахування ефемерід, мікрометричні виміри на Місяці та Юпітері, робота над перевіркою каталогу подвійних зір Дембовського і подібні речі, Хеннеберґ вважає вершиною майстерності астронома, але десь близько 1906 року у роботі Серафина починає прочитуватися радикальний злам, відхід від астрономічного традиціоналізму й фізичної раціональності та відхилення до ірраціонального, фантастичного і такого, що неможливо перевірити. Цей розділ збігається з коротким перебуванням Лауренчича у Феррарі, звідки він повернувся до Загреба з восьмим окуляром, який за його вказівками виготовив єврейський шліфуваль-

ник скла Фінці. Новопридбаний окуляр Лауренчич ревниво береже і користується ним сам, так, що ніхто ніколи не зміг довідатися, що і як крізь нього можна було бачити. Хеннеберґ, який, однак, бачив прилад, стверджує, що він мав форму спіралі з системою дрібних, призматично огранених скелець, схожих на діаманти. Озброєний "восьмим окуляром", домініканець зовсім забув про свої колишні фундаментальні астрономічні інтереси і зайнявся тим, що було найскладнішим і перебувало на самих межах науки, одним словом, посвятив себе Всесвітові, питанням його устрою, виникнення й розвитку. У записах і готових розробках, пише Хеннеберґ у Парижі, Лауренчич користувався криптограмами, символами, які були відомі лише йому, і вживав формули, що у традиційній астрономії, математиці або фізиці не мали ніякого смислу, і що цю особисту й особливу псевдонаукову роботу майже неможливо було зрозуміти. Не претендуючи на якусь цілісну інтерпретацію, Хеннеберґ пропонує нам лише основні риси того, що він зміг зауважити у згаданих творах. Так, наприклад, Лауренчич взагалі не використовував десяткову систему, а свої складні розрахунки проводив у якійсь гібридній дуо-десятковій системі, у якій один пишеться як p (число Лудольфа), а десять як 12 p, що певним чином вказує на сферичне чи заокруглене розуміння природи, яку Лауренчич намагався "охопити" арифметикою, що її сам вигадав. Звичайно, такі числові величини не могли бути представлені традиційним числовим рядом, для якого у системі домініканця взагалі не було місця. Тому замість числового ряду він спочатку використовував коло, а потім числову спіраль, на якій були вказані відповідні одиниці. Із значної кількості доказів, як би це парадоксально не звучало, пише здивований і охоплений сумнівом Хеннеберґ, випливає, що числа Лауренчича необхідно було розу-

міти як якісь багаторозмірні величини, і що серед них існували ентропічні прірви, і що у тій системі не було місця для нуля, тобто він міг знаходитися у будь-якій частині числової спіралі (!?).

Доки він намагався якось уявити таку систему, визнає сам Хеннеберґ, йому завжди трохи паморочилося у голові, але справжнє запаморочення у нього почалося тоді, коли він побачив, якими способами Лауренчич вводив свою шалену математичну систему у фізику та астрономію. Виходячи з лише йому одному зрозумілого основного замислу або з висновку, зробленого з неясних криптограмних розрахунків, домініканець у своїх космологічних роздумах дійшов до майже святотатської ідеї про існування якоїсь осі Всесвіту, навколо якої спірально "накручена" система багатьох галактик. Як він цілком правильно припустив, у природі або у Всесвіті неможливий ідеальний платонівський напрямок, і тому зробив висновок, що навіть найменше викривлення напрямку призведе до того, що він на якійсь гіпотетичній і величезній, але остаточній і визначеній відстані замкнеться у коло, і що кожна довжина, яку тільки можна уявити, обмежена двома точками, – лише частина обруча, який визначає якесь уявне коло. Тому, звичайно, неминуче, думає чи мріє Лауренчич, що й вісь Усесвіту в якійсь точці з'єднається сама з собою, тобто, що Всесвіт є нічим іншим, як галактичною спіраллю, накрученою навколо осі, яка замикається в круг, і так, банально кажучи, кінець Усесвіту знаходиться у самій точці його початку, тобто кожну точку Всесвіту можна вважати його вихідною точкою і його завершенням. Всесвіт є безмежжям, стверджує він, але лише в тому значенні, що й коло, як форма без початку і кінця, він показує або метафоризує безконечність. З такого домріяного Всесвіту Лауренчич вивів і природу часу, що зовсім послідовно формує викривлений рух, який косміч-

ні силові лінії змушують повертатися до своєї вихідної точки.

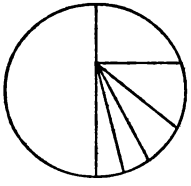
Хеннеберґ, цей холодний, прагматичний і зовсім не літературний дух, закінчив свою відносно переконливу інтерпретацію космологічної теорії Лауренчича звуконаслідувальним вигуком "ух!", що звучить як вияв полегшення від того факту, що з хаотичних записів він таки зміг витягнути щось певним чином когерентне. Водночас він звучить і як вигук жаху, що походить від побудованої у такий спосіб картини Всесвіту.

Свої шалені висновки і докази, виведені завдяки власній "спіральній арифметиці", як стверджує тимчасовий парижанин, Серафин Лауренчич спалив у вересні 1907 року.

Після несподіваної смерті, яка спіткала його у 1910 році, твори Лауренчича, що залишилися, тобто ті, які він написав після спалення 1907 року і аж до свого нещасливого кінця у 1910, пережили справжню Голгофу поневіряння, коли велика частина їх безповоротно пропала. Спочатку з готелю "До австрійського імператора" їх відправили до загребського поліцейського управління, яке через місяць передало їх у монастир домініканців на острові Корчула, але з обуренням і огидою віруючих людей ті повернули їх туди, звідки вони надійшли. Потім, не пробудивши нічиєї цікавості, вони ниділи у похмурому й вологому підвалі обсерваторії на Поповій вежі, а через десяток років опинилися в архіві Хорватського природознавчого товариства, що розташовувалося на Горньому Граді. Їх спіткала така ж доля, що й бідолашних єретиків, засуджених до вогненного зцілення, і велика частина цих рукописів пропала під час пожежі, яка у 1913 році спустошила згаданий архів.

Але все-таки те, що завдяки щасливому випадку або чуду збереглося, дає змогу частково прояснити, що ж володіло помислами Лауренчича після

1907 року, тобто впродовж останніх трьох років життя. Як кажуть, 1907 року в загребській резиденції Братства Ісуса виявили дивний бурштиновий предмет, що його якийсь сумлінний місіонер років з п'ятдесят тому привіз із Парагваю. Предмет мав форму відносно правильного диска діаметром близько десяти сантиметрів і був поділений на два півкола вирізьбленою на ньому вертикальною прямою. Праве півколо було поділене на дві однакові четвертини, а нижня четвертина на дві восьмі, і так далі, аж доки можна було взагалі розпізнати вирізьблені лінії. У спрощеному вигляді це виглядало ось так:

Лауренчич, мабуть, мав рацію, коли вирішив, що предмет не походить з Південної Америки і що згаданий хорватський єзуїт десь у Парагваї, найімовірніше, отримав його від якогось іншого європейського місіонера. Маючи величезну інтуїцію, до якої він, до речі, надто часто вдавався, Лауренчич, напевно, у момент якогось нічного натхнення зробив висновок, що мова йде про – як він це називав – *primordium*, містичний і первісний, але у певний спосіб позачасовий артефакт, який своїми таємничими шифрами свідчить про вічні речі і смисл усього, що існує. Вправний в оптиці, він поставив диск під мікроскоп і в його нижній частині спробував виявити, де знаходиться остання риска-поділка, тобто де припиняється поділ кругового поля на сектори. Не знайшовши цього місця, він узяв ще сильніший мікроскоп, але результату однаково не було.

Якоюсь невідомою нам духовною або інтелектуальною дією, про яку у вцілілих рукописах немає ані літери, Лауренчич з бурштинового диска вивів свою теорію людини і Всесвіту: Всесвіт у просторовій і часовій сутності визначають категорії *бінарності і безконечності*. Перехід від неіснування до існування, тобто до народження, стверджує цей незвичайний домініканець, просто є першою бінарною дис'юнкцією. Світ новонародженого відразу після народження поділяється на зону зручності й зону незручності; зона зручності поділяється на зони ситості й тепла, а зона незручності на зони голоду й холоду. Потім тепло поділяється на тепло середовища і тепло мами, і таким чином народжується душа, в якій одразу з'являються зона добра і зона зла. Усі ці бінарні поділи з часом формують людську істоту до вершини гармонії, після якої починається бінарний розпад, що йде до останньої точки, у якій життя переходить назад у зону не-існування, і на цьому феномен людини у фігуративному й метафоричному смислі завершується.

– Але де тут Бог? – напевно, запитав би будь-хто побожний чи хоча б близький у вірі до домініканця з Корчули. Проте Лауренчич має просту і вправну відповідь: Бог є саме це, ці два начала – *бінарність і безконечність*! А поза тим немає ніякої метафізики і жодної потойбічності.

Потім він, як людина наполеглива й методична, спробував дати доладну відповідь і на запитання про безконечність або хоча б її представити. Якщо поділ на диску відбувається до безконечності, бо кожен, навіть безконечно малий сектор ділиться на дві однакові половини, розмірковував Серафин, тоді такий поділ вимагає безконечного часу, а це значить, що поділ на диску відбувається навіть у той момент, коли я на нього дивлюся, і триватиме надалі без кінця і краю. Якщо Всесвіт є безконеч-

ним, значить він не є до кінця завершеним, і людина не є завершеним природним феноменом, а нескінченним процесом!

Коли Серафин вдивився у парагвайський диск, він раптово збагнув божественний дотеп, через який ми вважаємо, що, ставлячи перед собою питання про смисл Усесвіту, ми перебуваємо перед непізнанним. Хоча він вже колись відмовився від теорії спірального Всесвіту, відповідь була дуже схожа. Бог ошукав нас парадоксом! Всесвіт є безконечним, але ця безконечність має форму кола; *ergo*: як і час, Всесвіт у своїй безконечності є лише циклічним!

Так ніколи і не було з'ясовано, як і де Серафин Лауренчич заразився сифілісом, але у будь-якому разі звучатиме іронічно, що повільне божевілля людини, яка домріяла теорію про спіральну форму Всесвіту, викликала спірохета, убивча бацила спіральної форми. З плином часу хвороба прогресувала (при розтині нібито виявили і значні сифілітичні ушкодження мозку), і він усе більше занурювався в містику, пірнаючи ночами в густі й каламутні води Кабали і творів алхіміків. Напевно, у ті дні він завершив уже раніше згадуване дослідження (*Kristus oder Kreis*), у якому стверджує, що система координат хреста є земним обманом тих, котрі злякалися, що одного дня геніальні індивідууми почнуть розпитувати про смисл Усесвіту. У ньютонівському устрої, де яблуко, в якого відірветься хвостик, падає на землю, система координат має сенс, але якщо хвостик відірветься десь в імлі Чумацького Шляху, яблуко може залишитися на місці або вирушити кудись, де напрямок "вгору", "вниз", "вправо", "вліво" більше не має ніякого сенсу чи значення. Впадаючи в онейризм і містицизм, Лауренчич від особистої захопленості ідеєю бінарності дійшов до дивного твердження, за яким у світі одночасно існує дві однакові людини. Зви-

чайно, у 1910 році світ уже був занадто великим, щоб правильність такого твердження можна було дослідити емпірично, але Лауренчич, принаймні так розповідають, цілими днями блукав вулицями Загреба і вдивлявся в обличчя перехожих, сподіваючись, мабуть, наштовхнутися на свого *filgie* (як він називає цю другу особу), хоч його двійник так само міг перебувати у Параґваї, Баварії, Трансільванії чи хтозна-де.

Коли нещасного екс-домініканця вбили на Волоській вулиці, *Agramer Tagblatt* опублікував звістку про вбивство незвичайного загребського науковця, якого він не міг іронічно не назвати розстригою і розпусником. До повідомлення додали й портрети Лауренчича та його вбивці, такого собі Анджело Домінкуша, які виконав газетний ілюстратор Мірко Шлеґель. У номері, що вийшов через декілька тижнів після цього, якийсь уважний читач обурюється, що редакція допустила грубу помилку, надрукувавши два різні малюнки одного обличчя. Звичайно, головний редактор попросив вибачення у читачів, але однаково залишився сумнів, чи справді йшлося про ляпсус, чи про двох людей з однаковими рисами обличчя. Вбивці Домінкушу через тиждень після арешту невідомо як вдалося втекти, і відтоді будь-який його слід губиться.

Переклад Соломії Вівчар

ВІДЕНСЬКІ ГРИБИ

1.

Андреас Ашенрейтер перебував у якомусь дивному, сомнамбулічному, абсолютно неадекватному стані. Можна з певністю сказати, що він взагалі не знав, хто він, де знаходиться і що робить; не знав ні свого минулого, ні свого імені, ані свого зовнішнього вигляду. Просто сам собі був далеким, байдужим, холодним чужинцем. Він не впізнавав кімнати, в якій знаходився, чужими, незрозумілими були також розташовані навколо нього усі ті дивні предмети: стіл із червоного дерева з мідними крученими ніжками у стилі бароко, отоманка з карміновою накидкою від балдахіну, обтягнуті оксамитом фотелі з різьбленими ніжками, терпляче ткані розкішні килими, великі портрети з важкими й напруженими олійними штрихами, дорогі позолочені парчеві портьєри, що облямовували вузькі віконні отвори.

Усвідомлюючи лише, що зараз у його тілі знаходиться хтось інший, Андреас Ашенрейтер, зачарований глибокою і багатозначною тишею та похмурими, сумними предметами у кімнаті, дивився на вулицю крізь одне з цих вузьких напівзамерзлих вікон. І те, що він бачив, не було справжнім, реальним краєвидом, до якого людина залучає зір, інші органи чуття, а врешті й тіло, це була лише картина – чітка, та все ж чужа й ворожа.

Тож із вікна було видно стару і де-не-де порозтріскувану дорогу із щебеню неправильної кубічної форми, трохи нижче – земляний вал, точніше брудний рівчак, за котрим ішов огорнений снігом луг, потім дерев'яний місток, яким дорога долала маленький заледенілий струмочок, і сніг. Так, було видно сніг, тобто хуртовину, справжню хуртовину, котра подекуди мела з такою силою, що, крім збожеволілих вихорів снігу, майже нічого не було видно.

2.

Дві події, що відбулися цієї віденської зими 1913-1914 року, з однаковим правом і силою заволодівають нашою увагою. Дві події, які суттєво – багатьма своїми характеристиками – різняться. Можна навіть сказати, що вони належать до зовсім різних світів. Одна, тобто перша, суто особистого, приватного характеру, в той час як друга – значно ширшої, можна сказати, суспільної природи!

Отож, перша – приватна драма – дуже суб'єктивна, таємнича і не відома нам, як і всі приватні драми. Іншими словами, саме цієї осені 1913 року дуже обдарований і перспективний музикант, скрипаль Андреас Ашенрейтер після закінчення консерваторії та кількох надзвичайно вдалих сольних концертів у Бурґтеатрі, Віденському мюзик-холі, Вищій музичній школі несподівано вирішує покинути свій інструмент. Безліч разів його наполегливо і пристрасно відраджують. Відмовитися від божевільного й незваженого рішення Андреаса упрошують директор віденської консерваторії, його викладачі, майже всі віденські музиканти (звичайно, крім кількох злостивих заздрісників) і, врешті-решт, найбільше його наречена Еріка, донька відомого віденського банкіра Дауерлінґа, яка йому навіть погрожує остаточним розривом. Впертий Ашенрейтер не відмовляється від свого наміру, і вже цієї, з певністю можна сказати, фатальної осені припиняє будь-які контакти зі своїми викладачами, приятелями-музикантами, смиренно покидає свою кохану Еріку Дауерлінґ і у свої неповні двадцять три роки влаштовується на роботу звичайним службовцем в одну невеличку торговельну фірму. Отож, підсумовуючи першу подію, без зайвих слів і безглуздої патетики скажемо, що позаду блискучого і багатообіцяючого життєвого шляху залишаються зламана скрипка і чиновницьке гусяче перо...

Друга подія, хоч і публічна, але приховує в собі щось на зразок непевності й загадковості, які, найімовірніше, є наслідком безлічі пліток, що навколо двох-трьох висловлювань нагромаджують багато вигадок. Тож про що йдеться?

Цієї осені 1913 року у Відні почастішали розповіді про якийсь незвичайний закритий фіакр, який уночі, без візника чи людського супроводу, їздить самотніми вулицями австрійської столиці. Багато хто його бачив – довірливі й недовірливі, серйозні й легковажні, шляхетні й шарлатани, старі й молоді – і наоповідали про нього чимало загалом суперечливих історій. Отож, багато хто його бачив, а розповідали про нього всі! І невдовзі про цей фіакр-привид почали говорити як про "віденський фіакр", що було значно фамільярніше і що в усю моторошну подію вносило певну частку гумору. Так, якась модистка осінньої опівнічної пори десь поблизу Терезієнбаду побачила "віденський фіакр", а через три місяці народила глухоніму дитину. Знову ж таки, один власник готелю, виходячи на світанку з улюбленого шинку, помітив фіакр, який без візника промчав повз нього і зник стежкою парку в кінці Порцеллянґассе. П'яний чоловік засміявся, а коли повернувся додому, побачив, що його готель тієї ночі зник у пожежі, причину якої ніколи не було встановлено. Отож розповіді на зразок цих множилися і, поширюючись, роздули подію до розмірів чудової теми для розмов на кожній салонній вечірці.

Тим часом роздратовані особи з пророчим тоном у голосі бурчали, плели щось про те, що диявольський фіакр – це лиховісний знак швидкого занепаду імперії, яка віджила свій вік. І справді, імперія невдовзі безповоротно потонула, перетворивши свій вражаючий блиск у запорошену букву історії, але ніхто ніколи не встановив, чи "віденський фіакр" з 1913 року мав із тим якийсь зв'язок.

І врешті, у зв'язку з цими двома подіями згадаймо ще одну обставину – згадаймо хуртовину, яка 1913 року передноворічний Відень заледве не стерла з лиця землі.

3.

Десь близько сьомої години вечора на сам Святвечір 1913 року Андреас Ашенрейтер опинився перед великою будівлею родинного дому графині Н., Різдво в якої завжди відзначалося дуже помпезно, але з повагою до старих звичаїв. Дім графині Н. знаходився на Елізабетштрассе – в тій частині міста, де, ймовірно через архітектуру і дух старовини, людина почуває себе "найбільш по-австрійськи". Молодий Ашенрейтер підняв комір наскільки це дозволяло пальто, щоб якомога краще захиститися від хуртовини, котра скажено хльостала на всі боки, і швидким кроком рушив через великий столітній парк, розкішні стовбури якого закривали гостинний, як усім відомо, дім графині.

В салоні було тепло й затишно – все дихало якоюсь приязною, домашньою атмосферою. Вечеря ще не почалася, тому всі запрошені поділилися на невеличкі групки по дві-три людини і з келихами в руках жваво дискутували про політику, мистецтво, моду і хтозна ще які цікаві речі. Крім того, безперечно, говорили і про "віденський фіакр", а також про навдивовижу сильну і тривалу хуртовину, яка, хоч і з короткими перервами, мела вже добрий десяток днів.

За декілька хвилин з кутка зали почулася жвава мелодія Моцарта, яку з цієї нагоди виконувала віденська піаністка Ліз Гоффман – музична прикраса багатьох віденських вечірок.

Андреас Ашенрейтер в одному зі своїх останніх святкових костюмів тихо стояв біля великого каміна, сподіваючись, що його тут принаймні якихось півгодини ніхто не зауважить. Однак допитливі очі віденських кавалерів і їхніх розчепурених дамочок

швидко помітили "навіженого митця", про безглузде і недолуге рішення якого цими днями у салонах найбільше дискутували. Так, саме ті, для кого кадастрові виписки були набагато ближчі, ніж нотний стан, і хто нездатен був відрізнити Моцарта від Шопена, – саме їх начебто найболючіше вразило рішення Ашенрейтера покинути скрипку.

І коли Ліз Гоффман закінчила грати "Турецький марш", одна молода дама взяла скрипку, що лежала на роялі, і з удаваним, найсолодшим, на який тільки була здатна, виразом обличчя підійшла до Андреаса і попросила його зіграти щось для них. Колишній скрипаль навіть не поворухнувся, а, тупо дивлячись кудись за спину цієї молодої жінки, думав, що краще не відповідати, не говорити нічого, бо для чого слова, коли в такі моменти нашими вустами зазвичай промовляє хтось інший. І для чого взагалі грати, якщо ми лише тримаємо інструмент, а музикою є знову ж таки хтось інший...

Нудні, зухвалі й настирливі вмовляння пожвавилися, хоча Андреасу Ашенрейтеру здавалося, що цього вечора їх не повинно бути, оскільки всім, як він гадав, було добре відомо про незворотність його рішення. І за якусь мить, що Андреасу видалася справжньою вічністю, він відважився на легку образу та невеличку зневагу і просто обернувся й вийшов із салону. Геть відсутній і збентежений, він дозволив камердинеру надягти на нього пальто, а потім без слова прощання вибіг у сніг і темряву.

"Може, все це відбувається з ким-небудь іншим? Можливо, все це – лише чужий сон?" – потішав він себе, поки, піднявши комір пальта, поспішав через парк до виходу на вулицю, бажаючи якнайшвидше повернутися додому, де алкоголь допоможе йому забути про скрипку, це пустоголове товариство, про сніг і те нещасливе, невдале Різдво.

Десь біля дороги він почув дзеленькання дзвіночка і м'яке тупотіння копит. Обернувся і поміг

тив, як з глибини парку крізь морок і густий сніг неквапом наближається чудернацький великий нечіткий силует. Цілком інтуїтивно молодий музикант відскочив убік на край стежки, зацікавлено спостерігаючи, що ж буде далі. За якусь мить перед ним, виринувши з густої насупленої хмари снігу, зупинився чималий красивий чорний закритий фіакр. Двійко великих білих коней, шиї і гриви яких були поцятковані чорними плямами, спокійно стояли і чекали, поки увійде пасажир, наче їх анітрохи не турбувало те, що на місці візника нікого немає. Андреас Ашенрейтер, пришвидшивши кроки, підійшов ближче й відчинив двері екіпажа. Коні, мов уражені легким ударом електричного струму, болісно здригнулися. Салон фіакра був увесь обшитий найдорожчою чорною шкірою, а стеля розмальована незрозумілими візерунками і знаками золотистого кольору. І сам не знаючи чому, Андреас увійшов досередини і вмостився на зручне оббите шкірою сидіння. Фіакр рушив. Спочатку він повільно їхав по Елізабетштрассе, потім пришвидшив на Ешенбахштрассе, а тоді все швидше і швидше помчав кудись у невідомість... Темрява й густа хуртовина заважали Андреасу визначити, в якій частині міста він знаходиться і куди прямує. І через якийсь, доволі тривалий, час, коли вже здавалося, що фіакр від шаленої їзди вибоїстим шляхом просто розсиплеться, коляска почала сповільнювати рух і за якусь мить зупинилася. Андреас відчинив двері і здивувався, помітивши, що вони знаходяться в якомусь лісі (можливо, у Вінервальді), потім обережно вийшов і опинився по пояс у снігу. Спокій лісу порушував лише свист сніговію і тривожне іржання коней. Якщо це все-таки відбувається не з ким-небудь іншим, то чому він зараз тут знаходиться – як завжди, марно запитував себе Андреас Ашенрейтер. І тоді десь удалині, між густих дубів, почувся тихий звук скрипки, а не-

вдовзі відтіля просочилося й слабке мерехтливе світло. Пробиваючи собі дорогу в глибокому снігу, Андреас попрямував до незвичайного видовища, миттєво забувши про фіакр, що залишився позаду. Із його наближенням до світла хуртовина вщухала, сніг меншав, а повітря теплішало. І за якихнебудь п'ятдесят кроків перед ним постала дивовижна картина...

Посеред невеликої лісової галявинки, сніг на якій розтанув, а трава зазеленіла, стояли чотири старі, згорблені скрипалі і грали якусь не відому Андреасу мелодію.

Їхні обличчя були покриті зморшками, довге біле волосся спадало нижче плечей, а зігнуті фігури ще більше підкреслювали те, як вони тримали свої інструменти. Андреас Ашенрейтер, з широко відкритим ротом спостерігаючи за цими незвичайними лісовими музикантами, раптом помітив, що надворі почало поступово теплішати. І тут зненацька блискавка розпорола небо над лісом, на який раптом ринув теплий літній дощ. Старі продовжували грати, наче їм не заважає теплий дощ, що грубими горохоподібними краплинами тарабанив по їхніх дорогих скрипках. Андреас, і сам скупаний цією теплою зливою, помітив позаду музикантів двійко прекрасних білих коней, прив'язаних до молодого дерева – точнісінько таких, які були запряжені у фіакр, що його сюди привіз. І коли дощ зненацька припинився, старі в мить ока поховали скрипки у футляри, відв'язали коней, вискочили по двоє на спину кожного з коней і зникли в пітьмі до того, як Ашенрейтер встиг прийти до тями.

Скупана літньою грозою галявина, на якій грали музиканти, що наснилися Андреасові, рясніла якимись грибами з довгими покрученими ніжками і заокругленими шапочками, котрі закінчувалися м'якою верхівкою. Андреасу Ашенрейтеру знадобилося кілька хвилин, щоб їх помітити, а тоді,

підкоряючись якомусь внутрішньому наказу, якомусь глибокому імперативу, він засукав рукави і, розгортаючи папороть, листя й зарості терну, почав збирати незвичайні гриби. Він запихав їх у кишені, за пазуху, запитуючи себе, для чого, власне, він це робить. Андреас трохи розумівся на грибах, особливо тих, що росли в лісах навколо Відня, але ці не належали до жодного з відомих йому видів – це не були ні печериці, ні боровики, ні лисички, ані чортові гриби... Ні, цих грибів він не знав і ніколи не чув, що існують гриби, котрі ростуть взимку. Хоча він також ніколи не чув, що на скрипці можна зіграти щось настільки досконале, як це зробила ця четвірка старих музикантів, тому гриби його не дуже схвилювали. Мокрий від дощу і зігнутий під тягарем ноші, Андреас вирушив до свого фіакра. Чим ближче він підходив до нього, тим хуртовина ставала все безжальнішою, а ліс усе темнішим. Як тільки Ашенрейтер увійшов досередини і зачинив двері, коні радісно рушили в зворотному напрямку, ймовірно, тією ж дорогою, якою й приїхали. Ймовірно, бо через пітьму й хуртовину він знову не міг впізнати місцевість, якою їхав. Треба зараз тому легкодумному панству показати свої фантастичні віденські зимові гриби, треба їх тепер уразити, вдарити кулаком межи очі...

І невдовзі фіакр знову зупинився там, де його Андреас побачив уперше, – в парку перед будинком багатих віденських графів і торгівців. Молодий скрипаль вийшов із чорного фіакра, ні на мить не задумуючись над питанням, чим він насправді їхав.

4.

"Чудо, погляньте на чудо!" – кричить Андреас Ашенрейтер на порозі салону завжди гостинного дому графині Н. і показує жменю справжнісіньких грибів. Строкате товариство миттєво припиняє танцювати і повертається до молодого музиканта,

одяг і волосся якого були мокрі й напівзамерзлі. І поки гості наближаються до нього, Ашенрейтера все більше починає дивувати одна обставина – запрошені, точніше деякі з них, зараз повбирані зовсім по-іншому, ніж тоді, коли він вибіг із цього дому.

"Нарешті Ви прийшли! Багато хто вже припускав, що Ви не повернетеся. Ви так несподівано пішли минулого тижня на Святвечір!" – розводить руками люб'язна графиня Н., дивуючись, як же він так змок.

"Сьогодні ви нам таки зіграєте?" – усміхається та сама нудна пані, зараз одягнена у зовсім іншу сукню зі срібними стрічками.

"Та про що це ви говорите? Зараз же Святвечір. Я ж вийшов звідси годину-дві тому!" – дивується Андреас Ашенрейтер і продовжує розповідати про все, що з ним сталося цього вечора, особливо про музикантів, яких він зустрів у лісі, і про ці незвичайні зимові гриби, цілком випадково забуваючи згадати про те, що фіакр, у якому він їхав, був без візника.

Товариство, що зібралося в салоні, з недовірою дивиться на Андреаса, а більшість гостей вже й припускає, що молодик збожеволів. Та хіба ж і своїми попередніми рішеннями він не надав достатньо доказів для цього? Але гриби, здається, справжні!

"Перевдягніться, прошу Вас, і приєднуйтеся до нашого новорічного святкування", – вмовляє чоловік графині.

І тоді за старим добрим звичаєм починають з'являтися перші версії (звичайно, дуже "мудрі" й "логічні") того, звідки оті дивні гриби, які цей навіжений промерзлий чоловік тримає в руках. Сум'яття щодо часу всім зрозуміле – хіба ж час не є вкрай суб'єктивною категорією, яка людей на зразок музиканта може легко збити з пантелику. Але гриби... Це обов'язково треба з'ясувати! Однією з

найпопулярніших у висуванні різних версій осіб був старий, під пальтом убраний у сорочку священика. Він дуже вперто і квапливо пояснює, що йдеться про славнозвісні "прокляті", або "диявольські" гриби, які треба негайно викинути з цього святого місця. Ця дурниця настільки розлютила молодого Ашенрейтера, що він вигукнув:

"Я вмить з'їм ті ваші прокляті гриби! Нехай кухарка їх негайно приготує!"

Невеличкий скандал з приводу сенсаційних грибів і ще більш сенсаційної заяви швидко стихає, і товариство повертається до приємних розваг, які й личать цьому святковому вечору. Хтось танцює, хтось тим часом регоче з дотепів салонних жартівників, інші виходять в кімнату для куріння, щоб зробити пару затяжок і зіграти партію в карти. Ашенрейтер і його гриби, як і божевільна оповідь про музикантів у лісі, забуваються, бо, як відомо, все у віденському салоні, крім чистого гедонізму, приречене на швидку загибель.

Мокрий від дощу та пригнічений, наодинці зі своїми шаленими думками, Ашенрейтер сидить сам у передпокої і їсть велику порцію смачно засмажених грибів, не відчуваючи ні їхнього смаку, ані запаху... І здається йому, що він зараз сам не лише в передпокої, а й у Відні, Австро-Угорщині, один у цілому світі.

Служниця забирає порожню тацю. Звичайна мала віденська служниця. Гриби звичайні. Звичайні їстівні гриби, здається Ашенрейтеру, і вони не мають жодної, просто-таки жодної дії, хіба що передпокій зараз дещо більший. Ледь-ледь більший. Майже непомітно більший. І ніхто, насправді ніхто не входить. Чи це через?.. Так, це, без сумніву, через гриби.

І тут велика скляна люстра у тепер дещо більшому передпокої легенько захиталася. Спочатку повільно, потім ще повільніше, а тоді маленький

шматочок декоративної штукатурки відламався від стелі і впав прямо Андреасу коло ніг. "На горищі щось є!" – гукнув хлопець і вибіг у коридор. І в мить, коли він натискав ручку дверей, за якими знаходилися сходи, що вели на горище, йому здалося, що це насправді робить хтось інший – хтось інший, за ким він зовсім чітко міг збоку спостерігати і роздумувати про розважливість його вчинків.

5.

На горищі панувала непроглядна темрява, до якої очі важко звикають, тому Андреас Ашенрейтер пересувався навмання, наче сліпець. Тишу порушував стукіт віконної стулки, крізь яку свистів вітер, заносячи досередини холоднечу й поодинокі сніжинки. Він намагався пальцями намацати дорогу, постійно перечіпаючись через якийсь мотлох, і в ту мить, коли він уже вирішив повернутися назад, униз, перед ним з'явився нечіткий силует якогось дуже великого предмета. Андреас замружив очі й чекав, сподіваючись, що темрява все-таки невдовзі стане менш непроглядною, а тоді йому сяйнула одна рятівна ідея – він мав у кишені сірники! Він намацав маленьку картонну коробку і вийняв її. Вона була волога. Відкрив її і на дні відчув під пальцями одну деревинку, також доволі вологу. Не роздумуючи довго, підніс її до коробки і чиркнув. Спалах від вологого сірничка тривав якусь частку секунди.

Перед Андреасом Ашенрейтером стояв скелет старого чорного фіакра, струхлявілого й понищеного – фіакра, яким, здається, вже десятки років ніхто не їздив і який йому нестримно нагадав власне той чудернацький фіакр, яким хвилину чи тиждень тому він подорожував у незнайомий ліс по чудернацькі гриби. Але що було найдивовижнішим у цій картині (або в цьому спалаху) – це дах фіакра, вкритий товстим шаром білого снігу.

Почасти від жаху, почасти від здивування Андреас Ашенрейтер відскочив на кілька кроків назад і перекинув якесь старе товсте корито для обшпарювання свиней. З цієї відстані він уже не бачив навіть силуету запліснявілого фіакра. Хлопець позадкував, обернувшись лицем туди, де повинен був стояти фіакр, не усвідомлюючи марності своїх зусиль, марності – тому що фіакр, здається, зник назавжди в цій всемогутній пітьмі, яку вже ніщо не зможе розвіяти.

Але все-таки він глибоко усвідомлював, знав щось цілком позитивне. Те, що для чогось вирішального – того, що може стати віссю чийогось життя, достатньо навіть одного-єдиного спалаху сірника. Звичайно, якщо й той фіакр не був лише відображенням якогось іншого фіакра або якогось іншого відображення.

6.

"Для чого саме на новорічну вечірку запрошувати божевільного?" – запитував себе уланський поручик, який стояв позаду групи людей, що зібралися навколо збожеволілого Андреаса Ашенрейтера. "Всі оповіді про фіакр, без сумніву, ідіотичні, але ця найбільше. Твердити, що він знаходиться на горищі! Це нечувано!" Молода пані, яка стоїть біля поручика, тримаючи на долоні один гриб, дивиться на музиканта, а потім звертається до молодого офіцера:

"Він це їв. Я його бачила в передпокої. Їв ці гриби. Він навіть не помітив, що грав для нас!"

Доброзичливі гості, перебуваючи в доброму настої і чекаючи, поки удар годинника в передпокої сповістить про настання півночі, намагаються переконати Ашенрейтера, що нагорі, на горищі, немає нічого незвичайного і що він насправді й не був нагорі, а добрих півгодини тут, у салоні, грав

для них. Ашенрейтер опустив погляд і біля своїх ніг справді побачив кинуту скрипку.

"Ви так чудово грали! Якусь не відому нам мелодію. Очевидно, це ваш твір. Ми навіть гадки не мали, що можна зіграти щось настільки захопливе і зворушливе!" – заспокоює господар дому молодого музиканта, який цього вечора, без сумніву, дуже неуважний, з украй напруженими нервами. В голові Ашенрейтера промайнули постаті чотирьох сивих скрипалів із лісу.

Якийсь банкір із цигаркою за вухом намагається з'ясувати, що ж так знервовано обговорює товариство. Проте слова ще до того, як долинути до його вух, десь у повітрі розпадаються, розходяться, осипаються... Так само, як і звук скрипки, який тільки-но всі так уважно слухали.

Знову ніхто не хоче вірити в оповідь Ашенрейтера, хоча їх усіх трохи хвилюють його слова. Спокій присутнім повертає старий камердинер, який власне повертається з горища, несучи незаперечні докази, що повністю заперечують реальність божевільної розповіді Андреаса.

"Ось, крім цього нагорі немає нічого!" – усміхається камердинер і показує шмати шинки, солонини і ще якісь смачні харчові продукти, котрі він приніс в оберемку з коптильні, що на горищі.

"Нагорі стоїть фіакр, а Ви мені приносите оце копчене сміття!" – тремтячим голосом обурюється Ашенрейтер, в той час, як старий камердинер добродушно мружить свої круглі дитинячі очі.

Андреас розбиває ногою скрипку, що лежить на підлозі, і виходить через передпокій, який знову зробився дещо більшим і просторішим від того, яким би повинен бути.

"Зачекайте, ми для Вас запряжемо екіпаж графині! Нема потреби повертатися пішки по цій хуртовині!" – кричить йому навздогін той самий ка-

мердинер з дитинячими очима, незграбно біжачи сходами, які ведуть із передпокою.

Годинник б'є північ, а незграбний камердинер розсипає на сходах свої шмати шинки й солонини.

7.

Скажена хуртовина й холоднеча швидко остудили тіло Ашенрейтера, яке вже трохи висохло. Він поспішав до виходу з парку, але коли, розлючений гострими уколами збожеволілих сніжинок, обернувся на будинок графині, побачив, що величезний дім несподівано потонув у темряві. Вже минула північ, тому доречно було б очікувати, що горітиме світло у вікнах салону, передпокою і решти приміщень, якими тиняються запрошені. Ні, все потонуло в пітьмі, як і парк, що з усіх чотирьох боків оточував будинок. Вітер неприв'ітно завивав крізь оголені крони товстих дубів. Андреас Ашенрейтер зупинився мов укопаний. Десь там, за завісою товстих дерев, чувся тихий знайомий дзвін. Це був фіакр, лиховісний віденський фіакр, яким він уже їздив і який зараз знову приїхав по нього. У голові його промайнули десятки безглуздих розповідей про віденський фіакр – десятки розповідей, які він слухав зі зневагою та презирством. Бажаючи прогнати з думок усі ці безглузді й хаотичні картини, які його, правду кажучи, вже почали лякати, Андреас Ашенрейтер заплющив очі і кілька разів відчайдушно труснув головою. Все марно. Коли він розплющив очі, фіакр уже стояв перед ним.

"Ви ж мені обіцяли екіпаж графині, а не це чудовисько!" – заволав хлопець, пронизавши голосом увесь парк, що потонув у темряві. Потім обернувся до будинку графині і ще раз повторив те саме речення, але значно тихішим, навіть дещо благальним голосом.

Будинок і далі ховався у темряві, жодне з вікон не світилося.

Хлопець схопив камінець, який видобув з-під снігу, і пожбурив його у вікно, що знаходилося найнижче. Коли скло з гучним тріском луснуло, Андреасу здалося, що тут, у парку, замість нього стоїть хтось інший, хтось набагато старший і серйозніший.

Білі коні з поплямленими шиями і гривами чекали, наче їм був відомий подальший хід подій.

У розбитому вікні з'явилася сива голова якогось старого, котрий дуже роздратовано закричав:

"Чого бажаєте?"

"Ви мені обіцяли екіпаж графині. Де вони всі зараз? Чому темрява в домі?" – наляканим голосом промовив Андреас, вгадуючи відповідь старого.

"Що ти мелеш! Нікого нема, нікого тут немає!"

"Але ж вони зустрічають Новий рік. Або святкують Різдво, не знаю! Напевно, Новий рік!"

"Немає Нового року! Це давно минуло! Все давно минуло!"

Старий пішов. Тепер дійсно нікого не було. Нікого, лише хуртовина, темрява і фіакр. І декілька грибів у кишенях і за пазухою в Ашенрейтера.

"Нам нічого не залишається, лише підкоритися", – подумав Ашенрейтер і увійшов до зручно облаштованого салону фіакра.

Екіпаж рушив якимись пустими, безіменними вулицями. Він їхав усе швидше й швидше. Ніхто у світі його зараз не зміг би приборкати, смиренно думав скрипаль. Зрештою, можливо, це й на краще, бо що, якщо цей фіакр насправді якийсь інший колишній фіакр, в якому сидить інший колишній скрипаль?

Швидкість була такою великою, а сніг настільки густим, що Андреас Ашенрейтер не міг розпізнати місцевості, якою їде. Але хіба це було важливо. Він вирішив, що в цю мить найрозумнішим є присвятити себе собі самому. Тому почав виймати з кишень і з-за пазухи оті гриби й уважно розглядати. Фіакр їхав усе швидше і швидше. Ніжки

грибів були обсипані дрібними коричневими плямками, котрі нагадували якесь незрозуміле екзотичне письмо. Екіпаж гримотів і скрипів, підстрибуючи на нерівній дорозі, вимощеній, очевидно, грубим щебенем. Гриби... для чого він їв ці гриби, які йому зараз через колихання фіакра випадають з рук на всі боки й поволі ширяють усередині кабіни. Фіакр ще швидше помчав крізь непроглядну темряву й хуртовину.

Було лише питанням миті, коли він перевернеться, зламається, розпадеться, розтрощиться...

8.

Андреас Ашенрейтер перебував у якомусь дивному, сомнамбулічному, абсолютно неадекватному стані. Можна з певністю сказати, що він взагалі не знав, хто він, де знаходиться і що робить; не знав ні свого минулого, ні свого імені, ані свого зовнішнього вигляду. Просто сам собі був далеким, байдужим, холодним чужинцем. Він не впізнавав кімнати, в якій знаходився (щоправда, вона здавалася йому трохи більшою, ніж треба), чужими, незрозумілими були також розташовані навколо нього усі ті дивні предмети: стіл із червоного дерева з мідними крученими ніжками у стилі бароко, на якому лежав маленький гриб не відомого йому виду, отоманка з карміновою накидкою від балдахіну, обтягнуті оксамитом фотелі з різьбленими ніжками, терпляче ткані розкішні килими, великі портрети з важкими й напруженими олійними штрихами, дорогі позолочені парчеві портьєри, що облямовували вузькі віконні отвори.

Усвідомлюючи лише, що зараз у його тілі знаходиться хтось інший, Андреас Ашенрейтер, зачарований глибокою і багатозначною тишею та похмурими, сумними предметами у кімнаті, дивився на вулицю крізь одне з цих вузьких напівзамерзлих вікон. І те, що він бачив, не було справжнім,

реальним краєвидом, до якого людина залучає зір, інші органи чуття, а врешті й тіло, це була лише картина – чітка, та все ж чужа й ворожа.

Тож із вікна було видно стару і де-не-де порозтріскувану дорогу із щебеню неправильної кубічної форми, трохи нижче – земляний вал, точніше брудний рівчак, за котрим ішов огорнений снігом луг, потім дерев'яний місток, яким дорога долала маленький заледенілий струмочок, і сніг. Так, було видно сніг, тобто хуртовину, справжню хуртовину, котра подекуди мела з такою силою, що, крім збожеволілих вихорів снігу, майже нічого не було видно.

Та коли хуртовина на мить стихала, Андреас Ашенрейтер міг бачити ще одну річ, яка в цей мирний зимовий пейзаж вносила краплину тривоги і страху. Це був перекинутий і розтрощений чорний фіакр, що лежав у рівчаку поблизу містка. Екіпаж, найімовірніше, через надто швидку їзду, злетів із твердої нерівної дороги, перекинувся і майже розвалився. А з-під одного розбитого уламка, який колись належав цьому розкішному й елегантному фіакру, можна було розгледіти людську руку, стиснуту в кулак, бо чоловік (зараз, без сумніву, мертвий) міцно тримав якийсь предмет, схожий на гриб.

Трохи далі від уламків і трупа стояли двійко прекрасних білих коней, шиї і гриви яких були поцятковані чорними плямами. Вони марно намагалися відшукати який-небудь паросток трави в глибокому снігу. В цих пречудових білих тваринах, в їхній блискучій і гладкій шерсті, у зграбних і мускулистих тілах була якась велична гідність, притаманна лише тваринам.

Андреас Ашенрейтер підійшов до вікна й опустив штори, потім те ж саме зробив і з іншими вікнами.

Кімната потонула в пітьмі.

Переклад Наталії Хороз

ПІДГОРІЛІ ПЛЯЦКИ

(уривок з автобіографічної повісті "Трава та бур'ян")

Кілька десятиліть до появи надзвичайно популярного феміністичного руху на цих теренах моя бабця Міліца була зразком самосвідомої, стійкої і самодостатньої особистості, яка ніколи не плакала над проблемами, а вирішувала їх на ходу з лише їй притаманним стоїчним спокоєм. Незважаючи на те, що після смерті діда бабця лишилася сама й ніколи не отримувала пенсії чи соціальної допомоги, вона жодного разу не проявила ні одної патетичної риси емоційного спустошення або соціальної загрози. Вона була справжнім маленьким тендітним соціальним *perpetuum mobile*, що весь час працював, а ніхто не знав, як і звідки в нього стільки енергії. Ось така дрібненька, трохи згорблена від остеопорозу, із сивим пучком рідкого волосся на голові, вона вічно була в якійсь роботі: готувала, колола дрова й вугілля, носила воду з криниці, латала продірявлені тази і бляшанки, лагодила парасолі й обірвані карнизи, перекопувала город і полола грядки, заготовляла на зиму яблука і щавель, глянцювала дощані підлоги, міняла запобіжники, вправно забивала цвяхи у триніжок розхитаної лавки – тому інколи мені здавалося, що це лише питання часу, коли вона заопікується майстернею свого покійного чоловіка й візьметься за кутники, метри, васерваги, фрези, пилорами, крейсмейсели, алмази та шабери. Пополудні бабця могла трохи перепочити, читаючи старі газети, які їй приносив мій батько після того, як прочитав сам. Переглядаючи заголовки та статті, інколи й тижневої давності, вона дізнавалася про повені, які вже зійшли, про пожежі, які вже давно погашені, про державні перевороти, організатори яких уже стра-

чені, про локальні війни, які вже закінчилися швидким перемир'ям. Розв'язування кросвордів збагатило її культуру і дало знання, яким можна було позаздрити. Саме їй я зобов'язаний багатьма своїми першими відкриттями, зокрема про те, що кінь із народної пісні насправді арабський, а більярдна палиця називається *кий*, що чоловік-балерина – балетник і що албанський порт із шести букв має назву Дуррес.

Що стосується роботи, то бабця була непохитним педантом і критиком, принаймні якщо цю роботу виконували інші. Так, коли я трохи підріс і допомагав їй перекопувати город, вона стояла позаду мене й безперервно робила зауваження на кожен рух моєї лопати. Перший раз, мовляв, копнув замілко, другий заглибоко, третій загрубо або затонко, аж поки на четвертий раз правильно і, згідно з розпорядженнями, не перекинув трав'янистий дерен. Якщо б їй хтось із сусідів приніс пляцки, вона запевняла б, що вони підгорілі, якби їй хтось дав так звані м'ясні вироби, дослідила б, що шкварки недостатньо відціджені, що у кров'янках більше гречки, ніж м'яса, а в сальцесоні самі жили, тобто шкірки й копита. А коли б нагло влетіла якась її коліжанка і похвалилася новою сукнею, бабця глянула б своїм знаменитим поглядом поверх окулярів і сказала б:

– Боже мій, як ви могли одягнутись у сукно для шезлонга!

або:

– Ви що, стояли у воді, коли з вас знімали мірки?

Якби мою бабцю Міліцу обрали головою журі отого відомого бельгійського ярмарку харчових продуктів, усі б нагороди залишилися в його штабі, а засоромлені представники ста двадцяти семи країн верталися б додому з порожніми руками, тяг-

нучи весь свій перепечений, недосолений, підгорілий, переквашений, скислий або згірклий товар.

Особливо весело було ходити з бабцею на міський базар, який ми називали плацом і куди селяни з околиці привозили свій товар, наївно й подурному сподіваючись, що задовольнять високі критерії моєї бабці. Якщо, скажімо, вона хотіла купити сметани, намагаючись досягти ідеального поєднання якості та дешевизни, вона й по двадцять разів могла обійти всі ятки, пробуючи продукт, який селянки капали їй на зап'ястя. Так, не раз бабця поверталася з плацу з легкою печією, оскільки під час тієї складної операції вибирання найякіснішого продукту могла з'їсти й півлітра сметани. Але вона завжди була впевнена, що вибрала найкраще, і ніхто не зміг би довести помилковість її переконання. Відповідальність, з якою лікар підходить до вибору найбільш дієвого антибіотика, або міністр фінансів до заходів, спрямованих на подолання інфляції, була маковим зерном порівняно з серйозністю, з якою моя бабця вибирала сметану, сир, сільське масло на листку салату, яйця, овочі, паприку, гарбузи... А коли купувала свійську птицю, яка тоді продавалася живою і необскубаною, похід на плац перетворювався на справжню малу наукову експедицію: індики й качки мало не складали тест на інтелігентність, якщо хотіли скінчити в духовці її мурованої печі.

З того часу, як помер дід, бабця щодня, переважно пополудні, ходила на міське кладовище, де прибирала родинний склеп, ставила свіжі квіти в кам'яну вазу, міняла в ній воду і зі своїми вбраними в чорне коліжанками обговорювала високу політику – від державного перевороту в бельгійському Конґо і ядерних випробувань у Полінезії аж до пошепки висловлених коментарів щодо діяльності тих червоних злодіїв на наших теренах. Про них же вона була поінформована найдостовірніше, бо

слухала станцію, яку мій батько, невідомо чому, називав "Радіо Одна баба сказала". Бабця була також однією з тих, хто знав цілком таємну правду про те, що Тіто насправді підставний російський генерал, їй були відомі й секретні дані, згідно з якими минулого четверга у Белграді було здійснено спробу державного перевороту, лише їй була доступна правда про те, як Йованка обкрадає домашній бюджет Тіто тощо. З регіональної політики вона знала, з ким водить шури-мури голова муніципалітету і скільки коханок зараз має православний (волоський)[1] піп з її рідного села.

Якщо б ви її запитали, хто їй це все розповів, вона б конспіративно посміхнулася і поважно відповіла:

– Одна Діва Марія знає!

Оскільки бабця пережила діда майже на тридцять років, за допомогою звичайної арифметики отримаємо дані, згідно з якими вона щонайменше одинадцять тисяч разів сходила на кладовище, а це, з квантитативного погляду, те саме, коли б ви з баночкою води й оберемком дешевих квітів пішки подолали шлях від Б'єловара до Стокгольма. Це, визнайте, цілком пристойна й богоугодна проща, тому часто я собі уявляю, як зараз моя бабця, а не Анте Павелич (як стверджує одна похмура фізіономія по електронних медіа), сидить із невинним дитятком на руках і дивиться в обличчя Богові, щоправда, час від часу він її делікатно лає і каже, що все-таки не всі ті пляцки були підгорілі.

Увечері, коли темніло, після того, як ми з'їдали сосиски, суп із засмажкою і кубиками печеного хліба, випивали каву з молоком або кисле молоко з покришеним білим хлібом, бабця примушувала мене мити в тазі ноги, одягати нічну сорочку (таку,

[1] Волох – іновірні серби і хорвати про православного серба.

як носять герої старих американських фільмів про Дикий захід) і лягати в ліжко.

Бабцина спальня була цілком схожа на ті, які сьогодні показують в американських фільмах жаху. Просторе старовинне двоспальне ліжко з масивним дерев'яним узголів'ям, величезні стильні шафи, в які помістилася б незліченна кількість трупів, здоровенне трюмо з фігурками, наче позиченими з ритуалу вуду, тяжкі білі штори, що, мов духи, колишуться на вітрі, який влітає через прочинене вікно, і округлі електричні нічники, які нагадують кулі, що їх використовують небезпечні і злі відьми та віщунки. Єдина річ, що видимо вирізнялася із загрозливої атмосфери цієї кімнати, була посудина з ручкою, яка стояла під ліжком і яку бабця називала нічним горщиком.

У такій моторошній обстановці ми завалювалися кожен у своє ліжко, брали кожен свій примірник "Грицької відьми" і вирушали у похмурий світ загадкових убивств, запізнілих таємничих капітульських вершників з маскою на обличчі або каптуром на голові, підвалів, у яких немилосердно страждають мнимі відьми, та венеціанських шпаг, якими хтось невідомий проколює серця своїх невинних жертв. Я тремтів під великою периною від страху і прикрої невідомості, а коли бабця, зітхнувши, відкладала окуляри та книгу і гасила нічну лампу, я швиденько робив те саме, боячись залишитися сам у цій страшній кімнаті.

Через спартанське виховання і звичку, а також дуже скромний бюджет навіть найлютішою зимою бабця не палила кахляної печі в спальні, тому ночами, коли на вікнах кімнати клубочилися здичавілі кавалки снігу, "Грицьку відьму" я читав у в'язаних рукавицях і з теплою черепицею, замотаною у кусень старої ковдри або рушник, у ногах. Протягом дня та покрівельна черепиця нагрівалася в печі, і ввечері в крижаному ліжку була справ-

жньою благодаттю, бо зазвичай тримала тепло аж доти, поки я не залишав графині Нери і не провалювався в сон.

Незважаючи на те, що більшість вважала її дуже занудною, в моїх очах моя бабця була особою, яка мала багато різних чеснот. Вона робила фантастичні оладки, не знаючи, що насправді вони називаються покладницями[2], варила чудовий шоколад з какао і сухого молока з гуманітарної допомоги, була майстром з приготування тістечок із прісного тіста, посипаних зацукрованими шкірками з рідкісного фрукта, званого апельсином, на плиті тої своєї печі випікала гарненькі коржики, які змащувала гусячим салом і покришеним часником, а її підвал навіть у січні був наповнений розкішними червоними яблуками, загорнутими у папір з усіх тих газет, які тато, не скуплячись, купував у газетному кіоску поблизу міської гімназії.

Однак найбільшою її чеснотою було те, що вона виховувала мене як вільну й демократично орієнтовану особистість, дозволяючи мені за днів, які я проводив у неї, досхочу вештатися по сусідських дворах, Соколані, майданчику т. зв. Спеціальної школи, парку, який тягнувся від Суду до Міської бібліотеки, та інших місцях, де ми переважно ганяли м'яч, а також гралися у ковбоїв та індіанців, у підкидного, дурня і ще в деякі інші забавки.

Коли тато або мама з якоїсь побіжної причини заходили до неї і питали, де я, бабця, ніби йшлося про вищу силу, безсило розводила руками і казала:

– Не маю уявлення. Напевно, десь завіявся!

– Виросте з нього бродяга і босяк, – бурмотів, бувало, мій старий, на що бабця лише кидала на нього свій докірливий погляд, яким ніби хотіла сказати, що він сам був нічим не кращий.

---

[2] Покладниця – маснична страва з сиру, сметани, яєць і борошна.

І справді, у моїх сутичках із батьком вона була моїм найкращим адвокатом, бо надто добре знала всі темні плями з його юнацької біографії і щоразу витягала їх з рукава, розбиваючи такою аргументацією будь-який батьків докір. Але хто знає, може, саме для цього на світі існують бабці.

Переклад Оксани Охрім-Брезвин

НІМОТНА ПУЩА

Заблукав якось один юнак у пущі. Це був великий ліс біля міста, проте ще ніколи не траплялося, щоб той, хто заблукав у ньому влітку, за годину-дві не знайшов дороги. Взимку, бувало, люди, як на зло, і по три-чотири години шукали дорогу, не знаходили її і, стомившись та змерзнувши, сідали відпочити й залишались там назавжди. Тепер було літо, і пуща, знаючи, що не може нашкодити хлопцеві, байдуже оточувала його вештання, занадто лінива, аби підкинути йому на дорогу якогось звіра й похихотіти, коли юнак лоскітливо дряпатиметься на дерево.

Хлопець, зрозумівши, що заблукав, спочатку навіть зрадів. Йому здалося, що це саме те, чого так не вистачало в житті. Мандрівникові вже обридли червоні кола дороговказів, які перед ним вискакували щомиті. А тепер він ішов уже годину, а може, й більше, але дороговказів не було й сліду.

Сонце світило, пташки співали, зелене листя шуміло, під ногами хлопця, який продовжував прямувати енергійним кроком, потріскували сухі гілочки і стелилася трава.

Минула ще одна година, але дороговказу й далі не було.

Хлопець почав відчувати легке, хоч усе ще приємне тремтіння, бо оті літні година-дві, потрібні заблукалим, щоб зорієнтуватися, вже минули, а він поки що не знайшов дороги.

Юнак сів на пеньок, старанно вирівняний, – свідчення того, що люди все-таки десь поблизу. Через кілька хвилин, коли ноги трохи відпочили, хлопцеві здалося, що птахи співають тихіше, сонце гасне, а листя повільно завмирає на гілках... Насувалися сутінки; хлопець подумав, що, хоча він досі й не знайшов дороги, то за годину-дві, а тоді буде ще достатньо світла, точно її знайде – адже оті година-дві, необхідні, щоб зорієнтуватися, стосувалися будь-якого місця в пущі... Зрештою, розмірковував він, найгірше, що з ним може трапитись, – це ночувати тут, і він не буде ні першим, ні останнім серед тих, хто провів ніч у літній пущі, а на світанку матиме багато часу для пошуків дороговказу... Підбадьорений такими думками, хлопець встав і пішов далі.

Незабаром він відчув, що повітря холоднішає і що у його тіло повільно заповзає голод. Він відгорнув рукав полотняної вітрівки, подивився на годинник і пришвидшив ходу... В одній кишені вітрівки юнак мав дві скибки хліба, між якими була затиснена сосиска. В іншій лежала тоненька книжечка, яка не обтяжувала кишені й годилася для швидкого та приємного читання в тіні якогось дерева. В тій кишені, де була книга, він мав ще пачку цигарок, сірники і трамвайний квиток, одна частина якого була закомпостована. Хлопець раптом усвідомив існування усіх цих дрібних речей, наче в нього, разом із сутінками, почав заповзати страх, що йому все одно не вдасться знайти дороги завидна... Юнак гостро дорікнув своєму страхові, вигукнувши з обуренням: "Хлопче, хлопче"... Відлунювало так, наче це пуща до нього озивалась і застерігала, по-батьківськи благаючи отямитись. Луна

його трішки присоромила й нагадала про те, що ще донедавна його дратували намальовані на деревах червоні кола, які скидалися на дорожні знаки – *Зупинку заборонено* чи *Поворот праворуч заборонено*... Тоді хлопець пристрасно бажав іти навмання, не дотримуючись жодних правил, а тепер його погляд ненавмисне блукав навкруг у пошуках червоного кола. Його вигук аж надто скидався на скрушну покору порадам, які дають різні часописи під назвою "Як позбутися страху в лісі", нагадуючи, що гукати в лісі корисно не тільки тому, що це підбадьорює, а й тому, що відлякує звірів і попереджає їх про наближення людини.

Хлопець зупинився, знову відгорнув рукав і подивився на овал годинника. Він ходив понад сорок хвилин, а дороговказів нема й сліду. Юнак підійшов до поваленого дерева, вдарив його ногою і сів. Сутінки густішали, в голові крутилося запитання: що далі? Продовжити пошуки шляху чи знайти, доки ще видно, підходяще місце для ночівлі? Хлопець закинув голову і, сповнений нерішучості, задумливо задивився в небо, але там нічого не було написано. Тоді він засунув руку до кишені й витягнув книжку, наче в ній міг знайти відповідь. Розгорнув її навмання і став читати.

"Край шафки вкривала біла мережана скатертина, з-під якої виглядали струнке котячі лапки. Він подумав, що шафка всю ніч, прийнявши ту саму картинну позу, дозволяла всім себе розглядати. І весела ваза в кутку кімнати, прикрашена зірками, так само себе вульгарно пропонувала, вікно ж, наче розпусна долоня, тягнулося до полиці, а та запропонувала лікоть, прикрашений мідними мисками, які манили, усміхаючись і виблискуючи в ранковому світлі. Він підійшов до однієї і подивився на неї, та раптом із цієї миски проросло волосся і забіліло обличчя, а на обличчі з'явилися очі, ніс і рот, відкритий від здивування..."

Юнака прочитане розізлило. Як сильно йому б не хотілось думати в цю мить про таку-сяку кімнату, але те, що в тій кімнаті відбувалося, видавалось йому безглуздим... Подумав, що він, можливо, розгорнув не на тій сторінці, і, знову ж таки навмання, розкрив на іншій...

"Опухле, очманіле обличчя, з висунутим язиком, що бився, мов злякане пташине крило, намагалося визволитися з мідного обруча..."

– Та що це таке, – промимрив хлопець. Книга називалась "Їхнє таємне життя", а під назвою дрібними буквами, на які він раніше не звернув уваги, писало "Німотне"... Хлопець пригадав, що книгу купив саме через назву, думав, що вона обіцяє цікаву сповідь з романтичним сюжетом, але це...

– Ага, якраз німотне... – сплюнув хлопець... Кілька хвилин він нерішуче дивився на книгу, а тоді почав перекидати з руки в руку, наче визначаючи її вагу. Правду кажучи, йому не до кінця було зрозуміло, що означає підзаголовок, тільки здавалося, що він дуже добре описує те, про що в книзі йдеться... Юнак перестав нею бавитись, заплющив очі й пробурмотів: "Третій раз алмаз!" Перебіг пальцями по сторінках, як по картах, розплющив очі і втупився у нові рядки...

"Вучко! – вигукнув він, і перед ним умить з'явився песик. Він узяв його голову в долоні, але очі пса бігали і неможливо було вловити погляд. Він стискав псячу голову між пальцями доти, доки очі собачки врешті не заспокоїлись і не втупились у його очі. В них він прочитав: "Я тебе люблю"... Кивнув головою, погладив пса і злегка його відштовхнув. Але пес і далі стояв біля нього, дивлячись йому у вічі. Це його розізлило, і він тупнув ногою на пса, аби його відігнати. Пес відсахнувся. Потім він повільно подався до стайні викладеною гравієм стежкою. Троянди, наче розквітлі краплини крові, мило відкривалися його погляду. Дерева

вітали його легким тремтінням гілок, а листя весело перешіптувалось над його головою... Око коня було великим і блискучим, мов таріль, у який він легко міг вписати усю свою жагу за далекими темними полями... Втомлений, він подався до хати, сонні віконниці якої запрошували до відпочинку. Пташине око було малесеньким, лише однією з крихітних зірочок у величезному оці коня, і здавалось, що у ньому не поміститься нічого більшого від зернятка перцю, але птах привітався з ним майже по-військовому: "Готовий служити! – вигукнув він і відразу додав: "Красний пане, доброго дня..."

Хлопець рішуче закрив книгу і став м'яти її між пальцями. Це була чотиригранна, але м'яка купка паперу, на яку він зможе принаймні покласти голову, коли приляже, чи запалити нею сухостій, якщо треба буде вогню... Хлопець запхав книжку до кишені, встав і вирішив, що йтиме ще півгодини, а тоді, якщо не побачить дороговказу, йому тільки й залишиться, що знайти якесь затишне місце для ночівлі. По дорозі він подивився на годинник, щоб хоча б за допомогою часу, якщо вже не можна якось інакше, виміряти свій шлях. Та незабаром юнак сам собі зізнався, що на годинник дивився даремно, бо темрява довкола нього швидко густішала. Так, наче морок не поглинає речі з однаковою швидкістю; починає опускатися повільно, а тоді дедалі пришвидшує своє падіння, за законом Ньютонового яблука. А це означало, що тепер уже за хвилини відбувалося те, що раніше тривало годинами, і що за тих півгодини, скільки хлопець сам собі постановив іти, пітьма стане непроглядною. Тому юнакові видалося природним пришвидшити ходу, він навіть почав бігти, аби перегнати темряву, задихано оглядаючись, щоб не пропустити дороговказу, але дороговказу не було й сліду. Оточений вже густою темрявою і стомлений

бігом, юнак врешті зупинився. Годинник показував, що минуло лише двадцять хвилин, відколи хлопець рушив, але яблуко темряви вже небезпечно наблизилось до землі. Він почав занепокоєно оглядатися довкола, шукаючи якесь затишне місце для ночівлі, та всі місця видавались не готовими прийняти людське тіло. Хлопець сів на пеньок і обхопив руками голову.

Його жест здався йому рухом відчаю, тож він визволив, наперекір самому собі, голову з долонь, що виявляли намір її затримати, і підняв високо... На одному стовбурі, приблизно двометрової висоти, юнак помітив щось біле правильної форми, схоже на знак у формі прямокутника. Він кинувся туди, подумавши, що у хвилину непокори одразу з'явився якийсь вихід і справи пішли на краще, як це й буває, коли людина виявить мужність у складній ситуації, і почав вдивлятись у тепер вже добре видну білу табличку. На ній звивистими літерами було написано: *Castanea sativa*, а в дужках під цими буквами трохи меншими: "Дерево..." Тоді ж хлопець побачив, що й на сусідньому стовбурі є табличка, на якій такими ж звивистими буквами писало: *Fagus sylvatica*. Він напружив зір, щоб прочитати цей другий напис, бо пітьма дедалі швидше поглинала кожну п'ядь простору... І на третьому дереві була табличка, але темрява тепер уже була настільки густа, що йому не вдавалося розібрати літер. Хлопець знайшов вихід, запаливши сірник, але все, що він устиг прочитати, було слово *Дерево.*

– Зрозуміло, що дерево, – пробурмотів юнак роздратовано, шкодуючи за використаним сірником. У цій пітьмі й так усі дерева були схожі одне на одне, а на кожному була дурнувата табличка, яка не вказувала дороги заблукалим. Мандрівник знову відчув себе самотнім і жалюгідним, загубленим у темній пущі. Він стиснув кулаки й роззирнувся. В уже майже непроглядній темряві зумів

запримітити, що й на листі виблискує щось схоже на маленькі білі таблички... Не вірячи, протер очі. Та морок не попускав свою чорну пов'язку, а, навпаки, затягував її дедалі сильніше, тому він не зміг перевірити цю дивовижну картину... Юнак вперто заплющив очі, показуючи темноті, яка його оточила, що вона все ще слабша від тієї темряви, яку він сам своєю волею може створити, коли захоче... І тут, у власному мороці, йому раптом сяйнула рятівна думка, що він, власне, у ботанічному саду.

– Гей, – вигукнув хлопець з надією, розплющуючи очі... Щоправда, відомий йому ботанічний сад був майже в самому центрі міста, а щоб потрапити до цієї пущі, він мусив їхати трамваєм і автобусом, проте, знову ж таки, хто б із впевненістю міг сказати, як довго він вже блукає, долаючи відстані?.. Хлопець навмання пробирався між стовбурами. Біля одного зупинився й обхопив його руками. Тоді запалив ще один сірник й освітив тремтливо-тьмяну табличку. Вона була схожа на латку, пришиту до кори дерева. Юнак вирішив, що не зрушить з цього місця до світанку, бо, хто його зна, продовжуючи йти, він міг би знову бозна-куди забрести. Так він принаймні серед дерев, які мають імена, виведені людською рукою; а це вказувало на те, що людська рука десь недалеко і дбає про те, щоб нічого не скніло без імені, а відтак ні він сам – "заблукалий на прогулянці турист"... "Хіба що... – з острахом завершив хлопець думку, яка напрошувалася всупереч його волі, – якщо це не якийсь проклятий ліс і якщо ці таблички, схожі на висипку, помітні навіть на листі, не є ознакою якоїсь підступної хвороби, через яку нутрощі дерев і всього решти спотворюються і нападають на того, хто..."

– Досить! – зойкнув юнак, намагаючись перебороти страх... Але пітьма робила свою справу. Тепер він не міг роздивитись навіть свою руку, яка щойно мала справу з сірниками. Хлопець чув тільки

свій подих та шелестіння вітрівки, і здавалось, що він носить у своєму тілі якусь дивовижну тварину, тварину, яка чує і принюхується, рухаючи кінцівками, а сама сліпа...

– Гей, хлопче! – вигукнув він, і це його трішечки підбадьорило, бо у сліпучій темряві почув людський голос і на мить відчув, що все це не лише шелест і запах якогось невідомого тіла, в яке він закутий... Тоді мандрівник повільно опустився на землю, витягнув з кишені книжечку і, поклавши її під голову, вирішив задрімати, уявляючи, що його голова лежить на подушці, набитій шафкою на котячих лапках, мережаною скатертиною, вазою з зірками, мисками, у які вписано його ім'я та його обличчя!... Ні! Це була не його кімната!.. Його кімната зовсім інша, ніж та, що спочивала під його головою. Ця йому не відома, і він мав уперше в ній заснути. Хлопцеві захотілося запхати яблуко під подушку і побачити уві сні все, що чекає на нього завтра. Тверда опуклість чорного яблука раптом боляче вирвала його зі сну... Повіки смикнулись, в ніздрі війнула лісова вільгота...

Після декількох марних намагань надійно приперти повіками зіниці юнак врешті здався. Він лежав на спині з безглуздо розплющеними очима, бо ані неба, ані верхівок дерев, що тягнулися до нього, вже не було видно, але як тільки хлопець на мить опускав повіки, вони відразу ж чинили опір, наче намагалися змусити зіниці продірявити наперекір усьому якийсь відблиск. Повіки, на відміну від хлопця, наче не втрачали надії, і йому навіть час від часу здавалося, що його зіниці граються, спостерігаючи за чимось, чого він не бачить, що все-таки перебуває тут. В якийсь момент юнак подумав, що, може, насправді справа не в темряві, яка його оточує, а в тому, що він осліп...

Щоправда, хлопець міг це легко перевірити, запалюючи сірники. Але він і так уже багато їх ви-

тратив, а якщо почне палити, то вже не зможе зупинитись і зразу використає всю коробку. Бо людина, перебуваючи в темряві, ніколи не знає, у яку хвилину вона осліпла; те, що в якийсь момент вона ще бачила, не означає, що тим часом не стала сліпою, і тільки світанок зможе розвіяти цей страх повністю... Хлопець спробував ще раз через силу зімкнути повіки і хоча б ілюзорно відігнати підозріливу думку про свою сліпоту. Та повіки не піддалися... Врешті він повністю здався на їхню милість, підняв їх до брів, і тепер очі нагадували дві відкриті посудини, які очікують на падіння якихось краплин згори, а це, на превеликий подив хлопця, справді сталося. Наче його повіки весь цей час були розумніші від нього!.... Десь угорі, можливо, у кроні якогось дерева, щось зблиснуло...

Хлопець зірвався на ноги й витягнув шию, потираючи очі... Слід світла, звиваючись, пробивався крізь листя, колючи його сліпоту. Він схопив книгу, запхав її до кишені і, задерши вгору обличчя, обережно пішов услід за світлом, роблячи водночас кругові рухи, наче він пливе, аби по дорозі не вдаритися об щось, бо в такій пітьмі не так легко зосередитись і стежити знизу за тим, що вгадувалось угорі.

Світло з кожним кроком дедалі сильнішало, набувало чіткіших обрисів, і невдовзі перед хлопцем з'явився стовп, що, по суті, складався з великих вертикально розташованих і мерехтливих букв, які утворювали слово *Стовп світла*.

Спочатку хлопець зрадів, що нарешті натрапив на знак, а тоді вражено зупинився і, наче не вірячи своїм очам, перечитав декілька разів підряд: *Стовп світла*... Юнак роззирнувся довкола й помітив ще декілька стовпів, які складалися з таких самісіньких літер. "По суті, – подумав він, – можливо, це найзвичайнісінькі ліхтарі, які вказують мені дорогу, а я сам утворив з них ці букви, переписуючи

свої думки. Він заплющив на мить очі, розплющив їх і знову прочитав *Стовп світла.*

– Зрозуміло, що це стовп світла, – пробурмотів хлопець, розсердившись, як і тоді, коли прочитав на дереві *Дерево.* – Стовп світла, то й що?! – додав уперто, пригадавши, що непокора одного разу вже принесла плоди. – Головне, що я вже більше не сліпий і що світло мене кудись приведе!

Юнак рішуче пішов далі, тримаючись стовпів світла, яких ставало дедалі більше, вже примирившись із тим, що очі безперестанку читають *Стовп світла..* Важливо те, що його тіло рухається, долає простір, а не сидить, сліпе й нерухоме, у темноті, прислухаючись до власного подиху, змішаного з шелестом вітрівки... На одному стовпі, наче читаючи його думки, літери густо виписували *Стовп світла тебе веде...* Водночас хлопець помітив, що в нього під ногами виринали таблички, на яких миготіло *До, До, До...*

– Стовпи світла ведуть мене, – здогадався хлопець, – до осередку якоїсь божевільної секти!

Юнак здригнувся і застиг з піднятою в повітрі ногою, прямо над табличкою, де писало *До.* Він спробував згадати все, що знав про цю пущу, але навіть ціною важкого напруження від стояння на одній нозі не зміг пригадати, щоб коли-небудь чув або читав у газетах, що в цій пущі є якась секта. Може, дві чи три корчмарські сім'ї, і все. Навіть дикі звірі, переважно кабани й лисиці, в цій пущі траплялися рідко. Людина могла тут зустріти передовсім туристів у альпіністських черевиках і шкарпетках в клітинку, з наплічниками й бляшанками жовтуватого чи сірого кольору, у яких були варені яйця, сосиски та сир. Про секти чи лісових божевільних ніколи не було чути!

Повільно, наче таблички під ним розпечені, хлопець опустив ногу і продовжив іти бурмочучи, щоб підбадьоритись: "Ніхто, навіть найстаріший

турист в альпіністських черевиках, зараз би не зупинився і не повернувся в ту пітьму, і нема такої казки на світі, в якій би хтось на моєму місці це зробив". Так, довкола нього були лише освітлені стовпи, й таблички під ногами простягались у безкінечну даль, і, правду кажучи, юнакові здавалось, що він не зміг би знайти, навіть якщо б і захотів, межу темряви і що тепер повернення неможливе. Привабленний світлом, як метелик, він уже задалеко зайшов і тепер був у пастці освітлених стовпів. Як перед тим був у пастці пущі... Хлопцеві залишалось іти далі й сподіватися, що таблички з написом *До* таки до "чогось" ведуть і що те "щось", що йому обіцяють таблички, рано чи пізно з'явиться.

І знову, ніби це "щось" іде назустріч його думкам, перед юнаком з'явився яскраво освітлений будинок. Коли хлопець до нього наблизився, то побачив напис, складений із виблискуючої низки великих літер, розташованих на стіні одразу під дахом: *Дім*. Чи це його власна думка виписується перед очима? Заплющив очі, розплющив їх – *Дім*. Але тоді згадав, що й деякі корчми звуться просто "Дім". В одну таку, яка називалась "Лісовий Дім", він і сам якось потрапив... Мандрівник піднявся до дверей, на яких було написано *Двері*, а вище – *Вхід*. Тут хлопець нерішуче зупинився. Щоправда, він і раніше бачив на дверях надпис *Вхід* чи *Двері*, а на будинку – *Дім*, та все це разом узяте насторожувало. Кілька хвилин юнак стояв нерішуче, а тоді все-таки потягнувся до клямки. Та його рука застигла в повітрі над клямкою, на якій писало *Клямка*. Те, що й на клямці пише *Клямка*, йому видалося занадто. Хлопець знову відчув, як його охоплює нерішучість і страх через перечитування всього, чого торкнулися його руки чи погляд, а тоді в нього сяйнув здогад, що до дверей він піднімався сходами, на яких нічого не було написано, тому він їх, мабуть, і не

помітив. Це втішило хлопця, і він відступив крок назад, аби це перевірити, проте по сходах, наче килим, стелилися слова *Сходи*, написані вздовж, як тканння. Йому навіть здалося, що проступають слова *Вздовж* і *Тканння*, які спліталися й перемішувалися зі словом *Сходи*, утворюючи слово *Килим*, яке було вткане у все це великими літерами... У юнака голова пішла обертом, і він мусив заплющити очі, запитуючи себе, чи через усе це не осліпне, як недавно в лісі. Очі в темряві трохи відпочили, та й якась цікавість наперекір страхові мерехтіла під повіками, і він мусив їх незабаром розплющити, готовий, якщо це вже так неминуче, ще раз прочитати слова *Двері, Вхід, Клямка...*

Юнак зайшов до коридору, на його стінах, освітлених матовою жарівкою з написом *Матова Жарівка*, було виписане слово *Коридор* вперемішку зі словами *Стіни...* У стінах коридору були знову ж таки двері, на яких писало *Двері спальні, Двері трапезної, Двері вітальні.*

– Все гаразд,– зрадів хлопець. – Такі написи на дверях є в будь-якому готелі, щоб гостям було легше орієнтуватися...

Він відчинив двері вітальні й опинився у великому приміщенні, де на стінах чатували на його погляд, ніби йдучи за ним по п'ятах, таблички з написом *Вітальня.*

– Вже знаємо, читали, – роздратовано промимрив хлопець, питаючись, чому те, що вже написано, щоразу повторюється і чи саме через це повторювання він почувається незатишно... Юнак озирнувся й побачив шафу з написом *Шафа*, трохи далі стіл із написом *Стіл*, а в куті ширму з написом *Ширма*. Бажаючи заглянути за неї, хлопець підійшов до ширми з таємною надією, що, можливо, розкриє секрет, який йому це все пояснить. Але за ширмою, на внутрішньому боці якої писало *Внутрішній бік ширми*, знаходився тільки маленький

стовп світла, складений з блискотливих літер, які утворювали слова *Стовпчик світла.*

– В лісі – *Стовп*, бо більший, а тут – *Стовпчик*, бо менший, – зробив висновок хлопець, відчувши полегшення, що хоча б логіка його не покинула і що за ширмою він виявив принаймні стовпчик і тепер знає, звідки світло у вітальні, яка його безперестанку провокує на перечитування... Юнак попрямував до середини кімнати і помітив, що ступає по гарному килиму, схожому на персидський, тільки маленькі арабески на ньому виконані з літер, які всіма барвами виплітали слово *Килим*... У хлопця запаморочилась голова й затремтіли коліна; він знову заплющив очі, перечитуючи зсередини, з внутрішнього боку повік, строкатий відблиск слова *Килим*... А потім слово почало повільно бліднути, залите припливом червоної сліпоти, яка помалу стала розріджуватись, формуючи і вистукуючи всередині, з внутрішнього боку повік, майже телеграфічно написане речення, що надходило до нього уривками: *Система кровоносних судин, які тремтять*... Саме це він подумав тоді, коли побачив, що слово *Килим* блідне і що його все більше заливає червінь судин на повіках... Злякавшись, хлопець розплющив очі і прочитав тільки частину того, що йому з внутрішнього боку повік, так само телеграфічно, якраз почало надходити: *Втеча... Повіки... Всередині... Назовні...*

Ніби йому зсередини було наказано втікати назовні, а він, власне, ззовні втік досередини, намагаючись позбутися всіх тих написів, що його немилосердно переслідували з будь-якого місця, на яке він погляне.

Тільки-но розплющивши очі, хлопець подивився на стелю, щоб утекти від слів, написаних під ногами, але вгорі відразу прочитав слово *Стеля.* Воно було виписане молочно-білими літерами, не надто крикливими, і юнак вирішив, що хоча б

якийсь час вдаватиме, що дивиться на них, бо вони читалися набагато безболісніше, ніж різнобарвне і нав'язливе слово *Килим* чи слово *Подушечка з квітковим візерунком*. Прикидаючись, що читає слово *Стеля*, хлопець надумав з'ясувати, чи він читає свої думки, які повзають по речах і обганяють його око, чи це з ним постійно забавляється якась підступна й нечиста сила... Йому здалося, що навколо слова *Стеля* можна побачити і слова *Сила, Око, Забавляється*... Ніби він усе-таки перечитує свою думку, що, наче якась бридка тварина, повзе стінами, утворюючи з них простір свого черепа... В ту ж мить він почув шум. Коли хлопець краще прислухався, розібрав тихе і протяжне повторювання слова *Шум*.

– Зрозуміло, що я чую шум, коли шум шумить, – сказав він уголос, щоб хоч на мить відігнати невідомий шум. А насправді він з острахом запитував, чи слова, які він тепер лиш перечитує, не почнуть озиватися, чи це стосується тільки того слова, яке шумить?

Тоді юнак почув слово *Скрип* і розтягнене слово *Пищання*. Він спрямував погляд на двері – в кімнату саме входив чоловік. Чоловік пробурмотів слово *Вітання*.

Хлопцеві здалося, що на чолі незнайомця видніють бліді літери *Сторож*, наче шрам, який народжується на лакмусовому папірці. Він мимоволі торкнувся долонею власного чола і намацав під пальцями трохи опукле слово *Хлопець*. Пальці на чолі розбіглися у зачудуванні й невдовзі знайшли *Краплину поту*, а відразу по тому намацали між бровами вузол із закручених літер *Судома*.

У той час *Чоловік-Сторож* дедалі ближче підходив до хлопця, хлопець забрав долоню з чола, вимовив привітання і кивнув головою, запитуючи себе, чи на його тілі продовжує проступати те, що відбувається в тиші, і чи встигає чоловік прочитати вча-

сно усе, що пишуть його кров, його м'язи і нутрощі...

А відбувалося те, що чоловік, який підходив до хлопця, був пописаний не лише словами *Чоловік* і *Сторож*, а невдовзі словами *Мисливець? Людина, яка вкаже шлях? Власник стовпів світла? Сусід? Мешканець будинку? Турист без альпіністських черевиків?*... Юнакові здавалось, що якась машина вміло і швидко вистукувала його думки, безперестанку обліплюючи чоловіка новими низками слів, які закінчувались правильно виписаним знаком питання.

На відстані лише трьох кроків від хлопця чоловік зупинився й зітхнув, наче втомився під тягарем наклейок, що невтомно надходили від хлопця. Чоловік був схожий на розмальовану картку, у заплутаних переплетіннях якої очі хлопця невдовзі знайшли *Татуйоване тіло аборигена*... Лише очі чоловіка залишались чистими і посмиками перебігали по юнаковім обличчі.

Хлопець став мимоволі обмацувати пальцями чоло і шкіру навколо губ і знайшов ніби голкою виколоті слова, що на його обличчі вишили зіниці чоловіка – *Заблукалий хлопець, Турист, Страх*... Хлопця зачепило слово *Страх*. Він вирішив, що всі ці уїдливо витатуйовані слова він спробує витерти і розпочне справжню людську розмову з чоловіком. Юнак зосередив погляд на чистих і не пописаних білках чоловіка, і саме коли хлопець відкрив рот, щоб довідатись нарешті, хто він такий, а не самому щоразу писати, білки чоловіка раптом набрякли й почервоніли, наче два маленькі розпечені ковадла, з яких стали вибризкувати літери *Ч, Ж, Н*... Білки бажали його випередити, не дозволити йому відкрити рота?

Це підштовхнуло хлопця; нитки, якими до того ніби був зашитий його рот, раптом розірвалися, й він вигукнув: "Хто ви?"

Рот чоловіка не рухався, наче запечатаний. Хлопець відчув, як волосся у нього на потилиці піднімається і ворушиться, а потім де-не-де звивається, мов трава, по якій по-зміїному повзе олівець чоловікового ока. На шкірі його чола з'явилося слово *Чужинець*.

– Чужинець? Я? – голос хлопця звучав здивовано. – Але ж це ви чужинець. Саме ви, – додав він задерикувато.

Чоловік із докором похитав головою і став вказівним пальцем показувати етикетки, які на ньому вивело око хлопця.

– Я не винен, – відповів хутко хлопець. – І ви мені це зробили, навіть не заперечуйте. Я відчув під пальцями.

Юнак замовк. Подумав, що і він, мабуть, виглядає розтатуйованим в очах чоловіка і що, можливо, їм треба було б докласти спільних зусиль, щоб очиститися й почати все наново, як двом справжнім незнайомцям. Хлопець із надією подивився у зіниці чоловіка, єдине незайняте місце на його тілі. Ніби читаючи його думки, чоловік почав терти долонями шкіру. Здавалося, що він намагається очиститися, здерти й відкинути всі ті слова, які розсипали по ньому очі хлопця.

Юнак відчув, що вперше, відколи сюди потрапив, його губи розтягуються в усмішку, і сам почав себе енергійно терти... Деякі слова дуже глибоко врізались у шкіру. Він мусив їх віддирати, як кліщів, нігтями великого і вказівного пальців.

Деякий час обоє були зайняті власними руками, а потім хлопцеві здалося, що він чистий і не списаний, такий, яким був до того, як заблукав. Втішений своєю чистотою і сповнений надії, він спрямував погляд на чоловіка... Хлопця налякало те, що він побачив. Шкіра чоловіка була блякла й брудна, наче по ній розмазали якусь фарбу. Щоправда, слова зникли, але літери були розкидані

всюди, як висипка... Хлопець знову подивився на свої долоні – вони були чисті. Закотив рукави – руки також чисті.

З відчуттям провини хлопець знову подивився на забрудненого чоловіка.

– Може, це тому, що я молодий? – подумав він. – Можливо, мої слова просто сильніші?

– Так, – пробурмотів чоловік. – Підступні слова. Не хочуть витиратися...

– Ну ось, – вигукнув хлопець. – Якби ж ви відразу заговорили, всього цього не трапилося б. Та ви мовчали!

– Я був добрий. Зважив на молодість...

Чоловік виглядав нещасним. Він безсило опустив руки, уникаючи погляду хлопця.

– Ще не пізно. Якби ж я тільки почув ваше ім'я. Якби ви відрекомендувались...

Але чоловік його перебив, прошепотівши: "Пізно".

– Так не можна, – жваво сказав хлопець. – Ще не відомо: пізно чи ні. Можна спробувати. Скажіть щось!

Чоловік мовчав.

Юнак підійшов до нього, простягнув долоні і став м'яко терти його шкіру. "Я все виправлю, – сказав він. – Побачите. Будете чисті, як тоді, коли я вас тільки-но побачив".

Літери під пальцями хлопця почали бліднути, вони наче занурювались у шкіру чоловіка, проте шкіра й далі залишалась брудною. Здавалося, що вона темнішає від густого накопичення букв, які проникали у неї глибше й глибше... Хлопець щораз сильнішими рухами тер, постановивши витерти дочиста, але шкіра опиралась, чоловікове обличчя виражало біль. Лише тоді, коли чоловік зойкнув і з силою відштовхнув хлопця, той наче отямився.

Декілька хвилин вони стояли, німо дивлячись у вічі, а тоді чоловік став повільно відходити до

дверей. Виходячи, чоловік ще раз докірливо і втомлено похитав головою.

– Зачекайте! – гукнув хлопець. – Я не винен.

Чоловіка вже не було.

Декілька хви н хлопець стояв, недовірливо втупивши погляд у двері, а тоді на дверях знову з'явився напис *Двері*. Подивився вгору – *Стеля*. В куті – *Ширма*. Юнак відчув, як його охоплює сонливість, назви речей стали хитатись перед очима, слово *Стеля* стрибнуло й опинилося на дверях, а *Двері* повільно сковзнули на *Стілець*... Він відчув, що починає непритомніти. З останніх сил підійшов до ліжка, на якому писало *Вікно*, і впав на нього. Почувся тріск скла. І розлючений шепіт речей, які сварилися за імена, видираючи одна в одної з шепоту окремі звуки і шматуючи їх.

Коли хлопець ледь розплющив повіки, то побачив над собою обличчя чоловіка. Відчував його голос на щоці. Чоловік дивився йому просто у вічі. А хлопець лежав випростаний на ліжку і зовсім безсилий під його поглядом... Прочитав *Колір* райдужної оболонки ока, *Горизонтальні зморшки* на його чолі, *Ніздрі*, порослі волосками... Губи чоловіка були *Насмішкуваті*.

– Я хочу пити, – прошепотів хлопець, відчуваючи, як на його тілі висипають плями слова *Страх*.

– Це записано у воді, – сказав чоловік зі зворотного боку слова *Зневага*, яке з'явилося навколо його уст, трохи блідіше від слова *Вода*, зате літери були більшими.

Слово *Страх* дедалі сильніше рум'янило шкіру хлопця.

– Я хочу пити, і я заблукав, – прошепотів знову хлопець ледь чутним голосом.

– Тимчасово, – відповіли м'язи на обличчі чоловіка дрібненькими другорядними літерами, які використовують у газетах.

– Наскільки тимчасово? – прошепотів хлопець.

Горизонтальні зморшки на обличчі чоловіка раптом *Випростались* і *Розійшлись*, *Волоски* у ніздрях *Наїжачились*.

Хлопцеві видалося, що звідкись зі *Стелі* йому на плече капнули дві зовсім порожні й зів'ялі *Хвилини*. Тремтячи, він трішечки піднявся і сперся на лікоть.

– Хто ви? – спитав він затинаючись.

Чоловік *Пирхнув* крізь ніздрі, наче розпрямляючи наїжачені жмутки волосків, і *Засміявся беззвучно*, наче якийсь *Лісовий дух*.

З хлопця нестримно прорвався *Страх* і почав ненаситно пожирати усі відголоси і всі слова, які опинились біля нього. Хлопець знепритомнів.

Отямився він знову в ліжку. Підняв голову, шукаючи поглядом вікно. Воно виявилось незайманим, з акуратно написаним словом *Вікно*, що розлилось по склі. Слово було приємне для очей, і хлопець почав сподіватись, що коли він довго дивитиметься на це слово, таке тонке, крихке і прозоре, то воно просто розтопиться і зникне... І справді, від його наполегливості воно наче поблідло, але замість нього з'явилось слово *Скло* і слово *Верхівка сосни*, потім *Хмара*... Погляд хлопця, мандруючи в далечінь, залишав безперестанку за собою маленькі дороговкази на всьому, чого торкався... Хлопець заплющив очі і прочитав знову *Тремтячу червону мережу*, яка відразу виписалась на його повіках... У цю мережу, червону й тремтячу, за яку вже одного разу він намагався заховатися, швидко вплелося слово *Сон*.

Прокинувшись, хлопець прислухався до пташиного співу. Він не наважувався підняти повіки, побоюючись написів, які від його погляду безперестанку з'являлись на речах. Але й до пташиного переспіву прислуховувався не без остраху. Час від часу йому у вухах на тлі слова *Птахи* виразно

звучало слово *Спів*, наче самі птахи виспівують *Спів* і вигукують *Птахи*.

– Може, я божеволію, – пробурмотів хлопець, а його повіки затремтіли. Він, звичайно, не міг залишатись із заплющеними очима вічно. Почав їх повільно розплющувати... *Стеля, Вікно, Пуща*... Особливо літера *П* у слові *Пуща* була дуже стрункою, картинно вимальовуючи прямі стовбури сосен... Хлопець охопив поглядом кімнату – всі предмети навколо були акуратно підписані, правда, блідішими, ніж уночі, літерами, бо тепер між них пробралося світло *Світанку*... Хлопцеві спало на гадку, що речі, які він приніс із собою і які не належать до магічного кола *Пущі*, можливо, збереглися і з ними не відбувається того, що з речами, які він тут застав. Юнак швидко схопив вітрівку й помітив, що на маленькій бірці, підшитій до підкладки, пише *Вітрівка*... Він заліз до кишені.

На автобусному квитку писало *Квиток дійсний на два проїзди*, а на цигарках – *Цигарки*. Тільки на сірниках панував певний безлад. З одного боку писало *Маргарин*, з іншого – *Майонез*. Лише в куточку дрібними буквами писало *50 штук*, а не *Сірники*. Але й напису *50 штук* було достатньо, щоб його власні речі дуже гарно приєдналися до речей з *Вітальні*... Хлопець запитував, чи все це написано на всіх цигарках, квитках і сірниках, чи речі під впливом місця, в яке він заблукав, просто помінялися...

Юнак узяв книгу. Назва була та ж, що й учора – "*Їхнє таємне життя*". З підзаголовком – "*Німотне*"... Тотожність назви його втішила. Він потягнувся за цигарками, взяв одну і припалив, пильнуючи, щоб його погляд був зосереджений на якнайменшій кількості предметів, щоб йому до ока не потрапили шматки *Килима, Крісла, Стіни*... Він підняв голову до стелі і видихнув дим, побачивши, як слово *Дим* звивисто вимальовується під словом

Стеля, там *Угорі*... Хлопець знову подивився на книгу. Його очі відпочивали на спокійних і завжди однакових відстанях між літерами... Навмання розгорнув її і натрапив на ту ж сторінку, яку читав учора, бо книга розкрилася на цьому місці.

"Край шафки вкривала біла мережана скатертина, з-під якої виглядали струнки котячі лапки..." Цього разу юнак не розізлився, навпаки, відчув навіть якусь тугу за тією кімнатою, теплою і знайомою, яка з незворушною наполегливістю чекала чужого погляду... Йому здалося, що лише книга зі всіх речей, які йому належали, його не зрадила, бо в ній дослівно написано те, що на цій сторінці було й учора. І те саме буде написано завтра... На поклик господаря прибіжить пес, око коня виблискуватиме, як таріль, а папуга по-військовому вигукне: "Готовий служити!" і потім – "Красний пане, доброго дня"... І однаково, чи знаходиться книга в пущі, чи у *Вітальні*, чи в його кишені. Хлопець загасив цигарку в *Попільничці*, закрив книгу і запхав її до кишені. Пальці намацали канапку. Відчуття втіхи, яке йому дала книга, вмить змінилося голодом.

Чортова канапка була загорнута в папір з написом *Канапка*!

– Нічого. Це тільки обгортка, так як шкіра – шкіра, – пробурмотів хлопець, нетерпляче розгортаючи папір. – На хлібові не може писати – *Хліб*, чи на сосисці – *Сосиска*, так само як на шлунку не пише *Шлунок* або на кишках – *Кишки*, втішав себе, бурмочучи і знизуючи плечима. Про всяк випадок, бо ніякими розумуваннями не зумів обманути голод, заплющив очі і, зажмурившись, почав жувати. Йому здалося, що їжа має смак свинцю.

– Мабуть, від незліченних літер, які проникають скрізь, – подумав хлопець, не перестаючи жувати. І лише з'ївши усю канапку, він розплющив очі.

У шлунку відчув важкість, наче замість хліба й сосиски з'їв клубок літер. Він відчув їхній смак у роті, вони були витиснені на його шкірі, мигтіли йому постійно перед очима... Юнакові спало на гадку, що він настільки отруєний літерами, що й сам незабаром перетвориться у слово, може, відразу в слово *Хлопець* або *Заблукалий турист*, якщо бодай ще трохи тут побуде.

Він рвучко підвівся, вдягнув вітрівку, а цигарки, сірники і квиток розклав по кишенях. Швидкими кроками поспішив до *Дверей*, похмуро проходячи повз предмети, які його манили, мов сирени, намагаючись приліпитись до його очей. Він хотів зосередити погляд, наскільки це можливо, на носаках своїх черевиків, а дозволити потрапити у краєчок ока лише тому, чого ніяк не уникнути... На самому виході йому здалося, що він пройшов повз якісь незнайомі предмети, на яких нічого не було написано. Але про те, щоб повернутись і перевірити це враження, він не насмілювався навіть думати. Був ранок, юнак мав багато часу, який давав надію, що він вирветься звідси і знайде правильну дорогу. Потрібна була лише мить, щоб він із *Заблукалого туриста* перетворився на *Туриста, який знає дорогу*. У *Хлопця, який іде додому*.

Хлопець зійшов *Сходами* і попрямував до лісу. На мить його охопило бажання озирнутися і ще раз подивитись на будинок, але йому здалося, що це могло бути занадто небезпечним і що найнадійніше піти не оглядаючись, як це роблять переможці. А перемога вже теплилась у його жилах, її підтверджували таблички, якими він крокував і на яких писало *Від, Від, Від*... Правда, птахи ще досі співали *Спів* і пуща шуміла *Шум*, проте табличок з написом *Від* за ним залишалось дедалі більше.

Тільки коли хлопець подивився на годинник і побачив, що надходить полудень, то зрозумів, що йде вже довго, а таблички з написом *Від* ніяк не

зникають. Це його здивувало. Вчора ввечері дорога, вимощена табличками *До*, була значно коротшою від цієї *Від*. Йому здавалося, що віддалятись від однієї і тієї ж точки треба стільки, скільки й наближатись до неї, проте тіло йому повідомляло, що це не так. Хлопець відчував утому. Вирішив зупинитись, хоча дав собі слово, що не зупинятиметься доти, доки ґрунт не очиститься від напису *Від*, а під його ногами знову буде лише трава й сухі ламкі гілочки. Хлопець попрямував до найближчої галявини.

Там, спершись об дерево, стояла дівчина. Юнак зупинився вражений. Дивиться – а під ногами вже таблички не з написом *Від*, а з написом *До*. Хоча він зробив лише кілька кроків вбік від дороги, щоб вийти на галявину. Хлопець злякано відсахнувся. Тепер одна нога стояла на табличці, на якій писало *До*, а інша – на табличці *Від*. А перед ним – дівчина. Довге волосся виписувало їй *Кучері*, рот – *Ридання*. Вона вплітала ридання у пташиний спів. Птахи співали *Спів*, а дівчина ридала *Ридання*.

– Дуже вродлива дівчина. Дуже розписана дівчина, – вигукнуло горло хлопця.

На її майці був напис, її штани були обсипані літерами, напис був і на білих адідасках, у які вона була взута, навіть на сумці, що висіла на її плечі, були вирізані букви...

– Дівчина як писанка, – подумав хлопець. – Ніби йдеться не про дівчину, а про *Дівчину*!

Його охопили сумніви. Хоча дівчина голосно ридала. Як *Бідолашна Дівчина*. Чи, може, саме тому? Ридала *Ридання*, як *Кожна Бідолашна дівчина*... Він спробував спрямувати погляд лише на її очі, щоб уникнути всіх тих слів, які її вкривали, і там, в очах, побачив два мінливі зелені озерця, які відбивали його постать. Його.

– Хлопець, – було написано ніжними, трепетними літерами.

Це його підштовхнуло зробити крок.

Обличчя дівчини осяялось, ридання припинилися, два зелені озерця збільшилися, наче в очікуванні, і написали *Рятівник*.

– Пастка, – відповіло в ту ж мить тіло хлопця. Він знову зупинився, перечитуючи ґрунт. Дві його стопи тепер вже стояли на табличках з написом *До...* До кого? – подумав. – До дівчини чи до *Дівчини*?

– *Боязкий хлопець*? – написали груди дівчини, запитливо тріпочучи. Дівочі груди *Дівчини* знову послали йому ридання, яке вплелося в пташине виспівування *Співу*.

Хлопець випнув груди, знову спробував зробити крок до бідолашної дівчини, але його ноги були паралізовані, немов вросли в землю. Хоча від дівчини невтомно надходили написи *Ридання, Допомога, Заблукала, Рятівник, Хлопець...* Якоїсь миті в цю низку вплелося і слово *Кохання*. Волосся і груди дівчини виписали його одночасно, оповивши *Обіцянкою*.

Але хлопець і далі не рухався, наче заточений в обручі, витоптаному чарівними копитами. Дарма його серце вистукувало – *Хоробрість*, а кров – *Вродливу дівчину*. Тіло не хотіло його слухати.

Дівчина йому кинула слова *Зневага. Боягузтво...* – Її рука стиснулася у *Безпомічність*.

– Рука. Кохання. Змарноване, – ступні в хлопця затремтіли, відгукуючись до дівчини, але водночас його кінцівки були скуті страхом і сповнені сумнівів щодо *Дівчини*.

Дівчина потерла щоки долонями, наче витираючи сльози, а тоді простягнула руку до *Нерішучого хлопця*. Її лице написало *Прохання*, а відразу після цього *Рішення*. Вона попрямувала до нього.

– Зустріти з розкритими обіймами. Піти назустріч. Обійняти, – вистукувало, тремтячи, тіло хлопця.

– Дотягнутися, – пристрасно виписували руки дівчини.

Але слово, перш ніж дійшло до хлопця, перевернулося в повітрі і згорнулося у *Стиснути*, а відразу потому закучерявилось і написалось перекручено. Тепер це було слово *Полонити*. Наче до нього прямує не дівчина, а *Дівчина*, яка саме тому, що є *Дівчиною*, а не дівчиною, може перетворитися в напис будь-якого слова, яке тиняється пущею.

– *Серна*, – повідомила дівчина.

– Чи *Вовчиця*? – запитав хлопець.

Вона прямувала до нього, але ще не дотягнулась. *Стиснула*. *Полонила*... Їх розділяло всього декілька кроків.

Її обличчя, це він міг тепер прочитати зовсім зблизька, видавало приховану *Перемогу досягнення*. Хоча ще кілька хвилин тому вона *Ридала*. Була *Бідолашною дівчиною*. А зараз хотіла до нього *Дотягнутися*. Її очі були *Двома великими зеленими озерами*. У які повільно занурювався *Хлопець*. Вона жадала його, затоплювала його, виписувала дедалі пристрасніше *Хлопець*..

– Але я не *Хлопець*. Я хлопець, – прошепотів він. – Це ти мене переписуєш на *Хлопця*. Ніби ти не справжня дівчина. Наче я ніколи не виберуся з цього лісу. Наче я назавжди залишусь тут, виписаний, бо і ти, по суті, *Дівчина*, виписана...

Вона була вже зовсім поряд з ним, її руки ось-ось мали торкнутися його. Вона була вродливою дівчиною. *Дівчиною*?...

Тіло хлопця тремтіло в нерішучості. А тоді на її лиці виписалася *Переможна усмішка*. Це його привело до тями... В тілі задзвеніли спускові гачки – *Пастки*... Він відсахнувся. Ноги набрякли від – *Бігу*... Повернувся спиною до *Дівчини* і побіг.

– Від, від, від, – вистукувала кров хлопця, засліплена бігом.

Хлопець біг довго, без передиху, наче за ним гналася вовчиця... І лише коли втома тягарем у кінцівках стала попереджати, що він уже далеко, хлопець сповільнив біг і почав обережно озиратись довкола... Ніде ніяких написів... П'ядь за п'яддю очі вивчали пущу, але його око не вполювало жодного слова.

Від табличок не залишилось ані сліду.

Сонце променіло, птахи співали, зелене листя шуміло, а під ногами потріскували тільки гілочки і стелилася трава.

Юнак зупинився і заплющив очі. На внутрішньому боці його повік не було нічого написано. Він розплющив очі і з насолодою задивився у чисту й непописану пущу, що його оточувала. Дерева, величні й могутні, стояли без жодної латки, наче щойно переодягнулися, скинувши назавжди ту божевільну сорочку, заражену говіркою висипкою... Він сам не дуже розумів закручені назви дерев, і зараз йому навіть подобалось, що він такий невіглас і що не може, навіть якщо й захоче, писати назви і розвішувати їх довкола... Хлопець подивився на землю – якийсь величенький жук повз коло його ноги. На щастя, його назви хлопець теж не знав. Він зігнувся, побачив заплутані узори на панцирі і швидко випростався. Візерунки нагадували йому літери, і, якщо уважно придивитися, з них могло б, імовірно, скластися слово. А якщо з'явиться одне слово, біля нього легко могли нагромадитися й інші!

Хлопець рішуче попрямував далі.

Стовбури пропливали повз нього, утворюючи одноманітну сірувато-зелену завісу в куточках його очей... А тоді на сріблистій корі одного дерева, наче краплина крові, виникла червона пляма дороговказу. Хлопець не здивувався. Він сподівався його побачити... Як людина, котра знає, що має побачити і бачить (тепер хлопець втішився цій згадці)

знаки – *Зупинку заборонено* чи *Поворот праворуч заборонено*... Було природним, що на стовбурі з'явиться дороговказ, а в його тілі нарешті запанує втома. Він вирішив присісти якраз біля стовбура з дороговказом.

На мить заплющив очі, насолоджуючись синьою сліпотою безкраю, який німо відкрився перед ним... Тоді він витягнув з кишені цигарки і закурив одну. Цього разу хлопець добре пильнував, щоб не прочитати написані на ній дрібні й неважливі букви... Такого у сяючій, тільки-но викупаній пущі не читає ніхто. В тіні лісового дерева читають, може, лише якусь книжку. Це єдині букви, на які в цю мить він би погодився подивитись...

Ніжним рухом великого і вказівного пальця він узяв книжку, яка увесь цей час була йому вірною, за тонкий, по-собачому відданий корінець і витягнув її з кишені. Назва – незмінна. Розгорнув її... – ...але з цієї миски раптом проросло волосся і забіліло обличчя, а на ньому з'явились очі, ніс і рот, відкритий від здивування...

Букви раптом ніби застрибали перед очима хлопця. Йому здавалося, що він дивиться на них крізь каламутну розбурхану воду, полонену мідним обручем миски, у якій відбиваються його очі, біліє обличчя, на якому легко розрізняється рот дівчини, відкритий від здивування... Обличчя *Дівчини* все чіткіше й чіткіше виринало з тривожної поверхні літер, які росли і множилися, наче концентричні кола, що безкінечно розходяться, дивлячись на нього з його власного ока... У книзі було написано не те, що він прочитав учора!

Хлопець скочив на ноги, замахнувся книжкою, як каменем, і жбурнув її з усієї сили якомога далі у непроглядні лісові хащі. Він навіть очі заплющив, щоб більше ніколи її не знайти, якщо раптом захоче... Ні, не зможе. Все, чого він бажав, – це вийти з цієї хащі якомога швидше.

Більше нічого написаного, що йому хотілося б почитати, юнак не мав. Він був чистим, мов пуща, що його оточувала... Мандрівник кинув ще один погляд на дороговказ і рушив далі рішучим легким кроком... Невдовзі він натрапив ще на один дороговказ і ще на один... У ногах знову струменіла радісна впевненість туриста. У тілі хлопець відчував безтурботну втому, ту ж, яку відчував перед тим, як заблудився.

Його радість часами тривожила лише думка про дівчину. Якби вона з'явилась перед ним зараз, він би, напевно, підійшов до неї і повів її з собою. Але там, де в нього під ногами були ще тільки тверді й пописані таблички, він не міг знати, хто вона така і чому його кличе... Врешті-решт, вона й сама знайде дорогу за годину-дві, якщо вона дівчина... А якщо ні...

– Це літня пуща! – вигукнув голосно хлопець, набравши повні легені повітря і звільняючись від згадки про дівчину.

– Пуща, пуща... – сліпо відгукнулась луна.

Переклад Мар'яни Климець

Дубравка УҐРЕШИЧ

ФОРСУВАННЯ РОМАНУ-РІКИ

(уривок з роману)

1. Серпень 1983 року я провела в ліжку, бо мене схопив ішіас. "Це в тебе через малорухливий спосіб життя", – сказав мій друг Ґрґа, коли ми пили каву.

2. У вересні того ж року я поїхала до Айова-Сіті як гість International Writers Workshop[1]. Цю майстерню для письменників згадує Курт Воннеґут у своєму романі "Бойня номер п'ять", про що я довідалася аж наступного літа на острові Паг, знайшовши роман у вкритій пилом тумбочці винайнятої кімнати. У майстерні були й інші письменники з багатьох країн світу, переважно третього. Ми всі мешкали на дев'ятому поверсі студентського гуртожитку, який називався "Mayflower"[2].

3. "Тут людина могла б дійти помилкового висновку, що письменників на світі – як полови", – сказала Хельґа, моя roommate[3]. У кухонних шафках на нас чекав чорний, занедбаний посуд. "Минулого року тут були Ву Ченґ та Юан Чун-Чун, а

[1] International Writers Workshop – Міжнародна літературна майстерня (тут і далі – прим. перекл.)

[2] "Mayflower" – назва корабля, яким до Північної Америки прибули перші пуритани.

[3] Roommate (англ.) – сусідка по кімнаті, співмешканка.

позаминулого – Ндубісі Нвафор та Абдул Лаліф Акел", – сказала, вибачаючись, наша господиня Мері. Я з ніжністю дивилася на оті жирні сковорідки, каструльки, ложки й виделки, міркуючи тим часом про традицію в сенсі Еліота та еволюцію в сенсі Тинянова. "Всі ми, письменники, – одна велика родина", – розчулено сказала я Хельзі, коли ми шматочками хліба підбирали зі сковорідки яєчню, просякнуту незримою присутністю Ву Ченґа та Юан Чун-Чуна. "Література – це велика матрьошка", – сказала я з повним ротом. "Що таке *ма-трьо-шка?*" – запитала Хельґа.

4. Наші господарі очікували від нас, що ми будемо писати, і я й справді гадала, що щось напишу на цьому бетонному кораблі зі славною назвою. Я не написала нічого. На стіні моєї кімнати, якраз поряд із письмовим столом, висіла велика мапа Америки, яка своїми кольорами нагадувала мені морозиво. Я часто розважалася, спостерігаючи за променями сонця, що підкрадалися з вікна й лизали пастельні плями американських штатів.

5. Я часто дзвонила мамі в Загреб, і вона щоразу страшенно раділа, що я жива. Одного разу вона думала, що я загинула від жахливої спеки, другого – що я замерзла від жахливого холоду, третього – що я разом із якимись письменниками розбилась у літаку, який летів у Мадрид. Про всі ці катастрофи писали наші газети.

6. Якось ми поїхали в гості на завод тракторів та інших сільськогосподарських машин і вечеряли там кав'яром з вершками. Бізнесмени – всі високі, шпакуваті, доглянуті, у темно-синіх піджаках, сірих штанах, білих сорочках і смугастих краватках, із такими ж доглянутими дружинами – сиділи і люб'язно, хоча й трішки непритомно дивилися на нас, письменників. Після вечері турецький поет Азим співав сумні пісні на вірші Назима Хікмета. Коли турецький поет співав, до заскле-

ної стіни, яка виходила на темне озеро, підпливли білі, наче привиди, великі лебеді. Лебеді сумно дивилися на гостей і тихо стукали дзьобами по склу. Присутні видихнули довге, повне захвату "ах". Потім бізнесмени захоплено аплодували турецькому поетові, а ми, письменники, – лебедям.

7. У жовтні мене знову схопило, і я відвідала мануала Ґене А. Здразіла з West Branch. "Це все через малорухливий спосіб життя", – сказав Ґене А. Здразіл, розминаючи великими пальцями мої хребці.

8. Із Загреба надходили довгі листи моїх друзів про інфляцію, вимкнення світла, про те, що нічого не відбувається – про речі абсолютно незрозумілі. Читаючи ті листи, я дуже любила свою країну, тому що вона така маленька, і мені було її шкода.

9. Двічі я пила каву з письменницею з Данії, яка писала романи виключно про плазунів. Оповідачами в її романах були теж плазуни. Потім у книгарні я випадково натрапила на французький роман, де оповідачем була свиня. Свиня розповідала про своє сумне свиняче життя, від народження до убою. "Бачиш", – сказала я письменниці з Данії. "І що з того?" – запитала датчанка.

10. Згодом письменники почали наполягати на заняттях любов'ю, письменники-чоловіки з письменниками-жінками і навпаки. З невідомих причин ніхто цього не втілив у життя. Всі дуже прагнули, щоб їх визнали в статевому плані. Значно більше, ніж у літературному. Азим вийшов якось уночі в коридор зовсім голий і відчайдушно заволав: "I am a man!"[4] – хоча ніхто ніколи в цьому не сумнівався. "Це все тому, – сказала Хельґа, коли ми складали рейтинг письменників за чоловічими показниками, – що літераторів, можливо, поважають, але мало люблять як людей".

---

[4] I am a man! (англ.) – Я чоловік!

11. У листопаді я вирушила в подорож Америкою, попередньо залишивши в кухонній шафці свою чайну чашку, білу з зеленими смужками. У Сан-Франциско я зустріла письменників із Бразилії, Індонезії, Угорщини та Іспанії. Ми всі часто й випадково зустрічалися на вулицях міста, що було більш ніж незвичайно. Одного разу під час поїздки в таксі я дізналася від водія, що міста теж мають свої знаки гороскопа. На жаль, я не довідалась, який знак у Загреба, бо таксист не знав, де це. В аеропорту Лас-Веґаса я випадково зіткнулася з письменником Гансом зі Східної Німеччини. Ми з Гансом оглядали захід сонця, який був набагато гарніший, ніж на листівках. У Лос-Анджелесі я навідала американських друзів, письменників, які повезли мене в Тіхуану. Коли ми поверталися, перехід на кордоні був забитий автомобілями й мексиканцями. Мексиканці співали сумних пісень і продавали величезних білих лебедів з гіпсу. Ми люб'язно, хоча й напівпритомно, дивилися на них з автомобілів і кидали їм монетки.

12. Різдвяні свята я провела в Нью-Йорку. Мешкала я на Мангеттені, в обдертій квартирі єврейської емігрантки з Одеси. У квартирі був її вісімдесятирічний *папа*, який цілими днями дивився в смугастій піжамі телевізор, хоча не знав англійської, і сіамський кіт Ронєчка, названий на честь американського президента Рональда Рейґана. Я гуляла Нью-Йорком, страшним і чудовим містом, і думала про те, як напишу про нього, чудове і страшне. Я не написала нічого.

13. В аеропорт імені Кеннеді мене віз таксист, який, почувши, куди я їду, сказав: "Шкода! Чудова країна, але повно комуністів!".

14. Я повернулася в Загреб перед самим Новим роком. Місто видалося мені маленьким, а вулиці неймовірно вузькими. У наших газетах роїлося від статей та текстів про 1984 рік, і все це

було пов'язане з романом Орвелла "1984". Із ще нерозтраченими запасами енергії, які я накопичила, ходячи пішки вулицями Нью-Йорка, я кинулася на вулицю і впіймала себе на тому, що тупо кружляю довкола Квіткової площі. Тому я швиденько сховалася до кінотеатру і подивилася "Поліцейського з Бронкса" з постарілим Полом Ньюменом у головній ролі. Після кіно, в ресторані "Дрина", я опинилася віч-на-віч із сумним шніцелем на тарілці й фактом, що Загреб справді маленький. Почала менше рухатися.

15. Половину зарплати я витратила на листівки з надписом "Вітання із Загреба". Невдовзі отримала листівку від письменника з Гани, на якій було написано "Вітання з Аккри".

16. У квітні я разом із письменниками Сашею і Велімиром їздила на зустріч письменників до Москви. Там двоє журналістів попросили у нас із Велімиром інтерв'ю. Спочатку нас трохи пофотографували перед готелем "Пекін", де ми жили, а потім висловили бажання сфотографувати нас перед пам'ятником Маяковському, який теж стоїть перед готелем "Пекін". Ми не мали нічого проти. Маяковський був дуже великий, тому ми були дуже маленькі. Біля пам'ятника прогулювався якийсь старий і спостерігав за нами. Журналісти з'ясували, що цей старий – ніхто інший як скульптор Кибальников, саме той Кибальников, який витесав згаданий пам'ятник Маяковському. Тоді нас знову сфотографували, тепер із Кибальниковим. Ми знову були дуже маленькі, скульптор Кибальников – дещо більший, бо виліз Маяковському на ногу, а Маяковський – найбільший. Потім журналісти покинули нас, зовсім забувши про інтерв'ю. Мій московський приятель Вітя стверджував, що скульптор Кибальников уже давно в могилі. Все це було дуже незвичайно.

17. У Москві я відвідала художника Кабакова, який показав мені свої незвичайні чарівні скриньки. В одній з них були картини, які розповідали про людину, котра все життя проводила в шафі. Ті картини були чорні, що цілком природно, бо вони намальовані з погляду людини в шафі. Ця скринька сподобалася мені найбільше.

18. У травні мене відвідала Хельґа. Травень був теплим. Хельґа вночі, на балконі, при світлі місяця та кишенькового ліхтарика, читала книжку "Die Frau und Russland"[5]. Удень вона вимовляла слова: quatsch[6], verrückt[7], sheisse[8]. Потім Хельґа поїхала в Берлін, і мені було шкода, що вона поїхала.

19. У травні газети писали про те, що ціни жахливо зросли, а зарплати жахливо зменшились, а один міністр дав заяву для преси з приводу боліт і опозиціонерів, які в отих болотах плавають, наче коропи, і що ті болота треба було б осушити, щоб після меліорації було видно, чи ті коропи все ще в опозиції.

20. Мій приятель Ненад покликав мене на прогулянку до парку. "Цей парк дуже маленький, тому ходи потихеньку, щоби ми його не використали зашвидко", – сказав він.

21. Мануал Ґане А. Здразіл надіслав мені листівку Нью-Йорка з кулькою, на якій було написано: "Вітання з Сан-Франциско Вам і Вашому хребту. Як ваші хребці, сподіваюся, що добре". Письменниця з Данії теж дала про себе знати, повідомивши, що працює над новим романом, у якому головним героєм є ящірка. Читаючи листа, я уявляла собі ящірку варана, varanus salvator, і заздрила данській письменниці, що роман такий довгий.

---

[5] "Die Frau und Russland" (нім.) – "Жінка й Росія".
[6] Quatsch (нім.)– фігня.
[7] Verrückt (нім.)– придурок.
[8] Sheisse (нім.) – лайно.

22. У червні мене відвідав, по дорозі до Італії, румунський поет Діну і сказав, що це просто чудово, що він поет із Румунії, а не з якоїсь іншої країни, і що ніколи б ні з ким не помінявся, незважаючи ні на що. Я сказала йому, що теж би не помінялася. Незважаючи ні на що.

23. У червні мене знову схопило. Мене відвідав Анте, який з приводу мого ішіасу згадав свій спондильоз і бадьоро продемонстрував мені, як у нього хряскають шийні хребці. "Слухай", – казав він тоном, який вимагає абсолютної тиші. Я слухала, і справді було чути, як вони в нього хряскають.

24. Якось мене навідала також мамина подруга, товаришка Зорка, ветеран, і розповіла свій сон. "Мені снився, – сказала вона, – великий зал для урочистостей. У перших рядах сиділи, прикрашені орденами, мої бойові соратники, зараз усі до одного генерали. А для мене не знайшлося жодного вільного місця!" – "Нас, жінок, завжди дискримінують, як наяву, так і уві сні", – сказала я товаришці Зорці.

25. У липні я поїхала на острів Паг, який славиться цілющим болотом. В тому болоті люди показували одне одному шрами від операцій і мили спини губками. Мені мив спину один м'ясник з Віровитиці. На пляжі я читала Ле Карре, Канетті, Воннеґута, "Чарівну гору" і "Трьох мушкетерів". Останню книжку навіть двічі. Одної ночі я бачила сон, у якому кохалася зі своєю alter ego. Моя alter ego була на десять років молодша за мене. "До біса, це дуже сумно! Я поважаю старість, але не люблю її ані у вареному, ані в печеному вигляді!" – сказала вона потім, скориставшись словами Портоса.

26. Наприкінці липня я повернулася в Загреб. У поштовій скриньці мене чекав лист від бразильського письменника Карлоса, з яким я познайомилася в майстерні. У листі була ксерокопія яко-

гось тексту, і один із фрагментів був позначений червоним фломастером. У тому фрагменті було написано: "У майстерні була також одна літераторка зі Східної Європи з незвичним іменем Дубруфка, вочевидь трохи дивакувата. Бо варто було мені згадати Ріо, як вона почала торочити про якогось Остапа Бендера".

27. Якось мене запросив на вечерю один знайомий, поет. За вечерею він довго й цікаво розповідав про важливість домашнього виховання взагалі, і це мені дуже сподобалося. Після вечері ми кохалися. "Щиро вдячний. Я так файно кінчив", – сказав той поет.

28. У серпні я купила зошит і записала: "Повний капелюх персонажів! Що має робити персонаж, якого я тримаю в руці?" – сповнена рішучості написати роман, хоча й не знала, який саме. "Це в тебе від малорухливого способу життя", – сказав мій приятель Ґрґа, коли ми пили каву. Забігла й моя подруга Снєжана і запитала, про що я писатиму. "Ну, я б хотіла про письменників", – сказала я. "Та ж ти постійно пишеш про письменників", – сказала вона. "Лише добрі письменники можуть писати про що завгодно, а погані мусять зважати на тему", – додала вона. "Що вдієш, я люблю письменників, бо вони такі маленькі, і мені їх шкода", – сказала я, вирішивши помістити ще неіснуючу дію в Загреб.

29. Золотий вінок Струзьких вечорів[9] за 1984 рік одержав відомий радянський поет Андрій Вознесенський, який в інтерв'ю для наших газет кілька разів заявив, що чим гірше поетові, тим краще для поезії.

30. На початку вересня я дістала листівку від приятеля Цуле, письменника з Белграда. На ній було написано: "Дорогий Дуле[10], я форсую роман-

[9] Фестиваль поезії у Македонії.

[10] Дуле – дружнє звернення до чоловіка на ім'я Душан, Душко і т.п. В даному випадку – до жінки Дубравки.

ріку". Я відповіла лірично: "Дорогий Цуле, мені теж нелегко. Повний капелюх персонажів, а я не знаю, що має робити персонаж, якого я тримаю в руці". Невдовзі прийшла телеграма: "Нехай трахається. Тчк. Це найліпше. Тчк. Як у житті, так і в прозі. Тчк."

Переклад Алли Татаренко

МІНІСТЕРСТВО БОЛЮ

(уривок з роману)

3

Це все не фотогенічне
і триває роками.
На іншу війну всі камери
вже давно подалися
Віслава ШИМБОРСЬКА[14]

Коли я вперше зайшла до класу, у декому я впізнала *наших*. *Наші* ходили з невидимим ляпасом на обличчях. У них був той особливий погляд скоса, "заячий", особливий різновид напруженості у тілах, та заклякліcть тварини, яка нюхає повітря навколо себе, щоб визначити, з якого боку чигає небезпека. *Наших* видавав якийсь особливий, нервовий сум на обличчях, трохи притьмарений погляд, тінь відсутності, якась ледь помітна внутрішня пригніченість. *Наші ходять по місту, як по джунглях, перелякані до смерті*, сказав Селім. І *ми* були – *наші*.

Ми втікали з нашої країни, як миші з корабля, який тоне. Ми були всюди. Багато хто пересував-

[14] Переклад В. Дмитрука.

ся у межах кордонів колишньої держави, ховаючись на якийсь час, гадаючи, що війна скоро закінчиться, так ніби йшлось про негоду, а не про війну. Зупинялися у родичів, у друзів, у друзів друзів, у добрих людей, які зголосилися допомогти. Вони були в імпровізованих таборах біженців, у спорожнілих будинках відпочинку, у готелях, які надавали тимчасовий притулок, найбільше по готелях на Адріатичному морі, *але лише взимку, коли однаково немає туристів, а потім самі муситимуть дати собі раду, а тоді вже повернуться додому, бо ця війна не триватиме довго, жодна війна не триває довго, війна виснажує людей, війна припиниться, як люди втомляться...* Дехто застряг на рік, два або три, туристи однаково не приїжджали. Дехто рушав далі. І у кожного була своя історія.

Якась мешканка Белграда, побачивши, *до чого це веде*, вражена ненавистю своїх співгромадян, продала дім у Белграді і перед самим початком війни переселилася у "спокійну" Хорватію. Купила квартиру у Ровіні, на Істрі. А коли й хорвати почали клацати іклами, ця жінка поспіхом за півціни продала квартиру у Ровіні й переїхала у Сараєво. Перші сербські снаряди – ніби йдучи за лініями на її долоні і здійснюючи долю, яка їй судилася при народженні – перетяли її квартиру наполовину. *Щастя, що у той момент її не було вдома. Тепер у неї все добре, ось, щойно написала мені з Каракаса. І як, з-поміж стількох місць на світі, вона вибрала той Каракас!* – простодушно сказала знайома, яка й розповіла мені цю історію.

Біженці зі Славонії, хорвати, рухалися до Загреба, до Істри, до моря. Біженці з Боснії – на південь, у Хорватію, або на схід, у Сербію. Хорватські серби тихо покидали Хорватію, аж доки їх пізніше не почали масово виганяти. Угорці з Воєводини тихо перебиралися в Угорщину. І серби

пізніше рушать за ними. Албанці з Косово, і вони рушать... Розповідь не закінчиться так швидко.

Ми втікали звідусіль і всюди прибували. Ціни на життя встановлювалися відповідно до обставин. Дехто потурбувався лише про "своїх", дехто про "своїх" і "чужих", а деякі взагалі не запитували хто є хто. Боснійські мусульмани рушили до Туреччини, Ірану, Іраку, а деякі дісталися навіть до Пакистану. Багато хто з них покаявся. Боснійські євреї рушили до Ізраїлю. І серед них були ті, що покаялися. Змінювали імена і прізвища, купували фальшиві паспорти, якщо могли. Те, що для них ще недавно було важливим – віра і національність – перетворилося у валюту, яка не має вартості. Важливіше було вижити. Вижившн, виринувши на надійному березі, вдихнувши, обмацавши себе, щоб перевірити, чи живі, багато хто знову вивісив свої прапори, ікони, герби і святих.

Ми були всюди. Багато хто вчасно втік у кращі місця, до Америки й Канади, інші запізнилися і микалися: їхали будь-куди, якщо могли і доки могли, з туристичними візами на місяць, на два, знову поверталися і знову з усіх сил намагалися виїхати. У загальному сум'ятті для багатьох єдиним компасом були чутки. Про те, куди можна й куди не можна без документів, де краще, а де гірше, де ласкаво просять, а де ні. Деякі опинилися у країнах, до яких ніколи не збиралися. Зростали ціни на паспорти нових держав – хорватські і словенські. З хорватським паспортом якийсь час можна було їхати у Великобританію, аж доки британці не заборонили в'їзд. Деякі наївні піймалися на застарілі чутки про те, як білих зустрічають із розпростертими обіймами у Південній Африці, і вони рушили туди. Серби розповзлися по Греції, як туристи і проститутки, як воєнні спекулянти, відмивачі брудних грошей і злодії. Дехто роздобув три паспорти – хорватський, боснійський і "югос-

лавеський", сподіваючись, що хоч з одним їм пощастить. Деякі чекали, прислухалися і спостерігали за війною, як за бурею, що стихне. Ті, котрі мали дітей, турбувалися не за себе, а за дітей, бо їх треба було вивезти у безпечне місце.

У Європі роїлося від колишніх "югів". Хвиля воєнних емігрантів вимірювалася сотнями тисяч. Сотнями тисяч порахованих, тих, які отримали легальний статус біженця. Швеція прийняла десь сімдесят тисяч, Німеччина приблизно триста тисяч, Нідерланди близько п'ятдесяти тисяч. Нелегалів полічити було неможливо. Ми були всюди. Історія жодного з нас не була ні достатньо особистою, ні достатньо вражаючою. Тому що сама смерть вже нікого не вражала. Їх було забагато, *тих* смертей.

Я навчилася розпізнавати своїх земляків за кордоном. Щоправда, чоловіки, старші чоловіки, якось найбільше впадали у вічі. Головні вокзали і блошині базари були їхніми культовими місцями збору. У коротких, зазвичай шкіряних куртках, з руками у кишенях, вони завжди з'являлися групами, по троє або четверо, як дельфіни. Стояли так, тупцяли, випускали тютюновий дим у повітря, виганяли страх і розходилися.

У Берліні, у кварталі, де жили ми з Ґораном, я зупинялася перед заскленою стіною одного «біженського» клубу. Крізь скло я бачила *наших*, які сидять, мовчки грають у карти, витріщаються у телевізор і час від часу цідять пиво з пляшок. На стіні висіла географічна карта, прикрашена листівками, намальована від руки і з зовсім зміненими масштабами. Їхні міста, Брчко або Бієліна, були на цій карті центром світу, єдиною батьківщиною, яка у них залишилася. У кільцях сигаретного диму вони всі виглядали як *колишні*, як мерці, котрі встали, щоб випити пляшку пива і зіграти партію в карти, але вибралися зі своїх могил не на тому місці.

На вулиці мене часто зачіпала їхня мова, цифри, вони завжди говорили про цифри. Марки, п'ятсот марок, триста марок, тисяча марок... Тут, в Амстердамі, вони рахували «гульдики», а не гульдени, стільки і стільки «гульдиків»... При цьому розтягували голосні, ніби манірні дамочки. Так наче ні про що інше не говорили, а вічно рахували наявні чи уявні гроші.

Для мешканців країн, у яких вони перебували, використовували назвиська *шваби* замість німці, *нідери* замість голландці, *шведота* замість шведи. Бундючилися. У розмові часто вживали фрази *я ж казав* або *я завжди кажу*, підкреслювали свою роль у тій чи іншій справі, хоч те, що вони казали, було незначним, і їх роль не варта згадки. Вперто трималися своїх тем. *Мені вистачає 11 хвилин, щоб доїхати з Оостдорпа до Лейдсеплейна... Не знаю, як ти встигаєш за одинадцять, якщо звідти треба щонайменше п'ятнадцять хвилин. А ти засікав час? Засікав, чоловіче, точно п'ятнадцять, від моменту, коли сядеш у трамвай...* Вичерпували себе у розмовах. Так, ніби кожним вимовленим словом відкладали очну ставку з власним приниженням і витискали з себе страх.

Спосіб, яким вони рухалися, і місця, у яких вони зустрічалися, видавали те, що їм бракує *їхнього* простору; *їхньої* лавки на набережній або перед домом, на яку вони сядуть і спостерігатимуть за перехожими, *їхнього* порту, щоб бачити, які кораблі прибули і хто з них зійшов, *їхньої* площі, якою вони гулятимуть і зустрічатимуть «своїх»; *їхньої* кав'ярні, у якій вони сядуть і вип'ють *свій* напій. У європейських містах вони шукали просторові координати, які залишили вдома, *свій* просторовий вимір.

Шукали і свій людський вимір. Ґорана часто чіплялася югоностальгія. У такі моменти він хапав на вулиці першого-ліпшого «земляка» і при-

водив його до нас випити. Я наслухалася розповідей про німецькі притулки й біженські будні. *Наші* як магніти приклеювалися до росіян, українців, поляків, болгар, до того типу людей, яких вони відчували «своїми». Від одного боснійця ми наслухалися розповідей про польок, які приїжджають до Берліна одноденними автобусними турами, щоб дешево продати *нашим* польський сир і ковбасу, часто і «спали» з ними і тут отримували якийсь гріш, а за зібрані гроші купували щось у Берліні й поверталися автобусами додому. Обнюхували одні одних на вулиці, впізнавали себе по якомусь спільному нещасті і без сорому обмінювалися дрібними послугами. Той самий боснієць оповідав нам, як в одному з берлінських борделів витратив усю свою біженську соціальну допомогу. Говорив про якусь Машу, через яку він туди ходить і яка *обчищає* його невідомо як, а натомість *нічого йому не дає*. Але нехай, йому не шкода, вона *росіянка, наша. Німкені він би не дав грошей, у них, на відміну від наших, немає душі*, казав він, думаючи про свою Машу.

Найбільше скаржилися чоловіки, скаржилися завжди. На час, на погодні умови, на долю, на війну, на завдану їм несправедливість, скаржилися на умови у таборах, якщо вони там мешкали, скаржилися, якщо не мешкали, скаржилися на соціальну допомогу, яку отримували, скаржилися на те, що вони у принизливій ситуації і що взагалі мусять її отримувати, скаржилися, якщо не отримували цієї допомоги; скаржилися завжди і на все, з однаковим запалом, без різниці. Так ніби життя було для них карою, все їх тиснуло, все їх свербіло, все було для них затісним, всього їм було замало, всього їм було занадто.

Жінки, на відміну від чоловіків, були невидимими. Вони, десь із другого плану, штовхали життя вперед. Вони латали діри, щоб життя не витек-

ло, вони виконували життя як щоденне завдання. А чоловіки ніби не мали завдань, еміграцію переживали як власну важку інвалідність.

Тут, в Амстердамі, я іноді забігала у «Беллу», боснійську кав'ярню, у якій сиділи такі похмурі й мовчазні типи, грали в карти або тупо дивилися у телевізор. Коли я заходила, кидали на мене довгі погляди, які нічого не виражали, ні здивування, ні обурення, що у чоловічий простір увійшла жінка. Я сідала біля стійки, замовляла «нашу» каву і сиділа так якийсь час, ніби за покуту. Інстинктивно трохи горбилася, як вони. Мені здавалося, що на щоці у мене приклеєний невидимий ляпас, такий, як і у них. Чого мені було треба, не знаю. Може, я заходила туди через неясне бажання час від часу обнюхати свою «зграю», хоч я не була впевнена у тому, чи вона *моя*, а також у тому, що вона взагалі колись була *моєю*.

І мої студенти іноді погоджувалися бути *нашими*, хоч нікому з нас не було зрозуміло, що це значить, іноді відмовлялися ними бути, так ніби йшлося про реальну, а не уявну небезпеку. Ми не хотіли належати ні до *тих наших, що там, ні до тих наших, що тут*. Іноді ми ототожнювалися з тією мутною *колективною ідентичністю*, іноді ми її з огидою відкидали. Речення – *це не моя війна!* – я чула сотню разів. І справді, це була не наша війна. І справді, це була й *наша* війна. Якби вона була не наша, то нас би зараз тут не було. Якби вона була наша, то, знову ж таки, нас би тут не було.

Переклад Соломії Вівчар

Перо КВЕСИЧ

TRAMWAY-STORY

Вважайте, що я вже дуже довго просив вибачення: і всіма виразами каяття, і посипанням голови попелом, і незліченними перепрошуваннями, що пропоную вашій поганенькій газетці таке недостойне оповідання, вважайте, що я вже сказав: так! Я не тільки визнаю, ні, я першим заявляю, добровільно, без всякого тиску чи намовлянь, що ця оповідь (а оповіддю можна багато чого назвати) не має ні голови, ні хвоста, а якоюсь ідеєю тут і не пахне. Стиль, звичайно, кримінальний. Та це насправді й не стиль! Мова кульгава, композиція підсліпувата, між головою і хвостом (які, нагадаємо ще раз, не існують) нема жодного логічного черева, тобто все це мертві слова, що нічого не значать, тільки тягнуться одне за одним, зчіплені, як довга, довга вервечка вагонів без локомотива, який давним-давно зник у далечині.

Але я все одно розповім вам те, що надумав, і будь що буде! Оповідь, правду кажучи, взагалі-то не моя. Ці події відбулися насправді, моя приятелька (з дитячих літ) Лідія Швоб якимсь чином про них дізналася й розповіла мені одного вечора, точніше, раннього ранку, коли трамвая, звичайно, не було, хоч ти вмри, а я її відпроваджував туди далеко, де вона мешкає. Питає мене моя приятелька (з дитячих літ) Лідія Швоб, чи знаю я, що було тоді,

коли розкопали Максимирську вулицю? Скоїли це вночі, коли всі, й міліція також, спали, познімали рейки і сховали на сусідній вулиці. Вранці люди вийшли зі своїх домівок, і всі – на трамвайну зупинку! Стоять вони, стоять, їх дедалі більше збирається, щомиті хтось вибігає на дорогу, приставляє долоню до очей і вдивляється в імлу. А трамвай не їде та й не їде. І стоять отак люди, сонні, набурмосені, руки в кишенях, і переминаються з ноги на ногу, глипають на годинник і бурчать, а немає не тільки трамвая, а й колій також! Тоді хтось авторитетним тоном заявив:

– Його нема вже двадцять хвилин. Напевно, й не буде.

На це всі закричали вголос:

– Так! Так! – і подалися Максимирською вулицею. З висоти шостого поверху, звідки вона дивилася через фіранки, люди виглядали як мурахи в тумані, тільки набагато більші й випростані.

Потім знову повибігали інші люди з інших будинків і стали на тій самій трамвайній зупинці, а вона повертається у тепле ліжко і простягається, цілуючи у вухо типа, який спить задоволений, наче після важкої і плідної роботи. Можу уявити, як моя хороша приятелька (з дитячих літ) Лідія Швоб притискає свої п'яти до його ноги, щоб зігрітися після прогулянки по холодному паркету.

Інша історія – з моєї власної автобіографії. Одного разу (ще коли ми були зовсім молодими) мій хороший приятель Деан Ружінобрдо і я, Перо Квесич, поверталися з якоїсь гулянки пізньої години, і треба ж, такий збіг, на тій самій Максимирській вулиці трапилося те, про що я вам розповім. Боюся лишень, що моя розповідь видасться вам найбанальнішою і що ви не сприймете її з таким подивом, гротескно і нереально, як ми сприйняли той випадок.

Отож, вийшли ми глупої ночі, залишивши за дверима отруйне повітря оббльованого й облитого приміщення, купу напівтрупів і тотальний розгром. Ми скотилися по сходах, вибили вхідні двері і всілися на вулиці під якимось деревом, на відстані кількох кроків від трамвайної зупинки. Трамваєм, звичайно, і не пахло. А нам так не хотілось іти, крім того, ми були ще недосвідчені і якось нам вірилось, що він може над'їхати в будь-яку мить, а ще нам так хотілося спати, що ми тільки тупо сиділи й водили очима в бік Дубрави.

І раптом, якраз коли ми розпрощалися з останньою надією, вдалині з'явилося світло! Воно наближалось і віддалялось, тряслося, миготіло й підскакувало, і не було жодного сумніву, що це справді трамвай.

Ми схопилися на ноги, мов потерпілі у корабельній аварії, коли бачать на обрії корабель, і підійшли до самого краю тротуару. Але тут же зрозуміли, що вагони летять занадто швидко (я б ніколи не подумав, що трамвай може мчати так стрімко) і взагалі не сповільнюють рух; ба більше, мені здалося, що вони подвоїли швидкість, коли нас побачили!

Вони пронеслися повз нас, гуркочучи, як несподіваний зблиск, на мить освітили наші видовжені обличчя, і знову вся Максимирська поринула в мертву пітьму. І сліду від них не залишилось!

Деан Ружінобрдо тільки тупо й ошелешено на мене подивився, і з виразу його поросячих оченят, у яких розпливалися концентричні кола, я зрозумів, що він запримітив те саме, що і я!

На кожному, на кожнісінькому сидінні фантомного трамвая сидів насуплений і суворий трамвайний службовець у насуненому на голову кашкеті, тримаючи на колінах чорну сумку.

І це було наче якесь видіння... химера... не знаю що.

А тоді нас схопили міліціонери і примушували всеньку решту ночі і весь божий день зізнатися, але ми не зізналися.

– Так, так, – сказала моя хороша приятелька (з дитячих літ) Лідія Швоб. – Вони такі!

Приблизно в той самий час я був головним героєм ще однієї трамвайної історії.

Так би мовити, активний діяч, суб'єкт! Йшлося про те, що тоді був один тип, якого я на дух не переносив. Він у цьому епізоді об'єкт, той, на якому я виражаю свою суб'єктивність.

Отож я пересідав на розі Франкопанської та Ілиці з п'ятірки, з напрямку Пролетарських Бригад, на двійку чи одинадцятку у бік Черномерця. Я вийшов, як і годиться, через перші двері з п'ятірки і подався за ріг до наступного запланованого транспортного засобу. Диво дивне – трамвай якраз стояв на зупинці, перед магазином електротоварів, довкола було багато людей, і здавалося, що він зачекає на мене.

Але коли я, Перо Квесич, наблизився десь так на два метри до заднього вагона, він затрясся і поволі рушив. Я приспішив, прискорив ходу, але й він приспішив. Я, Перо Квесич, дивлюсь і бачу – двері відчинені, я додав швидкості, але додав швидкості й він. Я перейшов на біг. А він і далі у двох метрах переді мною, Перо Квесичем. Я вже почав бігти не на жарт, а він і далі манить відчиненими дверима і так само продовжує віддалятися. І доходить до мене, Перо Квесича, що тут щось нечисто, і я саме вирішив відступити, коли помітив, як мене згори, віддаляючись, розглядає пришелепувата морда того типа, якого я на дух не переносив, кривляється мені й показує язика.

Від цього мені кров шугнула в обличчя, я заревів і кинувся за трамваєм. А трамвай кинувся тікати, ніби захищаючи свого пасажира! Шпарю я за ним так сто метрів, а та гнида лускає від сміху,

весь трясеться і показує на мене пальцем, роблячи різні непристойні жести. А я, Перо Квесич, відчуваю, як у мені всередині все кипить, і напружуюся з останніх сил. Я ніколи не вірив, що трамвай може бути настільки швидким і витривалим. Ми біжимо вздовж Ілиці, а люди на нас дивляться, от і Медуличева, а та мавпа далі кривляється і шкіриться, але вже якось кисло. І коли я відчув, що задихаюся, трамвай почав зупинятися. Той кретин (я його й тепер на дух не переношу!) заметушився і вертівся тим більше, чим ближче ми були до зупинки, а я дивлюсь на нього і рвуся вперед, як перегоновий кінь.

Біля зупинки він уже взагалі зблід і скис, в ту ж мить (трамвай ще не зупинився) заскочив я, Перо Квесич, як тигр, у трамвай і затопив йому кулаком в чоло, та так, що той сказав лише "ой", а потім я вискочив і, не дивлячись, як він летить поміж сидіннями, розкинувши руки, кинувся до того туалету на Малому плаці й гнівно випісявся.

Я в той час був просто супер, крутий пацан.

– Так, так, – каже моя хороша приятелька (з дитячих літ) Лідія Швоб. – Я пам'ятаю. У дитинстві ти був суперовий.

Потім я став займатися інтелектуальною діяльністю і здав, запустив волосся й дегенерував, сьогодні я тільки тінь того, яким був колись.

Крутий пацан, кажу я вам.

А одного разу вертався останній ранковий трамвай з Округляка, а в цілому вагоні тільки кондуктор на своєму сідалі й на самому переді я, Перо Квесич. І раптом – опа! Якийсь фраєр о другій годині ночі скаче ззаду на буфер, руки розчепірив і вхопився за краї вагона, ніби хоче його обняти, лице притиснув до скла і витріщається всередину, блимає на кондуктора й ніби щось собі роздумує. А кондуктор розглядає його, і дивляться вони один на одного через скло, а між ними й двох метрів

нема. Тоді кондуктор встав, підійшов до нього, відкрутив середнє вікно, вмокнув печатку в подушечку і вліпив типові штемпель посеред чола. А пацан тільки дивиться на нього й не рухається – бо не може. Кондуктор задоволено поставив вікно на місце, сів і став розглядати свою гарно освітлену роботу з виразом неприхованої насолоди.

Але ось зупинка. Трамвай зупинився, той тип зліз із буфера й увійшов через двері, і тоді виявилось, що він страшний амбал. Він навіть випростатись не міг, не те що вдихнути на повні груди, такий він був великий. Кондуктор кинувся на підлогу, підняв руки й ноги і махав ними, поки той колóс до нього наближався без будь-якого виразу на ліловому обличчі, як безжальний фатум.

Став над ним, подивився так, наче вперше бачить (а той внизу звивається, намагаючись залізти під сидіння), запхав руку до внутрішньої кишені і витягнув величезний місячний проїзний, сунув йому під ніс, пішов наперед і сів переді мною, Перо Квесичем, який несподівано розвеселився.

Я часто можу так розвеселитися. Скажімо, коли поламаються двері в отих нових видах вагонів, зникне струм, хто його знає, що ще трапиться – навколо темрява, а двері не відчиняються. І їде така консерва від зупинки до зупинки, а на кожній зо дві сотні людей з новою енергією навалюються на двері й стінки. Простягають руки через віконечка, розмахують ними, кричать, що вони поспішають... Притискають обличчя до вікон і, як риби з акваріума, розглядають краєвиди, що з'являються та зникають. Тоді знову стануть на якійсь зупинці, в інші вагони інші люди заходять і виходять. ВИХОДЯТЬ. Життя йде нормально, тільки отих щасливців тягнуть у трамвайний парк, аби визволити їх за допомогою консервного ножа. Вони проїжджають вулицями, як скотина, яку везуть на забій, плачуть, благають, лаються, погро-

жують, сміються, мовчать... Справжнісінький маленький театр на колесах.

Та найбільше мені подобається історія, коли перекинувся трамвай на розі Юришичевої і Драшковичевої. Він зробив це так вдало, що впав на правий бік, і всі двері опинилися внизу. Люди стояли на них і, звичайно, навіть подумати не могли, щоб вийти.

Вона була неподалік, відразу прибігла – і є на що дивитися: трамвай. Лежить, як убитий слон на боці, люди вже отямились після першої паніки, з'ясувавши, що ніхто не зазнав ушкоджень. Стоять вони так і не знають, що робити далі. Розбити вікна не наважуються, то й стоять. А довкола зібралася ку-у-у-па народу, і всі заглядають досередини. Так, ніби ніколи не бачили людей – роздивляються їх детально! Вилазять на трамвай і дивляться на них згори. Ті, котрі всередині, знову ж таки, дивляться на тих, що назовні, й відчувають себе дурнями. Ті, що назовні, витягнули фізіономії і не дихають. Хтось усередині засміявся, і невдовзі вже всі всередині посміюються й вовтузяться. А в тих, що назовні, ще більше витягнулись обличчя – рідко коли випадає побачити перевернутий трамвай, дивними їм видаються у перекиненому трамваї люди, які сміються. А ті, що всередині, пошизіли зовсім, регочуть, як купа кретинів. І справді, якщо спостерігати за ними трохи довше, кожен із них таким і виглядає.

І доки допомога їхала, їхала (їхала), маса знадвору, що вивчала тих дивних осіб, котрі душилися від сміху у перевернутому трамваї, змінювалася. А вони регочуть, хихотять у серйозні, здивовані обличчя, які їх вивчають Ці вивчають тих, ті цих, усі взаємно вивчаються. Це був день вивчання.

Лікарю, допоможіть, мені щоночі сняться трамваї!

Переклад Мар'яни Климець

САЛЯМАМІ

У морі скипілих протеїнів, жирів, пігментів та багатьох інших речовин, які не слід і згадувати, сталося дещо важливе. У своїй хаотичній мішанині молекули випадково злились в одну-єдину комбінацію, яка мала *ЗНАЧЕННЯ*. Народилась *ІДЕЯ*. І зростала. Смерділо аж до неба.

Коли того ранку рефрижератор "М'ясопродукти" зупинився перед магазином, я відчула, що грядуть якісь проблеми.

Франчек за кермом, і зараз, доки Джемо носить товар із рефрижератора до складу, я з ним трохи потеревеню.

"Або сьогодні спекотно, як у Папеновому горщику, або мені мариться", – сказала я.

"Так, об'єктивно кажучи, спекотно", – сказав Франчек, доки Джемо крав "Зомбі" з лісовими горіхами. Особисто я більше люблю "Гіпер" з карамеллю. Але я не заважала йому, як не заважала й раніше. Бідному чорноробові важко знайти хоч якусь насолоду в житті. А я ж таки шеф. Нібито я не маю проблем! Це ж треба, молодша за половину бабів у крамниці, вони аж позеленіли від злості, коли мене поставили над ними. Створюють мені проблеми де тільки можуть. Інколи я думаю, на-

скільки це все примарно, ніби один і той самий нестерпний фільм крутиться у мене перед очима, а у вухах лунають звуки спецефектів. Як і сьогодні вночі, мій Міркец хрипить мені у вухо і стискує мої груди, а мене болить, і болить я знаю, що невдовзі матиму місячку, але як йому це пояснити, немає між нами зв'язку, коли він розкочегариться, тоді йдуть до чорта всі сексологічні теорії і наступає стара патріархальна домінація. І нехай, думаю я, тільки якого милого я мушу надриватися щодня від шостої до другої. Взагалі я це витримую. Я читала одного листа доктору Коштічаревічу, пише жінка: "Дорогий докторе, в ліжку зі своїм чоловіком я не відчуваю оргазму". Ти ба! Не відчуваєш оргазму, невже, подумки відповідаю я їй, якщо не відчуваєш, тоді звідки знаєш, що́ маєш відчувати, га? А пан доктор їй відповідає: "Статистично доведено, що понад 70% заміжніх жінок не відчувають задоволення від стосунків із чоловіком. Ваша ситуація не є атиповою. Спробуйте поговорити зі своїм чоловіком, пояснити йому, що вам подобається, а що ні. В будь-якому випадку стимулюйте свій клітор самі під час стосунків". Дуже дякую, це я можу й без чоловіків.

Отож вони пішли, тобто Францек і Джемо, і в магазині залишилися ми з Елікою.

"Йди побудь трохи на касі, – кажу я їй, – а я піду продавати копченості". І тут приходить пані Джурич.

"Що сьогодні, пані?" – питаю я її, бо якщо вона не вимовиться зі мною, то діставатиме Еліку, а вона ще дуже молода і такі речі для неї заважкі.

"Міліца, дайте мені сто грамів докторської ковбаси, якщо вона свіжа", – каже бабця.

"Звісно, звісно свіжа, тільки що привезли", – граю я й далі роль домашнього "харчо-майстра". Дістаю докторську з холодильника, де лежать ковбаси, й одним рухом ножа знімаю з неї шкірку

(вона целофанова). І тут і я, й пані Джурич маємо на що подивитися. Докторська взагалі-то блідо-рожева, коли свіжа, чи блідо-коричнева, коли несвіжа. Між тим, ця була червоною.

Ми з Джуричкою втупились у неї.

"Ну... це така нова докторська. Так зараз її роблять", – пробую я, як професіонал, викрутитись. Принаймні, якого б кольору вона не була, це не шинка. "Дуже вишукана, надзвичайно", – додала я, немов сама її їла.

Джуричка підозріло подивилась на мене. "А які у вас мисливські ковбаски?" – запитала вона мене.

Е, ти купиш цю докторську, вперлася я, хоч би вона була червоною чи ліловою.

"Нема ковбасок", – сказала я нахабно, хоча добре бачила їх поміж тірольськими та вітчинорубленою. І тут Джуричка зрозуміла, що це не жарти.

"Добре, Міліца, мені тоді сто грам тієї докторської", – сказала вона покірно. Вона знає, що наді мною не поприколюєшся. Недарма я ходжу з м'ясником на сто грам.

Отож нарізаю сто двадцять грамів докторської. "Може бути трошки більше?" – питаю я, і вона погоджується. "Може, ще щось?" – люб'язно пропоную я, але вона хитає головою і чимчикує до каси. Ха, це навчить її розуму.

У нас із Міркецом, моїм чоловіком, немає дітей. І це на краще, каже він, і на краще, думаю і я, однак сусіди дошкуляють, та й моя мати пиляє мене щоразу, коли я відвідую її в будинку престарілих. Міркецова мати відчепилася від мене, дякувати Богу, минулого року. Але це питання все одно виникає, раніше чи пізніше: "Чому ми не маємо дітей?" Контрацепції ми не вживаємо і ніколи не вживали, та навіть якщо б і вживали, я знаю, причина не в цьому. Жінки це знають. Або я стерильна, або він. Однак я не роблю йому з цього пробле-

ми. І він мені, дякувати Богові, інакше я б відразу зробила йому. На щастя, щодо цього між нами існує мовчазна згода, це питання не обговорюється. Воно не для розголосу. Мені нелегко. Зрештою, я жінка, і вже в таких роках, коли за всіма правилами мала би бути матір'ю. Я люблю дітей. Але якщо їх досі немає, то немає, я не бажаю через це почуватися нещасною.

Того дня я продала своїм пенсіонеркам ще півтора кілограма докторської. І робітникам. Молоде покоління вам цього не купуватиме. Можете тільки уявити, як я була вражена наступного дня. У п'ятницю.

Прийшов пан Юра. "Сімдесят грамів докторської і, будь ласка, Міліца, тоненько поріжте".

Сімдесят грамів, старий, думаю я собі, сподіваюсь, що ти дотягнеш до понеділка. "Хвилинку, пане Юра", – кажу я, щоб він не пішов. Дістаю докторську і бачу, що вона повернула собі тих півтора кілограма, які втратила вчора.

"Та це тобі здалося", – каже мені Еліка, однак, повірте мені, я, дякувати Богові, десятий рік на цій роботі, і рука в мене вже набита. Мене потроху охопила паніка. "Так, так, звісно, мені здалося", – заспокоїла я Еліку, розуміючи, що забагато їй розказала. Вона все ж таки з села.

Між тим, я її тут же потайки зважила, і мої найгірші передчуття справдилися. Докторська повернула собі початкову вагу, навіть стала на якихось десять грамів важча. "Хоч би ревізія сьогодні не прийшла".

Того дня, в п'ятницю, я долала докторську. Залишився лише один шматочок у тридцять грамів, який я сховала під мортаделою, після чого зачинила магазин.

У суботу я подзвонила, що хвора. Будь що буде, думала я. Еліці пора потроху розвивати почуття відповідальності на робочому місці.

Настали дуже важкі для мене вихідні. У мене почались місячні, на які я очікувала, і я ненавиділа увесь світ. А найгірше те, що докторська не йшла мені з голови. Я практична жінка, не вірю у всілякі гіпотези, але в моїй голові народжувалися різні теорії. Докторська, яка росте. Одначе люди можуть подумати, що я не сповна розуму.

В понеділок, із важким серцем, я відчинила магазин і відразу пішла до відділу копченостей. "Еліка, йди на склад і принеси ящик солоних паличок", – сказала я, щоб якось її позбутися.

"А паличок у нас достатньо", – відповіла Еліка.

"А чого немає?".

"Немає чіпсів!".

"Тоді йди на склад і принеси коробку чіпсів". Я мусила її на хвилинку позбутися.

Коли Еліка пішла, я підняла мортаделу. Під нею лежала докторська, вона була навіть грубша, ніж раніше. А крім того... "крім того" – то був чистий евфемізм. Крім того, у неї виросли маленькі рученята.

Мабуть, я знепритомніла. Я не з тих жінок, які втрачають свідомість, але тепер принаймні знаю, що якщо я її втрачаю, то маю для цього достатньо підстав.

"Може, тобі повернутися додому й полежати ще пару днів?" – запитала мене Еліка й дала мені ще одного ляпаса.

"Ні, ні, я в порядку, просто не встигла зранку поснідати", – відповіла я їй, встаючи з підлоги. Дякувати Богу, ще не було покупців.

"Поїж трохи хліба з докторською", – порадила вона мені, але її слова не додали мені гумору.

У цю мить перед крамницею зупинився рефрижератор "М'ясопродукти". Я ледве опанувала себе і встала. Докторської ніде не було видно. Вона сховалася.

"Доброго ранку, жіноцтво", – прозвучав приємний нормальний земний голос Францека. На мить мені здалося, що все це був страшний сон. Але раптом я її побачила. Її малі оченята з благанням дивилися з-поміж сардельок.

"Привіт, Францек ", – вимовила я найнормальнішим тоном.

"Е, Міліце, ми привезли тобі пару нових сирих і копчених", – сіяв Францек свій професійний гумор.

"Чуєш, не треба нам сьогодні докторської", – сказала я йому найневимушенішим тоном. Мені тільки ще одної бракувало.

"Значить, споживачі нарешті взялися за розум", – продовжував жартувати Францек.

Це був слушний момент, щоб поглибити свої знання.

"Слухай, а з чого взагалі роблять докторську?" – спитала я мимохідь.

"З будь-чого. Варять у великих котлах, доки не розвариться. Додають барвників. Чекають, поки не охолодиться і не коагулює. Дають мені, я даю тобі. Люди купують. Не знаю".

Все це збігалося з моїми очікуваннями.

Не знаю, що зі мною робилося. Коли вони йшли геть, я всунула Джемові в руку один "Гіпер" з карамеллю. "Краще за той гидкий "Зомбі", – підморгнула я йому. Він подивився на мене так, ніби я запропонувала йому свинину. Е, Джемо, Джемо, думала я, сама не знаю чому. Ніби я водночас полюбила чоловіків, незважаючи на їхні смердючі ноги, їхнє ригання, їхнє хропіння відразу після близькості. Відчула, що всі ми одна нещасна категорія засуджених на споконвічний конфлікт із самими собою. Зрозуміла, що Джемо, Францек, Еліка й Міркец це тільки інші варіанти мене самої, і я їм бажаю лише добра. Коротше кажучи, я була щасливою.

Того вечора я приготувала Міркецу легку вечерю – варену яловичину з хроном. Та добре її поперчила. А коли він поїв, зварила міцну каву й дістала пляшку франковки з комірки.

"Зачекай трохи", – сказала я і пішла до ванної кімнати. В мене є помада кольору шоколаду. Мені її подарувала Міркецова племінниця два роки тому. "Що є, то є", – сказала я й намалювалась.

Коли я повернулася, Міркец уже приговорив півпляшки. Однак кава не давала йому поплисти, і саме таким він мені був потрібен. Того вечора він мені дійсно був потрібен. Я знаю, що люди думають про пересічний шлюб між портьє та головним продавцем, але я вам скажу: Міркец тієї ночі був богом кохання. Ні більше, ні менше.

Розбудив нас дитячий плач, який долинав крізь вхідні двері. Я послала чоловіка, щоб він вийшов першим й отримав свою порцію шоку.

"Міліца, Міліца, – повернувся він, ковтаючи слину, до спальні, – хтось нам залишив дитину перед дверима".

"Що?" – запитала я здивовано, хоча насправді не здивувалася. Я змирилася з деякими речами, з якими важко змиритися, але коли вже змиришся, починаєш розуміти, що ти не обмежив себе, а відкрив перед собою нові можливості. "Піду подивлюся", – сказала я, встала, вдягла халат і пішла до дверей.

Дитина лежала на килимку, який ми дешево купили у циганів, коли тільки вселялися, і дивилася на мене розумним поглядом.

"Мамо", – сказала вона.

Переклад Олексія Василенка

КРАМНИЦЯ ТАЄМНИЦЬ

Коли я був ще маленьким хлопчиком, на моїй вулиці мав крамницю Діно Будзаті. Називалась вона "Крамницею таємниць" і знаходилась саме на тому місці, де здавалося, що вулиця зникає, а потім закінчується стрибком у небо – якраз на вершині пагорба. Водночас це було найкраще освітлене місце на довгій вузькій вулиці, бо робітники помилились і замість двох поставили чотири великі ліхтарі, які вночі було видно здалеку, навіть з острова Сім Волосин. Двері й віконниці крамнички були жовтогарячого кольору, а димар був пофарбований у яскраво-фіолетовий. Справді, "Крамниця таємниць" аж ніяк не виглядала таємниче.

Я часто з зацікавленням спостерігав з протилежного боку вулиці, як покупці входять до жовтого магазину і виходять звідти, адже я не дуже відрізнявся від усіх хлопців мого віку, тож допитливості мені не бракувало. Я й так мав аж забагато часу, бо не ходив до школи. Мене виховувала вулиця, тому що я був звичайнісіньким волоцюгою, без батька й матері (мама жила з милостині добрих людей цього міста). Стара пані Розалія, яка мені часто давала прихисток, розповіла, що мене знайшли грозової ночі, загорнутого в пелюшки, покинутого, малим і безпомічним, на сходах церкви.

Хтозна, може, бродяги допитливіші, ніж звичайні люди? Я ж у той час, не знаючи справжньої причини, дуже зацікавився тим, що відбувається у жовтому магазинчику. Сидів у тіні якогось дашку, схований від пекучих променів сонця, і більшу частину дня спостерігав за строкатим контингентом покупців Діно Будзаті. Я звернув на них увагу через незвичайність, яка тут була правилом. У крамницю люди заходили гарно вдягнені, в бездоганно пошитих костюмах, натертих до блиску черевиках і чудових капелюхах. Проте кожен, хто виходив звідти, мав якийсь понівечений вигляд. Одному бракувало капелюха. Інший залишав магазин без костюма, лише у спідній білизні. Третій чоловік повертався без ноги, так, так, я бачив це на власні очі! А в однієї жінки на шиї замість голови була якась безформна маса, замотана в хустину, клянусь! Але всі вони міцно стискали в руках якусь невеличку картонну коробку. І, тримаючи її обережно, щоб часом не впала по дорозі, поспішали додому.

Тож який би з мене був хлопчак, якби така картина залишила мене байдужим?! Які ж страхіття відбувалися у непримітній крамничці, що колись виглядала привабливо, а тепер видавалася мені замком упирів і царством темних сил?

Я мусив довідатись, що діється у "Крамниці таємниць". Не так легко було туди увійти, переступити жовтий поріг, бо, наскільки я знав, жоден мій ровесник ще не бував усередині. Я ні від кого не міг сподіватися якоїсь допомоги. Я міг розраховувати лише на власні сили. І ось одного ранку я наважився.

Я натиснув клямку й увійшов. Усередині панувала особлива напівтемрява. Поки очі призвичаювались до слабкого освітлення, я невпевнено прямував до прилавка. З протилежного боку на мене дивився маленький старий чоловічок в окулярах. У незвичній грі світла й тіні брови його видава-

лись по-диявольськи піднятими, а очі... ніби хотіли мене проковтнути.

– Чого бажаєш? – запитав він.

Я втупив очі у носаки своїх стоптаних черевиків і відчув, як хоробрість поволі мене покидає і що я, по суті, вже й не хочу знати, що тут відбувається. Я кусав губи і, бажаючи якомога швидше втекти звідси, сказав перше, що спало на гадку.

– У вас є цукерки?

Здалося, що на його обличчі промайнула усмішка. Він м'яко відповів:

– Ні, я не торгую солодощами. Тут продаються лише таємниці.

Сказав це і показав рукою на полиці. Там стояли поскладані одна на одну сотні і сотні картонних коробочок, таких самісіньких, як у тих покупців, що виходили з магазину. Високо над ними на стіні був напис: ТАЄМНИЦІ.

Мені трохи полегшало. Я перестав боятися цього місця. Але перед тим, як піти, я хотів довідатись ще дещо.

– Що таке? Ти ще досі тут? – запитав він строго.

– Ті... ті люди, які виходять... – затинався я, – чому комусь бракує ноги, чи одягу... чи ще чогось?

Він уважно поглянув на мене, наче моє питання його здивувало. Тоді відповів:

– Знай, за деякі таємниці люди готові заплатити будь-яку ціну. А зараз іди!

Я мерщій вибіг із магазину.

Наступного дня я знову прийшов у "Крамницю таємниць". Мовчки стояв перед прилавком і дивився на Діно Будзаті.

– Ти знову тут? – сказав він, злегка посміхаючись, і я знав, що він мене не вижене з магазину.

Так розпочалась наша незвичайна дружба. Я цілими днями сидів за прилавком і спостерігав,

як старий продає свої таємниці. До нього приходили різні люди. Зраджені чоловіки, які хотіли знати, з ким зустрічаються їхні дружини. Авантюристи, що прагнули дізнатися, де лежать закопані скарби. Майбутні спадкоємці, котрих дуже цікавив зміст заповіту. Всім їм Діно Будзаті продавав таємниці, і кожен з них платив свою ціну.

Коли в магазині не було покупців, старий мені розповідав про свою роботу. День за днем я довідувався дедалі більше й більше подробиць про мистецтво торгівлі таємницями. Він показав мені в сусідній кімнаті величезну шафу, де лежав товстенний стос списаних паперів. Одні листки були такі старі, що від доторку розсипалися в порох, інші були сліпучо-білі й містили лише декілька слів. Старий пояснив, що це його великий архів, записи, які він робить щодня і які є надзвичайно важливими для його роботи. В іншому приміщенні була велетенська колекція глиняних ляльок. Кожна лялька представляла котрогось із мешканців нашого міста. За якоюсь дивною схемою, яку він мені розтлумачував місяцями, завдяки комбінації паперів і ляльок йому вдавалося виготовляти таємниці.

Через декілька років, коли я вважав, що знаю все, що взагалі можна знати про продаж таємниць, і коли вже збирався старому сказати, що хочу поїхати звідси і в якомусь іншому місці відкрити власну крамницю таємниць, Діно Будзаті несподівано помер.

У заповіті було сказано, що я його син, якого він колись безчесно позбувся, і що це таємниця, яку він мені дає безкоштовно. І ще було сказано, що він мені залишає свою крамницю таємниць, аби я продовжив роботу.

Так я став продавцем таємниць і жодної хвилини не сумнівався, що моя справа процвітатиме бо ж завжди знайдуться люди, готові віддати будь що за певну таємницю.

Сьогодні, згадуючи все це, я, закоренілий холостяк і старий чоловік, який відчуває наближення кінця, не боюсь, що моє рідкісне ремесло зникне, бо по той бік прилавка я бачу допитливого хлопчика з великими очима, який мене про щось боязко запитує і якому я, можливо, невдовзі подарую одну свою таємницю.

Переклад Мар'яни Климець

ТРОЯНДИ НЕЗНАЙОМЦІ

Кілька днів тому біля мене зупинилася сріблястa "Шкода" з боснійськими номерами. За кермом сидів білявий чоловік. З вигляду тридцять п'ять – сорок років. Загальмував різко, на швидкості, яка не найкраще підходила для руху вузькими вулицями загребської Трешнєвки. Я одразу відчула й упізнала хвилювання. Схоже на те, яке переповнювало мене, коли я двадцять років тому побачила на протилежному боці вулиці зведену сестру красунчика-актора нашого любительського театру, названого на честь партизанського командира. Але зараз хвилювання було викликане страхом, що водій запитає про не відому йому вулицю, а я – мешканка району – не зможу впевнено відповісти, чи має він, разом зі своїм нервовим авто, рухатись на схід чи на захід. І от поки я чекала питання, яке б починалось зі звичної формули: *Вибачте, я не місцевий, ви не знаєте, де знаходиться...*, чоловік вийшов з автомобіля, став переді мною і вклав у мою вільну праву руку букет білих троянд. *Чесно кажучи, вони куплені не для вас, але ви схожі на неї*, сказав він низьким баритоном, який аж ніяк не пасував до його хлоп'ячого вигляду. Він сів у авто, гримнув дверима й під голосні звуки "Фріди" зі скреготом зірвався з місця. Я нічого не встигла йому сказати. Навіть якби він

продовжував стояти переді мною наступні п'ять хвилин, усі ці три сотні секунд я провела б у мовчазному зчудуванні. Я подивилась на квіти, потім на номери, які ставали все дрібнішими й невдовзі, добре знаючи куди їхати, зникли за рогом. *Що робити з гарними, але білими трояндами? Чому вони зараз не в руках або не у вазі на якомусь столі у дівочій кімнаті? З яких таких причин їхній аромат не вдихає жінка, для якої вони купувались і задля якої так небуденно, кокетливо оформлені?* Це лише кілька питань, що їх я ставила собі, але на які, чесно кажучи, в цей момент і не шукала відповідей. Набагато більше мене турбувало, що мені робити з ними. Якщо я принесу їх до себе додому, в цей звичайний полудень, цієї звичайної середи, цього звичайного дня, запхнувши між кульків із м'ясом, сиром, макаронами, зеленню, бананами і яблуками, мені, мабуть, не вдасться уникнути питання про їх походження. Думка залишити їх десь по дорозі видалась мені несправедливою по відношенню до квітів та й до чоловіка, який був вочевидь схвильований. Вдатись до способу *передай далі* і вручити його першій зустрічній, схожій на мене, здавалося надто складним. Передовсім тому, що було б важко знайти когось схожого. Можливо, я вибрала б молодшу, вищу, стрункішу жінку, котра поспішає додому готувати вечерю успішному чоловікові, який по дорозі з роботи забирає з садочка доцю і за вечерею обмовляє свого приятеля, що колишній дружині урізає аліменти. *Залишу їх собі, відповідь придумаю на ходу і здолаю їхню білину*, вирішила я і рушила вперед. Букет залишила в правій руці. Під вагою пакетів, які тримала у лівій, я перехилилась настільки, що вони час від часу зачіпали поліетиленовим сподом грубий бетонний тротуар.

Зайшовши до квартири, я зрозуміла, що переживання, пов'язані з питанням: *Хто міг подару-*

вати троянди, були даремні. Моя донька ще надто маленька, щоб цікавитись питаннями походження, і все ще сміється, коли їй одним словом відповідаєш на запитання: *Мамо, а що це?* Її нянька надто скромна, щоб у мене щось випитувати, тим паче вона є свідком, що вже довший час барвисті бутони я купую сама. Зі старого фамільного серванта я дістала вазу, яку давно купила в Будапешті. *Для його квітів*, вірила я, коли вісімдесят якогось там року потратила на неї останні форинти зі стипендії. А оскільки не склалося, порцелянова красуня почала приятелювати з квітами інших адресантів і через це з дня у день ставала набагато щасливішою від своєї власниці.

Уникнувши можливого неприємного питання, я не могла не задуматися, з якої такої причини чоловік вирішив подарувати зовсім незнайомій жінці квіти, які він купив, гадаю, для своєї. Перш за все варто віддати належне самій собі й тому факту, що я змогла принести до свого дому білі троянди. Не тому, що я просто обожнюю червоні, маленькі, садові, які в'ються по огорожах і прикривають від допитливих сусідів, а тому, що білі завжди нагадували мені гарну й болючу новелу Стефана Цвейґа "Лист незнайомки". Новелу я люблю, але уникаю згадок про неї. Бо з неї я зрозуміла, чому ваза, предмет моєї гордості, завжди стояла б порожньою, якби чекала на квіти, подаровані його рукою. Адже і той головний герой (він був письменником) любив лише легкість, лише гру і боявся пройнятися чиєюсь долею. А вона – істота, для якої світ існував лише настільки, наскільки був якось пов'язаний із ним, приходила до нього кілька разів: дівчинкою, дівчиною і молодою жінкою. Через однакові проміжки часу. І жодного разу він її не впізнав. Його не цікавили ті самі очі, як і те, хто йому на день народження надсилає білі троянди. Якби він знав,

то нізащо б не сказав їй після любощів: *"Не хочеш взяти кілька квіток?"*. Бо це б означало, що вона взяла б те, що сама дала, що зробила б те, що й діти засуджують приказкою: "Дароване не вертають". І коли схожому, але живому образу, з конкретним зростом та розміром кросівок, я залишила згадану книжку в жовтому конверті, заадресованому на його ім'я, на прохідній поважної національної установи, я сподівалась, що під впливом одного підкресленого речення він колись подарує мені троянду. І зрозуміє, що вона не може бути білою. Уявляла, що він зробить це на якомусь творчому вечорі, в усіх на очах, під схвальні оплески поціновувачів хорватської сучасної поезії. Подякує шанувальниці за букет, який вона йому вручить після заключного звернення ведучого до учасників та публіки, гляне з-під окулярів на квіти, а потім витягне одну троянду, розкриє мій стиснений кулак і вкладе у нього квітку.

Можливо, дівчина блондина розізлилася на білі, тому що більше любила жовті троянди. Можливо, троянди з'явилися надто пізно, назавтра після дня народження, коли вже всі торти засохли і шампанське стекло по горлу того, хто пам'ятав правильну дату, навіть годину й місце народження та потай замовив життєвий гороскоп, з якого було зрозуміло, що його симпатія, якщо він не докладе достатньо зусиль, дістанеться комусь із сусідньої країни. Я дивилась на білі троянди й вигадувала можливі сценарії любовного непорозуміння, через яке букет потрапив до мене. Якби я знала адресу, за якою його спочатку принесли, а потім зі злістю забрали, я, напевно, вирушила б із букетом на ту вулицю до того будинку. А якби була впевнена, що одного дня зустріну цю жінку, засушила б для неї принаймні одну троянду. Боюсь, що й вона, схоже молода і незнайома, повторює мої помилки. Купує вазу для його квітів і не радіє квітам усіх інших.

А квіти в житті так само важливі, як і в літературі. Чи не реченням *"Місіс Деллоуей сказала, що сама купить квіти"* починається один із найкращих англійських романів, дія якого триває лише двадцять чотири години? Можливо, того дня на прохідній варто було залишити Вірджинію Вулф, а не Стефана Цвейґа, і, можливо, замість речення "Лише в покинутих дітей любов нерозтрачена" потрібно було підкреслити "Ви підете ввечері на прийняття?"

Переклад Мар'яни Давидовської

АНГЕЛ В ОФСАЙДІ

1. Футболісти

Я приїхав на острів у незапланований час, аби висловити співчуття з приводу однієї несподіваної смерті і бути присутнім на похороні дитини. Купив і вінок (марна спроба заповнити квітами порожнечу) і з тим вінком на плечі, наче з хрестом, піднявся кам'яною стежкою до кладовища на високому березі. Померла донечка мого друга. Її труна, маленька й біла, не більша за коробку від кухонної колонки, а на маленькій білій труні спочиває вінок із білих троянд з білою стрічкою та золотими літерами: МІРНІ ВІД МАМИ Й ТАТА. З білої труни видніється біле мереживо, у яке, як під час хрещення, загорнена шестирічна дівчинка. Бог любить іронію, і білий колір не є випадковим. Її батько вболіває за "Гайдук".

У нашій країні всі труни виглядають однаково. Тіло підтримують чотири лаковані дубові красуні, голі до пояса, щоб було видно груди, як у амазонок, покійник спочиває на їхніх руках, ніби щойно забив гол, і тепер його несуть у центр поля, де замість Agnus Dei будуть радісно вигукувати:

БІЛІ, ВПЕРЕД!

Обличчя батька скривилось від судоми, як тоді, коли далекого 1974 року в Кубку чемпіонів клубові із Плинари забили вирішальний гол у верхній лівий кут. В основному складі тоді грали боги стадіону з Плинари: Єркович, Шур'як, Мужинич і Жунгул. Усі четверо, як один, впали на коліна й закрили обличчя долонями. І так стояли довго.

Хтось із публіки вигукнув: краще б тобі вмерла дитина, ніж ви мали програти!

Мала зараз ангел між ангелами, а колір її очей ще за життя нагадував цю світлу блакить, якою обводять дитячі некрологи. Це в дітей означає небо.

– Якщо дівчатка помирають до першої менструації, – казала наша вчителька, – вони потрапляють одразу на небо. Сердешні, оминають чистилище. Це їй, мабуть, сказав священик у її селі.

Труну тим часом винесли перед морг, де вже поставили мікрофон. У цю мить, на мою думку, трапилося щось дивне. Сивий пан, якого я мав честь бачити на палубі порома, поки ми пливли до острова, приніс килимок для взуття і непомітно поклав його на катафалк біля труни.

– Це Ляйхенбеґляйтер, – прошепотів мені на вухо чоловік біля мене.

– Прошу?

– Ляйхенбеґляйтер, – повторив він, – супроводжувач трупів.

Якщо ви ще не чули про нього, тоді точно почуєте.

Я кивнув головою з розумінням і подивився на підвищення, де знаходилася труна. Звідкись збоку надійшов кремезний францисканець, повернувся до труни, перехрестився, схилився над мікрофоном і почав посмертну проповідь.

Але нічого не було чути!

Тиша!

Францисканець відкривав рота, як морська рибина у рибацькій сіті, але звуку не було. У паніці

прибіг служка-францисканець і став вовтузитися біля мікрофона. Стукати його по мембрані, промовляючи: один, один, один, так начебто на світі не було ще й два. Або три. А францисканець склав руки і просив техніку змилосердитися.

Бісовий прилад нарешті змилосердився над монахом і почав озвучувати проповідь священика, голос якого прогримів над нашими головами, виноградниками й парками: "Брати і сестри, – гримів цей голос пророче, – у такі хвилини ми запитуємо самі себе: "Якщо існує Бог, чому він допускає смерть дітей?" Дивне речення як для священика. Як він збирається виправдовуватись у найвищому місці, коли туди потрапить?

Хитрий монах все ж знайшов виправдання вже в наступному реченні, не провинившись перед своїми небесними працедавцями:

– І смерть, дорогі брати і сестри... від Бога. Наша сестра, наша дівчинка, наш ангел, – а потім ніби непомітно витягнув із сутани якийсь папірець, шпаргалку, глянув своїм затаєним францисканським поглядом на той папірець і продовжував, – наша МІРНА зараз спочиває між ангелами як один із них. Поки вона була жива, гралася на вулицях і площах нашого міста, її веселий голосочок відлунював у кімнатах її дому...

Допоки священик виголошував цю коротку промову про коротке життя дівчини, про хрещення, про гру в класики та різні дитячі дурниці, публіка хором плакала. І не було нікого, хто б не пустив сльозу за упокій душі нашої сестри Мірни, котра на шостому році життя померла від лейкемії. Земля їй пухом.

2. Томині сльози (або Всі ми вода)

Після священикового катарсисного "Амінь" із кінця проповіді відчувалось певне пожвавлення у

масах похоронної процесії, певна розслабленість, як на політичних зібраннях, коли чекають наступного мовця. Через публіку пошептом прокотилося й ім'я: Томо, Томо, Томоооо... А Томи немає.

– Він пішов у туалет, – пояснює якийсь Томин найближчий друг, – зараз прийде. Ось він!

І справді, Томо пробирається крізь натовп. Витирає хустинкою піт із чола. Томо – спокусник, колись найгарніший хлопець, жодна жінка перед ним не могла встояти, про нього говорили, що він "грає пів-Європи" і що далеко піде, а він став рибалкою. Він обрав фах Христа – годувати сардинами громаду. Одружився зі своєю родичкою, має неповносправну дочку. Він був наступним мовцем.

Томо підійшов до мікрофона вбитий горем. На обличчі темні окуляри, щоб не було видно сліз, чорна краватка на просяклій потом сорочці: шляхетна вода з очей, смердюча вода під пахвами. А в далині – море.

– Людське життя наче річка, – розпочав він тремтливим від хвилювання голосом, бо його слухало усе місто. Мухи дзижчать, озиваються цвіркунці з цвинтарного парку, а він, Томо, простий рибалка, виступає з промовою перед цілим своїм ренесансним містом, яке колись, а було це дуже давно, дало також двох великих поетів.

– Від джерела до гирла, – продовжував, – промайне як один день! Коли ми хоронимо людину, закопуємо землю у землю. Коли хоронимо моряка, хоронимо його у море: воду у воду. Коли ми хоронимо футболіста, хоронимо його у цілину!

А серед публіки цілковита тиша.

І втома.

Щось негаразд.

Хтось доброзичливо підказує: Томо! Ліва кишеня. Ліва кишеня!

І справді, Томо у паніці хапається за ліву кишеню свого чорного смокінга, так, як йому пора-

див швагро, офіціант, і витягає звідти інший аркуш паперу. Дивиться у паніці, наче не вірить.

Чоловік біля мене сказав: "Це була промова для покійного Мркела, рибалки і місцевого воротаря. Його похорон завтра. Обидві промови писав Піпо, вчитель".

Томо, почуваючись незручно, пробурмотів слова вибачення і перейшов до другого аркуша. А місто, батьківщина двох поетів, мовчить. Лише м'ясні мухи дзижчать, сідають на обличчя людей і п'ють піт.

А згодом Томо випростався, витер очі під темним пенсне і взявся декламувати:

Ніколи твій образ не пізнає морок,
ні смерть його у пам'яті не зрушить,
ти завжди була і завжди будеш
у наших серцях і у наших душах.

Після останнього слова "душах" похоронний духовий оркестр починає свою улюблену пісню: "Моя чайко". Томо все ще стоїть перед своїм містом, знімає окуляри і плаче. Відверто.

Сцена дуже зворушлива, оскільки нам відомо: він плаче через себе. У місцевих кнайпах вже давно розповідають, що вони з дружиною запалюють свічки святому Анті, щоб їхня неповносправна мала якнайшвидше померла. Вчепили їй на вухо сережку покійного дядька, подарунок ще до народження, а вона не може сама, бідолашна, навіть їсти. Має такий апетит, і коня б з'їла, а потім робить у ліжко. Мусять тримати її в пелюшках, хоча вона має вже сім років. Найважча ретардація. А тут у когось іншого помирає дочка. Яка несправедливість!

3. Найменший прутень Європи

Під час тих світлих днів пізнього травня, коли розпочався туристичний сезон, ми показували німцям Мукієв прутень за пачку цигарок "Опатія".

Нижній відділ того дебіла прикрашала певна деформація: його яєчка не опустились із черевця, а в довжину його член мав не більше ніж 3-4 сантиметри. Урліке з Майнца, в яку я згодом закохався, а інші її трахали, промовила епохальне речення: Das ist der kleineste Schwantz im Europe!

Після Томи на сцену підіймається той Мукі, місцевий дурник і човняр, який вже десять років намагається скласти іспит у Рієці, завдяки якому він отримав би дозвіл керувати човном, яким він ось уже п'ятнадцять років керує без іспиту. Ось і Мукелай, який горлає йодлем у місцевому порту і цим приваблює німецьких туристів, він теж має внутрішню потребу попрощатися з маленькою Мірною. Його товсте тіло, подібне до тіста, в коротких штанях та коротких ґумових шльопанцях фірми "Югопластик" – усе це в поєднанні з мікрофоном викликало сміх публіки. Барилкувате лице з подвійним підборіддям і вусами півколом нагадує зображення Бальзака. Тож по-бальзаківськи він і розпочинає. Розгортає папірець, наче згорток пергаменту, і читає: "Ця нещаслива мала подібна до квітки з пожовклим листям, яку щойно посадили у несприятливий ґрунт. Якби вона була щаслива і дожила до двадцятиліття, вона б була чарівною. Щастя – це поезія жінок, так само як сукні є для них прикрасою..."

А мати Мірни, розчулена тою тупуватою добротою, починає голосити і падає кудись на землю, і тоді дві старі баби, наче дві каріатиди, підпирають її справа і зліва.

– Хоча прутень у нього малий, але клепку має! – коментує хтось із повагою.

Голосна промова Мукелая викликала німе захоплення. Багато рук торкалося його спітнілих плечей, коли він повернувся до мас як герой, Цицерон з-поміж дебілів і послання до народу (мас): для добра розум не потрібен.

4. Рената

Трагічна постать заплаканої матері зі старими бабами в ролі несучих балок раптово зникла з нашого обрію. Люди почали здивовано озиратися. Либонь, вони ще не бачили похорону дитини, на якому б мати несподівано зникла.

– Мабуть, їй, бідній, стало погано, – сказала бабуся біля мене.

– Ви ж лікар, чи не так? – сказав знайомий Ляйхенбеґляйтера і потягнув мене за рукав.

– Нам потрібно піти й подивитися, що з нею.

Ми обійшли жалобний натовп і опинилися біля маленького кам'яного моргу. Дивна картина: мама Мірни стояла навколішки, а ті жінки заступали її тілами. Чорна спідниця була задерта, і добре було видно білу нижню білизну. Одна з жінок тримала її за руку, для рівноваги, мабуть, а інша давала їй паперові серветки.

– Людина ніколи не знає, як реагуватиме шлунок, – сказав мій гід. Сказав це немов вибачаючись.

І хоча бабусі намагалися її заступити, я зустрів її погляд. У ньому не було сорому. Вона дивилася на мене водянистими блакитними очима, які я чудово знав. Так вона на мене дивилася більш ніж п'ятнадцять років тому в парку вілли Мар'ян, коли ми ще були закохані. Того літа вона щойно закінчила восьмирічку, а я другий клас гімназії. З Ренатою я пережив чарівне дитяче кохання і перший поцілунок язиком на терасі лікарні для астматиків.

Із першими вересневими дощами, коли я повернувся у Загреб, трапилося горе. У мене померла мати. Рената протягом усього того страшенно довгого року була єдиним променем світла, а її листи – стимулом до життя. Спогад про літо, дивовижну форму острова на географічній мапі, запах олій-

ки для засмаги – все це з'являлося наче болючий укол у грудну клітку крізь низку сірих, абсолютно однакових днів. А згодом знову прийшло літо, і я побачив свою любов.

Вона була на голову вища за мене. За цей рік вона страшенно витяглась, а я якось залишився того самого зросту. Оманливі чари статевого дозрівання. Це нас обох здивувало. Ми привітались, порозмовляли, а моє кохання стало застиглим і нездійсненним наче до мертвої особи.

5. Ляйхенбеґляйтер

– Цей чоловік, – сказав я своєму сусідові й гідові по місцевій фауні, – цей Ляйхенбеґляйтер, це він супроводжував тіло Мірни з лікарні у Рієці?

– Та ні, – відповів мені той, – він лікар. Так із нього глузують. Він лікував малу, а кажуть, що багато людей, яких він лікував, померло. Тому його називають Ляйхенбеґляйтер.

– А хто ж тоді привіз труп?

– Батьки. Вони її, бідолашну, супроводжували. Бо труп не можна перевозити кораблем без живого супроводу.

– А що він робить на похороні?

– Він прийшов попрощатись із Мірною, бо був закоханий у її маму. Це було тоді, коли вона навчалась у Рієці.

– А килимок?

– Його прізвище Юнґвірт, він походить із відомої родини лікарів. У нього був найбільший відсоток смертності в рієцькій лікарні. Тепер його називають Ляйхенбеґляйтер, бо він повідомляє пацієнтам неприємні діагнози; всі колеги з рієцької, та навіть із сушацької лікарні, відсилають до нього своїх смертельно хворих пацієнтів, аби він їх про це повідомив.

– Жахливо?

– Моя племінниця працює там медсестрою і знає все про Юнґвірта. З роками повідомлення діагнозу для нього стало такою рутиною, що він почав розважатися. Купив у циганів килимок для взуття, звичайний джутовий, як мені розповідала моя племінниця, і поклав його з внутрішнього боку дверей. Коли він повідомляє людині, що у неї рак або лейкемія, то уважно слідкує, чи вона від хвилювання витиратиме ноги, коли ВИХОДИТЬ із канцелярії. Розповідають, що він веде детальний облік: ім'я та прізвище, вид і стадія хвороби, можливі прогнози, а в кінці кожної картки написано: ВИТИРАВ або НЕ ВИТИРАВ. Племінниця розповідала, що зазвичай витирають, особливо ті, що з метастазами. Це для них наче своєрідне очищення.

– Якщо ти його слухаєш, ти дурніший за нього, – говорить старенька біля мого сусіда. Він що дихне, то брехне.

– Не слухай бабу, – шепоче мені сусід. – Їй прикро, що вона не знає. І ще дещо. Він колись був закоханий у Ренату, матір Мірни, і дуже розхвилювався, коли побачив її у своїй канцелярії. Мусив їй повідомити страшний діагноз дитини: лейкемія Альгаймера. Врятувати неможливо. Проживе не довше ніж шість місяців. А потім дозволив, аби й вона, така заплакана, витерла туфлі. І вона досить довго витирала, стираючи джутову основу. Йому було боляче дивитися, як жінка, яку він колись кохав, прощається. А в усьому винен килимок. Тепер він хоче його поховати разом із малою, ніби хоронить лиху частку самого себе.

6. Батько

Мій друг, батько померлої дівчинки, хотів, щоб вона була хлопчиком. Щоб вони разом раділи весні, коли починається чемпіонат з футболу, щоб хоч раз відвести її на "Полюд", аби побачити, як це

робить окрилений Зоран Вуйович у штрафному суперника. Що з нею буде на просторих небесних ланах, де всілякі бажання збуваються? Чи виросте у неї маленький пісюнчик?

Батько померлої дівчинки – німець за походженням, син іноземки, яка вийшла заміж за остров'янина. Я одного разу спостерігав, скільки методичності та уваги він присвячує миттю пальців на ногах, і роздумував про якість німецьких виробів. Таким він був і пізніше. Солідним у всіх відношеннях: у гімназії ніколи не мав відпрацювань, університет закінчив вчасно, до друзів – уважний, а до знайомих – люб'язний; не робив дурниць із німцями і, що найважливіше, – не займався онанізмом.

Він грав у півзахисті, хоча деякі вважали, що він кращий як центровик. У грі завжди був стриманим, інтелігентним, а не по-південному пристрасним, лаявся про себе, рідко махав руками. Ніколи не плював на асфальт, не розмазував слину кросівками. Для багатьох це був доказ, що він добра людина. М'яча вів упевнено, великими кроками, і всім гравцям здалека було видно, що він планує. У нього немає несподіванок, істеричних різких рухів або нелогічних жестів, які наскільки дивують суперників, настільки ж вносять сум'яття у лави своїх же гравців. Отже, він як гравець – спокійний, урівноважений, раціональний.

Прізвиськом ГЛОБУС він має завдячувати футболці, яку він носив у сезонах 1978 та 1979 року із намальованою усміхненою земною кулею, що мала на голові кепку "Гайдука" та надпис: "ЦІЛИЙ СВІТ ЛЮБИТЬ СПЛІТ!"

Ця футболка, за місцевою легендою, приносила йому щастя на всіх острівних змаганнях, зокрема тоді, коли влітку 1978 року наші хлопці на чемпіонаті Кварнерської ліги перемогли команду Малого Лошиня 7:1. Коли його дружина завагітніла

малою Мірною, він був упевнений, що цю футболку залишить своєму синові, як американські батьки залишають своїм синам бейсбольні бити. А коли у нього врешті-решт народилась дочка і коли йому в кнайпі "Алі-баба" повідомили, що це остаточно й безповоротно дівчинка, хтось порушив важке мовчання рятівним реченням: "Глобус! Чого печалуєш, таже зараз є й жіночий футбол".

7. Фатум

– Усе це – доля, – каже мені схвильовано власник стриптиз-клубу, дивлячись на маленьку Мірнину труну.

– Я не певен, що вірю в долю, – відповів я.

– А ви чули про жінку, котра в Освенцимі помирала від раку? Ось ця жінка є для вас найкращим доказом. Вона повільно помирала по сусідству з газовими камерами, лежачи в бараку табору Ц. Я про це прочитав у книзі Крістіана Бернадаца "Дев'яте коло". Все ґрунтується на правдивих свідченнях. Інші ув'язнені годували її кашкою, яку готували з неперетравлених зерен кукурудзи з есесівського нужника.

– І сторожа її так і не знайшла?

– Ні. Вона померла своєю смертю. Намахала Гітлера, Гебельса і всіх їх укупі.

– Тсссссссссссс! – зробила зауваження бабуся, – чо лаєтесь на похороні дитини. Зара її клас посполу співатиме таку проймливу пісню. І справді, на підвищенні вишикувались діти за зростом; спочатку хлопчики, а далі дівчатка, одягнені у білі сорочки та темно-сині штанці або спіднички.

– Хто б сказав, що всі вони одного дня... – сказав власник стриптиз-клубу, – хто зна, що доля приготувала?

– Як ваша мати? – запитав я тільки для того, щоб перервати неприємну розмову.

– Вона померла три роки тому. Заворот кишок.

А хор середньої школи Ранка Маринковича починає співати сумну приморську пісню про розставання моряка та його коханої. При цьому начебто Мірна є моряком, а всі вони – кохана, яка проводжає свого моряка в невідоме плавання.

– Є ще такі випадки, – шепоче мені власник стриптиз-клубу, – коли я служив у війську, якийсь капітан Радованович спробував вкоротити собі життя пострілом із пістолета. Під час чергування. Куля увійшла в скроню і вийшла через око. Чоловік вижив, дружина до нього повернулась, а тепер він має внуків і розважає їх скляним оком. Це – доля.

У цей час мати Мірни сходила в туалет і знову повернулась на свій п'єдестал: висока, білява, у благородній чорноті трауру. Я інтенсивно роздумую про те, чому я не міг кохати жінку, яка настільки вища від мене.

8. Ангели

Діти зараз співають "Я Кукарача". Чому власне це? Найулюбленіша пісня Мірниної мами, згадую я з ностальгією минулі дні на острові Раб. Веселі ритми звідкись приносять подих гірських краєвидів Мексики, а також час після закінчення сезону на терасі готелю "Імперіал", коли ми блукали й серед немічних пенсіонерів шукали молодих німок, які ще залишилися. "Кукарача" всіх нас змусила розплакатися, і ми всі разом почали схлипувати, поки вони гуртом співали, а вчитель музики, такий собі Туркулін, повернувшись спиною до зажуреної громади, тільки махає руками, бо діти й так усе знають напам'ять.

А за мить раптом якась дивна метушня.

Одна дівчинка з першого ряду стала навколішки і долонями гладить кам'яний поміст. Її одно-

класниці перешіптуються, а в пісні з'являються дисонансні нотки. Тепер уже дві дівчинки стали навколішки й перебирають пальцями по помосту. Наче читачі абетки для сліпих, вирізьбленої з каменю. Хлопець із заднього ряду, обійшовши увесь хор обережними кроками, долучається до дівчат і гладить кам'яну поверхню. Водночас хтось усе ще намагається співати, але більшість ледь стримують сміх. Дитячі усміхнені вуста закриваються, і пісня завмирає, поступаючись місцем покашлюванню та схлипуванню публіки. Одна жінка з публіки підіймається на підвищення й розпитує дітей. Люди шепочуть: "Вона загубила лінзу!"

Всі неначе зітхнули з розумінням: це справді невідповідний момент, але лінзи дорогі. Щоб їх купити, треба їхати аж у Рієку. Я здогадався, що це мати дівчинки, яка загубила лінзу, і бачу, як жінка допомагає у пошуку. Решта дітей зрозуміли це як сигнал і собі приєдналися. Білі сорочечки й темно-сині штанці метушаться біля Мірниної труни, в той час як Рената дивиться в нікуди. Не бачить дітей та їх дріб'язкові проблеми. Вона, вибачмо їй, трохи задивилась у вічність, наче стоїть за тьмяним склом.

Настрій публіки змінюється. Деякі обличчя відверто усміхнені, а деякі ще намагаються стримувати хвилю сміху. Звичайно ж, безуспішно, так ніби борються із метастазами. Все це подібно до повітряної кулі, яка постійно наповнюється повітрям і зараз повинна тріснути, але одна мала голосно вигукує: "Ось вона!"

На пальчику підіймає щось, чого ми не бачимо, проте знаємо, що це, і передає мамі неуважної дівчинки. Та розгортає білу хустинку, ховає лінзу й обережно, занадто обережно, без навички ходити на підборах, сходить до нас, усміхнених. Усміхаються й діти, які стоять як попало неорганізованими групками біля труни.

– Ангели! – коментує старенька біля мене, – вони не знають, що се гріх.

І від нас усіх ніби щось відпало й заховалося між камінням та в червоній землі, поросліи цвинтарним бур'яном. Найгіршим із бур'янів, бо нам відомо, що є його поживою.

9. Пиляр

Офіційна частина програми, здавалось би, закінчилась, і начебто немає більше мовців, а духовому оркестру залишилось заграти лише похоронний марш, щоб остаточно піти, коли на підвищення перед мікрофоном почав підійматися якийсь тремтливий неголений хлопець, якого ніхто не міг упізнати. Або так тільки здавалося.

– Це той Ранко з Піпичів, у якого не всі вдома, – сказав мій сусід, очевидно, обізнаний з усіма таємницями острова. Тепер і я його пригадую. Ранко – ревнитель Іноземного легіону, їздив по світу в пошуках війни: влітку носив солдатські сорочки, кепки НАТО та черевики американських моряків. Він був першим захисником.

І ось Ранко вже кашляє, прочищаючи горло для першого слова.

– Мужі і жони, – починає він наче в епосі, – маленьку Мірну перерізали бензопилою. Вона, бідненька, гралася ляльками, коли вони прийшли і почали її різати.

Ми всі шоковані! Який жах!

І ми вже не можемо відігнати від себе образ дівчинки, яку перерізала бензопила. Дівчинка, перерізана бензопилою, стає, по-перше, дуже короткою. Якщо від порізів мине деякий час, вона виглядатиме як пластикова. З хребта ще виглядає хвостик кісткового мозку, як у смаженого ягнятка. А Ранко, бешкетник, продовжує: "Мала гралася в саду під винарнею, і прийшли Вони. Один із

бензопилою, другий із бензином. Схопили малу, і той з пилою сказав: "Давай двіста марок або заріжу!" Я відповів: "Люди, заради Бога, ви ж не можете хрещене дитє, а марок у мене немає".

– Заберіть його! – кричить хтось із публіки.

– Відь мала минулася од поганої крові? – запитує мене якась старенька на вухо. Вона збентежена.

Однак Ранко не дає себе зупинити. Він і далі меле своє: "Вони поклали малу на підвищення на подвір'ї. Двоє тримали, а той один заводив бензопилку. Тягне провід, а пила нич. Це Бог допомага сердешній, сказав я про себе і проказав Отче наш. Тогді той з пилою кричить: "Стояне, дай бензин!"

На сцену підіймаються директор психіатричної клініки і ще один лікар. Беруть пиляра під руки і тягнуть його кудись униз.

– Ранко, заспокойтесь, – каже йому лікар. Це вам приснилося, Ранко, це неправда.

– Це правда. Правда, – переконує Ранко, – тільки оці внизу не знають, що це правда.

– Заради Бога, хто ж його випустив? – кричить директор психіатричної клініки. Підходять ще інші люди й відводять його, тобто більше несуть, ніж він сам іде.

Після цього – тиша. Вітерець у кронах піній і цвіркуни.

10. Складанка

Жалобна процесія врешті-решт рушила. Першим священик, за ним – діти з вінками, духовий оркестр, далі – катафалк із труною, а за труною – люди, сповнені співчуття. Все за правилами: спочатку – чоловіки, далі – жінки, а тільки після них усі вперемішку. Поруч зі мною – Маріо Маскарин, колишній приятель, який одружився, розлучився і знову одружився.

– Годуєш та одягаєш, – каже він мені, дивлячись кудись услід труні, – спочатку пелюшки, потім кашки, згодом книжечки з малюнками і шкільні підручники. Ти знаєш, скільки коштує портфель? Із очима кішки. А пенал? Це страшні гроші, мій Феро, великі бабки. А воно бере й помирає.

– Я розумію, – відповідаю. І справді я його розумію. Він має троє дітей. Усі живі. Йому нелегко.

Тоді знову з'являється килимок. Від хитання на візку він, халамидник, випав. Хвилина замішання, бо гробарі, які тягнуть, не знають, чи треба зупинитись, чи ні. Проте ситуацію рятує маленька жіночка, по-спортивному одягнена: кросівки й чорна футболка. Вона підбігає і повертає килимок на його місце, а згодом непомітно приєднується до процесії.

– Хіба це не та твоя? – говорить Мускарин, маючи на увазі маленьку жіночку.

– Чому моя? – запитую я, хоча знаю, про що йдеться.

– Ти взагалі її трахав?

Вона була вдова. Це все, що я тоді про неї знав. Працювала в середній школі вчителькою хорватської мови.

– Я думав, що вона поїхала з острова, – сказав Маскарин.

– Пам'ятаєш, як ми з Піпичем доводили її до сказу?

Пригадую, авжеж, кажу собі. Вона натхненно читала нам Петрарку, а Піпич і Маскарин дрочили під партою у свої хустинки. Вона мене любила, бо я писав гарні твори. Навіть запрошувала мене на чай, говорила, що я стану великим поетом. Далі поцілунків ми так і не дійшли, а покійного чоловіка вона жодного разу не згадала.

– Що трапилося з її чоловіком? – запитав я.

– Він загинув в аварії на залізниці. Розповідали, що всіх їх похоронили у спільній гробниці, у

Загребі, проте його якимось чином привезли сюди. Він не був цілий.

– Тобто?

– Розповідали про спільну гробницю, бо їх не могли поскладати. Нога тут, рука там, а носа немає. Давай шукати ніс біля залізничної смуги, а ніс відлетів до Бранімірового ринку. Або. Поскладають нарешті всі частини, дві руки, дві ноги, а на ногах різні туфлі. А штани ті самі. Або хтось був дурний і носив те, що швидше натягнув, або вони обидва на розпродажах купили такі самі штани. Нічого, відрізали йому трішки шкіри з гомілки й відправили в центр експертизи тканин. "А якщо зняти з нього туфлі", – здогадався хтось із лікарів-патологоанатомів угорі на Шалаті. І зняли йому туфлі. Дивляться – а одна нога коротша, можливо, все ж таки його. Зняли з нього і шкарпетки. На лівій нозі не було пальців, а на правій бракувало двох. Літерою і числом два. Трясця його матері, діабетик! Щоранку колов собі інсулін, а час від часу йому відрізали по одному пальцю на нозі. Ми підрахували: якщо після ампутації кожного пальця час до наступної скорочується на один рік, а першого пальця йому відрізали у п'ятнадцять років, другий – у двадцять, скільки йому було років, коли він загинув?

– Вона не була стара, – сказав я. Це все, що я міг сказати на її захист. А може, і на свій.

– Під час ідентифікації вона його не впізнала по обличчю, яке цілком обгоріло, а впізнала його покалічені ступні. Тому він і носив різні туфлі. Уяви, щоразу купувати дві пари. Які витрати. Їй стало легше, коли він загинув.

– Я розумію, – сказав я. І справді розумію. Не тільки через витрати.

Коли вона від'їжджала з острова, востаннє ми зустрілися на Шквері біля Великої стіни. Це був початок вересня, і наливалися соком смоківниці.

– Так має бути, – сказала вона й поцілувала мене в чоло. Їй потрібно було стати навшпиньки, щоб дістати його вустами. Я подумав, що і моїй матері, якби вона була жива, потрібно було б стати навшпиньки, щоб мене поцілувати. Після цього вона почала плакати. Я витягнув з кишені хустинку і простягнув їй. Це було необачно.

– Вона мокра, – сказала вона. – Ти плакав?

Однак коли вона піднесла її до обличчя, щоб повитирати сльози, зупинилась на мить і почала принюхуватись. Я дивився на її ніс, як він набирає повітря й опускається, як перед пчиханням, і намагається розгадати походження запаху, захованого в цьому шматочку полотна.

– Свиня! – промовила вона насамкінець. – Пахне спермою! – А хустинка, знехтувана, затріпотіла, падаючи на камінь.

"Так плачуть чоловіки", – хотів я їй сказати тоді під час розставання, чесно й відверто, проте нічого не сказав. І коли її плечі стали чорною цяткою під міськими мурами, я все ще стояв на тому ж місці, усвідомлюючи, що цю картину буду пам'ятати, доки житиму.

11. Фотокартки

У цей час процесія дійшла до могили, розпорошилась і перетворилась у неправильне коло, центром якого знову став той кремезний францисканець. Гробарі, один із них п'яний Антоні, який часто мочиться в штани, почали марудитися біля мотузок, ніби відв'язували човен. Вони розшморгували якісь метафізичні вузлики, а з публіки знову почулися схлипування й зітхання. Надходить найважча мить: труна повільно зникає в червоній землі. Яма викопана для дорослої людини, і маленька Мірнина труна тут виглядає дивно. Наче пірати опускають скриньку зі скарбами.

Францисканець починає промову. Вже вдруге.

– Народ, який ходив у темряві, світло побачив велике

Послання апостола Павла до Коринтян.

Його голос ніби заколисав верхівки цвинтарних кипарисів, і всі ми слухняно перехрестились: і віруючі, й інші. Скептики. Мірнина мама на похорон замовила фотографа. І той у цю піднесену мить кружляє довкола наших скорботних персон, клацаючи своєю японською коробочкою. Якщо я не помиляюсь, він більше клацає поважних: аптекаря, настоятеля францисканського монастиря, директора психіатричної лікарні, власника стриптиз-клубу. Наскільки я помітив, він їх клацав уже кілька разів. Разом із тим я помітив, як один худий францисканець уникає японського об'єктива і ховається за чиїмись широкими плечима. Я одразу впізнав це обличчя: це брат Мар'ян, учень Амброзія Тестена з монастиря Святої Евфемії, художник. Він ненавидить фотокартки. Проте я впевнений, що і він певним чином фотографує, пам'ятає. Розташування людей, барви (контраст червоної землі і труноньки кольору слонової кістки), одяг, розташування хмаринок. А коли повернеться у свою келію, малюватиме дитячою рукою, і все виглядатиме як малюнок восьмирічної дитини. Мені здається, що всі фотографують, пам'ятають, запам'ятовують і в собі збирають враження, як діти збирають фотокартки футболістів. Людині може стати погано від стількох зйомок. Мене не здивує, якщо у вітрині єдиного фотосалону острова я побачу наші світлини з похорону. Можливо, навіть із заголовком: ЗБІРНА КОМАНДА 1992. Справді, збірна команда острова власне цього року пережила одну зі своїх зоряних миттєвостей, перемігши після ігор з командами Цреса і Лошиня з рахунком 2:1 та 3:0. Усіх нас наклеять на чистий аркуш ватману і виставлять для оглядин, наче у якомусь альбомі, з

якого наші серйозні обличчя дивляться у передбачуване майбутнє.

Францисканець у цей час закінчує словами: "Тепер помолимось за того з нас, хто піде першим за нашою сестрою!"

І всі ми, схиливши голови, шепочемо молитву і думаємо: "Це ж буду не я". Він закрив молитовник і кропить усе навколо свяченою водою, а один із гробарів приносить килимок з катафалка і кладе його перед ямою.

Бач, – каже мені старенька, яка знову опинилася біля мене, – татко малої про все розмислив. Це, май, щоб ми не замастили капці.

І справді. Люди підходять, стають на килимок і кидають грудки червоної землі, які стукотять по труні. Я спостерігаю за ними. Кожен, кинувши свою грудку, ретельно обтрушує туфлі, ніби хоче позбутися заразного червоного пороху, позбутися чорнового варіанту самих себе і поплисти у нове життя. Але намарно! Як і сережка у вусі неповносправної дівчинки.

Переклад Зоряни Гук

БЛЮЗ ДЛЯ ПАНІ У ЧЕРВОНІ ПЛЯМИ

1. Іпохондрик

У приймальні шкірвендиспансеру Інфекційної клініки імені доктора Франа Міхайлевича, що на Мироґойському шосе, біля лабораторії, де роблять аналізи на СНІД, серед пацієнтів вам завжди трапиться навдивовижу некрасива жінка. Тут, перед цими воротами до пекла, вона для всіх є загадкою, а спосіб, яким вона примудрилась заразитися, взагалі лежить у сфері надприродного.

– І хто таке їбе? – питає чоловік, який сидить переді мною, показуючи на одну з таких страшеньких сіромах, нібито я маю відповідь на це метафізичне питання.

Низенька, в окулярах від далекозорості із товстим склом, сутула, вона належить до категорії жіночих істот, у яких надмірно великі груди переходять у балабух живота. Це не стільки огидно, скільки гротескно. Ніби гени, в її випадку, вирішили піти на експеримент.

Такий самий у неї й одяг. Недоладне поєднання підкреслює природні вади тіла: сіра пом'ята спідниця, сліпучо-білі кеди, а замість блузки – куртка від спортивного костюма "пума". Без сумніву,

це не стільки потворність-випадок, скільки потворність-рішення.

І от я бачу, як ця потворність-рішення щось втовкмачує ставному бізнесмену. Я не чую, що вона говорить, бо говорить вона тихо, мабуть, розповідає про свої сексуальні пригоди, щоб їй самій було легше в них повірити.

Окрім некрасивих жінок, в приймальні можна зустріти декілька категорій пацієнтів. Перші – стурбовані. Різного віку, вони швендяють туди-сюди, сідають на свій стілець, а за хвилину щось знову спонукає їх міряти кроками приймальню. Деякі, стурбованіші, вивчають візерунок на мармурових плитах підлоги. Я помітив, що вони перестрибують чорні квадрати і стають лише на білі, немов бавляться в "класики". А дорослі ж люди! Другі – гомосексуалісти. Розмовляють один з одним, діляться досвідом. Треті – худі. Вони внутрішньовенні, зазвичай, найспокійніші. І, нарешті, ті, що зреклися своїх імен. Керівництво клініки дозволяє пацієнтам здавати аналіз під "кодовим ім'ям". І ці "коди" на якийсь час стають їхніми іменами.

Чікса біля мене зветься Минуле Літо, а її подружка Лілі Марлен. Я чув, коли вони записувалися. Минуле Літо та Лілі Марлен забавляються тим, що перемивають кістки пацієнтам. Постійно з когось кепкують, і з мене теж, коли я роблю великі кроки, щоб переступити чорні плитки, немов крокую по мінному полю. Це їх, мабуть, веселить. Минуле Літо дивиться мені прямо в очі й каже: "Бородасику, коли цей кошмар скінчиться, я тобі відсмокчу за двадцять марок". Лілі одягнута в чорне. Внутрішньовенна даркерка, що в очікуванні смерті почувається, як у туалеті дитсадка. Тобто вільно й невимушено.

– От би її вграти! – каже мені сусід, фіксуючи поглядом Дарк Лілі. Я відповідаю, що не реко-

мендував би цього йому. Принаймні не тут. Раджу слідкувати за реакцією: якщо мала вийде з кабінету усміхнена, то реакція негативна. Тоді вона чиста. Їй це напевно захочеться відсвяткувати якимось дозняком, тоді хай їй запропонує двадцять марок за швидкий сеанс у парку за клінікою.

– Чи я дурний, – каже мені той, – нагорі Міроґой. Я ніколи цього не роблю на цвинтарі.

Пояснюю йому, що цвинтар – чудове місце, тому що немає людей, досить-таки спокійно, а темні мармурові плити так нагріваються від сонця, що навіть весною на них досить зручно. Він каже, що не має нічого проти цих речей, однак він проти кладовища в принципі. Він, взагалі-то, працює в Алжирі, від "Індустробуду", а в Африці повно цієї зарази. Тобто СНІДу.

Раптом до нас підходить Минуле Літо і просить прикурити. Сусід з "Індустробуду" дає їй припалити своїм "Zippo". В обох трясуться руки,тому полум'ю та сигареті треба декілька секунд, щоб зустрітися.

– Ця теж нічо, – каже тип, коли мала вийшла надвір покурити.

– А ти чо тут? – питає він прямо. По вимові чую, що він босняк, а їм все прощається. Будівельник на своєму першому побаченні зі СНІДом. Як йому пояснити, що СНІД, як на мене, перш за все психічна хвороба? Це може підтвердити кожен уважний іпохондрик від Філіппін до Апеннін. Тому кажу йому, що я тут через одну малу наркоманку на ім'я Марина, яку грішним ділом необачно трахав. І ось у чому парадокс: за своє життя я спав з багатьма курвами, чому ж зараз боюся саме тої, яку кохав?

– Я відразу зрозумів, що ти не підар! – каже той з полегшенням, і шлях до дружби відкритий. – Я тут через язик, – каже він. – Бач, язик в мене білий, а мій лікар у місті питає, де працюю. Кажу:

в Африці, і він відразу мене до Загреба, на аналіз....Тіки язик...

Про цей симптом я на мить забув, подумав я стурбовано. Краєчком ока помічаю Лілі Марлен, яка качається від сміху. Сцена комічна. Арматурник демонструє мені язика, а я відсуваюсь якомога далі. Тьху, щоб не наврочити.

Скрипучий голос з репродуктора запрошує Минуле Літо зайти в кімнату номер три. Всі здивовано переглядаються. Для тих, хто не знає про систему кодування, ця синтагма, Минуле Літо, звучить як сюрреалістичний анекдот. Голос з репродуктора повторює: "Минуле Літо, Минуле Літо... "

На сцені знову з'являється некрасива жінка. Я бачу, як вона повільно вмощується на інший стілець і сідає поруч з юнаком у чорній шкірянці-спітфаєрці та з натягнутою на чоло кепкою, ніби йому заважає яскраве світло. Тисне йому руку, і юнак мимоволі відповідає. А тоді жінка починає тихо говорити. Жести її дивні, тому що вона не дивиться на співрозмовника, тільки бубонить йому щось на вухо, роздивляючись людей у приймальні. Мабуть, шукає наступну жертву. Що це вона робить? – питаю я себе, доки вона протирає окуляри, а її маленькі оченята схожі на горизонтальні прорізи для ґудзиків.

У приймальні раптом з'являється мати з маленькою дочкою. Всі здивовано переглядаються. Чи йдеться про переливання, чи про зараження дитини від матері. Однак мати спокійна, а дочка виглядає веселою і здоровою. Але я, як старожил цієї приймальні, знаю, що тут ідеться ні про одне, ні про друге, йдеться про візу до Америки.

– А ця з ким трахалась? – питає знову сусід-арматурник, спровокований приходом добре одягнутої, надзвичайно гарної жінки. Як досвідчений вихованець приймальних, пояснюю йому, що наприкінці весни та з початком літа тут можна по-

бачити достатньо людей з дітьми, і вони не є тими, "в кого не зупиняється кров", маю на увазі гемофілітиками, просто вони збираються до Сполучених Штатів.

Мене, тим часом, непокоять плями на язику. Це те, на що я не звертав увагу, і зараз, коли африканський арматурник відкрив мені очі, займаюся своїм язиком. На жаль, ніде немає дзеркала. Встаю, ніби хочу трохи пройтися, хробак в жопі вже лізе куди не слід, а це той великий білий хробак-людожер, що гостює під надгробними плитами, а у певного сорту людей і за життя ворушиться в жопі, і так, ворушачись роками, насправді хоче їхньої смерті. Концентруюсь, отже, на білих плитах, бавлячись у класики в приймальні, намагаючись забути білого хробака. І панічно шукаю дзеркало.

Нарешті Минуле Літо з'являється в супроводі медсестри, яка її викликала. З носа в неї виходить останній дим, немов останній подих, вона невпевненими кроками йде до кімнати з символічним номером три. А я, немов Аліса, й далі шукаю дзеркало. Нарешті його знаходжу, а Лілі Марлен і босняк-арматурник дивляться на мене з неприхованим інтересом. Тим часом я думаю про язик, перемагаючи сором. Це насправді не дзеркало, а затемнена поверхня скла приймального віконця. Світло переломлюється таким чином, що у склі можна добре себе бачити. Стаю перед імпровізованим дзеркалом, повертаюсь спиною до стурбованої громади й висовую язика. Намагаюсь побачити ті білі плями. Але це не так легко. Бачу контури, а не деталі. Висовую сильніше і молю Бога про деталі, про потрібний кут світла, а в той же час задоволений, що не бачу. Втішаюсь: "Якщо я не бачу тих вражих плям, то, може, їх дійсно немає". І раптом крізь контури свого язика замість плям бачу окуляри. Золоту оправу чиїхось окулярів, а потім й обличчя медсестри, якій ці окуляри належать.

Обличчя в неї суворе. Тому що воно бачить ідіота з борідкою, який висовує язика у приймальне віконце. Їх сестринська величність здивовані, але все ще мовчазні. Незграбно виправдовуюсь, пояснюючи, що я не їй показував язика, щиро прошу пробачити мені мою язикову нескромність, але мені потрібне дзеркало. Чи нема у вас кишенькового дзеркала, тому що в туалеті, наскільки я знаю, дзеркала немає...

– Іди геть! – каже вона, і я пригнічено відходжу. Вже навіть не пильную за чорними плитами, ходжу абияк, з одним-єдиним жахом у серці: зараз залишить мене тут, курва, чекати до кінця, після всіх, щоб я пікся на повільному вогні та щоб у заду вертілися хробаки-людожери. До Судного дня....

Мені залишається одне: використати босняка як дзеркало. Я підхожу до нього й прошу оглянути мій язик. Висовую, рухаю язиком, вниз – вверх, а алжирський арматурник фахово оглядає. Я взагалі більше не зважаю на Лілі Марлен, яка аж скавучить від сміху. Мабуть, обкурена.

– Ану висунь сильніше, – каже босняк, – мені погано видно. Маш тут ззаду, вроді щось біле, але не тіки біле, маш і червоне...

– Червоне? – задумуюсь я. – Червоне це добре чи погано?

Аж бачимо: з кабінету вилітає як на крилах Минуле Літо. Краса духу – від вуха до вуха. Посмішка переполовинила їй обличчя, вона аж світиться, дивлячись на результати своїх аналізів, остаточно впевнена в тому, що минулого літа не сталося нічого небезпечного і що прийде нове літо, і ще багато інших, бо вона здорова та молода, й отже, за всіма законами статистики, кожне майбутнє літо буде її. А тоді обводить поглядом усіх нас, нас, яких пожирає невідомість, поглядом співчутливої переваги і йде до Марлен показати їй надруковані

гарні новини. А як виглядають ті гарні новини, я добре знаю. Відтоді як СНІД з'явився у нас, від першого захворілого гемофілітика, я відразу пішов на аналіз, тож я вже стріляний горобець. Між тим, життя приносить приємні несподіванки, через які ми пізніше каємося, і той мій перший аналіз невдовзі став неактуальним.

2. Дивні типи

В приймальну входять два типи, що виглядають вкрай підозріло. Один – низенький, з поголеною головою, інший високий, феноменально худий, а жирні макарони волосся падають на кістляве заросле обличчя.

– Ріжте мені яйця, якщо це не ВОНИ! – говорить африканський арматурник.

Типи, до речі, й поводяться підозріло. Один затримався біля вхідних дверей, звідки поглядом можна охопити всю приймальну та вхід до кабінетів, а інший затулив спиною скло приймального віконця, щоб сестра-окулярниця не могла бачити, що відбувається в приймальні.

Я помічаю, що жінка поруч мене починає нервуватись, а гомін у приймальні стих. Перестали говорити й гомосексуалісти, які традиційно є найбалакучішими. Гарно вбрана жінка, чия дочка бігала по коридору, даючи нам відчуття ніби наново народженого зв'язку із життям, суворим голосом покликала дитину. Дівчинка покинула гру й попрямувала до мами. Обійняла її ногу і завмерла, розглядаючи небезпечного типа з поголеною головою, що стояв перед приймальним віконцем. Тільки зараз я помічаю, що тип не має брів. Або вони в нього світлі й тонкі, тому їх не видно. Через це він схожий на прибульця з космосу.

Другий тип, той, що біля входу, упевнившись у тому, що всі замовкли, окинув ще раз поглядом

приймальну і жбурнув на підлогу щось чорне. Зробив він це так спритно, що предмет якийсь час ще рухався по мармурових плитах і зупинився приблизно на середині приміщення, перед приймальним віконцем. Усі присутні в приймальні витріщилися на ту річ з подивом, змішаним із легким жахом. Ті, що сиділи позаду і їм погано було видно підлогу, встали зі своїх стільців, щоб побачити, що ж то таке кинув худий. Деякі вже були готові втікати. Кидали погляди в напрямку вікна. Мабуть, думали, що це бомба або пекельний пристрій. Раптом мій погляд зупинився на обличчі некрасивої жінки. Вона була спокійна і посміхалася. "Що такого вона знає, а ми не знаємо?" – запитую я себе, дивлячись на цей блаженний погляд, який ніби відпускає нам усім гріхи.

А тип коло віконця витягнув щось із задньої кишені.

– Зара постріляє нас, як зайців! – говорить босняк із клубком у горлі. Мені не все одно, але я дивлюся на це, як на вирок долі. Якщо результат у мене буде негативний, а лисий прибулець прострілить мені череп, це називається іронія, і це буде на Божій совісті. Лисий бере предмет до рота. Може, він збирається рознести собі голову і заляпати нас своєю зараженою кров'ю. Але тут я з полегшенням впізнаю губну гармошку. Уважніше придивляюся до чорного предмета на підлозі й бачу злинялий вельветовий кашкет, перекинутий догори ногами, запорошений сірим пилом. І поки лисий заходиться грати сумну мелодію, яка викликає в уяві плоскодонний човен, що пливе по поріччю Міссісіпі, худий стає на середину й заводить пісню:

Блюз для пані у червоні плями

Три сестри є всім відомі:
саркома, карцинома й меланома,

і молодшенька – снідоза-панна,
вся в червоні плями вбрана.

Сестри та брати по крові,
всі, що хворі та здорові,
перед вами співаки,
духоборці – жебраки;

Серед сміху та журби
наша пісня –
хоч ти трісни
зводить дух до боротьби.

От такі два співаки,
снідоносні босяки,
слава їм – аплодисменти,
грошенята – компліменти.

В приймальні, тим часом, панує гробова тиша. Ніхто не хапається за гаманця, всі шоковано витріщилися. Тиша триває понад хвилину, перш ніж худий піднімає свого кашкета і починає обходити з ним людей. При цьому він шморгає носом, хрипить та кашляє. Тільки-но до когось наблизиться, а той вже кидає дрібноту, лише щоб тримати його на безпечній відстані. Худий бачить, що досяг ефекту, і знову повертає кашкета на підлогу. Ті, хто ще нічого не дав, схаменулися, встають зі своїх стільців або підходять з віддалених кутів приймальні та кидають гроші. Щоб до них не підходив.

Пацани, між тим, продовжують:

Саркома, канцерома й меланома –
три сестрички раку,
і снідоза-бабка –
мука усіляка.

Пісня наша –
вуху паша

береже від завісті
братської й ненависті.
Не страшить
біда усяка.
А за гроші
щира
дяка.

3. Мертві

На тринадцятому році свого життя, році нещасливого числа, але щасливого дитинства, коли Бог роздає найпривабливіші життєві обіцянки, я зрозумів, що в мене маленький член. Це знання прийшло не в одну мить, як грім або вибух, а повільно, ніби хронічні хвороби. Бувало, ми переодягалися або купалися разом з однокласниками, і тоді я бачив, що у них пісюни вже доросли. Твій пісюн уже доріс, якщо в напруженому стані він має більше сантиметрів, ніж тобі років. У декого вони вже були такі, що можна було йти в перший або другий клас гімназії, я ж довго залишався в сьомому класі середньої школи. Тоді я ще не знав, що це небезпечно для життя.

Це був час багатьох оман. На день народження мама мені пекла бісквітні тістечка, які ми називали "бісики". Різновид кексу з ліщиновими горіхами. Деколи вона складала ті "бісики" у форми для тортів і перемазувала їх апельсиновим кремом. То були найкращі спогади мого дитинства. І чим більше було на торті свічок, тим більше, думалося мені, залишається жити. А те, що свічки не догорали до кінця, в дитинстві я вважав добрим знаком.

Мені було потрібно шістнадцять довгих років, щоб примиритися з розмірами мого члена. І це примирення супроводжувалось багатьма любовними інтрижками й певним душевним спокоєм, аж до 1987 року, доки пандемія СНІДу не скасувала ку-

ортні романи. В повітрі, в камінні, в піску – всюди відчувався страх. Але ми, на Острові, намагалися жити так, ніби хвороби немає. Того літа я зустрів свою останню німкеню. Кожного ранку вона приходила на наш маленький пляж. Вона дотримувалася теорії, що книга – найкращий друг людини. Лежала й читала, а голі груди милували сосками ворс рушника або дивилися у ясну небесну блакить. Я сидів з Беном на лавці під смоквою.

– Як ти її будеш знімати? – запитав він.

– По-своєму, – сказав я. Це означало без поспіху і по-джентльменськи. З "Фонтану" я подзвонив у місто, і гра почалася. Наприкінці серпня пляж жив своїм звичайним розміреним життям. Людей було менше, їхній середній вік – більшим, а замість звичного дитячого вереску час від часу чулися поодинокі вигуки.

– Цікаво, що ж ти цього разу задумав? – сказав він.

Легкий вітерець, який бгав поверхню моря, обіцяв погожий вересневий день.

І тоді почалося. Спочатку на дорозі між лавкою та пляжем зупинився білий "Гольф", здійнявши куряву. Люди з пляжу дивилися на нього з неприязню. Він явно не вписувався в мирну міжсезонну ідилію. Якийсь час машина просто стояла, а потім з кабіни виліз водій, який ніс величезний букет троянд у сріблястому целофані з декоративними стрічками. Букет, гідний оперної діви після прем'єри. Люди з пляжу дивилися на нього із зацікавленістю. Це було щось зовсім особливе. Водій підійшов до дівчини, таємничо присів коло неї навколішки і вручив їй цей кущ та записку. Дівчина була вражена. Букет був більший за половину її тіла, і вона не знала, що з ним робити. Вона опустилась на рушник, розгублено тримаючи букет, поки водій ішов усе далі до "Гольфа", а пісок сипався з її грудей.

– Ти кретин, – прошепотів Бен, – скільки це коштувало?

– Ця – остання, – сказав я. – Бене, це – прощання.

Він витріщився на мене, ніби не розуміючи всієї складності ситуації.

Карін тим часом розгорнула записку й подивилася в напрямку лавки. То був потужний зоровий контакт.

Квіти зів'яли досить швидко, однак Карін квітнула. Ми сиділи у "Фонтані" й розмовляли під вино та солені сардини. Я взнав, що їй двадцять чотири роки, що вона перукарка й що перед відпусткою розійшлася з хлопцем і тому приїхала сама. На зло всьому. Вона була не з тих жінок, які подорожують самі. Так почалися наші довгі прогулянки: збирання насіння піній у міському парку, огляд монастиря Святої Евфемії ополудні, під найнещаднішим сонцем, очікування хвилини, коли освітлять швидкісну смугу біля пристані, тієї непевної миті, коли сутінки впливають у вечір. Але за весь цей час вона жодного разу мене не поцілувала. На П'яцетті, перед кафедральним собором, вона сказала: "Do you know that I will not kiss you?"

– Чому? – запитав я. Ситуація виходила з-під контролю.

– Тому що зараз важкі часи, – сказала вона, – і я не готова.

Я знав дві речі: вона боїться, і вона нескінченно самотня. Я розумів, що настане мить спустошення, коли самотність переможе страх, і чекав на цю мить. Я й сам боявся, але це мала бути моя остання німкеня. Всупереч страху, всупереч СНІДу, всупереч свічкам, які повільно гаснуть, і давній пристрасті до тістечок із дивною назвою.

Я купив пачку презервативів і носив їх у кишені сорочки. Бен мене повчав: "Я багато трахав-

ся, але ніколи з ґумою. Чесно кажучи, навіть не знаю, як їх надягати".

Не знав цього і я. Мені було двадцять вісім років, і про презервативи я не знав нічого.

Сталося це одного вечора на човні-піцерії у дядька Іци. Після літра червоного вина вона доторкнулась босою ногою до мого коліна. З тендітного плеча впала шлейка. Я купив пляшку вина у дядька Іци, і ми пішли до табору.

По дорозі я спробував виманити її язика. Я це зробив, коли ми ввійшли під світло ліхтарів на lungo mare, якою я стільки років безтурботно прогулювався. Слідував настановам більш досвідчених.

– Спочатку виманюєш язик, – пояснював Бен. – Коли ви слинитеся на повітрі, язики назовні й торкаються кінчиками. А ти дивишся. Обстежуєш. Якщо він білий, то це грибок. Киваєш п'ятами. Якщо все о'кей, ідеш далі. До наступної перевірки.

Після того перевірки відбувалися в такому порядку: шийні лімфовузли, пахви, зміни на сосках, збільшення печінки та вузли у міжніжжі. Після вищезазначених перевірок Карін була настільки збуджена, що з неї люрило, як із гідроелектростанції. Настав час для презервативів. Перший я перегриз навпіл, коли відкривав пачку, другий зав'язався вузлом, а третій мені наділа вона. Перший раз я бачив, як це робиться. Вона притулила його до моєї головки, розміру великого ліщинового горіха, й потягнула донизу.

І тут сюрприз. Хоча мій "дружбан" аж лопався від напруги, той "кульок" на ньому вільно бовтався, немов джемпер, більший на декілька розмірів. Тут нічим не можна було зарадити. Перш ніж я встиг замислитися про наслідки, вона залізла на мене. Я відчув, як її теплий слиз ллється мені на калитку. В цьому не було нічого хорошого. І так мене тієї ночі Карін Брунер з Браубаха відтрахала під тим місячним сяйвом, а я тихо лежав, немов

тістечко чи торт для насолоди. Торт з однією-єдиною свічкою, як у однорічної дитини.

І почувався я невпевнено.

Після цього, коли ми лежали горілиць, одне біля одного, тупо витріщившись у стелю намету, я роздумував про іронію. До цього часу у своєму житті я спав з багатьма жінками різних національностей, віросповідання та ваги, і все це з малим членом, чия головка була лише трішки більша за ліщиновий горіх, який моя мати, перш ніж померти від лейкемії, додавала у різдвяні тістечка. Я був стурбований через дві речі. По-перше: недостатньо добре її перевірив, по-друге: під час стосунків презерватив зіскочив, і ми все це зробили практично без захисту. Мушу сказати, що це не був страх смерті. То був страх одного речення. Якщо я захворію і помру, по острову піде поговір: "Він помер, бо мав малий член, з нього злетів "презик", коли він взував снідоносицю!"

А ті, хто будуть мити мене – мерця, може, відчують жаль, коли побачать на моєму великому трупові цей маленький трупик. І може, оті якісь, оті далекі, не дізнаються, що той малий трупик входив до багатьох невідомих просторів хоробро, мов Наполеон, і що жив гідно, життям велетня. Коли свічки на іменинному торті остаточно згаснуть, коли темрява покриє Землю, розмір мертвих не матиме ніякого значення.

4. Лебедине озеро

А потім у ВІЛ-приймальні раптом скоївся контраст. Некрасива жінка підійшла до вродливої, і тепер вони стоять поруч, комічно підкреслюючи крайності цього страшного місця. Я бачу, як некрасива щось каже вродливій і чіпляється за її ввічливість, щоб розповісти їй те, що, мабуть, розповідає усім. Босняк, між тим, мовчить, і раптом я

збагнув, що я дивлюсь на некрасиву, а він на вродливу. Африканський арматурник зосередився на тому прекрасному, випещеному створінні, і я бачу, як він її пронизує поглядом немов рентгеном: спершу як пульмонолог, а потім і як гінеколог. А тоді каже: Бляха-муха, гарна... Як балерина!

І давай розказувати про те, яку пригоду мав його Зока із Сараєво з якоюсь балериною. Це було навесні дев'яносто четвертого, під час більш-менш тривалого перемир'я, одного з тих, коли міжнародна спільнота намагалася примусити сербів залишити артилерійські позиції біля міста. Зока прийшов з передової у місто без струму й води, з обгорілими фасадами й розбитими вікнами. Але це все-таки було місто. Люди жили й намагалися розважатися. У хмарочосі по сусідству з його будинком хтось переобладнав спільні приміщення, де колись були дров'яні склади, у бар, куди ходили здебільшого унпрофорівці. На якийсь час для нього стало звичним, перед тим як іти додому спати, завертати туди на останню чарку. Інколи він зустрічав там і своїх знайомих з передової: Драґана, Аріфа, Црту і ще декотрих, які були завсідниками.

Зока вчився на третьому курсі філології, коли перші снаряди впали на Сараєво. Тоді йому подобалась одна балерина, яка зависала зі старшими й багатими типами. Вона була струнка, білява і мала трішечки гачкуватий ніс, що додавало правильним рисам її обличчя особливого шарму. В ті довоєнні роки вона здавалася недосяжною. Тепер він зустрів її одного вечора тут, у барі. Вона досить-таки споганіла відтоді, як він її бачив востаннє. Однак, попри перші зморшки й темні круги під очима, та врода ще проступала. Вона сиділа сама за столиком з порожнім стільцем навпроти й порожньою чаркою перед собою. За іншим столиком сидів його приятель Аріф з якимись незнайомими хлопцями. Вони були ще у військовій формі, забриз-

кані болотом і напідпитку. Він підійшов до балерини, вона зустріла його люб'язно, наче саме чекала когось, хто заповнить оті дві порожнечі. Він замовив випивку, і розмова поточилася.

Вони пригадували довоєнні часи і людей із тих часів. Але в її та його спогадах це були різні люди, хоч їхні імена й звучали однаково. Спочатку він, нібито випадково, торкнувся мізинцем її передпліччя. Вона не відреагувала. Потім замовив ще по одній. Це їй сподобалося. Коли він пізніше погладив її долонею по волоссі біля лівого вуха, вона поклала голову йому на руку, і Зока подумав, що у війни є й свої переваги. За четвертим келишком вона дозволила йому цілувати її вухо.

– У мене повна хата якихось бабів і тіток, – сказала вона йому, – але ми могли б піти до тебе.

Він розрахувався, і вони швиденько вийшли. Пройшовши вже метрів п'ятдесят, почули, як Аріф гукає їм услід:

– Зока, майш двацть марок до завтра?

Аріф стояв біля входу в бар і махав йому заклично рукою. Зока пройшов назад тих п'ятдесят метрів до бару, тому що Аріф був хороший мужик. Може, його муляли чоботи. Коли він підійшов зовсім близько, а балерина залишилась на пристойній відстані, Аріф шепнув йому: "А тепер зроби вигляд, що ти мені позичаєш гроші!"

Зока запхав руку в кишеню і вишпортав банкноту у двадцять марок.

– Не зв'язуйся з нею, – шепотів Аріф, – у неї СНІД. Підчепила від Унпрофора.

– А ти звідки знаєш?

– Мені сказав Латіф, отой із Ґрбавіци. Вона заразила одного малого, який її трахнув місяць тому. Його, кажуть, зняв снайпер у Тітовій.

– Ти мене не намахуєш? – мовив він. Йому було лячно, а балерина непогано збереглася, як довоєнна.

– Зока, друган, пошли її на хер! Давай з нами на пиво!

– Я сам якось дам раду, – відповів він трохи подумавши. – Не кіпешуй.

Аріф забрав у нього з руки двадцять марок.

– Віддам завтра, – сказав він голосно і повернувся в бар.

І тут почалися муки. Він обійняв балерину, і вони попрямували до його будинку. Він не хотів брати її за руку, щоб не торкнутися бува її голої шкіри. Його весь час мучило питання, чи Аріф казав правду. Хлопці, з якими він спілкувався, були здебільшого мусульмани. І в час війни між хорватами й мусульманами він продовжував захищати з ними місто. Тільки віднедавна він помітив, що вони якось дивно на нього дивляться. А тепер, коли він нарешті підчепив балерину, котру всі вони хотіли до війни, з'явилася ця історія. Якщо вони йому брехали, то чому – щоб приколотися, через заздрощі чи щоб напакостити? Сьогодні вони начебто дають йому добру пораду, а завтра, коли він з'явиться в барі, викрикуватимуть сміючись: Хто боїться СНІДу так, той кінчає у кулак!

А крім того, він знав, що Аріф не поверне йому отих двадцять марок. Та й, зрештою, як їх вимагати назад, коли той так як би йому життя врятував? Справа була досить непроста.

Коли вони зайшли у квартиру, він усвідомив гірку правду: із сексом повний гаплик, бо зараз у нього точно не встане, та й презерватива, звісно, нема... Того вечора, на щастя, була електрика, тож балерина могла слухати музику. Вона, як тільки сіла на диван у вітальні, тут же взялася до CD-дисків.

– Я йду на кухню, – сказав він, – чекай тут!

При цьому він схопив її за плечі й міцно стиснув. Саме так, відзначив Зока про себе, він стискав плечі матерів і батьків своїх загиблих друзів.

У кухні він швиденько витягнув пляшку "штока", в якій залишилось трохи напою – десь на два пальці від дна. На щастя, в цей час була й вода у крані, тож він наливав воду в пляшку, спостерігаючи, як міняється колір напою. Він закрутив кран, коли пляшка наповнилась до половини. Сів на стілець біля вікна, закритого поліетиленом замість скла, і потроху сьорбав коньяк, розведений до огидності. Слухав, як у вітальні балерина крутить "Азру" й Ділана. Речі їхньої молодості. Він чекав досить довго.

Лише почувши цокання її каблучків по коридору, що вів у кухню, він приклався до пляшки. Вона зайшла в ту мить, коли він одним духом влив у себе півлітра того, що скидалося на коньяк.

– П'єш? – спитала вона з присмаком жалю в голосі й вернулась у вітальню. Тієї ночі вона спала на дивані, а він на подружньому ліжку у спальні. Насправді він взагалі не спав. Цілу ніч думав про балерину, про свій обман із коньяком і про те, як потім прикидався п'яним. На світанку він дивився на неї через відхилені двері. Її щока сплюснулася на бильці дивана, обернувши лице на потворну гримасу. Наче вони потрапили в якусь перевернуту казку, де лебеді перетворюються у гидких каченят.

Три наступні тижні, на передовій, коли осколки мінометних снарядів танцювали довкола його голови, він думав про балерину і про те, що він, можливо, проґавив. Коли він пізніше знову повернувся в місто, Аріф розповів йому, що балерина кинулася вниз із дванадцятого поверху. Ніхто начебто не знав, чому вона наклала на себе руки. Того вечора вона була тут, у барі. Випила чотири коньяки, піднялася на останній поверх і стрибнула.

– Її сфотографували для газет, – сказав Аріф, – а тоді прибрали. На асфальті залишилася калюжа крові, наче маленьке озерце. Ніхто її не змив. Хіба

хтось у цьому місті ще змиває кров із вулиць? Потім, кажуть, бачили двох кицьок, котрі злизували ту загуслу кров.

Аріфу навіть не спало на думку повернути йому тих двадцять марок. Того вечора він був п'яний, забув, мабуть.

5. Українська казка

З того, як вродлива жінка слухала некрасиву, я зрозумів, що її це зовсім не цікавить, як дітей у певному віці перестають цікавити казки. І в ту мить, коли терпіння вродливої мало от-от урватися, що просто-таки було написано в неї на лиці, некрасива видобула звідкись пачку фотографій. Видно було, як вираз її обличчя змінюється від нудьги до здивування і тут же переходить у справжнісінький шок. Я зауважив, що вона взяла фотографії тремтячими руками і стала уважно їх роздивлятися. Що ж там на тих фото? І що її, зрештою, так збентежило? Можливо, це якийсь доказ того, що чудеса можливі, а казки справджуються? Бо я з власного досвіду знаю, що існують люди, яким життєві обставини дають нагоду повірити в казку. Таке трапилося з моїм приятелем, екологом за професією. На минулорічному конгресі з проблем глобального потепління, у Києві, посеред виступу він раптом згадав, що в нього день народження. Це було нищівне відкриття. Сороковий день народження, який він справлятиме сам-самісінький, в чужоземному місті, з чіткими ідеями, як врятувати світ, але без найменшого уявлення про те, як врятувати себе самого.

І тоді у ньому заговорив могутній інстинкт – він захотів мати дітей. Він пригадав російську чи українську казку про чоловіка й дружину, які десь там, за своїми сімома горами, довго чекали, щоб Бог дарував їм дитину. Минали роки, а дитини все не

було. Настала ще одна зима, і тієї зими вони відчули себе такими самотніми, як ніколи. Впали глибокі сніги, а вони, тепер вже старий і стара, виходили з хати лише щоб зробити найнеобхідніше по господарству. Так і Святвечір надійшов. Прибрали вони свою скромну сільську хатинку, прикрасили ялинку, засмажили індика й сіли за святковий стіл. Сіли та й стали дивитись одне на одного. А потім у тиші з'їли вечерю і полягали спати. Десь так після півночі устав старий, щоб покласти під ялинку подарунок для старої. Коли глип – а стара теж не спить і примощує коло яселок подарунок для нього. Розсміялися вони обоє, запалили свічки й відкоркували пляшку вина, червоного, мов людська кров. Сміючись розгорнули подарунки. Вона отримала хутро лісової куниці, а він нову люльку з черешневого дерева.

Тієї ночі вони випили більше, ніж зазвичай. Цілу пляшку. Кров у них заграла. І каже тоді старий: "Мамо, ходімо надвір зліпимо собі дитину зі снігу!"

І вийшли вони надвір і стали ліпити дитину зі снігу. При цьому сміялися, як ніколи в житті. Причепили їй солом'яну косу, очі зробили з двох вуглинок, а ніс зі строкатої ханьки. Стара сміючись пішла в хату й повернулася з прекрасним білим капелюшком.

– Це мій весільний капелюшок, який я вдягала на нашому вінчанні, – сказала вона. – Тепер його носитиме наша доня.

І надягла капелюшок на голову сніговій бабі. Старий приніс келих вина і пролляв його, бо є такий звичай проливати червоне вино на скатертину, коли народжується дитина. Та й пішли собі спати.

Наступного дня, на Різдво, коли старий вийшов погодувати худобу, на порозі хатини він знайшов дівчинку років п'яти. Вона вся тремтіла від холоду, волосся мала кольору пшениці, а очі

чорні мов вуглинки. Була вона сиріткою. Від снігової баби залишилася тільки купка снігу, так наче вночі хтось її розвалив.

Вони нагодували дівчинку й одягли. Стара пошила їй кілька нових сорочечок, білих мов сніг, а старий купив їй у місті гарнесенькі лаковані туфельки. І полюбили вони її як рідну.

А потім прийшла весна. Дні погарнішали, з-під снігу проглядали острівці зеленої трави, а на вербах де-не-де з'явилися котики. Дівчинка почала кашляти. У неї піднялась температура, і старий зі старою занепокоїлися. В середині квітня вона злягла у ліжко і стала марніти, мов танула. В кінці квітня, коли зацвіли дерева в саду і берези вкрилися листям, мала померла. Її поховали в саду, на тому місці, де стояла ота снігова баба.

– Коли я згадую цю казку, – говорив він, – я думаю про парниковий ефект. Глобальне потепління. Так ми колись усі розтанемо.

Ну так от, після засідання він спустився в бар при готелі, щоб відсвяткувати самому із собою ту круглу дату, мов якісь сумні роковини. Над стійкою він помітив пляшку шибенського "бабича" і зрадів, наче зустрів земляка. Лише після другого келиха роззирнувся по залі. Його колег, екологів, не було. Лише в одній кабінці сиділи дві жінки. Старша й молодша. Молодшій могло бути років із двадцять, і вона посміхнулася, коли він на неї подивився. Він знав, що вони шльондри. Взяв пляшку й сів біля них. Старшу звали Міна, а молодшу Лаура. Лаура мала світлі локони, маленьку срібну сережку в носі, вузенькі сірі лосини й топік, що відкривав голий живіт. Заговорила до нього Міна.

– Можеш одну або обох, – сказала вона, – але знаєш... ми не дешеві.

– Добре, – сказав він, – скільки?

– Сто марок, – відповіла Лаура. Його вразило, що для них це великі гроші.

– Двісті за обох, – додала Міна. Він зауважив, які в неї зморшкуваті руки. Ті руки були удвічі старші за її лице. Він давно помітив, що проститутки старіють несиметрично, так ніби Бог карає їх тільки на певних місцях.

– Коли доп'єш, можемо піднятися нагору, – сказав він Лаурі.

– Якщо ти візьмеш тільки її, – промимрила Міна, – то вона не обслужить тебе по повній, бо в неї ті дні...

– А мені й не треба по повній, – сказав він Лаурі й повів її у свою кімнату. Міна залишилася сама. Вона нагадувала карикатуру з "Плейбоя", де зображено, як стара проститутка стоїть, притулившись до вуличного ліхтаря, а її обплело павутиння. Він подумав, що в журналі це виглядає смішно, а в житті сумно.

У номері він ліг горілиць, цілком голий, і дивився, як роздягається Лаура. Вона знімала одяг повільно й акуратно складала його на стілець, ніби збиралася носити це десятки років. Роздяглася до трусиків і притиснулася персами до його грудей.

– Вибач, що не обслужу тебе по повній, – сказала вона. – Але ти не пошкодуєш. Я добре працюю губами.

Він відчував тепло її грудей і дивився на повні, немов дитячі, червоні вуста. Він помітив, що в неї два золоті зуби. Дивно, в такої молодої дівчини золоті зуби. Вони тулились один до одного, наче сумні близнюки.

Скориставшись моментом, коли Лаура відволіклась, він засунув руку їй у трусики. Прокладки там не було. Хоча він знав, що вона бреше, хотів перевірити. Він любив точність і покладався на факти. Вона сповзла з нього, перевернулася на спину й сердито вдивлялася у стелю. Мов дитина, яку спіймали на брехні.

За якийсь час вона все ж таки заговорила: "Я боюся тієї хвороби, – мовила вона. – Страшенно боюся. У мене є дехто, хто не може без мене".

Він, як він сам розповідає, одразу подумав про старого й стару з казки. Чи, може, то були якісь інші старий і стара? Отож вона підвелася і повернулася з келихом для шампанського, наповненим червоним вином. Лягла на живіт, поставила, притримуючи, келих на його груди й сказала: "А крім того, мене звуть Олеся, а не Лаура".

Потім вона почала розпитувати про його життя. Її цікавило, де він живе і чи жонатий. Він відповів, що не жонатий, але мешкає з дівчиною в будинку біля моря, на острові Црес. Він брехав. Хто зна, що його спонукало це робити? Він міг наговорити що завгодно. Проте зізнався, що йому сьогодні виповнилося сорок і що він почувається самотнім. Це їй сподобалося. Вона дозволила йому поцілувати її в губи. Вона почала розпитувати про його дівчину, тож йому довелось намалювати в уяві одну з колишніх. Він описував їхнє спільне життя на острові, те, як він їде рибалити на своєму човні і як вона цілими днями читає в саду, поклавши ноги на огорожу. Він описував і ноги, й огорожу, щоб було переконливіше.

Олесина цікавість до подробиць його життя була дивною. Здавалося, що його слова – то віруси, які проникають у її голову і там створюють картину, в якій вона хотіла б утопитися. Тривало це доволі довго, а картина складалася із крихітних деталей, як-от збирання насіння піній вдвох у парку, коли сонце вже було на вечірньому прузі; відбір дельфінів для дельфінарію; зйомки передачі про білоголових сипів. У якусь мить, певне, пригадавши, для чого вона тут, Олеся взяла його член до рота. Вона посмоктувала його повільно й ніжно, по-дружньому. Він, розуміючи, що це потрібно від-

робити, дозволив їй лизати. Він уявляв, як вранці, усміхнена й весела, вона приносить тістечка своїм стареньким батькам, а вони нетерпляче чекають її біля великого вікна старовинного будинку з давно вже вицвілим фасадом. Ця картина викликала у нього біль, а біль, на жаль, збуджував.

Коли вона вийшла потім із ванної кімнати, то виглядала цілком інакше. Вода змила макіяж з обличчя і розпрямила волосся, і тепер вона була зовсім як дівчинка. Їй було не більше сімнадцяти. Якщо б вона зараз розтанула, подумав він, залишилися б тільки оті сумні золоті зуби.

Над ранок, перед тим, як піти, вона сказала: "Пробач, що я брехала! Я брехуха".

Він простягнув їй відкритий гаманець, і вона взяла сто марок.

Якусь мить він ще вагався, а тоді віддав їй усю валюту, яку мав. Більше ніж п'ятсот марок. Вона вражено дивилася на нього, а потім розплакалася. Стояла перед ним, тримаючись рукою за низ живота, і ридала. Він узяв її за руку й посадив на ліжко. Вона й далі плакала. Потім підвелася й повільно, наче йде по битому склу, попрямувала до ванної. Вийшла звідти вмита, цмокнула губами, ніби посилаючи йому поцілунок, і зникла за дверима.

Рік потому, напередодні його дня народження, задзвонив телефон у канцелярії Зеленого руху. Жіночий голос у слухавці вимовив його ім'я.

– Слухаю, – сказав він.

– Це Олеся, – почулося звідкись здалеку, – я телефоную тобі, щоб привітати з днем народження.

Він так і не дізнався ні звідки вона дзвонить, ні будь-що інше. Вона лише сказала, що номер його канцелярії взяла на рецепції, де зберігалися дані про всіх учасників конгресу.

– Сподіваюсь, ти не гніваєшся, – сказала вона й поклала слухавку.

Це було щось цілком особливе. Схоже, що світ багатий на величезні й казкові родовища неймовірного. Так ніби враз полилося таке тепло, в якому легко можна було розтанути.

6. Лейкемія

А потім у приймальну, в якій ще відлунюють такти дидактичного блюзу, ступає знайома особа. Штурлич Младен, мій гімназійний товариш. Він іде, похиливши голову, уникаючи поглядів. Наче черниця через квартал червоних ліхтарів. Пробирається над білими плитками до приймального віконця й лисого музики. А СНІДів трубадур, помітивши, який Штурлич розгублений, відходить убік, пропускаючи його до медсестри-окулярички, яка бере у нього скерування. Тільки залишивши тут свою медичну картку, він начебто відчув себе присутнім і підняв погляд. А в тому погляді – обана – я. І це його, видно, зовсім добило.

– Штука! – горлаю я. – Це ти, кореш?

Він ніяково озирається, йому незручно, що його впізнали, а з іншого боку, приємно зустріти знайомого. Мені так само приємно, я відчуваю певний сентимент до ВІЛ-підозрілого однокласника, а ще мені кортить його помучити. Тож я голосно повторюю його прізвище: "Гей, Штурличу, – питаю я, – ти як тут?"

А Штурлич, вкрай розгублений, сідає поміж мною та арматурником, але руку не подає. Побоюється тиснути руку в такому місці, нехай і старому приятелю.

– Рятую шлюб, – каже він, – і знов озирається по приймальні. Мабуть, шукає, чи нема ще когось знайомого, ніби ми на річниці випуску, а тоді продовжує впівголоса: "Я там перепихнувся з однією малою, наче нічого небезпечного, але не можу перестати про це думати. Прокручую, доганяєш, у

башкері, як воно було, хто кого взував, скільки тривало і чи сильно в неї там зволожилося. І чим більше думаю, тим більше мені здається, що я попав".

– І як довго, мужик? – питає арматурник, немов фахівець із психіатрії, а не залізобетону.

– Що як довго?

– Думаєш! – каже арматурник з ноткою пієтету в голосі.

– Вже два роки, – видає Штурлич. – І за ці два роки я ні разу не торкнувся жінки. Боюсь її заразити.

Босняк запав у ступор. Дивлюся – сидить він на своєму стільці, а погляд відлетів кудись у незвідані сфери.

– І ти справді два роки не..? – питаю я серйозним голосом і сподіваюся, що він скаже "так". Значить, я не один такий, тішуся про себе.

– Гадаю, на мені прокляття, – каже Штурлич у відчаї. – А прокляла мене ота стерва Лея Барач, ще тоді в гімназії. Пам'ятаєш Барачку?

Лея покурювала дурь, як і багато дівчисьок на початку вісімдесятих. Гарненька, безтурботна і з добрим серцем. Штурлич закохався в неї по самі вуха і, як вірний пес, ходив за нею повсюди. Він знав, бідака, що в нього жодних шансів. Вона зустрічалася зі старшими пацанами, які приходили під школу з гітарами і забитими косяками. А зі Штурличем просто дружила. Інколи вони ходили разом в кіно або на Джамію поговорити про важливі проблеми. Якось Штурлич їй звірився, що закохався в дівчину, якій на нього начхати.

– Найстрашніше те, що я нічого не можу з цим вдіяти, – здається, щось таке він їй сказав.

– Ясно, що нічого з цим не можеш, – відповіла Лея, – бо кохання це хімія. Мусиш чекати, поки сполуки не розпадуться.

А Штурличеві сполуки ніяк не хотіли розпадатися. От настав і травень, і тоді йому сяйнуло оте рятівне рівняння:

Лея + хімія ≈ лейхімія ≈ лейкемія

В першу суботу травня, десь біля літнього кінотеатру на Тушканці, він для приколу сказав Леї, що в нього лейкемія. Думав таким чином освідчитися. Проте Лея була шокована.

– Ось чому ти такий блідий, – сказала вона, – і не їси.

Вона поклала голову йому на коліна, і він відчув, як її плечі здригаються від плачу. Відчув запах її волосся й тремтіння тендітного тіла. Відступати було нікуди. На нього щось нахлинуло, і він став цілувати її волосся.

– Як страшно, – прошепотів він, я скоро здохну, а ще ніколи не спав з дівчиною.

Не кажучи ні слова, заплакана, вона взяла його за руку й повела між ряди безлюдного кінотеатру.

Після того він поділився своєю таємницею з декотрими з нас, однокласників, і хтось розтрубив цю історію по цілій школі. Кілька днів нам довелося слухати, як якісь кретини за її спиною вигукують: "Лейкемія! Посмокчи мені, щось мені фігово!"

Коли через кілька днів ми зустріли її саму в коридорі, ми, четверо хлопців з одного класу, вона сказала: "Пизда вам буде перцем, доки житимете, свині!"

І видно було, як у куточках рота в неї скипає піна. Це було на початку вісімдесятих. Невдовзі в іноземних газетах стали з'являтися статті про нову хворобу, проілюстровані фотознімками, де були зображені худі й спотворені людські тіла. Хвороба вже, насправді, була серед нас.

– Ти тіки глянь на отого! – каже африканський арматурник, і я раптом бачу щось низеньке й носате, що нервовими кроками кружляє поміж стільцями. Тіло у нього ніби розпадається в рухах, кожна його частина ворушиться автономно: голова, руки, ліва нога, права нога. Неврологічний розлад, думаю я, і враз мені спадає на думку, як ця недуга демонструє, скільки є тіла в людині. Тим часом той тип, здається, вже є небесним тілом. Людина-планета, еліптична орбіта, рухається по приймальні власною траєкторією, час від часу наближаючись до нас. Ось він знову підходить, довірливо нагинається і мовить: "Після двох кружок пива я не боюся смерті!"

У нас шок і заціпеніння. Та він лише кидає це на ходу і знову повертається на орбіту, а ми, розгублені, залишаємося з трьома великими знаками питання над головами і шістьма маленькими в очах. Бо, хвала Богу, в усіх трьох поки що обидва ока.

– Йоб твого коня в морду, та цей вкінець пизданувся! – коментує фахівець із залізобетону, а Штурлич стежить поглядом за носатою планетою і чекає розвитку подій. Тим часом носатий знову наближається й каже: "А коли не боюся... смерть найближча. Не як череп, недайбоже як скелет, а як добра манда".

Тут його знову підхоплює орбіта, а прискорення змушує описати ще один круг, мов Землю довкола Сонця.

– Якщо він говоритиме так і далі, – кажу я, – йому треба буде кілька годин, аби щось розповісти.

Штурлича й босняка бере сміх, і цього досить, щоб привернути увагу некрасивої жінки. Вона перевела на нас погляд і довго дивилася, наче вивчала. Все ще розмовляє зі своєю протилежністю тієї ж статі, та вже має нас на оці. І на оці, і в думках.

А на носатого з орбіти, котрий знову наближається, дивиться з симпатією і співчуттям.

– З ясним личком, довгим волоссям, білявка, – продовжує носате тіло, – пизда, я маю на увазі. Відкрита вгорі і внизу, просто створена для груповухи. А ми, нас четверо, нам по сорок, а ми у свій час не натрахались, давай її грати по черзі. Вона, як тільки хто на неї залізе, вигинається, курва, як змія, виляє, звивається. На дупі має наколку – аспида, і всім нам на аспида скаче.

Я помічаю, що планета зупинилась на своїй орбіті і, наче читає лекцію, розказує свою історію:

– І як хто її трахне, сучку, так вона йому щось шепне на вухо, від чого той зразу лякається, похнюплюється і виглядає пригніченим. Такот, сидить уже двоє пригнічених, третій на ній, а ті двоє мовчать. Не признаються, що вона їм сказала...

Тут планета робить паузу в оповіді, а нас гризе цікавість.

– Ну, – озивається африканський бетонник, – а тобі вона теж сказала?

– Фіг там! Коли підійшла моя черга, гоцаю я по ній, мацаю, кайфую, а ті троє шепнутих сидять, причаївшись у кутку, пониклі. І коли я кінчив, а вона якраз збиралась і мені шепнути, завила сирена. Козли обстрілюють Загреб. І що нам робити, одягаємось і всі бігом у сховище. Я їх питаю, що вона їм сказала, а вони мовчать. Навіть між собою не розмовляють.

Тут знову вклинюється босняк, весь у нервах: "Та ну вже їх до сраки, а потім вона тобі сказала?

– Фіг сказала. Втекла у Канаду. А ті троє теж нічого не кажуть, бережуть таємницю. Я їх часом зустрічаю в місті, розгублені, прибиті, двоє розійшлися з дружинами, третій запив. І тут мене осінило, що вона їм сказала...

– І тому ти прийшов на аналіз, – здогадується Штурлич. Щось ти довго чекав. Війна вже чотири роки як скінчилась. Чого ти тягнув?

– Хто сказав, що я тягнув, – каже на це носата планета. – Я зразу тоді перевірився.

– І?

– Негативний!

– А що ж ти тут зараз робиш? – питає Штурлич. Щось йому тут не клеїться.

– Здаю аналіз.

– Через ту саму?

– Ну так, – відповідає носатий так, ніби це само собою зрозуміло. – Всього у мене дев'ять аналізів. Усі негативні.

Ми знову витріщаємось зі знаками питання над головами і в очах, а носата планета, що вже більше й не планета, тому що зійшов зі своєї еліптичної орбіти, нахиляється і показує жестом, щоб ми присунулися ближче, бо він скаже щось по секрету.

– Ці аналізи – повна лажа, – каже він тихо, але поважно, конфіденційно, – я тут спостерігаю це щодня. І всі виходять з кабінету усміхнені, всі негативні. Ті аналізи, діагноз – то ніякої гарантії. Держава бідна, а лікування дороге. Нема грошей на соціальні потреби. Тому й пишуть усім негативно. Бо так дешевше. У нас треба мати волохату лапу, щоб тебе визнали позитивним. Зараз я саме шукаю таку лапу.

Тієї миті, коли носатий повертається на свою неспокійну орбіту, а Штурлич, приклавши палець до скроні, показує, що в того не все в порядку з головою, я помічаю метафізичні рухи некрасивої жінки. Вона точно у змові з планетою, бо вони обмінюються багатозначними поглядами. Ось вона йде до нас. Повільним кроком, ноги колесом, нулем і омегою, наближається до нас, трьох проклятих. Бере вільний стілець і сідає четвертою між нами.

– Ісус добросердий! – каже вона впівголоса.

– Я мусульманин, – мовить африканський арматурник без претензій, просто повідомляє.

– Бог один, – говорить некрасива. – Мусульман Ісус також любить.

В розмові з нами вона декламує пропагандистське гасло Свідків Єгови, і нас, піхвотинців, наставляє на правильний шлях: "Подумайте про Страшний суд, покайтесь у гріхах!" – каже та, котру, мабуть, навіть гріх обходить стороною через потворність.

– Хоч на мені й немає не знати яких гріхів, – кажу я, – я б волів, щоб мене на тому суді судили без мене.

– Ось подивіться! – промовляє некрасива й дістає з кишені спортивної куртки фотографії. Я беру їх до рук, цілу пачку, і дивлюся. Це світлини міст, церков, парків і цвинтарів. Видно, що деякі дуже старі, з надірваними потертими краями, на деяких жовті круги, що їх залишають горнята від кави, наче печатки на великих чорно-білих марках. Я перетасовую їх, як карти, повільно, не розуміючи, до чого це. А потім затримую погляд на зображенні будівлі, яка здається знайомою.

– Добре подивіться! – каже в цю хвилину бридка подруга. – Щось впізнаєте?

Ми всі троє ошелешено вдивляємось у знімок, а вона дивиться на нас зверхньо, зі своєї позиції сильнішого, немов дебеле африканське божество.

– Переверни! – наказує вона владно, і я повільно повертаю фотокартку зворотним боком. Там розбірливим почерком написано:

Це фото Інфекційної клініки з 1923 року, коли вона побудована. Тоді вас не було, тому що ви ще не народилися. Чи відчуваєте ви біль або страх, дивлячись на час і місце свого не-існування? Смерть – це не найгірше, що може з вами статися!

Запала мовчанка.

Весняне сонце, яке насичує кольори, барвистий одяг на людях, квітучі кущі в парку біля клініки, алея, що веде на Мироґой, – усе це раптом ніби перетворилось на чорно-білу картинку, як у кіно, коли показують минуле...

А тоді голос із гучномовця, ніби deus ex machina, нарешті вимовляє моє ім'я і скеровує до кімнати номер три. Я, вельми підбадьорений, іду чорно-білою шахівницею за результатами свого аналізу. Бо. Якщо справи й підуть на гірше, мені все одно залишається Бог. Кінець кінцем я зрозумів: я атеїст, який сподівається, що помиляється. Узявшись за холодну клямку проклятого кабінету, з приймальні я чую губну гармоніку й останні такти контрацептивного блюзу:

зась і спереду,
і з тилу –
куций мацав
твою милу.

Переклад Олексія Василенка та Наталі Чорпіти

Кармен КЛЯЙН

НАПРОЧУД ЗАХОПЛЮЮЧА КАЗКА ПРО ПІСЛЯМОВУ (І ПЕРЕДМОВА)

Вони мали трьох дочок і кілька покійних синів.

Королева була німфоманкою. Вона мала свій Загін Мисливців, організованих і добре вишколених, які хапали у ближніх краях вродливих хлопців, королева ж зачиняла їх у клітки, годувала сирим кінським м'ясом, змушувала виконувати гімнастичні вправи (легкий бодібілдинг) і піддавала спеціальній дресурі. З часом вони розучувались розмовляти і реагували тільки на накази: сидіти, лежати, до ноги, битися, стій. Використовувала їх від сімнадцятого до двадцять третього року їхнього життя, а тоді отруювала. Також кожного таврувала, і вони в цей час гарчали від болю. Деякі з них могли сказитись і кусатись, тоді вона наказувала, щоб їм натягали намордники перед тим, як вона з батогом входила до клітки (ці особливо амбітні й волелюбні вмирали від горя або стікали кров'ю, розрізавши руки об колючий дріт, намагаючись його зігнути).

А щодо принцес, то кожна з них ззаду (на вгодованому тілі, трохи ліворуч) мала від народження відтиснутий знак королівського дому: корону з ініціалами славного прадіда, який був засновни-

ком їхньої династії. Середуща дочка через це тавро мала дуже великі комплекси меншо-більше вартості: меншо – бо знала, що рано чи пізно якийсь хлопець помітить цей знак і побачить, звідки вона походить, а більше – бо відчувала у собі піднесені поривання жити по-своєму й переступити через засади, на які вказує тавро. Вже заздалегідь вона переоблаштувала один свинарник в іншій частині королівства і жила в ньому сама; сестрам це було до вподоби, бо вони очікували, що батьки відречуться від неї при поділі спадку. Вона тільки інколи приходила відвідати палац і тоді, користаючи з такої нагоди, крала у сестер сукні, а згодом їх продавала. Однієї ночі вона таємно взяла у королеви велику зв'язку ключів від клітки, яку добре охороняли, віднесла до коваля, щоб зробити копії, і тієї ж ночі до світанку повернула одну зв'язку назад, а іншу сховала у своїй хатині. Час від часу, щоб не дуже впадало у вічі, організовувала втечу, звільняла деякі клітки, які, мов привиди, стояли довгими рядами обіч дерев'яного палацу, загороджені дошками від допитливих поглядів.

Це королівство було оточене кам'яними шпилястими скелями, на яких зупинялися хмари, і які часто обвалювались на вузьку смугу поросших зеленою травою пасовищ. За тими скелями був ярмарок, де жили селяни та деякі піддані. (Середуща донька добре знала свій край далеко за скелястими околицями і часто ввечері довго їздила на своєму коні та поверталася з приспаними думками). Кожних десять років землетруси руйнували скелі, і ті котилися брилами й падали на пастухів, пастушок та їхніх білих овечок. Король вже довго розмірковував, чи може він щось зробити, щоб зупинити руйнування і таким корисним ділом цілковито затьмарити свій статус багаторазового рогоносця. Кожного іноземця, шлях якого пролягав через цю Країну Скель, король завжди запитував,

чи знає він якийсь засіб від руйнування, однак ніхто не знав. Деякі брехали, що знають, і давали йому як велику цінність якусь водицю, якою він скроплював і натирав скелі, накладав їм пов'язки, дряпаючись угору, як сарна (одного разу він зламав ногу), але каміння не одужало від того, йому не стало краще, скелі й далі руйнувались. Тільки король став зовсім бідним. Залишилась недоторканною тільки частина багатства королеви.

Королева повчала найстаршу та наймолодшу дочку, як поводитись із чоловіками. "Дівчата, – казала вона їм, – якщо будете добре поводитись, одного дня я дозволю вам увійти у мої клітки". Незважаючи на те, що вона страшенно ревнувала своїх вихованців, материнські почуття до двох принцес переважили, і вона була готова піти на жертву заради них та уступити їм хлопців (тих, яких от-от мали отруїти; але не свіжу партію).

Найстарша дочка мала страшенно широку сплюснуту голову з гачкуватим носом і вуста, наче дірку в дупі; її королівський знак губився ззаду між складками сала.

Вона вважала, що найважливішим моментом цієї церемонії входження у клітку є показ знаків, для неї було замало лише одного, якого до того ж погано видно. Багато разів вона таємно брала печатку і швиденько ставила знаки по всьому тілу. Оскільки прадідівських ініціалів їй було замало, вона ще витатуювала собі деякі прикраси з квіточок на руках і ногах. У клітки входила без краплини страху, безперестанку вертіла батогом у повітрі або била сама себе, канчуки частенько обплітали її з голови до ніг. Одного разу один в'язень витягнув з її живота величенький шмат сала, відчайдушно захищаючись, коли ця жахлива особа спробувала його торкнутись. Вона завжди була вся у шрамах. І завжди добродушно посміхалась.

Наймолодша дочка в клітки заходила через силу, дуже неохоче (але все ж заходила, боялася розчарувати королеву і залишитись без діамантів), однак цим була зовсім не задоволена. Вона була ніжною і боялася шрамів та подряпин. Окрім цього, їй заважало те, що ті дикі коханці не вміли говорити і вихваляти її красу.

Вона терпіти не могла крові й не хотіла користуватися батогом. Не знаючи, як іншим чином захищатися від бранців, отруювала їх передчасно і повідомляла мамі, що не знає, від чого вони загинули. Хотіла знайти звичайного хлопця, який умів би розмовляти. Вона пишалася своїм єдиним тавром і з радістю показувала його мандрівним лицарям. Одного разу, коли король повернувся з якоїсь подорожі, вона запитала в батька поради, і він їй сказав, аби вона гола вийшла в поле біля дороги і, коли йтиме гарний парубок, то обов'язково її помітить. (Дорога розділяла королівство на дві частини.)

І справді, вона годинами чекала, рачки і з голою дупою, яка випиналася в повітрі, обернена до дороги лівим боком із характерним знаком, щоб було видно, хто вона, витріщивши великі блакитні очі через ноги ззаду у бік в'їзду до Країни Скель, аби бачити, чи дивиться хтось на неї. Тільки коли кров зовсім їй ударяла в голову і починало нудити, вона на мить випрямлялась і трішки потягувалась.

А зараз на сцені з'являється особа, яка цій казці дає новий вимір і без якої вона (казка) не могла б існувати. Це один прекрасний хлопець, розумний, як Піфагор (Архімед). Енергійний і пихатий, він прискакав на коні, жадаючи великих математичних подвигів і сексу. Почувши, що у цій Країні Скель падає каміння, вбиваючи хлопців, він прибув сюди, щоб своєю прикладною тригонометрією вирахувати найзручніші кути для встановлення дерев'яних стовпів, підпор і сталевих сіток, аби уникнути майбутніх нещасних випадків. Він

знав, що прославиться і в нагороду отримає багато красунь.

Перше, що він зробив, – похапцем приклався ззаду до наймолодшої принцеси і, зробивши кілька відповідних рухів, ляснув по її апетитній задниці, промовивши: "Можливо, згодом ще побачимось". Вона крикнула йому навздогін, що чекатиме на нього в хатині праворуч від палацу біля виїзду з Країни Скель, і одразу попрямувала туди, щоб у тиші помріяти. Після того, як піддані привели його у королівські покої, юнак розповів королю про себе та про свій намір завадити руйнуванню скель. Почувши це, король страшенно зрадів. "Ох, – сказав він, – я вже багато років марно такого шукаю. Тільки чого ви бажаєте за це? Я більше не маю бозна чого". "Ви маєте верстат Ґутенберґа?" – запитав хлопець. "О так, маю один у підземеллі, – підскочив король. – Навіщо він вам?" – запитав здивовано. "Ось, – показав хлопець. – Тут є формули, за допомогою яких ми запануємо над смертоносним камінням. Натомість ви б могли мені допомогти надрукувати їх у маленьких книжечках, аби розіслати їх і по сусідніх країнах, чи не так?" "Так, звичайно!" – король був обома руками за й одразу ж собі уявив, що він напише передмову (і післямову), в якій пояснить, що цей здібний математик є тим, кого він, король, шукав і кому надав можливість працювати. Він був би вкрай щасливим, бо ось нарешті здійсниться те, що вилікує його довший час приховуваний, безмежний, безмежний альтруїзм. Однак він нічого не сказав про свою ідею вродливому юнакові, вирішивши, що в останню мить, перед тим, як переплести книгу, він вкладе туди свою післямову (і передмову), яка всі логарифмічні таблиці представить у новому світлі. (Бо хлопець сказав, що ця праця з формулами матиме назву: Ло-га-риф-міч-ні таблиці.)

Наближався час зміни коханців у клітках; королева вже вмочила шматки конини в отруту, щоб

завтра знищити старих бранців (23), і Загін Мисливців уже збирав кам'яне вугілля, аби розігріти жар для таврування печатками свіжої партії, яка прибула сьогодні вранці. (На тих сталевих печатках було викарбуване ім'я королеви).

День перед тим (учора) середуща дочка крадькома проникла у палац і сховалася у підземеллі, готуючись знову вкрасти золоті сукні та діаманти. Помітивши, що тут готується, вона вирішила випустити всіх із кліток, аби вони втекли. Тому, щоб привернути увагу королеви, спочатку випустила чотирьох хлопців, і, коли королева відіслала Загін Мисливців у погоню за ними, середуща дочка відпустила їх усіх. (Вони втікали ліворуч від в'їзду у Країну Скель, а далі полями...)

Королева одразу здогадалася, що б це могло означати: вона ще раніше зауважила, що хлопці зникають під час появи середущої доньки. І коли Загін Мисливців повернувся з порожніми руками, відразу відіслала їх назад зі спеціальною тісною і надійною кліткою, щоб у ній привели середущу дочку. Проте дівчина весь цей час (до ночі) все ще переховувалась у різних частинах палацу.

Оскільки до ночі на верстаті Ґутенберґа розмножили чималу кількість формул, король порадив молодому математику, щоб той ночував у хатині в іншій частині королівства біля в'їзду в Країну Скель, бо королева надзвичайно чутлива, нервова особа, дуже нетерпляча до прибульців. Юнак узяв згорток надрукованого паперу, сів на коня і гукнув, що вони побачаться завтра вранці знову за роботою. Десь за годину, коли стало так темно, хоч око виколи, середуща дочка крадькома вийшла зі свого куточка, звідки потайки спостерігала за усім тим, що відбувалося, і чула, про що мовилося. Переодягнена у чоловіка з наліпленою ріденькою козячою борідкою та вусами, нав'ючила на коня вкрадені речі, сама сіла й нечутно поїхала до хатини,

про яку згадував король. Вона знала всі хатини в околиці, і цю та інші облаштувала, мешкаючи трохи тут, трохи там, як якого дня.

Вона застала юнака, коли він уже лягав спати; розповіла йому, що вона євнух-утікач із Загону Мисливців і переконливим голосом попросила дозволу жити разом у тій хатині. Також попередила юнака, щоб нікому не видав, з ким він мешкає, бо його (її) гнівно розшукують, оскільки він (вона) не хотів (-ла) продовжувати з іншими полювати на людей, садити їх у клітки, і тому тепер його самого (її) хочуть кинути у в'язницю. Вона начебто здивувалась, коли юнак розповів йому (їй), заради якої справи він зупинився у цій Країні Скель, а ще йому сказав (-ла), що і ним (молодим математиком) королева, звичайно, захоче заволодіти, як тільки його побачить, і тому нехай він стережеться, коли вона намагатиметься заманити його у свої покої: саме там над ліжком знаходиться причіпна велика сталева сітка, котра спрацьовує на дотик, якщо хтось сідає, і блискавично опускається, і в цьому випадку навіть сам король нещасному більше не допоможе. Наступного дня молодий математик залишив на деякий час друкарську справу й рішуче попрямував у покої королеви, щоб самому на власні очі переконатися в усьому, що там відбувається.

Королева була дуже здивована й задоволена, що такий красень сам з'явився у її світлиці; рухами, які вона вважала спокусливими, запропонувала йому сісти на ліжко. Помітивши сітку на стелі, він швидко схопив королеву, повалив її на підлогу, як мішок (вона навіть не встигла сказати "а"), і зі свого пояса обережно розмотав вишукану, запашну шовкову хустину, на якій природними барвами було вишите обличчя і погруддя прекрасної дівчини; укрив знесилену королеву з голови до талії і розстібнув ширінку. Але, поглянувши на худю-

щі, мускулисті ноги королеви з численними шрамами, та ще й криві, мов у жокея, які смішно стирчали з-під хустини, він передумав і старанно склав свою хустину назад. Страшенно розлючений, що у цьому королівстві він досі зустрів лише одну красуню (ще тоді, відразу обіч дороги), він повісив королеву за ноги на шафу, налюрав їй у вуста (вона весь час мовчала) і водночас зробив ще щось (перед тим вибивши їй чоботом зуби, щоб вона його не вкусила). Наприкінці ще кілька разів дав їй ногою у чоло, гримнув дверима, жбурнув ключ і повернувся до верстат Ґутенберґа. Ніхто про це не довідався. Вона взагалі не кричала. Прийшов день, коли треба було починати переплітати книжку, і того ранку юнак приніс зі своєї хатини усі надруковані аркуші. Король нібито недбало, а насправді дуже боязко показав хлопцеві свою післямову та передмову, які вночі сам друкував, і сказав, що зараз це все буде переплітати.

Коли юнак переглянув зміст, йому потемніло в очах. (Це один із найважчих моментів у цілій казці разом зі ще одним, який ще відбудеться). Цей хлопець узагалі не був математиком, він жив мистецтвом і вірив, що є кимось, ким насправді не був. А формули залишились після смерті одного старого мудреця, про якого він піклувався, коли той хворів, був поруч із ним у хвилину смерті, і якому обіцяв, що потурбується, щоб формули неодмінно побачили світ. Розгніваний і безкомпромісний, він підійшов до короля, глянув йому прямо у вічі й рішуче сказав, що він, наступник, сам напише післямову, яка йому до вподоби, за умови, якщо вона взагалі потрібна, або ці таблиці побачать світ не у Країні Скель, а деінде, і, як на нього, нехай усі тут помирають під обвалами, якщо вони дурні. Король махнув рукою, вийшли озброєні слуги й оточили хлопця. Його присилували піти, залишивши формули, і, коли він виходив, король гукнув йому

вслід, зловтішаючись, аби юнак повертався, коли передумає, а до того часу аркуші будуть у безпеці, зачинені у підземеллі; а взагалі-то, передумає він чи ні, це нікого не цікавить... До пізньої ночі юнака мучили згубні думки і, не маючи іншої втіхи, він довірливо й відверто розповів своєму сусідові-євнуху (дівчині) про обман і про формули, заховані у підземеллі; сказав, що насправді не знає, що має зараз вчинити, завтра йому доведеться придумати щось розумне. А потім задрімав.

Дівчина тихенько прокралась із хатини, обережніше, ніж будь-коли, підійшла до палацу; вона скористалася своїм запасним ключем і зайшла у підземелля. Поблукавши в темряві, вона вийшла звідти з купою листків у руках. Причепила їх до сідла, аж раптом помітила велику постать у білій нічній сорочці, широке обличчя своєї старшої сестри, яка крізь світло свічки дивилася на неї, здивовано роззявивши рота. Зі страшного переляку середуща донька враз кинулася на неї, проколола пальцями горло, видряпала око, розбила каменем голову і вибила зуби, цей же камінь вкинула їй у рота, так що та за деякий час, швидше за все, захлинулася власною слиною, бо не змогла виплюнути камінь. Усе це відбулося дуже швидко й нечутно. Середуща донька сіла на коня і зникла. Поклавши купу листків у куток, стягнула маску і лягла біля хлопця. Вона була шалено закохана у нього від першого дня, і щоночі, коли він засинав, лягала біля нього, а вставала й переодягалася знову тільки на світанку перед тим, як він прокидався. Вона знала, що він вранці дуже швидко поїде, втече з формулами, а, можливо, візьме з собою і її молодшу сестру; вона знала, що він її відвідував (одного разу простежила за ним, аби дізнатися, куди він ходить перед сном). Серед тих похмурих думок вона забулася й міцніше, ніж завжди, обійняла його плече. Він поворушився, прокинувся і не-

абияк здивувався, побачивши голу дівчину біля себе та перуки на підлозі. "До біса, чому ти швидше не сказала?" – промовив він і хотів її торкнутися, простягнувши руку до неї, але вона підскочила, схопила папери в кутку і небезпечно піднесла їх до вогнища. Хлопець одразу впізнав свої формули, та перш ніж він устиг щось сказати, побоявшись, щоб вона і справді не кинула їх у вогонь, дівчина раптом повернулась назад у куток і сіла, скрививши плаксиву гримасу, але сльози не потекли, вона заспокоїлась і дивилась кудись відсутнім поглядом. (Лівою долонею прикривала тавро ліворуч). Поки він із цікавістю переглядав листки, щоб переконатися, чи вони цілі, середуща донька несподівано підійшла до нього, стала у нього за спиною, схопила його за лікоть, повернула до себе і повисла у нього на шиї (ще й ногами зачепилась за його ноги). У нього завирувала кров і, не знаючи, що з нею робити, він поклав її на вовняну ковдру й сам прилаштувався. Але вона переживала важкі хвилини, постійно думала про те, як він згодом піде і як зараз щомиті може помітити тавро; а далі повела очима й уявила двадцять минулих днів, не могла змиритись із тим, що найважливіше місце у її житті займає тільки випадкове, примусове перебування з ним, від цього страху з неї вирвався пронизливий крик. Йому від страху впав прутень. "До біса, дівчино, ану перестань кричати!" – сказав він, але поки він знову намагався зосередитися, вона, заплющивши очі, вхопила його за голову й плечі, як кліщ, і не хотіла відпускати. "Ану пусти мене, чуєш?" – сказав він їй, боячись, щоб його не нагнала якась погоня. Дівчина продовжувала голосно кричати. В кінці кінців він невідомо звідки вихопив руку мерця на палиці і, схопивши своєю лівою рукою праву руку дівчини, поклав їй своєю правою рукою в долоню руку мерця і цією ж правою рукою зігнув пальці дівчини довкола пальців мер-

ця. (Так на мить вийшло, що він має три руки, але від великого збудження вона нічого не помітила). Вона тремтячою рукою піднесла руку мерця до вуст, а він тим часом нашвидкуруч зібрав формули, прокрався надвір, одягаючи штани, сів на коня і зник біля в'їзду в Країну Скель, аби доскакати до околиці, до хатини наймолодшої доньки біля виїзду з королівства. Так він не мусив проїжджати біля палацу.

Але середуща донька дуже швидко через холод і неприємний запах здогадалася, що цілує мерця. З жахливим криком вона вискочила до мурів і ще довго в нестямі бігла вниз зі скель. Подих останнього нічного вітру підхопив її і вкинув у провалля. Останні зірки згасали і вже починало світати, коли вона з криком розбивалася на друзки об каміння, довго падаючи в безодню.

Вранці юнак перекинув наймолодшу доньку через сідло, легко й вільно обійнявши її за пояс, тримаючи вуздечку перед її животом. Попрохав її ще деякий час держатися його, поки не знайде чогось нового. "Принцесо, я повинен сказати щось дуже важливе для вас!" – сказав він їй. Вона уся здригнулася від щасливого трепету, бо була переконана, що нарешті почує слова освідчення в коханні, на які вона так давно чекала... "Отже, якщо ви трохи краще не затягнете вирізи на сукні, ви можете застудитись!" – прошепотів він їй. Вона скрикнула, гнівно відкинула його руки і ненароком впала під коня, який до того ж правим заднім копитом устиг розчавити її гарну голову, при цьому не зупиняючись ні на мить зі своїм вершником...

Незабаром страшний землетрус повбивав камінням усіх пастухів, пастушок та їхніх білих овечок у Країні Скель, і короля, Загін Мисливців і підданих. І якщо там ще хтось залишився живий, той також загинув.

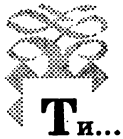
Юнак видав таблиці на власних умовах в іншій країні. Він прожив довге життя і до самої смерті добре тримався. Через нього багато чоловіків, жінок і дівчат самі себе занапастили. Він жив щасливо, оточений злістю інших людей, сповна насолоджувався усіма радощами життя. З ним ніколи нічого прикрого не траплялося. (За деякими недоведеними даними, привид середущої сестри витав над ним і оберігав його).

Хто його знає, чому істинна правда про створення логарифмічних таблиць усе ще приховується і маскується якимись дурницями про О. Шлемілха та Й. Майцена. Багато крові і сліз пролито в процесі їх істинного створення (і це продовжується і в процесі їх використання).

У мене також є примірник логарифмічних таблиць; їх підготувала редколегія, без післямови, але з передмовою про логарифми.

Переклад Зоряни Гук

Ренато БАРЕТИЧ

LIGAMENTUM INGUINALE

(оповідання про завороженість)

Ти... того, січеш у медицині... Можна тебе дещо попросити, нічо особливого? – спитав мене тихо Желько, коли двері зачинились і ліфт, легенько посмикуючись вліво-вправо, став спускатися на перший поверх. Була рівно одинадцята й одна хвилина, у нас почалася перерва, яку ми в нашій усе більшій фірмі все рідше називали ланчем, а все частіше перекусом.

– Кажи, якщо чимось можу допомогти, без проблем.

– Та нічо такого. Просто одна назва, ну, латинська, воно ніколи мені не давалося. Ligamentum inguinale... – вимовив він повільно, стараючись не зробити помилки. Що воно таке точно, де воно є, що конкретно тримає?

Желько не відчув і не помітив, але ліфт раптом почав брикатися на всі боки і товкти мене зусібіч своїми стінками.

– Як ти сказав? Ліґамент який?

– Ligamentum inguinale, – повторив він, цього разу ще повільніше.

– Поняття не маю, ліґамент якийсь, десь, мабуть, на стегні... Інґвінальне – значить, пов'язане

зі стегном, так я думаю... Можу глянути вдома і завтра тобі точно скажу, якщо тобі не горить.

– Не горить... А можеш дзенькнути мені по обіді? Увечері?

– Можу. А теє, сорі, нащо воно тобі?

– Та так, треба для дечого.

– Ти що, мене підйобуєш?

– Чи ти при собі?! До чого тут ти... А, сорі, забудь, нічого.

– Яке до біса нічого? Що ти хочеш сказати тим ліґаментом? І чо ти з ним якраз до мене, а?

– Та блядь, що це на тебе найшло?

* * *

– Не буває двох... Тобто, щоб на планеті були дві однакові жінки, такого не буває. Кожна має свою спесц...цифічну відмінність, от. І близнючки теж, бля! Або сосок, або мочка вуха, або ті симпотні... ну ті округлі ямки над попкою, ну ти знаєш... Кожна має якийсь знак, якусь свою фішку, по якій її можна впізнати. Але! Але!!! Є одна річ, врахуй, я гінеколог, і я це знаю. Є одна деталь, яка в них усіх абсолютно однакова! В усіх, ясно тобі? Коли жінка розставляє ноги, ну, трохи ширше, у мене там чи в ліжку, т... тоді з'являються оті ліґаменти на стегнах... На внутрішньому боці, от-так... Товщиною як вказівний палець, приблизно, як... Як стрілочка, що показує тобі шлях до, йопересете, ну, до осереддя її любовної втіхи... Ну так от, вони в усіх однакові. Вона може бути як танк, може... Ну, вішалка, дистрот...фічка, нема різниці, воно видно в кожної, коли та розставить ноги, і воно в кожної таке саме, однакової товщини й однакової довжини. Ligame... mentum inguinale! Sin і dekst! Лівий і правий, однаковісінькі! У кожної! Я перепрошую приш...присутню даму, але воно так, люба

моя! Та стрілочка, той до...роговказ, це єдине, що в усіх жінок од-на-ко-ве! Амінь!

Так говорив Шоґі, п'яний в дим, за день до того, як його покинула моя божевільна сестра.

* * *

Коріно, люба... Сьогодні вранці, перед роботою, я думала в лазничці про твоє ім'я. Я ще ніколи в житті не була знайома з жодною Коріною, знаю лише про ту малу манекенницю. Мені б так хотілося, щоб ти була схожа на неї хоча б трохи більше, ніж я. Чесно кажучи, я на неї аніскілечки не схожа... (Нічого, не так вже й страшно. Ти й сама знаєш, звичайна жіноча проблема: майже ідеальна вага – крім зими – але не так ідеально розподілена). Зрештою, ти все побачиш сама, коли ми обидві кінець кінцем наберемося сміливості для першої зустрічі.

Мушу вже йти. Шлю тобі теплу посмішку. Гарного тобі дня.

Нена

* * *

Мені ніколи не спадало на думку, що кохання між двома жінками, лесбійське кохання, може виглядати так. Усі ми, щиро кажучи, є рабами стереотипів, нав'язаних мас-медіа: у них там лесбіянки, та й педики, зазвичай проміскуітетні. Всі гомосексуалісти начебто тільки того й хочуть, щоб скоріше потрахатися й поширити СНІД, ніхто ніде ніколи слова не скаже про їхнє кохання, а тим паче про закохування ... Саме так: закохування! Це те, що відбувається між Неною і мною, спершу лише два вигаданих імені серед десятків інших у лесбійському *чаті*. І це незрівнянно. Стільки ніжності, обачності, невпевненості... Я себе ледве впізнаю. Але для мене це таке блаженство, таке бла-

женство! Це почалося того дня, коли Нена й Коріна, вона і я, разом послали до біса усіх тих меншбільш дивакуватих дуреп із *чату* й домовилися продовжити своє спілкування *е-мейлом*, без інших, лише удвох, лише ми удвох, без постійних діставалок. Нена була сміливіша: подала в *чаті* свою адресу й попросила мене, Коріну, написати їй якомога швидше. Їй відразу відповіли ще три фальшиві Коріни, але вона відразу легко розпізнала справжню. П'ятнадцять хвилин мені було потрібно, щоб завести собі нову безплатну адресу, яка починалася з "korina_neni", а потім ще десять, щоб отримати перше повідомлення від "nena_korini"...

* * *

Я б хотіла помити тобі волосся. Щоб ти нагнулася над ванною, а я сіла трохи збоку і... Ні, ще краще: у перукарні! Ти відкинешся в кріслі, розслабишся, нахилиш назад голову, а я тобі ніжно, пальцями, повними піни, проводжу навкруг кожного корінчика, повільно, лагідно... А інші баби шизіють, чекають у черзі, скрегочуть зубами. І тоді, коли ми закінчимо, коли я обгорну тобі голову м'якеньким рушником, ми просто міняємося, і ти маєш мені. Вставимо їх, як отих ракушок у чаті, пам'ятаєш? Ми удвох, давай?

Н.

* * *

Я не лесбіянка, це точно. Я й не можу нею бути. Хтозна, чи й та моя Коріна лесбіянка, тобто справжня. Що ще цікавше – Нена також ні, стопудово. Ми просто закохуємося. Відкриваємо й досліджуємо новий континент, він увесь тільки до наших послуг. Фантазуємо, витаємо... Й усе сповнене витонченої шовковисто-шелесткої еротики, саме еротики, без м'яса, шкіри, шерсті та костей. Лише асоціації

і навіювання, розмови й фантазії, все пронизане ніжною чарівністю. Інколи ми пишемо одна одній травинкою по спині якісь слова, інколи робимо одна одній манікюр, інколи масаж ступнів, інколи уявляємо, як би виглядала Коріна в Ненину одязі, а Нена в Корінину... І так до третьої.

Після третьої Нена й Коріна перестають існувати як ніжна пара і перетворюються на те, що очікують від них інші, від кожної зокрема, самі по собі. Про це наступного дня ми не говоримо, так ми домовилися з самого початку. "Світ поза нами двома хай лишається тим, чим є – світом поза нами двома", – написала Коріна, а Нена з радістю відповіла: "А хіба він взагалі існує?!"

Вона живе в Рієці (завжди пише "на Рієці", для мене в цьому такий вабливий старомодний шарм), а я у Загребі. В якісь хвилини це здається ідеальним, в інші – нестерпно боляче. Може, нам зустрітися? Де? І навіщо? Та тому, що ми любимо, хіба цього мало? А що, як ми розлюбимо, коли побачимося і насправді доторкнемося? А таки розлюбимо напевно.

* * *

Мені боязно. Здається, я ніколи ні в кого не була така закохана, а найпрекрасніше те, що я й далі ще більше закохуюся, і ще, і ще, і ще... І от, коли я починаю уявляти нашу зустріч, той перший погляд і перші обійми, я відчуваю страх. Я його жену від себе, продовжую домислювати, як воно буде далі, малюю собі в уяві якийсь вишуканий готель, номер з великою ванною кімнатою, великим ліжком, балкончиком, усе наче в тумані, як у любовному романі, і запах твого волосся, руку на щоці, на шиї, спині, подих... Та чим більше я все це уявляю, тим більшим стає страх. Іноді я його навіть бачу, як чоловіка, що сидить у кутку того

номера в готелі, дивиться на нас, курить і цинічно підсміхається з-під вусиків.

Нено, я боюсь цього. Боюсь, що ми могли б загубитися. Ти і я, загубити одна одну. Навіть якщо б ми зустрілись і все було б чудово, як у цих листах, тільки уяви собі, хіба хоч одна з нас наважилася б покинути чоловіка й дитину і вв'язатись у щось настільки... не знаю.

Мене втішає тільки те, що я відчуваю, як тобі також нелегко.

Цьомка. Обнімаю...

К.

* * *

Мені не те що нелегко, я почуваюсь абсолютно так само, як і ти, тільки фантазії у мене дещо інші, але це несуттєво. Я цілком погоджуюсь, що нам краще залишити поки що все так, як є, у цій солодко-гіркій фазі, на відстані. Нехай вона триває. Насправді було б ідеально, якби такий стан продовжувався у нас все життя. Бути довіку закоханими, жити всякчас у ніжних відкриттях і мріяннях. Я дивлюсь у вікно свого офісу на море і уявляю...

Слухай, а що як нам обмінятися хоча б фотками? Я б тобі вислала свою, але тільки якщо ти зробиш це перша. У тебе є сканер на роботі? Або якась фотка на CD, то скинь її мейлом. Я гадаю, так буде краще, ніж посилати звичайною поштою, на домашню адресу, ніколи не знаєш, у чиї руки воно може потрапити.

Ну як? Давай, надішли мені якусь, на якій ти сама собі найбільше подобаєшся. Тільки щоб на ній не було нікого, крім тебе, тільки ти. Щоб я могла тобі шепотіти на вушко, і щоб ніхто більше цього не чув. Гаразд?

Цьомка до завтра

Н.

* * *

Я думала вчора про твою фотопропозицію цілий день по обіді, цілий вечір, добрий шмат ночі і сьогодні всю дорогу на роботу. Не знаю... Мені здається, що фотографії аж ніяк не посприяють тій завороженості, яка існує між нами (а якщо це не завороженість, то я тоді не знаю, що таке завороженість!), більше того, можуть їй навіть зашкодити. Вони нас можуть повести лише у двох напрямках. Перший – це розчарування через утрачені ілюзії, через те, що розвіється вимріяний образ, а другий – ще більша жадоба зустрічі й дотику. І де ми тоді опиняємось, що нам дає чи перше, чи друге?

Давай не будемо спішити. Згадай, коли ми були дівчиськами, якої банальності було достатньо, щоб розчаруватись у якомусь там типі, з яким ми тоді ходили. Родимка не на тому місці, прищ на шиї, ай, раз мені вистачило одної єдиної зашмарканої волосини з носа, щоб за секунду розчаруватись у кадрі, якому я ще за півгодини до того хотіла народити дев'ятнадцять пацанят... Ти мене розумієш? Я боюся звернути на якусь бокову дорогу з нашої магістралі, адже саме від таких доріг ми втекли з чату, та й від усього іншого, погодься. Ми сплели собі кокон, обійнявшись, і відгородилися від світу "поза нами" гарними словами й гарними думками. І нам зараз краще, ніж будь-коли у житті. Залишаймося ж тут, любімо одна одну й далі словами і мріями, можемо, якщо хочеш (а я хочу, думаю, що я готова), перейти і до конкретніших речей, але нехай нас і далі пов'язує лише цей флюїд, зітканий зі слів і почуттів. Благаю тебе! [$m=v^2$]

Ну ось, коли я й це сказала, то можу нарешті і я виявити трохи ініціативи. Сьогодні вночі я знову уявляла, як ти виглядаєш (тобі б сподобалося, повір!), і порівнювала твоє тіло з іншими, котрі я більш-менш знаю. Я зібрала в тобі докупи все, що

мені найбільше подобається в жіночому тілі, сконструювала щось таке, на що й сама б хотіла бути схожа, а потім згадала свого, тільки подумай – швагра! Класний мужик, дотепний, завжди поголений, елегантний, єдиний недолік – гінеколог. Крім того, мій старий дружбан, ще зі школи. Пару років тому, в той день, коли його покинула моя божевільна сестра, ми напилися як свині, і я майже нічого не пам'ятаю, що він говорив (а ми тільки говорили, присягаюсь!), крім того, що він стверджував, ніби на світі не існує двох ідентичних жінок, проте, з іншого боку, існує одна анатомічна деталь, яка при певному положенні тіла є абсолютно однаковою в усіх нас. Називається вона "ligamentum inguinale". Він по п'яні ледве це виговорив, але я запам'ятала і перевіряла. То на пляжах, то на фотках, то у фігуристок, гімнасток, легкоатлеток, часом у порнушках, в інтернеті... І дійсно, це правда, принаймні на мить в усіх нас вона однакова.

Я тобі зараз не пояснюватиму, що воно таке – той "ligamentum inguinale" і де знаходиться – якщо я тебе цим хапонула, дізнайся сама! Скажу тобі тільки, що сьогодні вночі, уявляючи тебе, я була впевнена, що ти й у цьому відрізняєшся від усіх інших. Я знаю, що це так! Ти інакша, ми інакші!

Цілую тебе у твій ligamentum inguinale, і лівий і правий!

К.

***

– Слухай, відвали вже! – прошипів Желько, коли ми вийшли з фірми на вулицю. – Іди полікуйся, бля!

– Сам іди полікуйся, кретин! Спочатку мене провокуєш, а тоді випендрюєшся, як ображена ляля! Нащо тобі той ліґамент? Останній раз питаю. Хочеш мене під'їбати, чи що? З ким ти ще в мережі?

Хто ще у фірмі, крім тебе, знає мій пасворд? Знайшли до кого вчепитися...

– Ти ненормальний, придурок!

– Я ненормальний? В цілому світі немає місця, звідки б такий дебіл, як ти, міг дізнатися про ліґаментум інґвінале, крім як із мого комп'ютера, з мого аутлука! Так якого хера?

Желько здригнувся й завмер, вхопившись за клямку на вхідних дверях пиріжкової так, наче вона його вдарила струмом.

– З якого... З якого твого аутлука?

– З такого, з мого! З мого е-мейла.

– А яке ти відношення маєш...

– Це я тебе весь час питаю! Яке ти...

– Я...

– Йомайо!

Єдине, за що я міг в ту мить вхопитися, щоб не впасти, була ручка моєї парасолі, по якій повільно, ніжно вистукували краплі, повторюючи: так, так... так, так, так...так... так, так... Так.

Переклад Наталі Чорпіти

ВЕЛИКА БРЕХНЯ БЕПО ПАРТУГОЛОТОВА

Про смерть Уґо К., старого рибалки без вказівного та середнього пальців правої руки, я дізнався лише через рік. У газеті під його фотографією була звичайна загальна подяка персоналові відділу онкології сплітської лікарні, а також усім, хто прикрасив його могилу квітами, і коротке повідомлення: "Діду, не турбуйся, я подбаю про маму".

Отож, з усіх героїв викладеної нижче історії живими залишилися тільки Бепо і я, якщо він узагалі ще живий. Коли я бачив його востаннє, йому було вже за сімдесят, і хоч Бепо був бадьорим та надзвичайно жвавим, він ледве видобував голос зі свого прокуреного горла. Не тому, що я не був у цьому впевнений – в тому, чи Бепо ще живий, – але й виходячи з того, про що йтиметься далі, можна зробити висновок, що після Вінкової смерті я залишився єдиним, хто знає правду про Бепову легенду, правду, на яку, як ви згодом побачите, він сам давно махнув рукою.

З Уґо К. я познайомився рівно десять років тому в один із тих днів, які острів'яни мають на увазі, клянучи влітку життя на Острові взимку, коли тужливий південно-західний вітер змітає їх із набережної в затишні кутки, в купки, наче червоне листя дикого винограду: молоде покоління – у ка-

в'ярні, розміщені в колишніх винних погребах, а старше – в Народну читальню. Біля великих столів, на яких грають в брішкулу[1], шахи або доміно, коли дме південно-західний вітер, як цей, збираються втомлені старці, реконструюють родові дерева і відкривають нові, невідомі деталі давніх переказів та місцевих міфів.

Обставини, які привели мене в задимлену Народну читальню, не відіграють у цій історії важливої ролі. Легенду про Бепо я знав ще до того, а про нього зайшлося цілком випадково (коли справу, через яку я, власне, і прийшов, уже було залагоджено) – під час невимушеної розмови про мого діда, якого старі жителі Острова до сьогодні згадують не тільки як найкращий голос за всю історію церковного хору, але і як володаря найбільшого на острові предмета чоловічої гордості, про який ходили чудернацькі та неймовірні легенди, на кшталт отої, про Бепо Партуголотова, чоловіка, який голими руками спіймав голубу акулу.

Мій дід Мілан, як і кожен острів'янин, міг вибирати між трьома життями: бути рибалкою, бути робітником на Фабриці або поїхати в Спліт. Перш ніж розпочати оте третє, він працював кілька років на Фабриці – так називався на Острові завод з виробництва сардин, – де заприятелював з Ніко, внуком Португальця, з яким, як розповідає їхня легенда, вони могли так заспівати на конвеєрі, що цілий цех на хвилину перетворювався на церкву: всі мало не в релігійному екстазі починали слухати дідовий тенор та Ніковий другий голос – і машина щодня закривала близько сотні порожніх консервних банок. Навіть коли їх через це розганяв наглядач, вони голосами знову знаходили один одного, переспівували машину й гіпнотизували робітників. Кажуть, власникові заводу довелося

[1] Брішкула – поширена в приморських краях гра в італійські карти.

звернутися до священика, чи той би їх якось не переконав, що співати побожні пісні на смердючій Фабриці є богохульством.

Саме тому наглядач, напевно, не мав нічого проти того – щоразу, як біля Лантерни з'являлися величезні косяки сардин і на риболовних суднах в ціні була кожна пара рук, – щоб Ніко на фабриці заміняв його родич Бепо, молодший внук Португальця. Рибалки не хотіли бачити Бепо на судні, хоча він був надзвичайно вправним малим риболовом: їм були потрібні не діти, що можуть витягнути двокілограмового люциана, а пара сильних рук, які можуть витягнути 500 фунтів сардини. Бепо, щоправда, трохи відставав у розвитку, проте славився своїми дотепами й витівками, що не спали б на думку навіть тому, кого Бог обдарував розумом.

"Бепо, внук Португальця Бепо", – подумав я. – "Це той Бепо Партуголотов, що голими руками піймав голубу акулу?" – спитав я старих за столом. – "Так, це він, – відповів мені тоді Уґо К. – А ти знаєш цю легенду?" – "Звичайно", – сказав я.

Звичайно ж, я знав легенду про Бепо Партуголотова. Вона вже давно стала частиною історії Острова, як і легенда про знамените тутешнє вино, яке Ґаю Юлію Цезарю послужило чудодійним напоєм перед походом на Британію, або як легенда про той день, коли на Острів несподівано прибув інший великий римлянин, сам Папа, сховавшись від бурі, що захопила його дорогою у Венецію. Щоправда, я почув Бепову легенду не в одній з острівних кав'ярень, де вона побутує по сьогодні, – бо ніколи не жив на Острові. Я почув її тієї сплітської неділі, коли тітка пригощала нас пирогом із сардиною, а ми грали в лото й розмовляли таємною острів'янською мовою, в якій переплітались химерні склади, чарівна мелодія та незбагненні ритми.

З цілком незрозумілої причини, як за неписаним родинним уставом, на таких посиденьках ні-

коли не спілкувалися між собою найближчі співрозмовники, а винятково з протилежних кінців столу, і недільний сніданок незабаром перетворювався на какофонію нестримного сміху, хриплого співу, запальних дискусій та неймовірних історій. В одній із таких какофоній я вперше розібрав Бепове ім'я та його незвичайне прізвисько – Партуголотов і зрозумів тільки те, що він утнув якусь дурницю. Повну історію я склав пізніше, вивчивши незвичну мову з літер "ц" та "з", таємну родинну мову, якою в нас удома розмовляли тільки тоді, коли тітка пригощала всіх пирогом із сардиною, а ми грали в лото.

Через 15 років, сидячи з Уґо К. у Народній читальні, я дізнався, що ця пригода сталася десь на початку сімдесятих, бо після недовгої дискусії і Уґо, і його підстаркуваті друзі дійшли згоди, що того ж року на Острові був зведений готель. Найімовірніше, подумав я собі, все відбулося того ж року, коли я за родинним обідом вперше почув Бепове ім'я. Усвідомлення того, що батько і його брати говорили не про легенду, а про щось цілком реальне, мене страшенно схвилювало.

Того сімдесят якогось року, як і кожного сімдесят якогось року, ми їздили відпочивати на Острів, і якщо б ми затримались на день-два, можливо, ми б також бачили з пляжу, як Бепо з голубою акулою під пахвою виходить із моря і відходить в історію.

Сімдесят якогось року в острівному порту панував теплий і тихий вересневий ранок. Бепо Партуголотов, як і кожного іншого ранку свого життя, чекав, поки рибалки повернуться з моря і кинуть йому канати, які він спритно схопить у повітрі і обв'яже навколо кам'яних колон на мулі. Тоді на палубі одного з риболовних суден Бепо побачив величезну голубу акулу – мала вона, якщо очистити її від нашарувань багаторічних переказів і пе-

ребільшень, десь понад два, може, два з половиною метри.

Бепо, простакуватому, на своїй хвилі чоловікові, життя якого до того моменту могло помістити в консерву сардин, інколи просто щастило. Хоча ці миті щастя були короткі, як життя сонячного промінчика на гребені північної хвилі, зате світлі й непередбачувані, мов найскладніші шахові ходи. Саме такої миті він вдивлявся у мертве чорне око великої акули на палубі рибальського човна, а вже наступної мав готовий план.

Далі легенда розповідає, як Бепо вблагав рибалок на дві – три години позичити йому акулу, як вони реготали з нього й питали, що він робитиме з дохлою акулою три години, як він серйозно пообіцяв їм повернути її і, якщо треба, заплатити чи відпрацювати, помивши палубу й сіті, тільки щоб вони йому позичили її на кілька годин. І більше з цікавості, аніж з доброти, через яку б вони виконували забаганки місцевих дурників, рибалки позичили Бепо акулу, хоча він не хотів їм до кінця зізнатися, на якого милого йому взагалі голуба акула завдовжки два з половиною метри та ще й тільки на дві – три години.

Далі легенда оповідає, як рибалки допомогли Бепо прив'язати акулу до невеличкого темно-синього дерев'яного човна, довшого від риби заледве на п'ядь, після чого – схожий на Хемінґуеєвого нещасного старого Сантьяґо – він повеслував у напрямку Пунти. Поблизу пляжу перед новим готелем, у самому кінці коси, за гострою сірою скелею Бепо прив'язав свій човник і з важкими зусиллями викинув тушу акули в море, де не було й метра глибини. Потім роздягнувся, запхав за сукняні плавки великого ножа і, притримуючи акулу правою рукою, сховався за каменем.

Далі легенда розказує, як Бепо вичікував годинами, поки пляж перед готелем заповниться

туристами – світлошкірими товстими континентальцями з надувними матрацами і м'ячами, смаженою курятиною, паштетами, помідорами та невихованими дітьми, – як потім він виринув із-за скелі з дохлою акулою під пахвою, поволі доплив морем, що було йому якраз по русяву бороду, до пляжу, до найближчих купальників, ковтнув повітря і тихо зник під водою.

Далі легенда про Бепо Партуголотова оповідає, як одного спекотного ранку наприкінці літа сімдесят якогось року задуху на готельному пляжі розітнув довгий моторошний крик, змішаний із шумом морської піни, і як усі купальники, заціпенілі від страху, прикипіли поглядами до скель на краю пляжу. Там з нелюдським ревом з червоного коловороту виринув худорлявий русобородий чоловік з великим ножем у правій руці – "люди, це Бепо!" – а за ним силует якоїсь здоровенної тварини, схожої на дельфіна або акулу – "так і є, акула!" – і потім обоє зникли під водою. Через дві секунди напруженої тиші жінки не своїми голосами скликали дітей, а люди в паніці вискакували з моря, спотикаючись і падаючи один через одного.

Тоді раптом з моря виринув Бепо. Зблиснуло лезо ножа. Бепо знову зник у піні. Потім повітря розсікли трикутні плавники. З коловороту з'явилася закривавлена паща і знову рука з ножем. Було видно, як лезо встромлялося в чорне око потвори раз, другий. Зловісно біліло черево великої риби. Бухтою відлунювали крики з берега – "викличте міліцію, нехай хтось викличе міліцію!" Рука, ніж, кров, паща, піна, плавники, людина, риба, вереск і знову рука, ніж, кров, паща, піна – і так, кажуть, аж десять хвилин! Цілу вічність тривала епічна боротьба людини й чудовиська, поки з коловороту солоної крові повільно не виринув виснажений і закривавлений Бепо Партуголотов.

Важким кроком, з великим ножем у лівій руці та акулою завдовжки два з половиною метри під правою пахвою Бепо доплентався до мілини й опустив здоровенне синє тіло на дно так, що спинні плавники стирчали над водою і, мов святі мощі, приваблювали зачудовані погляди світлошкірих туристів. Потім Бепо сполоснув у морі ножа, запхав його за мотузок, обв'язаний навколо плавок, сперся руками на коліна, сплюнув пісок і вилаявся: "Трясця твоїй собачій матері!"

Бепо того ранку був великим героєм – на його честь кигикали всі чайки Острова і клацали всі російські фотоапарати, з ним фотографувалися всі жінки та діти на пляжі. Червоні огрядні чоловіки заглядали у роззявлені щелепи морського чудовиська, а потім, як принижені, підводили погляди на худорлявого Бепо, який їм пояснював, що акули, всупереч поширеним уявленням, найчастіше нападають на мілині, що загалом вони рідко зачіпають людей, що він не розуміє, чому ця акула підплила до пляжу, що то велике щастя, що цього ранку він опинився тут, полюючи на молюсків для лову люцианів, ще більше щастя, що мав при собі ножа, а найбільше – що встромив його їй в саме око, ще й з першого разу, бо єдиний спосіб врятуватися від нападу акули, – все ще важко дихаючи розповідав Бепо, – вколоти її в око ножем, шилом, голкою для сітей або пальцем – будь-чим.

Потім Бепо підняв акулячу морду і почав ножем виколупувати трикутний зуб у подарунок для гарненької словенки. Але як тільки він встромив лезо в акулячі ясна, гарненька словенка похитнулась і знепритомніла. Бепо ж, тикаючи на пащу і на свій малий щербатий рот, зарослий русявою бородою, лише заклекотів широкою, закривавленою від довгого поперечного шраму усмішкою.

Отак народилася легенда про Бепо Партуголотова, чоловіка, який багато років тому розіграв гос-

тей готелю, переконавши їх у тому, що голими руками вбив голубу акулу завдовжки два з половиною метри і вагою сто п'ятдесят кілограмів. Мало того, на пляжі знайшовся якийсь белградський журналіст із сім'єю, й незабаром в "Ілюстрованій політиці" вийшов детальний репортаж із фотографією героя. Сенсаційну подію висвітлила також "Вільна Далмація". Ситуація зовсім вийшла з-під контролю, коли на Острів приїхав знаменитий Мілєнко Смоє, щоб узяти в Бепо інтерв'ю.

Саме Уґо К., рибалка, якому багато років тому на рибальському човні металевий трос відтяв вказівний та середній пальці правої руки, розповів Смоє те, що на той час уже знав весь Острів, – що насправді Бепо вміло зіграв виставу, що акулу йому позичили рибалки, які не заважали хлопцеві насолоджуватися п'ятихвилинною славою, поки не з'явилися нові туристи, а за успішний виступ навіть подарували йому мертву акулу, щоб той зробив із неї, такої спотвореної і порубаної, опудало. Тушу для Бепо забальзамував якийсь сплітський патологоанатом-пенсіонер. Вона висить на стіні винного погребу баби Лукріци, його баби по мамі, бо в Бепів погрібець, що на Малому боці, велика синя мумія не влізлася.

Так, Уґо К. був членом команди, яка того давнього літа сімдесят якогось року зловила у сіті голубу акулу завдовжки два метри і тридцять п'ять сантиметрів. Я дізнався про це в Народній читальні, що на острівній набережній, поки розмовляв з ним про свого діда Мілана, Ніко Партуголотова і його недоумкуватого родича Бепо. Водночас якийсь темношкірий тип мені цілком серйозно доводив, що і саме слово "psina"[1], тобто каверза, походить від легенди про Бепо і капость, яку той влаштував, по-

[1] Тут слово "psina", тобто каверза, капость, виводиться від "morski pas", що перекладається як акула.

рубавши акулу ножем, буквально намертво, розвівши повний пляж туристів і журналістів.

Бепо до сьогодні переповідає свою витівку з тим же запалом в очах і тією ж беззубою усмішкою, зарослою русявою бородою, – тільки чудовисько за всі ці роки збільшилось до чотирьох метрів і двохсот п'ятдесяти кілограмів, – насолоджуючись, як дитина, громовим сміхом товариства щоразу, коли на кульмінації історії він встає з-за столу, обпирається руками об коліна і протяжно лається – "Трясця твоїй собачій матері!"

Живі свідки славетної Бепової капості, з яких Уґо К. був останнім, кивають на це все головами – "так, так і було" – а в кінці Бепо з верхньої кишені старезного робочого комбінезона дістає пожовклу, вчетверо складену сторінку "Ілюстрованої політики", на якій уже ніхто не може розібрати ні слова – почасти тому, що вона потерлася від часу, а почасти через те, що текст написаний кирилицею – і показує фотографію, де ледве проглядається тонка і темна фігура вже тоді лисуватого, але набагато молодшого Бепо Партуголотова у смішних завеликих плавках поруч з тушею акули, простягнутою на косі.

Біс його знає, чому саме мене – а найімовірніше тому, що чоловікам через власну легкодухість і найпотаємнішими переживаннями, і найбільшою радістю, і найінтимнішими бажаннями, і найстрашнішими таємницями легше ділитися з незнайомцями – того дня старий рибалка Уґо К. витягнув з читальні, відвів у кінець довгої лагуни, щоб там, заховавшись за південно-західним вітром, відкрити мені, Мілановому внукові, свою страшну таємницю. Він розповів мені правду про Бепову легенду, щоб я беріг і зберіг її, бо я пишу й записую, а він, наскільки йому відомо, єдиний, хто знає всю правду, і більше не може й не хоче її приховувати.

Уґо К. мені зізнався, що боїться, що ця страшна таємниця наче якесь єгипетське прокляття, бо

з них п'ятьох, які були на тому рибальському човні, четверо вже давно померло, в Андрії навіть могили нема, а він, судячи з усього, ще живий тільки тому, що має зберегти істинну правду, яка вже майже двадцять років лежить на його серці, й, відкривши її, він врятує і правду, і свою душу. Тому він мені розповість, що насправді сталося того вересня на готельному пляжі, а прокляття, на його думку, мені нема чого боятися, бо я не був тоді з ними п'ятьма на човні. Можете вірити, а можете ні, але Уґо К. прожив ще повних дев'ять років і дожив до щасливих вісімдесяти двох.

Правду про Бепову легенду я записав слово в слово, а ти, що її зараз читаєш, повинен також знати, що головного героя, Бепо Партуголотова, – це сталося не так давно – вже немає серед живих. Кажу тобі це, бо ця історія не буде надрукована за його життя, життя, що могло б поміститися у консерву з сардин, якби не було легенди про акулу, яку – з того часу минуло вже понад тридцять років – Бепо підклав туристам, вже здохлою порубавши у захопливій виставі про геройську боротьбу людини з найкровожерливішою рибою, яка колинебудь водилася у морських глибинах.

А істинна правда, розповів мені Уґо К., полягає в тому, що того ранку Бепо Партуголотов, дочекавшись рибалок з моря, спритно схопивши канати і зачепивши їх за кам'яні стовпи на молі, попрямував, розсікаючи морську гладінь своїм темно-синім човном, до Пунти у пошуках хробаків та молюсків для ловлі люцианів. Порпаючись на мілині перед готельним пляжем, Бепо відчув, як за його спиною промайнула чиясь величезна тінь. Коли ж він обернувся, то побачив голубу акулу, яка раптово зникла за скелею, щоб наступної хвилини знову з'явитися перед ним. Бепо тієї ж миті, миті, що коротша за життя сонячного промінчика на гребені північної хвилі, але швидка й непередба-

чувана, як найскладніші шахові ходи, замахнувся ножем і всадив його в чорне безвиразне око.

Правда в тому, що оскаженіла риба на льоту схопила лезо, що шокований і до смерті наляканий Бепо не відпускав його, що акула повністю перекинула Бепо, як крокодили перевертають свої жертви, ламаючи їм кістки, що Бепо визволив ножа і знову загнав його в потвору, а потім знову і знову, горланячи на весь рот, повний червоного моря, і б'ючи ножем по морю, по акулі, по піні, по всьому навколо цілу вічність.

Істинна правда в тому, що через декілька хвилин у море скочили не знайомі Бепо чоловіки, схопили його за ноги і виволокли на мілину, що він продовжував нестямно бити ножем по великій рибі, що та вже хіба хвостом час від часу виявляла ознаки життя, що море перед готелем червоніло від крові і що деякі жінки верещали, що всі – зокрема журналіст "Ілюстрованої політики" – хотіли сфотографуватися з Бепо та порубаним чудовиськом із розявленими у передсмертних судомах щелепами, голубою акулою завдовжки – то не завадить знати – рівно два метри і тридцять п'ять сантиметрів, вагою сто двадцять шість кілограмів, яку Бепо Партуголотов убив власними руками!

Правда в тому, розповів мені Уґо К., її останній свідок, що шум, метушню і крики по допомогу з пляжу було чути аж до порту, що вони вп'ятьох на двох човнах одразу ж повеслували до місця події, аби веслами затовкти вже мертву акулу. Істинна і єдина правда, як звідси випливає, в тому, що того четверга Уґо К. і чотири рибалки з його риболовного судна у Народній читальні всім нахабно збрехали – збрехали, що вони Бепо Партуголотову позичили акулу, що клоунаду перед відпочивальниками він розіграв з їхньою рибою, розповіли всім, як туристи на пляжі повірили в те, що Бепо голими руками вбив величезну рибу, а

якийсь белградський журналіст навіть сфотографував його, як за вдало облагоджену справу вони вирішили подарувати Бепо позичену акулу, щоб той зробив з неї опудало і зберіг як пам'ятку про найшаленішу капость, яку хтось будь-коли робив на Острові.

Істинна правда в тому, що Бепо клявся могилою діда, що Уґо бреше, кричав і махав руками, показуючи, як він власноруч убив чорнооку бестію – отак встромив їй ножа в око! – а всі реготали до сліз і вмовляли Бепо розповісти все ще раз. Бідолаха погрожував і Уґові, і Андрії, і Вінкові, скакав, плакав і божився, що насправді сам убив морську потвору. Правда в тому, що Бепо зі сльозами на очах питав Уґо, чому той бреше, що Уґо сам не міг відповісти на це запитання і що їхня брехня була такою ж природною і людською, як є природним будь-яке людське зло.

Істинна правда в тому, що від страшного шоку, який Бепо пережив того ранку, і ще більшої безсилої люті, яку накопичив у собі того вечора, саме тому й саме тоді, того вечора в Народній читальні, у Бепо Партуголотова трохи поїхав дах.

Правда також у тому, що згодом Бепо зрозумів, наскільки людям важче повірити в те, що він, недоумкуватий, зміг би розіграти таку виставу, ніж у те, що він, божевільний, зміг би вбити акулу власними руками. Зрештою, Бепо сам був упевнений у тому, що йому буде легше ще раз зловити акулу голими руками, ніж придумати такий грандіозний обман, і тому Уґова брехня вже не здавалася йому такою несправедливою і болючою. Правда в тому, що в очах слухачів у Народній читальні Бепо прочитував інколи більше захоплення і поваги, ніж тоді на готельному пляжі, і врешті він змирився з Уґовою історією, додаючи їй у цій грі щоразу нові барвисті деталі, як наприклад те, що він сам порізав собі ножем обличчя, надсікши губи, аби пере-

конати туристів, що це акула у передсмертній агонії вдарила його хвостом під око.

Істинна правда в тому, що з роками Бепо почав вірити в цю неймовірну історію, прикрашаючи її новими й новими шаховими ходами і щороку додаючи ще один-два сантиметри акулі, ще одного-двох журналістів і ще одну-дві словенки. І навіть того дня, коли я познайомився з ним у Народній читальні, він прозорим, як тютюновий дим, голосом клявся могилою діда, що величезну мертву акулу йому позичив Уґо, що він перекидав її і різав ножем у морі, змучившись більше, ніж коли б боровся з живою, "трясця твоїй собачій матері!"

Тепер Бепо Партуголотов жив лише заради тих моментів, коли дітвора затягувала його в кав'ярню, щоб він за червону беванду[2] розповів вуковарцям за барною стійкою одну зі своїх знаменитих буфонад. Наприклад про те, як він, коли Віце заснув у читальні, вимкнув світло і намовив усіх продовжувати мирно розмовляти, грати в карти, шахи, читати газети. Прокинувшись, Віце подумав тоді, що осліп, і мало не дістав нервового шоку.

Під кінець, за останньою порцією випивки, завжди йшла вже оспівана, добряче перебільшена коронна Бепова брехня, але єдина беззаперечно доведена – з пожовклою сторінкою "Ілюстрованої політики" з його роби. Це була історія про те, як Бепо розіграв батальйон журналістів, які мали в готелі якийсь симпозіум, переконавши їх у тому, що голими руками убив акулу завдовжки п'ять метрів і вагою триста кілограмів. Згодом про нього написали всі югославські газети, а він цілий місяць грав словенок під білим черевом забальзамованого чудовиська у винному погребі баби Лукріци.

---

[2] Беванда – приморське вино, до якого для кращого засвоєння і втамування спраги додана відповідна кількість води.

Подібно до того, народжуються міфи, так і Бепо почали приписувати багато інших капостей, або повністю вигаданих, або чужих. Як, наприклад, про Віце, який заснув або, скажімо, про Прошпера з Горнього Села, чоловіка карликового зросту, якому Бепо всучив ракію з ослячих і козячих кізяків, запевнивши, що той від неї за тиждень виросте на цілу п'ядь, а потім щодня у Народній читальні крадькома потрохи вкорочував йому ціпок. Бідолаха в кінці хвалився, що справді, судячи по ціпку, виріс на добрих десять сантиметрів.

Звичайно ж, ця історія також була брехнею, як і всі інші вигадані Бепові капості. І даремно Професор переконував, що витівка з ціпком належить великому скульптору Іванові Рендичу, який запевнив художника Целестина Медовича, що той росте завдяки його травам, як і витівка з вимкненим світлом, і що ні перша, ні друга не мають з Бепо нічого спільного. Як не має з Бепо нічого спільного ні витівка з белградцями, яким він нібито продав історію про те, як зловив трикілограмову сардину, ні з п'ятиногим морським спрутом – жодна з тих, які роками приписували Бепо Партуголотову, простаку, який зі всіх живих істот на світі міг перехитрити хіба що люциана.

Якщо хтось комусь колись на Острові й підклав свиню, то це був аферист зі Спліта, який так забальзамував Бепове чудовисько, що вже до Святої Катерини воно перетворилося на безликий, смердючий холодець і розтеклося по підлозі винного погреба, по вичавках, кадобах та бочках і бабі Лукріці довелося вилити в море триста літрів засмердженого червоного вина. Та, незважаючи на всю правду, Бепо Партуголотова пам'ятають як цілком особливого, не схожого на інших дурня, що у рідкісні світлі моменти вигадував найскладніші і найдотепніші капості.

* * *

Оце і є вся правда про чоловіка, якого життя штовхнуло в пащу акули, аби він зрозумів, чому брехня краща за правду, привабливіша за неї, навіть коли правда неймовірніша або, на відміну від брехні, цілком неможлива. Життю Бепо Партуголотова, який до того дня цілий міг поміститися в консерву з сардин, одна така брехня надала значення, якого не надала б жодна правда, хоч би й священицька правда була єдина й Ісус Христос відкупив на хресті і Бепову брехню.

Бепо більш за все боявся, що там, на тих морях, його чекає тварюка, яку він убив власними руками, а її величну смерть продав за випивку. Тому йому було дорожче це маленьке пересолене і брудне життя, в якому цілком непогано жилося й з однією-єдиною брехнею.

Є й такі, бачите, що вбили ножем людину, не те що звичайну голубу акулу. Але визнайте, хто ще зміг би вигадати таку капость і годинами вичікувати, сховавшись на мілині зі стадвадцятикілограмовою тушею акули під пахвою, щоб зіграти незабутню виставу перед товстими туристами, гарненькими словенками та друзями за столом у Народній читальні, як, за легендою, тридцять років тому зробив знаменитий острівний лайдак Бепо, родич покійного Ніко, син Пепе та внук Португальця, отой трохи недорозвинений молодик із глибоким шрамом під лівим оком?

Переклад Оксани Охрім-Брезвин

Міленко ЄРҐОВИЧ

НАДІЯ ВМИРАЄ ОСТАННЬОЮ

Почалося з того, що хтось сказав **от би нам зараз підсмажити на вогні риби**, а на вулиці якраз падав один із тих снігів, які вже у повітрі сіріють і невдовзі перетворюють асфальт у болото. **Не обов'язково рибу, можна і м'ясо**, сказав Джуро Боснієць, а над головою у нього вже виднілася хмаринка з думками, як у героя мультика. **Пусті балачки**, подумав я, але ви, жінки, вже почали планувати, завели довгі дебати про те, яку рибу купити і де купити, чи все-таки купити м'яса, біфштексів, м-м-м, смажені біфштекси чудові, можна й відбивні, шийку, ражничі[1], Джуро Боснієць знає, у якому магазині є чудові ражничі, Джуро Боснієць, паскудник, він постійно влізає в жіночі розмови й підтакує, а може, все-таки було б краще купити рибу, в рибному магазині знайдеться гарна навага, та й морські карасі і сциниди[2], у крайньому разі можна й сардини, але ні, чому сардини, та точно буде навага, завжди можна знайти морських карасиків, купимо їх, вони чудові, а може, якщо хтось у якихось справах їхатиме в Далмацію, то привіз би

[1] Ражничі (ražnjići) – невеличкі шматочки м'яса на спиці, підсмажені на вугіллі (вогні).

[2] Сциниди – вид риб, що живуть у Середземному морі і є цінним об'єктом промислу.

сухої лози, тобто гілок, бо без лози немає справжніх рибних шашликів. Не можна смажити рибу на деревному вугіллі, бо тоді не той аромат, нехай хтось напхає у машину лози, але якщо б ми так вирішили, то могли б усе-таки смажити м'ясо, бо його можна й на деревному вугіллі.

На вулиці падає сніг, ще й лютий не закінчився, я мовчу, курю сигарету за сигаретою і тільки чекаю, аж мене котрась із них запитає, чому я сьогодні не в настрої, у кадрі з'явиться добродушне коняче обличчя Джуро Боснійця, і тоді з мене справді буде досить.

Я не можу слухати ті розмови, не розумію, як хтось у лютому може говорити про те, яке м'ясо і яку рибу купить у травні, а ще я знаю, що при кожній нашій зустрічі вони продовжуватимуть і розвиватимуть цю тему, і не відступлять від неї, хоч би їм хтось казав, що цього року взагалі не буде ні весни, ні літа або введуть смертну кару за смаження шашликів і риби. Але ще гіршим за це для мене є обличчя Джуро Боснійця, який подивиться так, ніби у мене рак, і йому дуже мене шкода, і те, що він ніколи не зрозуміє, що ті пусті балачки з'їдають клітини мозку, одну за одною, якщо вони ще у нього є. Одного разу, якраз після того, як мене запитали, чому я не в гуморі, я йому сказав, що він мені нагадує гіпопотама і що я точно знаю, чому його і таких, як він, вбивали у Боснії, на що він спокійнісінько відповів **бачиш, ти перша людина, яка говорить гіпопотам, а не бегемот. Знаєш, мені навіть приємно!** А вони всі розсердилися на мене. І ти розсердилася. Я насправді не шовініст, особливо коли йдеться про боснійців, ти б це вже тоді мала знати, але я не можу витримати, коли він на мене так дивиться, я справді не можу зрозуміти, як з вами можна говорити про те, де ми всі разом проведемо літо 2010 року і що будемо їсти через три місяці.

А хіба я не мав рації, коли казав, що кожного разу говоритиметься на одну й ту ж тему і всі розв'язуватимуть дилему м'ясних чи рибних шашликів? Звичайно, мав, але тепер це вже не важливо. Я б цього нікому не тицяв під ніс, але, однак, визнаю, мені було приємно, що пізніше сталося те, що сталося. Квітень, звичайно, був дощовий, і не було навіть мови про те, щоб ми на якійсь горі влаштували пожежу, на Перше травня ми роз'їхалися на всі боки, потім знову падав дощ, потім дами не могли домовитися щодо того, де розкладати те багаття, Алоїз і Сельма запропонували поїхати до них на дачу десь у Загор'ї, але мусимо попасти саме на ті вихідні, коли там не буде його предків, а тоді Джуро Боснієць сказав е, народ, може б до мене на Біямбаре, і всі сміялися з того слова – Біямбаре – тільки мені не було смішно, бо я знав, що він справді так думає і що він би нас, шаленець, справді повіз, звичайно з закордонними паспортами, до якогось задуп'я за двадцять годин від Загреба лише для того, щоб там смажити шашлики. Тими своїми Біямбарами він мені діяв на нерви, але ще більше мені було його шкода, бо якось здавалося, що ми йому щодня показуємо щось своє, а коли він захотів показати нам своє, то всім стає смішно. Не розумієш, що я маю на увазі? Це так само, коли б комусь, хто не має сім'ї, ти показав свої родинні фотографії і сміявся, а він би гарячково думав, що ж показати тобі зі свого.

Врешті-решт, однак, виявилося, що важче вибратися до Алоїза і Сельми у те їхнє Загор'є, ніж дозволити, щоб Джуро Боснієць завіз нас у якесь забуте Богом і людьми місце. Алоїз хотів, щоб усе було сплановане до дрібниць, а Сельма з усіх жінок була найохочіша до планування. Нарешті наприкінці червня все-таки знайшлась одна субота, коли його предків не було на дачі, і розпочалася заключна агонія з рибою та шашликами. Не знаю,

як сталося, що відмовилися від м'яса, мабуть, я у той момент вже був у комі, але коли я почув, що завтра потрібно прокинутися о п'ятій і йти з Алоїзом на Трешнєвку[3], щоб дочекатися перших рибалок з передмістя і купити найкраще з їх улову, я ошалів. Ти сказала **ти можеш це зробити, тобі легко встати**, а я, з виразом обличчя як у Джуро Боснійця, відповів **ну так, звичайно, що то для мене**. Усередині в мене все кипіло, і в ту мить я тебе зненавидів аж до світанку. Ти, мабуть, не сердишся, це вже минуло і тепер не має значення.

На вулиці ще було темно, ти залишилася в ліжку, я спробував нишком вийти з кімнати, **поцілуй мене**, сказала ти, хоча я знаю, ти спала, я поцілував тебе і подумав, чи прокинулась би ти, коли б якось я тебе не поцілував, і чи чула б у своєму сні, якщо б я сказав **зараз я тебе аніскільки не люблю**. Це нічого не значить, але такі речі я іноді собі уявляю. Знаєш, це так, коли хочеш зробити щось, чого насправді взагалі не хочеш, але тобі цікаво, як би це виглядало, якщо б ти це вчинив.

Алоїза, звичайно, біля рибного магазину не було. Він дістав страшний пронос від самої думки, що мусить прокинутися о п'ятій, і не питайте мене, чому мені з того зовсім не було смішно. Я сів на якусь стінку, запалив сигарету і став чекати рибалок. За моєю спиною прокидався міський ринок, якісь люди несли джутові мішки з цибулею і картоплею, кашляли, матюкалися, споминаючи сонце. Я подивився вгору, на вранішнє сонце, яке бачив, може, десяток разів у житті, і було воно незвичайно гарне. Я не вмію описувати такі речі, коли б я захотів тобі сказати, як виглядало те сонце, виявилось би, що це було сонце як сонце, сонце як на дитячому малюнку, в астрономічному атласі чи на

[3] Трешнєвка (Trešnjevka) – великий продуктовий ринок у Загребі.

листівці, але воно не було схоже на жодне з тих сонць. Я міг би тобі розповісти, як воно виглядало, якби прочитав більше книжок, якби мав якийсь дар розповідати, якби вмів малювати, якби говорив, як Джуро Боснієць, тоді справді міг би, але тоді це був би не я. Можеш мені лише на слово повірити, що те сонце було найкраще в моєму житті, я хотів подзвонити й розбудити тебе, щоб ти прийшла на Трешнєвку і побачила сонце, і щоб знала, що я зробив би це тільки тоді, коли б було можливо запевнити когось по телефону, що такі речі роблять тільки з любові, а не через заздрість до чужого сну.

Я не міг зрозуміти людей з мішками, які лаються, згадуючи сонце, навіть не глянувши на нього, але, мабуть, така краса стає звичною, якщо кожного ранку маєш її над головою, а в такому разі можна її і матюкати. Люди матюкають тільки те, що є їхнім і що вони мають щодня. Ті, з мішками, лають сонце, так само як ті, котрі вірять у Бога, згадують тими словами Бога. Лайка мимохідь, для зв'язування слів, це щось на зразок молитви, яку людина повторює як мантру над тим, що в неї є наймилішого і ще не втрачене.

Було вже пів на сьому, а рибалки все ще з'являлися. Я зайшов у базарну забігайлівку, замовив кави і почувався щасливим від того, що мені цей ранок наче був подарований. Якби мене перед тим запитали, чи мали якийсь сенс ті безконечні розмови про рибні і м'ясні шашлики, то я б відповів, що це взагалі не така вже й морока. Так буває, коли находить ейфорія і здається, ніби все життя ти провів лише для того, щоб уможливити цю прекрасну мить дійсності.

Аж о восьмій прибули перші рибалки, вилов їх був нікудишній, але це було не важливо. Мені було однаково, бо риба не могла покращити чи зіпсувати мій настрій. Хоч би йшлося про золото, а не про рибу, мені було однаково. Я взагалі тут був не зад-

ля риби. Я прийшов, бо не відважився сказати, що мені не спадає на думку прокинутися о п'ятій, але тепер я насолоджувався сонцем, і це пробудження вже мене не цікавило. Я купив якоїсь макрелі і пішов додому. Сонце вже було так високо, що виглядало, як усі сонця на цьому світі.

Коли я прийшов, ти ще спала, мене це цілком влаштовувало, бо не знаю, як би я мав тобі пояснити все, що відбувалося протягом попередніх кількох годин. Ти б точно помітила, що щось сталося, і я б, напевно, мусив щось тобі розказати. О десятій задзвонив телефон, Сельма мені доповіла, що в Алоїза шлунковий розлад, але це мене зовсім не роздратувало. Добре, зустрічаємося об одинадцятій біля вокзалу і їдемо у Загор'є.

Як тільки я поклав слухавку, у дверях з'явилася ти, гола і біло-рожева зі сну, твоє праве око ще спало, я сказав **добре, що я не мушу тебе будити,** і бачив, що ти намагаєшся зрозуміти, чому я взагалі маю тебе будити. Немає нічого кумеднішого й милішого, ніж людина, яка щойно прокинулася. І завжди має минути якийсь час, щоб ті, які щойно прокинулися, згадали себе і все решта і почали відрізнятися одне від одного. Протягом перших декількох хвилин такі люди всі однакові і всі добрі. Тому іноді я лякаюся, що після першої ранкової кави ти станеш якась інша і зла.

Біля вокзалу не було нікого. О пів на дванадцяту з'явився Джуро Боснієць, а через п'ятнадцять хвилин Алоїз і Сельма. І більше ніхто. Всі ці жіночі загони і батальйони, всі, хто ще в лютому затіяв шашлики, мали того дня важливіші справи. У якійсь іншій ситуації це б мене розсердило, але сьогодні не такий день. Я твердо постановив, що сьогодні буде не такий день, але знаєш, як воно є з твердими постановами. Ти ладен за них загинути, та недовгим є їх вік, хіба що ти людина віруюча,

комуніст чи послідовник макробіотичної системи харчування.

Ми рушили до автобуса, Джуро Боснієць ніс поліетиленові пакети, у яких було щонайменше десять пляшок вина, коли й мінеральної води. Він купив їх, щоб не забракло, розраховуючи, що нас буде двадцятеро, а було нас лише п'ятеро. Можливо, мені лише здалося, але, гадаю, що йому було трохи сумно через ті пляшки, які він вже бачив невипитими.

В автобусі я подивився на тих двох – Алоїза і Сельму; вони виглядали, як сердиті садові гноми. **Певне, їм неприємно, що людиська так підісрали** стурбовано шепче Джуро Боснієць, ти ствердно киваєш, а для мене найрозумнішим буде мовчати, бо здається, що їм неприємно через те, що ми взагалі їдемо у Загор'є і будемо смажити ту рибу. Деяким людям годі зрозуміти, що за насолоду складання планів потрібно платити тим, що плани колинебудь мусять здійснитися.

Ми з Джуро розпалили вогнище, а Алоїз, розвалившись на лежаку, розмовляв з тобою і Сельмою про свої шлункові проблеми. Я помалу забував про вранішнє сонце, дим ліз мені в очі, **подивись на нас, сидимо навпочіпки, як мудаки на трамвайній зупинці**, жартував боснійський гіпопотам, а я кидав у вогонь гілочки й чарував пошепки, мов якась відьма з Гріча[4] **щоб ти всрався**, і кидаю гілочку **щоб тобі кишки скрутило**, і кидаю гілочку **щоб ти у гівно обернувся**, і знову кидаю гілочку... А Джуро, звичайно, все це чує і спочатку терпляче чекає, що я перестану, а тоді зітхає, піднімається, розтирає коліна і каже **та й тобі нічого не бракує** і йде за стіл, можна сказати, – за проносний стіл. Тепер я міг чарувати, як душа бажала, але мені вже не йшло.

[4] Грічка відьма – персонаж середньовічних загребських легенд, їй присвячено багато літературних творів.

Потім ти смажила рибу, у Загор'ї запахло кам'яними стінами Трогіра, ми їли, Алоїз з'їв півтонни макрелі і з повним ротом не міг продовжувати розповідь про свій розлад шлунка, ти бачила, що я вже не на жарт розлютився, і гарячково шукала тему для пообідньої розмови, яка не дасть вихлюпнутися моїй злості. Зараз мені, звичайно, шкода, і мене гризе совість, наче я побив цілий клас першачків, але тоді я вже вирішив – про що б не говорили, я криваво помщуся за свій зіпсований настрій.

Ти поривалася завести розмову про історію Середземномор'я, це мене нібито мало зацікавити, проте я був насторожі й мовчав. Потім, як у поганій чеській комедії, Алоїз спробував вернутися до свого проносу, а ти його, мушу визнати, досить різко застерегла, що не слухатимеш про такі речі, поївши смаженої на вогні риби, а тоді ти знову говорила про щось п'яте чи десяте, що могло б бути для мене важливим, але без успіху. Джуро Боснієць мовчав і чекав, що станеться те, про що знали тільки він і я.

А потім Сельма почала розмову про книги, про "Целестинське пророцтво", про "Не турбуйся про дрібниці", про аутогенне тренування і про "Алхіміка". Я, може, й не читаю багато, але дуже добре знаю, що то за книжки, бо впізнаю блиск в очах тих, хто про них говорить. Такий самий блиск був і в тих тіток з нашого дитинства, які записували кожен рецепт із "Малих таємниць великих майстрів кухні", але й надалі готували лише відбивні по-віденськи і чушпайз[5] і збагачувалися якимось зовсім неясним для мене метафізичним досвідом.

"Алхімік" – це книга, у якій Алоїз і я впізнали самих себе, бо ми бажали зустрітися, ще й не познайомившись, а тоді цілий світ змовився, щоб та зустріч відбулася. Все, що було до того,

[5] чушпайз – рагу (хорв.).

просто щезло, сказала Сельма, а Алоїз усміхався, і здавалося мені, що він показує на неї, ніби якийсь ґастарбайтер, що демонструє односельцям свій новий "мерседес". **Щоб знайти справжню любов, потрібно віднайти спокій у душі. Тоді ніщо інше не важливе**, продовжила вона свій стислий курс життєвої філософії. **Що, зовсім нічого?** не стримався Джуро Боснієць, який, хоч зразу й не скажеш, щось таки читає, але, очевидно, не цікавиться літературними й комунікативними модами, **хіба справді забудеш усе, що було раніше?** Сельма спершу коротко усміхнулася, а тоді закашлялася, бо напевно зрозуміла, що цього разу Джуро не сказав нічого смішного й нічого такого, що ми могли б проголосити смішним. **Якщо все забудеш, що буде з тими речами, які нагадують тобі про те, що ти забув, з людьми, яких ти знала до того, як зустріла справжню любов?** Вона дивилася на нього й нічого не могла сказати. Чесно кажучи, справа була в тому, що Сельма ніяк не могла згадати, що про такі випадки написано у всіх тих її книжках. Тепер вже й мені стало очевидно, що в романі "Алхімік" немає місця для боснійських гіпопотамів, або сказати краще – для мишей, які не вміють відрізнити мудрість від сиру і, вкрай розгублені, забиваються у діри безсумнівної алхімічної геніальності, того філософського ементалю і гауди.

Тоді ти почала щось говорити, звивалася між Алхіміком і Джуро і намагалася не образити ні одного, ні другого й одночасно змінити тему, яка загрожувала катастрофою. **Скажи мені, Алоїзе, чи ти повикидав ті листи**, перебив я тебе. **Які листи? Та ті колишні, любовні листи, якщо не секрет. Гадаю, що були якісь листи... Не знаю, чому ти мене про це питаєш... Тому що я не читав тих книжок, і мене цікавить, що станеться з тими листами... Ну і я їх не читав... А тоді ти скажи мені, що з листами, гадаю, і тобі хтось писав**

любовні листи, звернувся я до Сельми, сірої як стіна перед тим, як її поштукатурять. **Скажіть мені, звичайно, якщо не секрет, де ви один від одного ховаєте старі листи**, і, не чекаючи відповіді, я пішов у ліс справити малу потребу.

Краєчком ока я бачив два заморожені обличчя і розгублену тебе. Насправді мені взагалі не хотілося писяти, я злякався того, що наговорив, і зі страху повірив, що хтось це виправить до того, як я повернуся, і все буде нормально. Я хотів зігнати свою злість, і, зігнавши її, втік як заєць. Я гуляв лісом, і перед очима у мене були Алоїз і Сельма, і ти. Тільки Джуро Боснійця ніде не було. Я думав, що коли повернуся, то, може, вже вас не застану, що сам піду на автобус і вдома застану тебе люту, а в голові у мене маленький параноїдний цвіркун шептав, що, може, перед дверима я побачу свої спаковані речі. Я не був впевнений у розмірі вчиненого мною свинства, а іноді мені здавалося, що, може, я і не зробив жодного свинства, лише запитав у людей, що сталося з їхніми колишніми коханнями до того, як вони зустріли справжню любов. І чим більше я почувався винним, тим сильніше я їх ненавидів. А знаєш, чому вони вінчалися у церкві, запитував я сам себе. А тому, що ніхто, крім Бога, не зміг би довести, що вони взагалі одне одного кохають. Всілякі дурниці ще крутилися мені у голові, і коли я вирішив повернутися, то від страху у мене тремтіли коліна.

Найперше з лісу я почув голос Джуро Боснійця, а потім побачив обличчя всіх, осяяні розмаїтими усмішками, ти схопила мене за руку, сказала **мусиш це почути, це прекрасно**, мені як камінь з плечей впав, **чи смішно**, я запитав, **та яке там смішно, слухай!** І Джуро почав розповідь, яку ви вже, без сумніву, чули всю цілком, але слухали її від початку, ніби вона вже належить кожному з вас і ви особисто знаєте всіх її персонажів.

Було це тої зими, коли Верховний штаб відправив Першу пролетарську, щоб звільнити Боснійське Грахово, а всі знали, що Грахово їм не бачити. Не знав Верховний штаб, знали бійці, але нікому не спало на думку відмовитися виконати наказ. Люди боялися не кари, вони не могли відмовити у чомусь товаришу Тіто, бо який би сенс після цього мала боротьба за визволення?! Більшість із них були впевнені, що загинуть, але ніхто не був через те дуже засмучений, крім однієї товаришки – Надії. Власне, у Надії була велика любов, партизан, який воював десь у Славонії[6], вони рідко бачилися, але постійно листувалися, і коли кур'єр віз пошту до Верховного штабу, привозив і Надії листа від коханого. Ніхто не знає, які то були листи і що у них було написано, але можеш уявити, на що перетворюється любов під час війни... Або вигорить, або розгориться у щось, про що ми можемо лише мовчати, підібгавши хвости, як найгірші мудаки, бо такої любові у наші часи немає. Ну, і коли Верховний штаб розпорядився захопити Грахово, для Надії це означало, що на неї насуваються чорні хмари небезпеки. Вона мала при собі всі листи, а була впевнена, що загине. Але не це було найгірше і не те, що вона більше ніколи його не побачить, найжахливішим стало для неї те, що якийсь усташа[7] або четник[8] знайде ті листи, або знайде їх якийсь фріц і почне шукати переклад, гадаючи, що це листи Верховного штабу, і тоді вони всі будуть залюбки читати, що їй написав коханий. Так воно є, що нехай краще світ зава-

---

[6] Славонія – частина Хорватії на північному сході країни.

[7] Усташі – хорв. солдати, які під час II Світової війни воювали на боці Німеччини.

[8] четник – член сербської монархічної військової організації часів II Світової війни.

литься, хай усе пропаде і всі загинуть, але немає нічого страшнішого, ніж коли тим, які не пізнали кохання, відкриється світ двох людей. Речі, які нічого не значать для одного, але у двох є душа. А душу не можна відкривати, чи, як там кажуть, — любов холодніша за смерть.

І от Надія у відчаї побачила ротного кулеметника, справжнього Ніколетину, лічанина[9], міцного як скеля і вартого довіри, якими можуть бути лише прості, сильні люди. Дістала вона листи, перев'язала їх шнурочком і дала йому. Я загину, а ти залишишся живий, то бережи ці листи і ніколи їх нікому не давай, сказала вона йому. Кулеметник опирався, але марно. Так хотіла доля.

Почалася і закінчилася битва, партизани пройшли, як по терну босоніж, залишилося Боснійське Грахово там, де й було. Надію важко поранило, сім днів вона була між життям і смертю, а коли на восьмий день прийшла до тями, запитала: де лічанин? А лічанин позавчора помер, бідолаха навіть не опритомнів після того, як йому поцілили в голову. Якраз учора його поховали. Піднялася Надія, глянула у вікно, а біля хатини свіжа могила. Нікого ні про що не питала, бо ніхто не знав, але їй було відомо, що в тій могилі і всі її листи, все, що їй писав коханий.

І що ж робити за таких обставин? Розкопати могилу було б не важко, але могили не можна розкопувати, а якщо таки це зробити, то всі причини стануть дріб'язковими у порівнянні з тим, що ти вчинив. Незважаючи на те, що лічанин, стопудово, не мав би нічого проти, щоб Надія забрала свої листи.

Відтоді минуло п'ятдесят з гаком років. Вони одружилися, народили дітей, поїздили світом, такі

---

[9] Ніколетина Бурсач — герой оповідань Бранко Чопича, партизан-кулеметник.

Лічанин — житель Ліки (регіон у Хорватії).

щасливі, як тільки їм було дано, а це значить, що одне одному ніякої підлоти не робили. Але він, бідолаха, рано помер, і Надія залишилася сама. Більше не вийшла заміж, не потрібно їй було більше чоловіка після нього. Залишилася такою ж, як і тоді, коли Перша пролетарська брала Боснійське Грахово, холодна як лід, можна сказати – La Pasionaria. І одного дня, ніби жартуючи, запитала, що було б, якби тепер розкопати лічанина і забрати в нього листи. І всі сміються, тому що це правда. Якби це була брехня, то люди плакали б і казали, як то страшно.

Джуро Боснієць розповідав, і мені здавалося, що цією розповіддю він лагодить світ, так, як добрий автомеханік ремонтує машину. Без помилки й припущення, що бодай одна-єдина частина залишиться зіпсутою. Добре йому, що він нічого не мусить вигадувати і не мусить виправдовуватись, думав я і відчував, що кожний мій м'яз розслабився і що нас усіх під свою карму і у свою красу приймає оте вранішнє сонце. Я подивився на Алоїза і Сельму, а вони ніби й не пам'ятають, що́ я їм сказав, і відповідають поглядами, як пасажири трансокеанського корабля, які побачили зграйку дельфінів. І ніхто не пам'ятає про своє, про те, що залишилося поза розповіддю Джуро. Я гадаю, що відтепер, якщо коли-небудь хтось скаже, що надія вмирає останньою, я буду думати про ту Надію.

Ось так розповідь про шашлики, яка велася від лютого, все-таки щасливо завершилася, але я хотів би, щоб ти мені розказала, що відбувалося у той час, коли я був у лісі, і як Джуро Боснієць у своїй оповіді нарешті добрався до визволення Боснійського Грахово, бо знаю те, як він добрався до листів.

Переклад Соломії Вівчар

КАКТУС

Вона постійно боялася, щоб не пропустити у житті чогось важливого й чудового. Часто мандрувала, а ще частіше страждала через те, що не мандрує. Вона вважала, що справжній відпочинок і щастя завжди де інде, весь час багато міркувала, як схопити їх за хвіст і як у постійному русі віднайти оту кришталеву мить, коли, принаймні так кажуть сни, життя перетворюється на казку.

Наприкінці грудня того 1990 року вона вирішила зустріти Новий рік з купою незнайомих людей на Хварі[1]. Окрилена, своє рішення вона подала як пропозицію, я, щоправда, мав деякі застереження, однак вони її так засмутили, що в кінці кінців довелося підтримати це рішення як спільне. Передостаннього дня того року ми зібралися у центрі. Це було вранці, з самого ранку, ще навіть не почали кружляти трамваї. Я познайомився з купою снобів і дівчат у святкових сукнях, які у мене несхибно асоціюються з випивкою. Нас дванадцятеро плюс купа речей, плюс весела сучечка боксера розмістились у трьох авто. Два "Гольфи" їхали попереду, а за ними розвалюха "Діана". В ній мали їхати ми удвох, лисуватий студент-електротехнік, його гладка, негарна дівчина і пес. Автівка було обліплена клейкою стрічкою, якою обгортають пакети, дуло з усіх боків, а ноги майже провалювались крізь підлогу. Ми нестерпно повільно тяглися дорогою на південь, гладка дівчина розповідала про паризькі парфуми, а пес безперестанку випускав голосні смердючі вітри. Я щоразу кокетливо усміхався, вставляв якісь загальні фрази і збіса старався, аби моя дівчина думала, що я добре почуваюся. Повз Іван-гору "Діана" плента-

[1] Один із хорватських островів у Адріатичному морі.

лася зі швидкістю двадцять кілометрів на годину, а у Коніцу двічі кашлянула й остаточно зупинилась. Собачка боксерка знову голосно "бахнула" по наших ніздрях і весело загавкала. Ми вийшли з машини, ті, що їхали "Гольфами", теж зупинились і почали радитись, що робити далі. За будь-якої комбінації ми виходили зайвими. І коли вже було вирішено, хто їхатиме потягом, а хто на авто, я схопив її за плече і прошепотів:

– А може, ми все ж таки повернемось?

Вона не подивилась на мене сердито, як я того очікував, а знизала плечима й зітхнула.

– А хто їм скаже?

– Ти скажи, ти ж чоловік.

– Краще ти, ти ж їх знаєш. Крім того, якщо я скажу, вийде так, ніби ми через щось сердимось.

Певна річ, вона прощебетала, що ми повертаємось у Сараєво. Зручні й незручні рішення я завжди вмів гарними словами скинути на когось іншого.

До потяга нам залишалося дві з половиною години. Ми сиділи у холодній і порожній залі готелю. Поглядом вивчали одне одного, грали у гру коротких, ніжних дотиків.

– Так шкода! – збрехав я.

Вона звинувачувала себе в тому, що зіпсувала мені Новий рік. Ласкою і маленькими чоловічими хитрощами я запевняв її, що це не так.

– Мені шкода і через подарунки.

Я завжди любив, аби мені щось дарували, і тому наполягав, щоб ця традиція продовжилась тут, у Коніцу. Вона опиралась, оскільки їй ця нагода здавалася не надто святковою. Все ще мріяла про ту кришталеву мить. Але я вже казав, що у мене талант переконувати.

Вона обережно відкрила наплічник і ще обережніше витягла коробку від ювілейного коньяку.

– Відкривай!

Коробка була легенька, одразу було зрозуміло, що у ній не пляшка. І це було б по-дурному. Всередині було щось гарно загорнене у білий папір. Її пальці попереджали мене про те, що відкривати треба обережніше. У малесенькому горщику був такий же малесенький кактус. Не більший від пальчика новонародженого немовлятка.

Я їй ніколи не казав, що ненавиджу кімнатні рослини. Їм потрібна увага й турбота, треба піклуватися про них, а я ж навіть не знав, як треба дбати про людей, яких люблю. Коли бабуся померла, всі квіти у моїй кімнаті всохли. Мені було сумно, хоча я їх терпіти не міг.

Я посміхнувся, поцілував її і кількома словами висловив своє захоплення. Коли вона повірила у їхню щирість, я витягнув "Шанель" номер 5 (купуючи їх, я, звичайно ж, думав про Мерилін) і "Есеї про фотографію" Сьюзен Зонтаґ. Я їй ніколи не дарував тільки книгу, бо вона справедливо вважала, що, даруючи книги, я думаю про себе, а не про неї.

Кактус я розташував у своїй кімнаті так, щоб йому не дуже дошкуляло сонце, біля гіпсової фігурки святого Влаха та валуна з діркою посередині, який приносить щастя. Кілька місяців по тому почалася війна у Хорватії, сценарій генерала Шпеґеля, Плитвіце, Борово село...

Я його старанно поливав кожного п'ятого дня і старався не зрушити з місця. Колись давно бабуся мені сказала, що кактуси не можна переставляти. Вони можуть стояти тільки на одному місці. Не дуже важливо, що це за місце і чи є воно найкращим для них, важливо тільки те, що воно їхнє. Я піклувався про цей кактус і сам собі дивувався, як же це я не завинив перед ним.

І замість того, щоб загинути, як завжди гинуть усі ці симпатичні подаруночки, що їх продавці навмисне виставляють перед святами, він почав рос-

ти. Росли його колючки, ніжні, як у зовсім маленького їжачка, кактус товстішав і поволі тягнувся до сонця. Він уже не був завбільшки з дитячий пальчик. Коли ж вона заходила до кімнати, то завжди раділа, що кактус не втопився у моєму безладі.

– Він стає схожим на тебе.

– Кактус?

– Власне не на тебе, а на одну частину твого тіла.

Визнаю, я чогось подібного не помітив, однак після того, як вона мені сказала, почав його таким вважати. Кактус став маленькою веселою частинкою нашого життя, тією частинкою, через яку всі любові виходять із заданих рамок і стають вартими спогадів.

У ті дні, коли зруйнували Вуковар, я ніби відчув холодний подих за спиною. Життя стало дуже важливою річчю, відмінною від усього того, що я про нього знав. Кожна помилка могла бути доленосною, я відчував це, хоча мені все ще не було зрозуміло, ні в який спосіб, ні чому.

В останні березневі дні 1992 року вона поїхала з міста. Здавалось, що вона їде так, як їдуть на екскурсію. Без сцен прощання.

У перші дні квітня я переселився в підвал. У крону яблуні впав мінометний снаряд. Вікна потріскалися, а осколок снаряда, не більший за рисове зерно, розбив старе австрійське дзеркало на трюмо біля шафи. Скло розкололося з точністю меридіана на географічній мапі. Телефони все ще працювали, і я намагався їй про це розповісти. Вона не розуміла. Мабуть, подумала, що я з'їхав з глузду.

Кожного п'ятого дня я підіймався на поверх до кімнати і поливав кактус. Тепер він дивився у бік четницьких позицій[1]. Я з острахом поглядав

[1] Четники – так називали сербів хорвати й босняки під час війни у колишній Югославії в 90-ті роки XX ст.

на сонце і кожної миті очікував на кулю. Внизу було тепло, вогко і рідно. Смерділа гнила картопля, вугільний порох різав очі. Мабуть, і в утробі не краще.

Вона повірила в існування смерті тільки в Сараєво. Стала патетичною і зовсім далекою. Запитувала мене, чи я хочу, щоб ми поїхали у Нову Зеландію. Я відповів їй, що я в підвалі, що та країна дуже далеко і я не можу собі уявити, чи був би я там таким вже й щасливим. Про кактус вона ніколи не питала. Я не хотів про нього згадувати.

Люди змінюються, коли вони самі у темряві. Ти не відчуваєш, як це відбувається. Я знаю історію про чоловіка, який цілком спокійно ліг у ліжко і вранці прокинувся зовсім сивим. Він нікому не міг сказати, що ж йому снилося. У ці дні я жив у несамовитому страхові, думаючи про зиму.

Одного ранку, того п'ятого дня, вся вода в квартирі замерзла. Тільки тоді мені спало на думку, що кактуси не люблять зими. Я взяв його і відніс униз, у підвал, поклавши напроти печі, яку ми топили вугільним пилом. Ні задалеко, ні заблизько. Власне так, як, на мою думку, найкраще і для кактусів, і для людей.

Наступного дня він лежав, звісившись через край вазона. Як лежав? Ну так просто, головою вниз, начебто сонце десь насподі. Я полив його востаннє, хоча було зрозуміло, що це кінець.

Війна навчила мене майстерності заспокоювати почуття і нерви. Коли ви починаєте розповідати про певні речі, які могли б мене якось особливо вразити, у мене десь всередині запалюється червона лампочка, як та, що усуває шуми з магнітофонної плівки, і я більше нічого не відчуваю. Але коли подумаю про цей кактус, нічого не допомагає. Він наче маленький дериват суму, на вигляд безневинний та незагрозливий, наче гіркий мигдалевий запах ціанистого калію. Якісь люди колись засму-

чувались через те, що коні помирають стоячи, а мене засмучує те, що кактуси втрачають силу, як хлопці у тому вірші Ґете. Це не так і важливо, це лише пересторога, що в житті треба остерігатися дрібничок. І нічого іншого.

Переклад Зоряни Гук

КРАДІЖКА

У нашому саду росла яблуня, плоди якої найкраще було видно з їхніх вікон. Даремно Раде і Єла приносили своїм донькам фрукти з ринку – жодне у світі яблуко не було таким привабливим, як наші, котрі вони бачили зі своїх вікон. Коли батьки йшли на роботу, дівчатка перескакували через огорожу і зривали перестиглі яблука. Я їх проганяв, кидав у них багнюкою і камінням – захищав своє майно, хоча ні ці, ні будь-які інші яблука ніколи не видавалися мені особливо привабливими. Молодша донька, щоб мені помститися, сказала моїй мамі, що я отримав одиницю з математики. Стара побігла до школи, переконалася, що та сказала правду, і цілими днями мучила мене рівняннями з двома невідомими. Моє життя стало нестерпним через ті ікси та ігреки, тому я вирішив відплатити усіма наявними в мене засобами. Я знайшов надійний сховок і цілий день чекав злодюжок. Вони, звичайно, з'явилися. Я вискочив з-за куща, схопив молодшу за волосся і потяг до нашої квартири, щоб зачинити в коморі, поки не повернеться з роботи мама: нехай вона карає злодійку. Мала пронизливо верещала і несамовито вививалася, доки в моїй руці не залишилося ціле пасмо її волосся і клаптик шкіри з голови. Я втік додому, зачинився в кімнаті, а через якийсь час

почув, як Раде репетує під вікном, погрожуючи мене вбити. Те саме він повторив і моїй мамі, а вона йому відповіла в тому ж дусі. Кілька годин із сусіднього й нашого вікон лунали образи: мати кричала до Раде, що він гангстер з Калиновика, а він відповідав, що вона смердюча розлученка.

Наступних двадцять років ніхто ні з ким не вітався, а сестри уже ніколи не крали яблук. Минали серпні й вересні, яблука були такі ж гарні; ми росли, не обмінюючись жодним поглядом, наші батьки старіли, не забуваючи образи. Дівчата вийшли заміж і пішли у світ, але все залишилося по-старому.

У перші дні війни поліція обшукала квартиру Раде і Єли і знайшла дві мисливські рушниці та автомат. Сусіди перелякалися, розмов було лише про те, кого і як хотів і міг убити Раде. Він більше не виходив зі своєї квартири. Ймовірно, чекав, коли по нього прийдуть. Єла ходила на ринок, по гуманітарну допомогу, по воду, поки одного дня за десять метрів від неї не вибухнув снаряд і вона не втратила руку. І тоді сусіди, по довгому часі, знову побачили Раде. Постарілий лише за місяць на сто років, він вийшов із квартири з горщиком супу і трьома поморщеними лимонами. Кожного дня він ішов до лікарні, втупивши погляд в асфальт, страшенно боячись, щоб його очі не зустрілися ще з чиїмись очима.

Цього воєнного серпня яблука вродили кращі й красивіші, ніж будь-коли. Таких не було з часів едему. Я виліз на верхівку дерева, туди, звідки чудово видно позиції четників на Требевичу. Звісившись над прірвою, я зривав яблука із захватом дядечка Скруджа, коли той розкидає гроші по сейфу. Коли я дістав яблуко, яке росло лише за півметра від вікна Раде, я помітив його в глибині кімнати. Я заціпеніло висів на гілці. Раде відсахнувся на

декілька міліметрів. Не знаю чому, але я хотів, щоб він залишився.

– Як ся маєте, дядьку Раде?

– Обережно, синку, високо, не впади...

– Як почувається тітка Єла?

– Ех, тримається за це життя тією одною рукою. Кажуть, що її скоро випишуть з лікарні.

Так ми розмовляли довгих дві хвилини. Однією рукою я тримався за гілку, а в другій стискав мішечок з яблуками. На мене наринула якась нудота, дошкульніша від усіх тих гранат, від знайдених і не знайдених рушниць. Нагорі, у кроні дерева, під його вікном, усе, що я знав про себе і про інших, якось втрачало сенс.

– Знаєш, синку, коли втратиш руку, тобі ще довго здається, що вона в тебе є. Це щось психічне. Я їй приношу той дріб'язок, який зварю, але в цьому немає життя. Дивлюся на цей горох, на цей пустий суп, а тоді на неї, кажу: "Єло", а вона мовчить. Тоді вона каже: "Раде", а я мовчу. Ми, синку, саме настільки живі, щоб побачити один одного і зрозуміти, що ми неживі. І більш нічого. От дивлюсь я на ці яблука – у них стільки життя. Їх це не стосується, вони не знають. Я навіть не наважуюся згадати про них...

Я нагнувся до вікна і простяг йому мішечок. Він подивився на мене здивовано і захитав головою. Мені щось стисло горло, і я лише ворушив губами. Так я висів півхвилини. Якщо четники за мною спостерігали, моя поведінка їх, без сумніву, збентежила. Раде тремтів, наче людина, від якої вже й справді нічого не залишилося. Лише це тремтіння нещасної тваринки. Нарешті він простяг руку, але нічого не зміг вимовити.

Наступного дня Раде прийшов до нас, безліч разів перепрошуючи, що перешкоджає, і простяг щось загорнене в газетний папір. І квапливо пі-

шов. Я навіть не встиг нічого запитати. В пакуночку була баночка з яблучним повидлом.

Єла невдовзі повернулася з лікарні. Вони й далі жили, зачинені за своїм вікном, а Раде виходив лише по гуманітарну допомогу. Одного разу, стоячи в черзі позаду моєї мами, він прошепотів: "Дякую". Вона озирнулася, а він повторив, що в яблуках є життя.

У наступні місяці люди в мундирах двічі приходили по Раде, відводили його і знову повертали. Сусіди зазирали крізь шпарини у замку, а потім, ймовірно для того, щоб заспокоїти сумління, пригадували випадок з рушницями. Дехто повторював, що Раде таки хотів когось убити, інші мовчали. Сама лише згадка про цього чоловіка викликала біль. Найлегше було б його ненавидіти, але це якось не вдавалося.

Невідомо, хто вбив Раде і Єлу. Вони пішли тихо, перетворившись у страх. Можливо, я дурень, якщо це кажу, але цього чоловіка я пам'ятаю лише по тому повидлу і по тому, що навіть уночі він не потягнувся за тим яблуком.

Переклад Наталії Хороз

МАМА ЛЕОНЕ

"Ти мусиш це пам'ятати!"– сказав я. "Що я мушу пам'ятати?"– запитала мама. "Я не тобі кажу, а собі". Вона тримала мене за руку, глибоко занепокоєна тим, що вона – не така мати, як інші, та й син її – не такий, як інші сини, і говорить він найчастіше неясно й занадто серйозно як на свій вік. "Не можна говорити з самим собою. Думати можеш, а говорити – ні. Якщо говоритимеш, то врешті збожеволієш". Вона, напевно, дратується. Тому

я лише киваю головою. Коли вона дратується, я киваю головою, щоб вона не почала кричати, безглуздо сперечатися і щоб я врешті-решт не дістав по писку. Слово *писок* для мене жахливіше за будь-який ляпас. Коли мама казала *писок*, цього вже було достатньо. "Дістанеш по писку" звучало для мене так гидко, що я волів промовчати.

Ми йшли отак, вздовж моря, майже до Заострога. Вона тримала мене за руку й не відпускала. Гадала, що я зникну, якщо вона дозволить мені йти самому. Мама була такою, якою мами не мають бути. Не почувалася в достатній мірі мамою і від страху прикидалася. Власне кажучи, вона найбільше боялася, чи я, бува, не дорослішого від неї, чи я не якийсь її мініатюрний предок, який помилково вийшов з її лона і прагне контролювати її життя, ставити перед випробуваннями на зрілість, до яких вона не доросла. Тому вона удавала дорослість і намагалася показати мені свою зневагу отими дивними фразами про божевілля, до якого можна дійти, розмовляючи з самим собою.

Я помітив, що вона мовчить, бо очікує від мене, щоб я щось сказав, а вона за це щось ухопиться і почне розкручувати сюжет. Я прицвяхував язик до піднебіння й дихав тихіше, щоб їй у диханні не причулися слова. Я мовчав, як космос. Вона не витримала: "Що ти мусиш пам'ятати?"

Треба було блискавично обрати стратегію: удавати, що не розумію її питання, чи показати, що я весь час думаю саме про те, що мушу пам'ятати. "Я мушу пам'ятати один цілком конкретний момент, той момент, коли я раптом відчув три запахи: запах моря, запах сосен і запах оливкової олії".

Вона зупинилася, відпустила мою руку. Її погляд був зачудованим, але не віщував небезпеки. Вона посміхнулася й сказала: "Ти мій син!" Міцно обняла мене й запитала: "Хто твоя мама? Кого ти найбільше любиш?"

Це вже було безглуздо, і я не пам'ятаю, що відбувалося потім. Не пам'ятаю, чи ми попрямували в Заострог, чи пішли там до кондитерської на тістечка чи до готельного ресторану на *ору*[1], яку я називав так, як у рекламі: *ораталісмарибор*. Чи ми сиділи всередині, бо мама не могла курити на повітрі, чи сиділи надворі, бо вона не була такою роздратованою, щоб не обійтися без цигарки, чи повернулися тим самим шляхом, через пляж, чи йшли дорогою... Нічого, нічого, нічого з цього всього я вже не пам'ятаю. Все, що було після питань: "Хто твоя мама? Кого ти найбільше любиш?", я забув і ніколи не згадаю. Ця частина мого життя мертва. Її вбила мама.

Через п'ятнадцять років (мені було вже двадцять два) я в кемпінгу на смерть посварився з Наташею. "Ти такий огидний, коли говориш зі мною!" – сказала вона, перетворюючи обличчя на маску бридливості. Ніхто ані до, ані після неї не вмів цього зробити, перетворити абсолютно все обличчя, включно з вухами, на маску бридливості. В мене від жаху підкошувалися ноги. Моя кохана перетворювалася на чудовисько. Вона не була тоді гидкою чи бридкою, не перетворювалася на гнійний чиряк, через який я б залишив будь-яку кохану на світі. Її обличчя ставало самою в собі бридливістю, як у фільмах жахів дитина стає щуром. Зазвичай у такий момент я хапав її за плече, притягував до себе, вона вивертілася і, вириваючись, знову поверталася до своєї старої подоби. Вона мала посміхнутися і повернутися, бо Наташа завжди поверталася.

Однак того дня на Корчулі я був розлючений. Повернувся і рушив просто себе. Вже на п'ятому кроці я не знав, куди йду, хотів зупинитись, але не

---

[1] Ора – різновид лимонаду, який виробляла словенська фірма "Таліс".

міг, не було сенсу крокувати далі, але який сенс був зупинятися, і я йшов, ішов, ішов... І, звичайно, був ображений, бо Наташа не пішла за мною. Залишилася біля намету чи де там вона була. Не поклала мені руку на плече. Вона ніколи цього не зробила і ніколи не зробить. Я хотів ненавидіти її за це.

Якщо ти на острові, то яким би розлюченим ти не був і не знав, куди йдеш, врешті-решт вийдеш до моря. Я зупинився на якихось скелях, гострих, як остаточне рішення, перед хвилями, які були дуже розбурхані, бо повз острів якраз пропливав великий корабель. На кораблі можна було побачити маленьких людей, які комусь махали. Я почувся самотнім, бо вони махали не мені. Чи, може, я так почувався з якоїсь десятої причини, але добре пам'ятаю, що почувався саме так і що відчув тоді три запахи: запах моря, запах сосен і запах оливкової олії.

"Боже милий, що я з собою роблю!" – сказав я вголос чи лише подумав, не знаю, бо я вже біг назад, через скелі, і через сосновий ліс, і через кемпінг, перечіпаючись через канати і топчучи чужі рушники. Наташі перед наметом вже не було. Всередині теж. Я побіг до колонки. Я побачив їх у десяти метрах – і колонку, і Наташу. Наташа мила великий круглий помідор. Якісь люди стояли за нею. В мене не було часу зупинитися. Я нічого не міг змінити. Я біг, довго біг, зараз мені здається, що я біг годинами, а найдовше – отих десять метрів. Я запам'ятав кожну мить, кожну краплину, яка поливала масну поверхню помідора і її руки, кожну, яка впала перед її ступнями. Біля колонки, як і на всіх кемпінгах Адріатики, була грязюка. Я не загальмував навіть у грязюці. Я заляпував себе, тих людей і її, яка почала обертатися. Це тривало довго, це заляпування й обертання, але вона не встигла повернутися, не встигла побачити, хто

наближається, не знала, що це я, що я кидаюся на неї, що ми падаємо в грязюку, помідор випадає у неї з рук, що вона коротко скрикує, що я лежу над нею, що я лежу на ній і міцно її стискаю.

"Та відпусти мене нарешті!" – пильнуючи, щоб жодне слово, жоден звук не прозвучали грубо, щоб у цю мить усе: і тіло, і волосся, і вимазаний болотом одяг, і дихання – видавали її, оту, яка прагне, щоб я залишився. Я не міг її відпустити, бо мені здавалося, що вона зникне, так як зникло все те, що було колись давно, біля Заострога. Я хотів, щоб вона мовчала, щоб була тут, безсмертна в цю мить і більше ніколи, в грязюці біля колонки, в кемпінгу на Корчулі, за півметра від помідора, який залишиться покинутим і якого вже ніхто ніколи не пам'ятатиме. Помідор вмер, як тільки випав їй із рук.

Вже наступної миті, Боже милий, минуло ще п'ять років. Наташа була в Белграді, я був у Сараєві. Ішла війна. Війна мого життя, єдина, яку я пам'ятаю, і єдина, на якій я, схоже, й загину, хоч я ще абсолютно живий, не поранений, цілий, як Ахілл, якого не поцілили у п'яту. Телефони не працювали. Я був у Єврейському центрі біля мосту Дрвенія, навколо мене були люди, що чекали на зв'язок, переді мною – радіоаматор з якимось чудернацьким апаратом, ніби з часів Другої світової війни. З апарата долинав шум усіх морів світу і всіх кораблетрощ. Усе одразу. А крізь хвилі пробивався голос. Голос говорив: "Вона запитує, як ти?"

Звертаюся до радіоаматора: "Я добре, як ти?" Радіоаматор майже ковтає мікрофон: "Він добре, як вона, повторюю, він добре, як вона, прийом". І знову тріск старих кораблів, гуркотіння хвиль, жах моряків: "Вона добре, що йому послати?" Мені неприємно, що п'ятдесят людей слухають мою розмову. Я схиляюся й кажу радіоаматору на вухо: "Пришли мені газет і сала!" Він ледь здригається від подиху в своєму вусі й продовжує: "Нехай вона

пришле йому газет і сала, повторюю, газет і сала!" Єврейський центр голосно засміявся, напевно, через газети, а голос із того боку шелестів: "Вона думає про нього і просить його берегти себе!" Настав момент, коли розмова мала закінчитися. Люди чекали своєї черги, а я мусив сказати ще одне речення, оте, яке вартує більше від будь-якого мовчання і яке б мало зробити те саме, думав я, що зробили обійми в болоті Корчули. Я жахався слів, слів, слів, які я міг сказати, яких я не повинен був казати, які розсипалися, наче пісок із розбитого годинника, розливалися, як ртуть по дерев'яній підлозі кабінету хімії, як маленька смерть, що росте в мені, смерть помідора біля колонки, тоді я його згадав, той помідор, а я гадав, що він помер, ні, не помер, з'явився востаннє, випадаючи з її рук, він повертається до мене, ось зараз, у мить стрибка в порожнечу, бо з другого боку немає вже нікого, немає ні мене, ні кемпінгу, ні Корчули, ні сварки, ні її обличчя, перетвореного на бридливість, прекрасну милу бридливість, якої вже немає... Я не наблизив губ до чоловічого вуха і не шепотів. Я сказав голосно, ніби ми насправді тут, у її вітальні, самі, бо генерал із дружиною поїхали на море: "Я люблю тебе найбільше в світі!" Радіоаматор обернувся до мене. Вперше в житті він побачив моє обличчя. Від нашої першої з ним зустрічі я завжди був у нього за спиною. Ймовірно, він більше ніколи мене не побачить. "Це ти скажеш сам", – прошепотів він, зняв навушники, а я сів на його місце. У навушниках шум був іще сильнішим. Я не знав, куди йдуть мої слова, не знав, хто їх слухає, в яких хвилях вони зникають і чи є десь спокійне місце, з якого їх можна було почути чисто, так чисто, як вони будуть вимовлені лише зараз: "Наташа, я люблю тебе найбільше в світі!"

Весь Єврейський центр плакав, як після доброї вистави. Плакали всі: і чоловіки, й жінки. Одне

речення примусило розплакатися стількох людей. Це речення, щоправда, було важливим, але лише для того, хто його тоді вимовляв, і тої, яка його почула, всі інші могли в цей момент спокійнісінько спати або колупатися в носі, або стріляти з рушниць, або молитися Богу, або виголошувати якісь загальні істини і слова, які можуть врятувати світ, але вони все одно плакали, напевно, тому, що прощалися тоді зі своїм життям, бо їх їла ще одна маленька смерть. Жодного із заплаканих облич я сьогодні не пам'ятаю.

Я не пам'ятаю тих важливих моментів, забуваю, щойно скажу: "Ти це мусиш пам'ятати". Життя було б довгим, якби я більше пам'ятав. Я забув майже все. Крім отого, як я біжу від берега до кемпінгу, або того, як пильную, щоб мама не сказала *писок*. Усе інше зникло. Речі, що зникли, поділяються на ті, які я міг зберегти, й ті, які перетворилися на низку моїх маленьких смертей. Ті смерті – як сірі плями на старій географічній карті. Ніхто не знає, що там, може, ще одна Індія. Я міг зберегти речення "Я люблю тебе найбільше в світі", але не знав, як це робиться, або не бажав знати, що страх не є моїм найкращим союзником у житті. Наташа ще деякий час була в Белграді, а потім поїхала в Канаду, бо я ніколи більше не дзвонив. Я пробував за нових обставин говорити: "Я люблю тебе найбільше в світі" і зазвичай почувався, як радіоаматор, який переводить слова через ріки й моря, і кожне *я* перетворюється на *він*, а кожне *ти* – на *вона*. Або щось у цьому роді. В кожному разі, ніхто більше не плакав.

Зовсім недавно вмикаю я радіо, бог відає, яку станцію, але в кожному разі не нашу, а там крутять пісню "Мама Леоне". Я знову пригадав запах моря, запах сосен і запах оливкової олії, водночас. І все, що виникло з тих запахів. Не знаю, що спільного має з цим та пісня, але, певно, має, бо прихо-

дить із чогось такого, що я забув, з однієї з отих маленьких смертей. Ту "Маму Леоне" треба було б кудись помістити, але я не знаю, куди і як, бо в цьому, що я розповідаю, вже немає місця. Його ніколи й не було. Моя мама тимчасом стала справжньою, дорослою мамою, і я зараз – вже її син. Аж ніяк не предок. Вона більше не каже *писок*, але інколи це звучить саме так.

Переклад Алли Татаренко

СМЕРТЬ У МІЛАНІ

Той мій хом'як, з яким я ділю ліжко, тотально діяв мені на нерви. Я з ним вже чотири роки. Він тільки спить. Воркоче. Їсть. Трохи поскаче по мені, завжди так само, а потім спить. Спить нон-стоп. Усе проспить. Проспав і війну, і приватизацію. Я впевнена, проспить і наш вступ до Євросоюзу, а може, і наше повноправне членство у ньому. Проспав і факс, і всі пропозиції щодо роботи. І всі фільми, навіть усі ідіотські футбольні матчі. Якби через двадцять хвилин після початку я перемкнула на серіал, він би нічого не второпав. У нього була одна чудова риса. Він не хропів. І одна жахлива. Перетрахав усіх моїх подруг. Як йому це вдалося попри ту його неймовірну сонливість, я не можу пояснити ні собі, ні іншим. Не скажу, що мене це не образило. Особливо прикро це було для мене першого разу. Жахливе відчуття. Я відплатила йому тим же, наскільки могла. Зрештою, йому це було до фені. Не те, щоб я його не любила, такого недоумка. Люблю його. Але він страшенно нудний і передбачуваний. А інколи мені все набридає. Якщо нагодиться якийсь принц на білому коні, я цього хом'яка так копну, що його не складе як слід ні доктор Пехарец, ні доктор Фаторіні вкупі.

Ми з Ланою і Мілою вирішили. Залишимо наших майбутніх марудників на п'ятнадцять днів і

рушимо в шалений загул у невідомість. Ах, так, сердечно вас вітаю, мене звати Глорія.

Я неодмінно вам зараз покажу, що я купила собі в дорогу. Ось, це спідниця, зараз модно до колін, і це супер, бо якщо отак гаряче в червні, то як буде, коли дійсно припече? Кажу вам, до колін – це супер, бо коли ви вдома, то не мусите вдягати щось під спід, можете так скочити і в магазин, та й місто недалеко. Ой, пардон, дзвонить мій мобільник.

– Супер... мммм... прекрасно... чудово, чудово, чудово... а Міла... про це я не згадала... па!

Про що це я, ага, Лана – організаторка подорожі. Везе нас із Мілою у цілковиту невідомість. Минулого року Міла возила нас в Амстердам, про це я вам розповім іншим разом. А наступного року місце і час вибиратиму я. Про це я вам розповім ще іншим разом. Думаю, ви розумієте: те, що я вам розкажу, це наша маленька таємниця. Мій маленький сонливий хом'як все одно не читає газет.

Сьогодні ввечері повний місяць. Треба бути обережними. Все може бути – від болю голови до аварії. Але Лана сказала, що усвідомлює всі гомеопатичні наслідки, а нагорода буде незабутньою. Ми з Мілою віримо Лані, але два роки тому внаслідок її наполягань ми опинились на якійсь футбольній вечірці. Тобто троє нас і троє футболістів. Один із них, думаю, це був якийсь півзахисник, увивався біля Лани, як заворожений, у той час як двоє інших після кількох склянок відверто сказали Мілі й мені, що ми для другої, а не для першої ліги. Ну й не треба, ми їх ігнорували весь вечір. Обговорювали шанованих депутатів і шанованих депутаток, звичайно ж, а коли трохи роззирнулись довкола, то побачили, що бракує одного захисника і одного нападника. Як виявилось, хлопці трохи зажимались на балконі. Нападник затиснув бека у куток балкона, його рука зникала в ширінці штанів захис-

ника, а цілувалися палко, факт. Це я побачила, коли йшла у WC. На щастя, йшла боса, тому мене не засікли. Лана і той хавбек були цілком зайняті собою, і я покликала Мілу подивитись на неймовірну картину. Чесно кажучи, я думала, що на тій п'янці мені доведеться боронити свою честь ніжними любощами і тривалими поцілунками. А тепер тільки гляньте. Ми з Мілою скорчились біля шафки для взуття і витріщалися з темного коридора на залитий місячним світлом балкон. Дурна я, що покликала Мілу. Вона, пояснюючи, як Стела обкрутила того милого невинного міністрика, випила три келихи вина, якийсь аргентинський "Балбі шираз", а зараз безперестанку стиха хихотить. Вона вже ладна була розреготатись і зіпсувати романтику при місячному сяйві. Отож, нападник захиснику покусував груди. Захисник розстебнув штани і спустив їх до колін. Це мене все ж таки трохи спантеличило. Хто б подумав! Нападаючий напав знизу. Це було паскудство, бо коли нападник зігнувся, ми його більше не бачили, ні його, ні оте. Нападник, таким чином, зник десь внизу, і, гадаю, йому було супер, супер було і захиснику, принаймні це ви могли б прочитати на його обличчі. За мить усе змінилося, захисник раптом піднявся, схопив нападника, притиснув його лицем до стіни, і якраз тоді, коли вже мав його ощасливити, якраз тоді, коли моє серце затріпотіло від насправді неймовірного для мене видовища, Міла таки розреготалась. Ще й кричала: "Перша ліга! Перша ліга!" Вона й справді недоречно сміялась, але коли ті почали голосно лаятись, я теж розсміялася. Лана була геть розчарована розвитком ситуації. Їй якраз почало накльовуватись із хавбеком, а ми з Мілою замість того, щоб випити шираз і блаженствувати в шкіряних фотелях, насолоджуючись ідіотською музикою сімдесятих, влаштовуємо сцену.

"Ну й що, як хлопці люблять, – говорила Лана, – які ж ви дурні", – бурчала вона, розвозячи нас по домівках.

Міла й далі реготала і повторювала: "Перша ліга!"

З того ми з Мілою зробили висновок, що Лана вміє бути трохи егоїстичною. І непередбачуваною. З одного боку, це гарантує справжню пригоду, а з іншого, коли йдеться про Лану, небезпека чатує поруч. І все ж ми довірились її вибору. Сьогодні ввечері зустрічаємось у неї на Британці, а завтра вирушаємо в дорогу. І пам'ятайте – залишилось три дні до повного місяця.

Я акуратно вийшла з таксі на Британці і подзвонила в Ланину квартиру. Її помешкання більше нагадувало якусь виставку антикваріату і не дуже відповідало такій просунутій штучці, як Лана. У величезній вітальні царював чималий білий вентилятор, який ганяв важке повітря по полицях, де були розкидані різні туристичні довідники, енциклопедії та словники. Тут ще є різні підсвічники, глиняні глечики, всілякі магічні коралі, як їх Лана називала, і безліч маленьких предметів, зібраних по всій земній кулі. Лана три роки працює туристичним гідом і зазирнула у кожний куточок. Всіляке нам розповідала, а про те, що було з нею в Боготі, я розкажу вам іншим разом. Ще трохи про Лану: закінчила французьку філологію і компаративістику, за гороскопом – близнюк, сімдесят першого року народження, блискуче готує м'ясо сарни та інші славонські страви, читає вітчизняних та зарубіжних письменників, а у вільний час, якого ніколи не має, малює олійними фарбами. Любить трохи випити, це їй корисно для нервів, а на п'яту річницю стосунків зі своїм інженером-будівельником отримала в подарунок чорний вібратор. Це такий прилад, що допомагає обдурити самотність. Ми його з повагою обмацували, коли

Лана вперше і востаннє нам його показала. Виготовлений із пінистої чорної ґуми, він вібрував ненав'язливо і звабливо. Коли ми з Мілою жартома попросили її позичити нам його на один вечір, вона сказала, що кавалера з радістю позичить, але вібратора – ніколи в житті. Ще й додала, так звисока, що це й не гігієнічно. Ми впевнені, що вібратор став її невідлучним супутником. Ми з Мілою більше захоплювались різними косметичними препаратами. А самотніми ночами охочіше дивились романтичні фільми, попивали щось вишукане і берегли сили для нудної дійсності й несподіваних перипетій.

Міла працює PR-менеджером в одній нашій відомій фірмі. Привіт директороньку, якщо читаєш ці рядки. Згадай, заїко, як ти провів з Мілою незабутній тиждень у Венеції. Ти скавчав першу ніч під її дверима. Скавчав другу ніч під її дверима. Скавчав третю ніч під її дверима. А коли тебе схопило серце від передозування віагрою, Мілу мало шляк не трафив. І досі пускаєш слину, коли її зустрінеш. Але Міла ніколи не буде в твоїх обіймах, бо ти кретин і ідіот.

Отже, коротше кажучи, ми у Лани, завтра вирушаємо в дорогу, а ми з Мілою не знаємо, куди їдемо. Питаємо в Лани, вона мудро посміхається. Вмовляємо її ніжно, сюсюкаємо: "Лано, Ланочко, скажи нам, куди ми завтра їдемо", – нічого не ґаже. Тоді Міла б'є її по задниці і каже грубим чоловічим голосом: "Кажи, козо, куди їдемо, бо ти нарвалась". Лана біжить довкола столу, де акуратно розставлені келихи для темного бордо Chateau Dauzac зяяли порожні, а пляшка з вузеньким горлечком, в якому міцно сидів корок, ледь чутно наспівувала: "Звільніть мене від цієї напасті, відкрийте мене, дівчата, і випийте!" Ми помчали за Ланою, Міла обхопила її довкола талії і кинула на канапу, я її тримаю за руки, Міла сидить на її ногах, Лана не має виходу, але й далі не

каже, куди ми їдемо. Розстібаємо їй блузку, перед нашими очима заблищали її груди, перса, через які ми з Мілою їй так заздримо, такі чудові, граційні, красиві груди. Лана трохи пручається, Міла вимикає світло, ми погрожуємо Лані, що віддамо її на тортури, вже потроху покусуємо її біля вуха і лоскочемо язиком по шиї. А тоді, в момент несподіваного задоволення, коли здалося, що нам це може сподобатись і коли ми в себе запитали, скільки триватиме це вмовляння і чим це все закінчиться, Лана стиха видихала слова надутими від жаху вустами: "Мілан, спочатку їдемо в Мілан! Тоді у Тріполі, а потім у найкрасивішу пустельну оазу Ґадамес".

Нап'ємось до дідька! Ми випили за Мілан, швидше навіть за подорож, Мілан – просто трохи більший Загреб, та й усе, нічого особливого, випили і за пустелю, видудлили вино і попадали на ліжка. Мені наснився дивний сон. Їду я верхи в темряві на волохатому чудовиську, схвильована і перелякана. Чому? Знала б, якби на світанку Міла не розкричалася: "Кава!"

Літаком за мить ми вже були в Мілані. Крім того, що випили сім чи вісім капучіно, ще обливались потом на розпеченому міланському асфальті й купили по парі літніх сандалій, а тоді відчули себе вільними від усіх обмежень, які вдома нас зв'язують невидимими путами. Мілан сексуальний у червні. А ще той чемпіонат з футболу. Так ніби вся Італія нічого не робить. Лише збуджено белькочуть і витріщаються на трьох кобіт, загублених у всесвіті. Лана сказала, що ми не будемо витрачатись на готель, переночуємо у її друзів, якихось Луїджі й Піпо. Ми з Мілою трохи розчарувались, коли їх побачили. Обидва були малі, товсті, чорні й волохаті. Визнаю, вони були симпотні з тими волохатими бебі-фейсами на розпухлих тілах. Невдовзі з'ясувалося, що вони потішні й люб'язні. Вибачте, дзвонить мій мобільник.

– Так, коханий... ні, коханий... так, коханий... ні, коханий... тільки спробуй... так, коханий... ні, коханий... ок, цьом!

На чому це я зупинилась? Ага, прекрасний будинок!

Наскільки Луїджі і Піпо були огидні, настільки будинок був гарний, а за будинком басейн, а в басейні мертвий чоловік. Коли я побачила, як він пливе на поверхні обличчям вниз, то спочатку подумала, що з нас приколюються. Я завмерла, дивлячись на того чоловіка, за цілу хвилину він навіть пальцем не поворухнув. Мені від жаху почало темніти перед очима і захотілось блювати, серце калатало все сильніше, і в той момент з мене вихоплювалась тисяча запитань, на які ця мертва людина на поверхні води не має жодної відповіді. Я обернулась до Лани, Міли, Луїджі й Піпо, які дружно випивали у справді прегарній вітальні, і вмить усі посхоплювались зі своїх місць і порозливали напої з келишків, бо всі разом навалились на двері, які ведуть до басейну, де я так верещала, що мені стало ще страшніше. Луїджі й Піпо зараз-таки, в костюмах, скочили в басейн і витягнули тіло без жодних ознак життя. Це був плечистий хлопець із чорним волоссям, подовгастим смуглим обличчям, з орлиним носом із маленькою горбинкою. Ніжні, але чоловічі брови, чутливі вуста, гарні пальці, на відміну від Луїджі і Піпо, от бля, в басейні втопився прекрасний юнак. Ми з Мілою плакали, Лана сварилась з Луїджі й Піпо. З тими двома товстими, тупими, смердючими, огидними, ідіотськими дебілами. Споганили нам життя, замість того, щоб ми тут боронились від таких прекрасних італійців, тут плавають мерці в басейні, замість того, щоб смішити нас всілякими кумедними дурницями. Ще тільки бракує, щоб нас хтось кокнув. Я була геть нещасною і вила так, як тоді, коли моє авто розчавило пса на перехресті вулиць

Ґундулича і Тесли. Міла була сама не своя, незабаром моя істерика стала нагадувати котячий кашель порівняно з її риданням. Вона так заводила, що я полізла в торбу по апаурин. Знайшла лише кетонал, їй же сказала, що це апаурин, і дала випити дві штуки. Вона відразу заспокоїлась, тільки в серці їй ще трохи поколювало.

– І що тепер? – питали Лану ми з Мілою в один голос.

– Негайно їдемо звідси, а хлопці нехай викликають поліцію, – сказала Лана, і ми забралися геть не попрощавшись. Хмари закрили сонце, і доки ми натрапили на перше таксі, небо потемніло, громовиці обіцяли потоп. Поки ми запихали валізи у багажник, перші великі краплі вже тарабанили по даху таксі. А тоді небо опустилось додолу. Я боялася, що хтось із дівчат буде наполягати повернутись у Загреб. Але ми мовчали і ковзали крізь дощові потоки до аеропорту. Якщо вже все так склалось, може, хоч у тому Тріполі сонячно, дуже сподіваюсь.

Нарешті ми летимо на висоті десять тисяч метрів над різноманітними земними потворностями. Стоїть гарний сонячний день. Крізь кілька хмарин, що блукають над Середземним морем, ми пролетіли божественно. У літаку ми з двадцятьма англійськими туристами, які теж летять у Ґадамес. Їм в середньому від шістдесяти до сімдесяти років. На горизонті золотився берег Лівії. Тріполі ми не посмакували. Хіба що проїхались автобусом його алеями. І далі ми всі три мовчали. Як від шоку пережитого, так і від недоспаної ночі й утоми. Мені навіть було трохи холодно у цьому туристичному автобусі з увімкнутим кондиціонером. Я хотіла якнайшвидше приїхати у той Ґадамес, хотіла відчути жар сонця пустелі. Чотири години ми витріщались крізь вікна автобуса на краєвид, який ставав усе одноманітнішим і все безлюдні-

шим. У якийсь момент мені здалося, що ми їдемо по Марсі. Лана, Міла і я, і тридцять напівживих англійських туристів поспішаємо у підземний парк на Марсі. Я почала сумніватись у правильності вибору Лани і у своєму здоровому глузді. А тоді – все, як у казці. Посеред пустки лежить оаза Ґадамес, десь на перетині кордонів Лівії, Тунісу і Чаду. І ось ми на краю світу після стількох страхіть. У райському саду. Будинки з рівними дахами, що туляться один на одному, з вузькими вуличками під склепіннями. Ми неквапно блукаємо, розглядаємо магазини, маленькі крамнички, чайхани, а тоді потрапляємо на одну з площ, прикрашену пальмами, аґавами й гібіскусом. Люди тут, як не дивно, дуже показні. Я чула, що бербери особливі, але на власні очі все інакше. Жінки з прекрасними рисами обличчя, з дуже гарною будовою тіла і гарною ходою, чоловіки високі, тримаються гордо, а той юнак, знайдений в басейні, був би тут цілком доречним. На вечерю ми їли кус-кус, курчат, телятину, багато перцю, овочі, суп, картопляні млинці. Потім я пішла спати. Тут немає готелів. Розмістили нас по будинках. Мій будинок – третій від місця, де ми вечеряли. Я заприятелювала з якоюсь Елізабет з південного Лондона. Її кімната поруч з моєю. Я зовсім сонна. Елізабет веде мене у кімнату. І будинки збудовано за принципом лабіринту. Я ніяк не могла збагнути розташування приміщень. Одне є безперечним – у жіночій частині будинку ви не зможете натрапити на чоловіка, навіть на мертвого, тим паче на живого. А тоді повз мої двері пройшла вервечка жінок, які піднімались вузькими східцями догори. Серед них я побачила Елізабет, вона сказала: " Це неодмінно треба побачити", – і потягнула мене за собою. Вона пояснює мені, що це приготування нареченої до весілля. Вони тривають цілий тиждень. Ми вийшли на дах. Легкий вітерець грався з хустиною на-

реченої. Жінки її роздягнули, одна розчісувала їй волосся, друга доводила до ладу її руки, третя мила ноги... Це її сестри, стрийни, вуйни і тітки. Часом вони сміялись, часом плакали. А коли наречена глянула на місяць, великий і червоний, а бракувало йому лише дня, щоб стати повним, то я побачила дівчину неймовірно витонченої краси з бронзовим кольором шкіри. Я тут майже соромилась свого свинячого рожевуватого кольору, вперше відчувши на своїй шкірі свій же колір шкіри. Всі ми, ті, хто повиходив з автобуса, виглядаємо як недопечені пряники, прісні й несмачні. А ця дівчина, щовечора викупана у зоряному й місячному сяйві на даху будинку, тремтить від очікування і за кілька днів уся віддасться красивому хлопчині. Вона не здавалася мені нещасною. Я повернулася вниз у кімнату. Охайна кімната, гіпсові стіни і матрац, мій чудовий матрац. Я лягла знесилена. Відразу заснула і не пам'ятаю, що бачила уві сні. А шкода. Кажуть, якщо десь спите вперше, сон, який ви тут побачите у перший вечір, здійсниться. Ранок як рукою зняв усе погане, що трапилось у Мілані. Ми зустрілись на площі після сніданку, випили чаю і нарешті заговорили. Після обіду трохи відпочили, а тоді вирушили на верблюдах ночувати в пустелю. Коли сонце почало сідати, ґадамеські працівники турфірми розклали багаття, зготували кускус, зварили чай, а ми розстеляли спальні мішки. Після підвечірку над пустелею засяяв повний місяць. Зоряний рій обсипав нас сріблом, а вогонь потріскував, поки ми сиділи довкола нього, стискаючи в руках бляшані каструльки з теплим напоєм. Потім їхні гіди витягнули нарґіле, і ми закурили трохи непідробленого гашишу. Мені здалося, що місяць так низько, що до нього можна каменем докинути. Як розповіла Елізабет, вночі на даху їй сказали, що наречений поїхав десь в Італію і вже повинен був повернутись. Я знала, що мені

щось зіпсує цей досконалий вечір. Як і зараз, я, обкурена, знаю, що своєю молитвою все поверну до первинного стану. Я склала руки, глянула на зорі і промовила: Боже, поверни нам нареченого.

Переклад Марії Василишин

Луція СТАМАЧ

ПОСВЯЧЕННЯ ВЕСНИ

Як завжди, на площі[1] я сіла на одиницю і поїхала аж до Джамії. Ранок був прохолодний, але чудовий. Як завжди, була за п'ять восьма, але сьогодні це не важливо. Я не йду прямо, а тоді направо – від зупинки Джамії до напівкруглих східців і чотирьох стовпів, що ледь прикривають решітки у тюремному стилі. Ні! Хоча мій шкільний рюкзак зі мною, я запхала в нього тільки підводку для очей, щітку для волосся та біографію Мерилін Монро. Найпотрібніші реквізити. Сьогодні я йду до Нього. Н – Ь – О – Г – О!!! При кожному звуці серце в мене тріпотіло, мов горобець, який струшує воду з пір'я, скупавшись у калюжі. Вчора ввечері він мені прошепотів: "Ми мусимо вже нарешті залишитись наодинці, віч-на-віч", дивлячись на мене великими і такими непроникно чорними очима. Наче гуща чорної кави, яку я віднедавна почала пити замість чаю.

Він мешкає на Амрушевій, п'ять. Під дахом, так він мені сказав. "Вночі через вікно мансарди я можу дивитись на зірки: Венера завжди знаходиться точно в мене над головою!" Як він це вимовив: Венера... Чому мене звати не так? Мабуть, тому, що ніхто

[1] ідеться про площу Бана Єлачича – центральну площу у Загребі.

не може бути таким красивим. Я крадькома поглянула на своє відображення у вітрині "Маї". Жах. Виглядаю набагато молодшою, незважаючи на мініспідницю. Чи, може, навпаки, завдяки їй? Мені не можна носити бюстгальтер, а груди малі: і що ж робити? Довелося вдягнути велику білу чоловічу сорочку і на неї чорний джемпер – так, принаймні, ходять. Зате я могла показати ніжки. Спідниця на ґумці, тому її довжину можна регулювати за бажанням: чорна, широка й тріпотлива, як бальна спідничка. Під нею чорні лосини: оті, через які жодна дівчина в школі не хоче зі мною дружити. (Взагалі, як тільки я десь з'являюся, жінки збиваються в кут групками – як таргани. Я не маю з ким розмовляти. Крім Мерилін, подумки. Але це сьогодні для мене теж не важливо.)

Із задоволенням спостерігаю, як мої чорні гостроносі туфельки піднімаються сходами. М'які, як тапочки для джаз-денсу, і спереду мають такі ж зав'язочки, тільки вони не з гладкої шкіри, а з чорної замші. І з п'ятисантиметровими підборами, що так гарно вистукують: цок, цок, цок. У такт із ними моя хода веселішає: та ж, мабуть, і дівчатка, що виглядають дитинячо, мають право насолоджуватись тим, у що одягнені!

Ось я й прийшла: сходи привели мене на найвищий поверх. Переді мною якісь двері, дуже презентабельні. Дзвінка нема, двері незачинені. Я чую, як б'ється серце. Хоробро штовхаю двері у квартиру – і бачу ще одні сходи – дерев'яні, спіральні. Я піднімаюсь вище у задушливу напівтемряву. Шум, лопотіння й туркотіння голубів: дах майже над самою моєю головою. І ось ще одні двері, осяяні сонцем, що ллється прямо з округлого віконечка навпроти. Це мусять бути ті самі. На дверях пише: ВЛАДО. Знову нема дзвінка, знову моє серце: але будь що буде. Натискаю на клямку і входжу досередини.

Темрява. Чую дихання. Очі важко призвичаюються до пітьми. Розпізнаю ліжко, диван і купу одягу на підлозі. І на ліжку, і на дивані хтось спить. У великій чорній плямі відразу біля ліжка я впізнаю Владів джемпер. Той самий, у якому я його вперше побачила у ЗМТ[2] на прослуховуванні.

Нас було двадцять дівчат: усі вже знімались, виступали, співали... Серед такого товариства мій статус учениці першого класу гімназії і випускниці Балетної школи точно не був бозна-чим, тому я про це й не згадувала. Просто мовчала і дивилась перед себе до того часу, поки не настала моя черга: треба було продекламувати якийсь уривок з "Ромео і Джульєтти" на власний вибір. Режисер сидів у першому ряду, широко усміхаючись: напевно, ще від попереднього виступу. У задніх рядах сидять якісь люди, яких у напівтемряві не розрізнити. Що треба робити? Продекламувати текст: ах, так. Тільки як це має бути? Гнітюча тиша. Чую перешіптування, а потім чоловічий сміх:

– Дивись, хтось у нас тут соромиться!

– Може, дати тобі якогось Ромео?

– Ось, Владо визвався!.. Владо!... Владо!...

– Ха, ха, ха! Владо буде твоїм Ромео!

Його виштовхали на сцену. Боже, я зараз помру. Владо Вождь. Фронтмен "Распутіна". Бог краси, у чорному. Звичайно, я знала, що саме він пише музику до вистави: хіба ж інакше я б пішла на прослуховування? Та все ж, зустрівшись зі своєю мрією, я заніміла. Напевно, ще й по-дурному посміхалась, бо режисер театральним шепотом зауважив: "У неї чудова усмішка". Але Владо дивився на мене без іронії і зверхності: тепло, привітно і так підбадьорливо, що нам таки вдалося обмінятися кількома репліками у стилі "Ромео і Джульєтти". Перш ніж я, похитуючись, покинула сцену, він прошепо-

[2] Загребський молодіжний театр.

тів: "Підемо на каву?" Підем...? Я ледь не підстрибнула на місці. Роль заслужено отримав хтось інший. Па-па, Шекспір! А я отримала каву з Владом. Який у моїх мріях вже й так був моїм. Ми домовились завтра піти до театру. Цим "завтра" був учорашній вечір. Після вистави він міцно схопив мою руку, потягнув за сцену – там був якийсь коктейль – і почав усім мене представляти: акторам, людям з "Радіо 101", з "Анімавізії", якомусь режисеру... але я бачила все, наче в тумані. Крім, звичайно, долоні Влада, що зливалась із моєю: тепло, мужньо, саме так, як треба. Я стиснула його руку у відповідь якомога сильніше: знала, що хочу ще більшого, набагато більшого. І не надто соромилась.

Хлопці ще міцно сплять. Може, все ж таки мені краще тихо піти? Переминаючись на місці, несподівано об щось вдаряюсь: Дзеееееень!.. Футляр з гітарою, що був спертий до стільця, впав на підлогу. Хлопці схопилися на ноги: "Яка собака трощить мою гітару?" – гримнув Владо, аж стіни задрижали. Ковтнувши клубок у горлі, я сказала: "Це я!" – "Хто я?" – по голосу було чути, що Владо страшенно розлючений. Другий хлопець тільки розсміявся і знову ліг спати, натягнувши подушку на голову. Голосом, сповненим сліз, питаю:

– Хіба не ти вчора ввечері запросив мене до себе, чітко й голосно? Ну ось, я й прийшла.

– А, це ти, – сказав він трохи м'якше, але все ще не в гуморі. – Котра година? Двадцять по восьмій? І що будемо робити? Може, ти хоч пампушки принесла?

– Пампушки? – посміхнулась я через силу. – Пампушок у нас нема!

– Добре, тоді тістечка? Чи хоча б каву? Ні? – Яка ж я невихована?! Хіба в гості ідуть без гостинців? – Іди додому, дівчинко. Прийдеш завтра після обіду, як і годиться. І про тістечка не забудь, чуєш!

Прекрасно. В очах туманиться. Дивлячись прямо на гострі носаки своїх туфельок, кудись іду. Не ті двері: я опинилась у ванній. Шукаючи вимикач, знову щось перекинула. Тепер схлипую вже вголос. Несподівано він з'явився поруч: посадив мене на край свого ліжка і почав утішати. Сонний, темний белградський голос, заспокійливий. Як великий котик тигр. Шморгаючи носом, я видала щось у такому стилі. Він посміхнувся: "Я бути великий котик тигр?" Сказав: "Мяугрррррр!" – точно як у мультику. Тепер уже і я мусила сміятися; раптом він кинувся на мене і потягнув під ковдру. Але відразу ж обернувся на другий бік і за кілька хвилин міцно заснув. Я знову заплакала, але зовсім тихенько. Весь цей одяг на мені – проклята сорочка, джемпер, спідниця, лосини й туфельки – я вся спітніла і мене неприємно свербить. Повертатися додому було зарано, а до школи, звичайно, я вже не піду. Я втішала себе, що цей день швидко мине.

Прийду до нього завтра в обід і принесу тістечка. І знову лежатиму в цьому ліжку, тільки цього разу вже без туфельок, лосин, спідниці, джемпера й сорочки. І без трусиків. І на сусідньому дивані не буде нікого. І коли я, спітніла, щаслива і стомлена, занурюватимусь у сон, то ще раз почую, як цей сонний белградський голос скаже: "Я бути великий, вееееееееликий котик тигр..."

* * *

Провесінь переросла у бурхливу нестримну весну. Дивовижне потепління наче віщувало якийсь переворот. Це був час великих відкриттів: замість школи я тепер регулярно піднімалася до Влада на його мансарду. Ми шар за шаром лущили мою дівочість: наче спільними зусиллями вивільняли мене з якоїсь задушливої яєчної шкаралупи, що,

на жаль, була добре зацементована. Бо я й далі виглядала по-дитячому, щоразу вдягаючись, запитувала себе: чи сьогодні вдалося хоч трохи змінитись? Чи я виглядаю вже не такою невинною? Трохи жіночнішою? Ох, як це все повільно...

Голуби заглядали до нас у вікно, а Владо смажив мені відбивні, вчив пити вино, грав свої нові речі або відпроваджував мене до Балетної школи. Іноді зустрічав мене після балету і вів у "Звечку", в ЗТМ, у "Кавказ"[3] ... Там він з усіма вітався, обіймався, тиснув руки і всім мене представляв: майже демонстративно. Я не надто любила театр, але, звичайно ж, знала, хто тут хто. Хорватський ratpack. Влада їх підколював: "О, кого я бачу, ну, як ти там, собачка усташська, твою дивізію!" – отак зазвичай звучало його привітання. Однак було схоже, що їм подобалося, коли їх ображали: вони захоплювались його непередбачуваною сербською душею і ходили біля нього навшпиньки. Владо завжди підсміхався з хорватської ввічливості, за якою ховається боягузтво. Майже кожне його речення, сказане серед загребського "кремшніту"[4], як він їх називав, було саркастичним. Але до нього всі ганебно підлещувалися.

Я ж, зі свого боку, дуже соромилась своєї молодості й сиділа тихо як мишка поміж яскраво нафарбованими, крикливими і нав'язливими жінками, які супроводжували стильних фраєрів. Кожна з них тащилась від "Betty Blue" чи від "Неба над Берліном". З кожної аж випирав життєвий досвід, коли, розв'язно перехиляючись через стіл, вона лизалась зі своїм хлопцем або впевнено клала йому на стегно руку з довгими червоними нігтями. Тут фатальні жінки були в моді.

---

[3] "Кавказ", "Звечка" – у 80-х рр. популярні кафе у Загребі.

[4] кремшніт – вид тістечка.

Незабаром прем'єра, Владо після неї повертається у Белград. Це мене не лякало. Я знала, що він, якби хотів, міг повернутися додому вже давно. Його тітка була загребчанкою: жила в тому ж будинку, двома поверхами нижче. Мансарда належала їй, і, звичайно, Владо не мусив платити за помешкання. Мені більше не треба було так прискіпливо й критично розглядати себе в дзеркалі. Все зовнішнє є лише сурогатом кохання. Все зло – лише відсутність кохання. Все, що не є коханням, треба забракувати. Щодня я вивчала власне тіло і тіло красивого молодого чоловіка, в якого була всім серцем закохана. Чи існує щось важливіше? Я відчувала себе сильною, гордою, повноцінною. Повсякденні проблеми видавалися смішними. Тоді ж я стала чутливою до краси сонячного відсвіту на листі і на нитках павутини, до танцю порошинок у повітрі... Почала писати вірші. У школі мене не бачили вже два місяці, так, ну то й що? Складатиму іспити! Всі знають, що я не дурна і не лінива: просто у мене важливіші справи.

Але сутичка все одно була драматичною. Одного дня батьки запитали, як справи у школі: я одразу зрозуміла, що вони були на батьківських зборах. Стільки "енок" без поважної причини не мають навіть найгірші малолітні злочинці. Де я тиняюсь? Я мовчала як стіна.

"Криза перехідного віку" – це єдиний діагноз, який би у випадку цілком здорової дівчини міг пояснити рекордну кількість пропусків. Молода лікарка у шкільній поліклініці здогадувалась, у чому річ, і була сповнена симпатії. Але у моїх батьків інтуїція не була настільки розвинена. Спільними зусиллями вони виламали замок у ванній, у дверях моєї кімнати і в усіх моїх шухлядах. Усі мої зошити, папки й кишені були немилосердно обшукані, всі мої листи й листівки декілька разів перечитані у пошуках якогось секретного коду; всі мої заоща-

дження конфісковані. Але, незважаючи на все це, не випливла жодна брудна таємниця. Я не мала потреби їм звірятись, а вони, зі свого боку, не були здатні про щось здогадатися. Нещасні люди.

Я благала директора дозволити складати іспити. Про це не може бути й мови! Нехай я ще подякую, що мене не вигнали зі школи! Така розумна дівчина і раптом прогулює без будь-яких причин! Ну що це за поведінка?! Як на такого досвідченого педагога, подумала я, він був неймовірно тупий: хіба ж так важко уявити, що в когось можуть бути важливіші справи за ваше дурнувате навчання? Хто ви такі в моєму житті, яка мені від вас користь? Тільки відбираєте мій дорогоцінний час. І все.

Найсумніше в цій історії те, що мама попросила Роко наглядати за мною після школи і про все їй доповідати. Роко – класний геній, який напам'ять знав латинський і грецький словник і через це мав постійний тик, залисини і тридцять зайвих кілограмів. Він прекрасно знаходив спільну мову з моєю мамою: вони гаряче дискутували про Ґете. Роко до того ж займався з репетитором з німецької мови, щоб без проблем вступити на германістику на філософський факультет. І був першим у списку зарахованих студентів! Він любив носити сорочки яскравих кольорів і з ними джинси, які так його облягали, що, здавалося, будь-якої миті можуть тріснути. На місці мами мені було б соромно, якби мою дочку побачили з кимось схожим на Роко, але, можливо, саме тому вона й бавилася в сваху – на цього я точно не западу.

На відміну від школи, балет я ніколи не прогулювала. Танець – це мова радості і пристрасті. Освячений ритуал. Навіщо людині втікати від прекрасного й чистого? Це не мій стиль. Крім того, Владо не зміг би додзвонитися до мене додому; батьки читали мою пошту; отже, куди йому йти, якщо він захоче мене побачити?

І я не помилилась: одного дня подивилася через вікно і побачила його надворі з великим букетом червоних троянд. Я вибігла на вулицю, як була – в трико і балетних тапочках, п'яна від щастя. Потягнула його на лавочку, обняла, обцілувала, виплакалася: домовившись з ним про таємну зустріч, одразу ж побігла назад, із трояндами, які мусила роздати подругам. Зрозуміло, що я не сміла нести квіти додому! (Та все одно, одну дбайливо заховала під одягом біля тіла, а потім поклала у словник Белостенца. Цього великого єзуїта батьки ніколи б не запідозрили. Я зберігаю її донині.)

Владо придбав мопед. Моє серце знову стало схожим на зелену леваду, повну маків і золотих метеликів: після балету ми їхали на Цмрок, у Шестині, на Ябуковац, до нього... Наближався екзамен – зрозуміло, що репетиції у мене тривали значно довше. Було важко примирити те, що я кохана й жінка і мій домашній статус – без замка в дверях власної кімнати, ванній, у шафах і шухлядах. У мене з'явився ще й персональний охоронець: Аніта, татова студентка. Сільська баба з жирним волоссям і великими грудьми, що напинались у якомусь очікуванні, щойно тато заходив у кімнату. (Дивись-но, подумала я, ще дехто має таємниці). Якщо Аніта не перевіряла слова з латинської – грецькою вона читати не вміла, – то вичитувала нотації про життя і прогнозувала моє майбутнє: поблажливим тоном, але вибираючи найотруйніші слова й комбінуючи їх у спосіб, який їй видавався найкращим. Оскільки мій батько така визначна особистість, сумнівно, що мені вдасться досягти успіху хоча б у чомусь. Для всіх людей я буду тільки славетним і відомим прізвищем. А вийти заміж і тим порятуватись – та бачить вона, що це не для мене. Для цього є міцніші, гарніші, жіночніші. Мені якось більше підходить монастир або, ще краще, бібліотека. Там я б змогла пере-

кладати з місця на місце й оберігати всі ті великі епоси й поеми, написані моїм батьком... Хе, хе, хе! Хороший гумор закомплексованої особи. Бідолашна, вона виливала весь бруд, аж поки не починала пінитись або не приходив хтось із домашніх. Звичайно, шансів розповісти правду не було: ніхто не повірить, що вона таке говорить, поки ми лише вдвох. А я й справді не знаю, чому мені ніколи не вірять. Чому істина їх так мало цікавить. Чому їм завжди легше ґвалтувати, виламувати, грабувати. Чому їм більше подобається, коли я їх боюсь, ніж коли люблю. Але повернімось до справи: я витримаю Аніту, як і все решту. *Amor omnia vincit...amor omnia vincit... amor omnia vincit...* з надією та острахом вібрувало у мені тонше від звуку, в той час, як у пам'яті я прикликувала текст списаних у перерві завдань і виспівувала його на оцінку так, ніби бачу його перед собою.

* * *

Я була вдома сама. Батьки пішли кудись у гості. Я майже все виконала: усю шкільну програму за цей рік. Навіть отримала якусь стипендію – за виступ у сценах на музику Стравінського. І тепер сиділа в порожній квартирі, без замків, без світла і без сну. Якась спустошена. Взагалі-то я б мала святкувати. Перемогла, хіба ж ні? Владо тепер був "мій лицар" – як каже мама. Він підійшов до неї після мого виступу: представився і простягнув гілку рожевих орхідей, попросивши передати своїй дочці замість нього. Бо він мене обожнює! Зі скляним поглядом мама мені захоплено переповідала, що він сказав після цього: я – його життєвий вибір. Всі інші поряд зі мною просто не настільки красиві! Такий витончений і елегантний хлопець! Син радянського консула, незалежний, шляхетний. І з таким гарним, звучним ім'ям: Владимир Пле-

м'янніков... Перед маминими очима воскрес доктор Живаго у романтичній млі і "туші" Лариної пісні. У тата консули й Росія викликали антипатію: "Комуняка! Людина партії! Шпигун! Суміш серба з росіянином! Хіба заради цього я був на Голому отоку[5]?" – мамуся трохи завагалася після таких слів. Але вже багато людей знало про нас, мамині подруги могли її переконувати: Влада – принц на білому коні. Благородний, освічений – студент філософії – а попри це ще й відомий музикант. Хай просвітиться трохи – та ж не така вже й стара! А щодо сербства, то хай скаже тому своєму чоловікові, що в хлопця бабця загребчанка.

Наша родина має одну неприємну таємницю: бабцю сербку – татову маму. Вона живе з нами, але рідко виходить зі своєї кімнати, величиною з комірчину: не любить нічого, тільки розв'язувати свої кросворди, читати свою "Політику" і писати довгі листи родичам у Сербії. І як тільки вона перебралася з Белграда на далматинський острів, перейшла на католицьку віру, народила вісьмох хорватів? Ще в дитинстві я чула, як вона пояснювала мамі: "Люба моя, коли людина така стара, як я, вона не любить більше нікого. Ви всі для мене однакові". Я це добре запам'ятала і вирішила, що не доживу до старості.

При думці, що мене хтось чи щось унеможливить любити, холодна лють починала переливатися через вінця мого терпіння, як густа пивна піна. Якщо бабця Влада загребчанка, то моя – белградка: скажу це татові просто у вічі і нехай це мене засмутить, хай відділить, хай поглибить прірву недовіри між нами, і нехай він приведе ще сто жирних студенток шпигувати за мною. Але за два дні до прем'єри все несподівано змінилось: о другій

---

[5] Голі оток – місце, де за часів Тіто були концентраційні табори.

годині ночі в наших дверях з'явився – хто б ви подумали – Владо! – передаючи мамі в руки мого батька, який ледь тримався на ногах. П'яний як чіп тато обхопив обома руками за пояс приблизно на метр вищого Влада, поважно звертаючись до нього: пане Плем'янніков! Владо з усмішкою простягнув мамі конверт: три квитки на прем'єру у ЗМТ. Того вечора він наткнувся на тата, коли той у літній ресторації "До Загорця" мав віче зі ще декількома лицарями хорватського пера. З'явившись зненацька на їхньому таємному засіданні, Владо поставив їм випивку. А тоді ще раз і ще. Зрештою виявилось, що Владів тато взагалі не росіянин, а українець, що значно змінювало справу: українці знають, що таке бути в ярмі. Що правда, то правда.

Одним словом, мама, тато і я підемо на прем'єру, на яку нас так люб'язно запросив молодий пан Плем'янніков. Звичайно, ми зможемо поцілуватись тільки тоді, коли мені виповниться вісімнадцять, а спати, тільки коли обвінчаємось. У цьому нема ані найменшого сумніву.

Ми сиділи в середині третього ряду: біля мами й тата сиділи Владова бабця і мама з сестрою – вони приїхали з Белграда. Завтра Владо повертається додому, разом із ними. Я його не зможу провести до аеропорту: в мене контрольна з грецької. Після вистави ми втечемо з коктейлю – звичайно, не на всю ніч. Усе буде по-старому. Мене нудить від лицемірів, які примушують лицемірити мене. Єдине, що відрізняє хорошу дівчинку від Марії Магдалини, – це здатність безсоромно прикидатись. Я більше ніколи не зможу їх любити. (Чи це я подумала? Куди витікає моя сила?)

Того вечора мені дозволили гуляти до другої. Як виняток із правила.

* * *

Я вже сказала, я була спустошена. Як вир води, що зникає у раковині... Що? Все минуло? Не усвідомлюючи, що насправді роблю, іду в татову кімнату і беру пляшку червоного вина. І ще одну, про всяк випадок. Іду до ванни. Замок у шафці для ліків не виламаний і не замкнений: дивно, як для нашого дому. Там знаходжу невідомі донині скарби: мамині ліки від діабету, бабусині від серця, апаурин, лексаурин, якісь антибіотики, антигістаміни, таблетки від ішіасу... Беру потрохи різних, як Білосніжка, коли опинилася сама на обіді в сімох гномів. Повертаюся в кімнату. Підсовую рояль аж під двері. В програвач вставляю платівку із "Лебединим озером". Звуки чарівної музики наповнюють кімнату: як вода повільно наповнює ванну, манливо тепла, пахуча, зваблива. Розслабляюся. Вино приємно гріє і водночас холодить. Я ще ніколи не напивалася. Таблеток навіть не відчуваю. Спочатку трохи танцюю, але після цього з'являється приємна знемога. Лягаю в ліжко. Якраз перед тим, як задрімати, я опинилась на підлозі: злива блювотиння хлинула з мене, поваливши обличчям униз. Краєм ока я бачу, як у великій пурпуровій калюжі плавають / різнокольорові веселі колеса / жовто-червоні, / зелено-жовті /, деякі ще зовсім не розчинилися. Кожне з них мені щось співає, говорить, радить, от тільки не розумію що.

Через деякий час чую удари в двері. Смішно далекі. Батьки проти роялю. У першому раунді переможець: рояль!!! Немає бурхливих овацій: це реальність. Удари віддаляються. Відчиняються двостулкові двері бібліотеки, заблоковані книжковою полицею. Полиця падає.

Мене піднімають з підлоги, як ганчірку. Б'ють, змушують іти. Трясуть, кричать у вухо. Мушу пити каву. Мені знову погано. Знову мене плескають

по щоках, штовхають, термосять. Я переношу це зовсім мляво. Насамкінець мене пхають у ванну під холодну воду: це виявляється дієвим. Я ожила. Мене переодягають і заштовхують у таксі, яке кудись рушає. Я при здоровому глузді і в осудному стані.

З приймальні мене підштовхують до кабінету. Саму. Хай виправдовуюсь, як зможу. Психіатр підкреслено люб'язний: мені зрозуміло, куди він хилить. Ні, я не мала наміру вчинити самогубство. Оце сьогодні трапилось цілком випадково: я й сама не знаю як. Ні, проблем із батьками нема: вони мої найкращі друзі. Ні, проблем у школі нема, в мене тільки п'ятірки. Трохи прогулювала, але то була дурниця: я постановила, що це ніколи не повториться. Так, віднедавна в мене є постійний хлопець. У газетах з'явилася фотка Влада Вождя на театральній прем'єрі: "... Завжди в товаристві прекрасних дам, Владо Вождь не відходив від загадкової дівчини в чорному". Ясно, що всі могли впізнати мене. Донька психіатра також любить Влада: він пише феноменальні пісні. З цим я погоджуюсь цілком і повністю. А оце вже ні, я вважаю, що у свої п'ятнадцять з половиною можу зачекати з сексом, так думає і мій хлопець-рокер. Яка ж я мудра, зріла, хороша, а така молода! Та все одно заради формальності буде краще, якщо я кілька наступних днів проведу в психіатричному відділенні. На обстеженні.

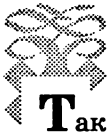
Того вечора Владо мені подзвонив звідкись із Македонії, де вони були в турне. Що зі мною? Червоне вино? Твій старий здурів: це ж корисно! Цього літа він і "хлопчики" їдуть записувати альбом у Лондон. Сподобались якомусь англійському продюсеру. Першу річ із нового диска вже б мали крутити на наших радіостанціях. Чи я десь її чула? В Белграді це вже хіт! Крутять безперестанку. Я ледь усміхалась на другому кінці: Супер. Чудово.

Я дійсно раділа. У мені ще досі щось теплилось. Ще досі хотілось писати поезію. Якщо трохи постаратися, може, вся ця павутина, порошинки, сонячний блиск...

Наступного вечора сестри, загадково всміхаючись, принесли до моєї палати телевізор: концерт рок-групи "Распутін" в Охриді, пряма трансляція.

Вони хочуть подивитися його зі мною: молоді, на якихось п'ять – шість років старші за мене. Ми вимкнули світло: вони сидять ближче до екрана, а я вмостилася на своєму ліжку в самому узголів'ї, біля стіни, підклавши подушку під плечі. Найновішу пісню "Біла дівчина" Владо таємничим шепотом присвячує "одній білій дівчинці, яка в цей вечір лежить хвора". Фан-сектор запалює запальнички. Ти єдина біла дівчина... Сестри, усміхаючись, переглядаються, а потім разом повертаються до мене. Я їм хоробро усміхаюсь у відповідь, але в горлі щось стискає. Дивлюсь, як їхні спини погойдуються в ритм повільної мелодії: перед очима туманиться. І після того, як сльози потекли по щоках, клубок далі сидить у горлі. Я плачу не від щастя?

Переклад Мар'яни Климець

НОТАТКА ПРО ХОРВАТСЬКУ ПРОЗУ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Так само, як авторські книжки зазвичай містять нотатку про письменника, так і автори антологій або добірок мають гарний звичай включати до них стислі довідки про представлених літераторів. Дотримувалася його й упорядниця збірки сучасної хорватської прози, що пропонується читачеві. Коли Алла Татаренко попросила мене як лексикографа допомогти їй у пошуках даних для таких енциклопедичних довідок, мені видалося важливим підготувати нотатку і про саму книжку, яку вона задумала й уклала. По-перше, тому, що книжки, як відомо ще з античності, мають свою долю, а по-друге (і це навіть важливіше), що навіть ті з них, які не є авторськими у вузькому сенсі, також мають свою біографію.

Хорватські оповідання, представлені тут у шістнадцяти авторських версіях, були помічені й уперше прочитані в українському Львові, на кафедрі слов'янської філології Львівського університету. Тут сформувалося невеличке інтелектуальне коло.

для якого мова і культурологічний досвід не дуже відомої до того літератури стали чимось більшим, ніж обов'язковим для вивчення предметом, і залишились такими й тоді, коли студенти почали будувати власні суспільні кар'єри, а викладачі – навчати інші академічні групи. Прекрасне знання хорватської мови, яким володіє упорядниця, не було б достатньою умовою для орієнтації в оповідній прозі маленької культури, якою є хорватська, де й оригінальна версія подорожей паралельним белетристичним світом не має надто багато читачів та й оглядів. Літературознавчі та критичні методи дослідження також не принесли б особливої користі, якби не щасливі обставини, що супроводжували цей проект. Обставини, які зазвичай залишаються між рядками оглядів і можуть бути відчитані в лише по-справжньому добрих текстах.

Щодо щасливих обставин: коли ми говоримо про Східну Європу, складається враження, що їх постійно бракує. Можливо, таке враження є поверхневим, можливо – навіть хибним, проте ці культури зі схожим корінням і спільними моделями розвитку гірше знайомі між собою, аніж з вітринами домінуючих культур Заходу, котрі вміють запропонувати свої послуги і тоді, коли йдеться про регіональну співпрацю. Отже, в останні роки ми опинилися в умовах повсюдного "перехідного періоду", який, певно, мусив би означати віртуальну сукупність усього, що мало в нас змінитися, аби ми наблизились або знову повернулися до європейських стандартів. Щоправда, не існує підручника, який би розтлумачив, що включає в себе "перехідний період" і як він має протікати, однак усім нібито зрозуміло, чого від нас очікують. Отже, хорватське суспільне життя, портрети й картини дійсності – зрештою як і українські того ж таки перехідного періоду, – культурні моделі, література й мистецтво взагалі під впливом ЗМІ та глобальної світової Мережі шукають інтер-

текстуальності та мультимедійності, навіть не чинячи спроб зберегти форми, які донедавна були важливими для них самих, для їхнього ближчого і далекого оточення. Тому тільки з одного боку є незвичним, що перша антологія хорватської прози народжується спонтанно, без великих планів і домовленостей про культурну співпрацю, але те, як легко й невимушено вона почала своє існування, участь спонсора і видавця у її реалізації – це все ознаки процесу, який, можливо, є непомітним на перший погляд, але дозволяє зробити важливе припущення: йдеться не про формальність, а про потребу. Антології завжди були передовсім суспільним і культурним актом, презентацією певного потенціалу й цінностей, певної системи, яка містить чіткі дороговкази. Значно рідше вони мають компенсаторні наміри, створюються з метою допомогти читачеві помітити щось цікаве, що могло б пройти повз його увагу.

Письменники, представлені в українській добірці хорватської прози, є репрезентативними для обраного періоду. Були й інші письменники й книжки, інші оповідання, але, здається, достатньо сказати, що такий вибір текстів був би виправданим і у випадку хорватського видання. Йдеться про авторів, народжених у третій чверті минулого століття, які відповідно позначили своєю творчістю його останню чверть і книжки яких для читацької публіки сьогоднішньої Хорватії є актуальною літературою. Перші з них з'явилися на літературній сцені на початку 70-х, коли суспільна атмосфера в Хорватії зазнала значних змін внаслідок поразки реформістського руху, що зародився всередині тодішньої системи, коли Хорватія входила до югославської федерації. Хорватська література – як і культура взагалі – протягом XX століття відігравала особливо важливу роль у збереженні суспільної свідомості, виробленні ідентич-

ності як відчуття приналежності до модерної хорватської нації. Це, звичайно, відбивалося на завданнях, які суспільство ставило перед літературою або які брали на себе самі письменники.

Хоча останні роки (а це той час, коли були написані деякі з включених до збірки оповідань) у суспільному й політичному сенсі були для Хорватії драматичним періодом, пов'язаним із реалізацією прагнення до культурного й національного суверенітету в європейському сенсі, позначеним труднощами й стражданнями, які приносять із собою події війни, в літературному житті, в ставленні письменників до ролі й місця літератури не відбулося розриву тяглості. Багато письменників, можливо, навіть ціле покоління, як це трапилося і в інших сферах суспільного життя, опинилися в певному сенсі в ситуації розриву між генераціями, який зазвичай відбувається за таких умов, але література – в плані дискурсу, жанрів, тем або мови – не зазнала змін, які б порушили ритм, що встановився в хорватській культурній системі.

Цей ритм, якщо йдеться про попередні покоління, часто був пов'язаний із часописами (що в представлений період зазнало деяких змін), проте є вартою уваги роль, яку в сімдесяті роки відігравала т.зв. молодіжна преса – газети й часописи, амбіції яких не обмежувалися літературою, але які забезпечували їй не тільки простір для розвитку, але й взаємодію з міфологемами поп-культури, або ж – у другій половині вісімдесятих – часопис "Quorum" із його могутньою теоретичною ідентифікацією культурного простору та літературно-критичним середовищем. Проект літературної фантастики, який у 70-ті змінив горизонт хорватської прози, поступово перетворювався на різноманітні жанрові різновиди. В ній дедалі частіше з'являлися автобіографічні тенденції, виявлявся потяг до нової, в певному сенсі першої справді хорватської

прози, предметом зображення якої є дійсність, без алегоризації та інтертекстів (до яких її так призвичаїла культурна автономія).

Для хорватської прози та її авторів ця зустріч з українською читацькою публікою є особливо важливою: і сама по собі, бо літературний текст прагне дійти до кожного читача; і тому, що хорватська мова й хорватська культура із зрозумілих причин відносно рідко доходять, особливо за посередництвом антологій, до ширших кіл іншомовних читачів; нарешті тому, що йдеться про культуру, обдаровану мовною пам'яттю, в якій форми й стилістичні фігури цих оповідань будуть зрозумілими не лише завдяки майстерному перекладу і (де вони) стануть предметом критичних висновків, яким культурна дистанція надасть компаративної й фундаментальної цінності.

НОТАТКИ ПРО ПИСЬМЕННИКІВ

Павао Павлічич – народився 1946 р. у Вуковарі – місті на березі Дунаю в Сремі (північно-східна частина Хорватії). Закінчив філософський факультет і захистив докторську дисертацію в Загребському університеті, де викладає порівняльне літературознавство. В літературу увійшов наприкінці 60-х рр. XX ст.; збірка коротких оповідань "Човен з води" ("Lađa od vode", 1972) – один із основоположних програмно-літературних документів фантастичної прози його генерації. Збірка оповідань "Добрий дух Загреба" ("Dobri duh Zagreba", 1976) є кроком до детективного жанру. До нього він звертатиметься в низці романів, створених у 80-ті рр. ("Штучний орел" ("Umjetni orao"), "Діти рака" ("Rakova djeca"). Найплідніший сучасний (а можливо, й взагалі найпродуктивніший) хорватський письменник, автор більш як п'ятдесяти прозових творів, Павлічич виробив свою наративну основу, не відмовляючись остаточно від жодного жанру, з яким він працював, адаптуючи їх до рамок локальної та автобіографічної матриці (романи "Діксиленд" ("Diksilend"), "Хроніка провінційного театру" ("Kronika provincijskoga kazališta"), повісті "Шапудл" ("Šapudl"), збірка оповідань "Як пережити молодість" ("Kako preživjeti mladost").

П. Павлічич є автором численних студій у галузі теорії літератури та історії (давньої) хорватської літератури, публікацій у пресі, книжок для дітей та сценаріїв. Загалом його творчість характеризується увагою до сюжету, оповіді та читача. Його детективні оповідання вийшли у збірці "Хто це зробив" ("Tko je to učinio", 2006).

Ірфан Хорозович – народився 1947 р. у Баня Луці (Боснія і Герцеговина). Закінчив філософський факультет Загребського університету. Після перших ліричних спроб наблизився до фантастичної матриці, яка домінувала в поетиці оповідачів його покоління. У книзі "Талхе, або Сад фонтанів" ("Talhe ili šedrvanski vrt", 1972) автор поєднує елементи боснійської традиції з борхесівськими впливами, демонструючи майстерність у белетризації різних типів дискурсу. Збірки "Салон глухонімих кравчинь" ("Salon gluhonijemih krojačica", 1979) і "Карта часу" ("Karta vremena", 1983) належать до цієї моделі, вершинним виявом якої є автоцитатний роман "Підмайстер" ("Kalfa", 1988). Мешкав і творив у Баня Луці, але на початку 90-х знову приїздить до Загреба як біженець. Роки війни проводить у еміграції (Берлін, Загреб). В 1997 р. повертається до Боснії і Герцеговини. Працює в Сараєво редактором художніх програм телебачення та головним редактором часопису "Život". Центральними темами його прози останніх років є дійсність і доля: "Вигнане місто" ("Prognani grad", 1994), "Схожа людина" ("Sličan čovjek", 1995), "Боснійський палімпсест" ("Bosanski palimpsest", 1995). Хоча в романі "Вільям Шекспір у Дар-ес-Саламі" ("William Shakespeare u Dar es Salamu", 2002) автор розвиває свої творчі задуми на широко-

му асоціативному полі, він залишається яскравим майстром короткого оповідання з тонким відчуттям фрагментарності. Літературні твори Хорозовича належать боснійській та хорватській культурним традиціям.

Ґоран Трібусон – народився 1948 р. у Б'єловарі (центральна Хорватія). Закінчив філософський факультет Загребського університету, де захистив магістерську дисертацію з кінознавства. Викладає кіносценаристику в Академії драматичного мистецтва в Загребі. Найяскравіший представник кола фантастів 70-х рр. XX ст. (збірки оповідань "Змова картографів" ("Zavjera kartografa"), "Празька смерть" ("Praška smrt"), "Рай для собак" ("Raj za pse"), вибрані оповідання "Восьмий окуляр" ("Osmi okular"). Його ранні оповідання просякнуті містикою, їхня дія відбувається в центральноєвропейському просторі. Вони базуються на інтертекстуальності, парадоксі й відкритих фіналах. Вже на початку 80-х рр. Трібусон звертається до вибагливіших романних форм різних жанрових та стильових різновидів. У більш ніж двадцяти романах змалював різні періоди життя та розвитку хорватського суспільства XX століття, часто з сильним генераційним та автобіографічним акцентом ("Історія порнографії" ("Povijest pornografije"), "Повільна капітуляція" ("Polagana predaja"). Головним героєм більшості його детективних романів є Нікола Банич, колишній поліцейський інспектор і приватний детектив. На другому плані романів за інтересом до поп-культури та зосередженістю на невлаштованому особистому житті вимальовується непевність і незахищеність соціального середовища. Непретензійний і впливовий у міських колах, Трібусон є також добрим знавцем лексикографії, автором і редактором лексиконів.

Весна Біґа – народилася 1948 р. у Загребі. Закінчила відділення психології та фонетики філософського факультету Загребського університету, де працювала як спеціаліст з фонетики, а згодом перейшла в статус незалежної мисткині. Перша збірка її коротких оповідань "Обережні казки" ("Oprezne bajke",1981) поетологічно виводиться з борхесівської фантастики. В наступних книжках вона продовжує захоплюватись кафкіанськими темами нереалізованих існувань, незбагненністю переплетіння життя й смерті, непристосованістю і винятковістю. У наративній структурі її творів (романи "З других рук" ("Iz druge ruke", 1983), "Власник смерті" ("Vlasnik smrti", 1987), "Картини зі свіжих спогадів" ("Slike iz novog sjećanja", 1986) особлива увага приділяється героям, які часто протиставляються "ненадійному" оповідачеві. У пізнішій збірці "Сад Душі" ("Dušin vrt", 1995) вона експериментує зі "щасливими фіналами", казковістю й афористичністю. Загалом у її творчості підкреслюється роль жіночого досвіду й фігуративності, особливо в ліричних монологах (збірка віршів "Під повіками іншої раси" ("Ispod kapaka druge rase", 2004). Писала радіодрами, а на документальній основі подій 90-х виникла її щоденникова проза "Автобусні люди" ("Autobusni ljudi") про подорож з Хорватії до Сербії під час війни об'їзними шляхами.

Дубравка Уґрешич – народилася 1949 р. у Кутині (центральна Хорватія). Закінчила відділення славістики філософського факультету Загребського університету, де до початку 90-х рр. працювала в Інституті літературознавства, передовсім у проекті "Словника

російського авангарду". Згодом викладала в різних американських та європейських університетах. Уже в перших текстах Дубравки Уґрешич, написаних у середині 70-х, помітна увага до вибору оповідної манери, способів перетворення позалітературної дійсності на фікцію. Збірка "Поза для прози" ("Poza za prozu", 1978) є першою її книжкою, за якою йдуть романи "Штефіца Цвек у пащі життя" ("Štefica Cvek u raljama života", 1981) і "Форсування роману-ріки" ("Forsiranje romana reke", 1988), збірка оповідань "Життя – це казка" ("Život je bajka", 1983), темою яких є джерела й форми літературної творчості. Зосередженість на літературних моделях залишається домінантною і в книжках "Американський фікціонарій" ("Američki fikcionar", 1993), "Культура брехні" ("Kultura laži", 1996) та "Музей безумовної капітуляції" ("Muzej bezuvjetne predaje", 2002), які засновуються не стільки на трансформації дійсності, скільки на її есеїстичному освоєнні. Вони, однак, містять іронічний і загальний літературно-художній ключ, який робить їх неповторним вікном до сучасної хорватської прози. Літературною основою дуже особистого критичного тону стосовно певних форм хорватської суспільної дійсності тут теж виступає "штучна", удавана недостовірність.

Перо Квесич – народився 1950 р. у Загребі. Закінчив відділення соціології філософського факультету в Загребському університеті, але вже з 80-х рр. працює переважно як незалежний публіцист і письменник. У літературу він увійшов з кіл загребської альтернативи, був одним із засновників та редакторів газет і часописів ("Polet", "Pitanja"), а також клубів ("Jabuka"), які доносили світо-

відчуття споживацького суспільства і субкультурні моделі до широких кіл нової (молодої) публіки. Його першу книжку "Вступ до Пери К." ("Uvod u Peru K.", 1975) характеризують міський сленг, вмотивований "автентичною" розповіддю від першої особи, звернення до форм "джинс-прози", особливо в плані опозиції "старі – молоді". Хоча йдеться про збірку оповідань, великому успіху цієї книжки, яка витримала кілька видань, сприяла також чітка внутрішня структура, заснована на єдиному оповідному просторі, і невибаглива символіка. Наступна збірка "Помста" ("Osveta", 1983) і роман "Що роблять зі мною & що я роблю з ними" ("Što mi rade & što im radim", 1984) є подальшою розробкою подібної літературної схеми. До оповідної прози П. Квесич повертається майже через двадцять років, написавши кілька збірок і романів, серед яких виділяються оповідання зі "Спогадів редактора еротичного часопису" ("Uspomene urednika erotskog časopisa", 2003), де впевнена побудова моделі й оповіді підтверджують стабільність та право на існування його літературного світу.

Давор Сламніґ – народився 1956 р. у Загребі. Здобував освіту в Загребі, Блумінгтоні та Чикаґо, належить до покоління інтермедійного збагачення хорватської культури. Він був гітаристом рок-групи, написав деякі з найпопулярніших хорватських рок-балад ("Фріда"), є незалежним митцем, а зараз успішно займається ринковими комунікаціями. Автор винятково компактного, але високо оціненого критикою літературного доробку: двох збірок оповідань, написаних на початку 80-х ("Чудовисько" ("Čudovište"), "Йцукенг ш щзх" ("Qwertzu i opš"), а також роману

"Тепле повітря" ("Topli zrak", 2002) і збірки "Картоплині родичі" ("Krumpirova rodbina", 2005). Його перші короткі оповідання були зустрінуті як важлива наративна інновація не лише через використання досвіду коміксів та мультфільмів і міську інфантильність свого часу, але й завдяки вправності оповідача, його вмінню будувати діалог і плавно переходити від легковажного і тривіального до головної думки твору. Довгий п'ятнадцятирічний період, який він, за власним визнанням, присвятив праці над наступною книжкою, знову нагадує про зрілість та завершеність "Чудовиська", в якому присутнє тверезе заперечення класики, після чого кожне нове оповідання читається з урахуванням переконливої дистанції, право на яку письменник віддавна виборов.

Едо Будіша – народився 1958 р. у Ровіні (містечку на західному узбережжі Істрії). Помер 1984 р. у Трієсті (Італія). Здобув юридичну освіту в Загребі. В літературу входить як автор оповідань, частина з яких опублікована в маленькій збірці "Гарні оповідання" ("Lijepe priče", 1984), що вийшла в один рік з його єдиним, коротким романом "Клуб курців люльки" ("Klub pušača lula"). Ці твори – майже вся його творча спадщина – надруковані посмертно в книжці "Пробуджена знову людина" ("Ponovo probuđeni čovjek", 1999). Своєрідність творчої манери і рання смерть не є єдиними причинами особливого, трохи легендарного статусу, який і досі зберігає його творчість. Йдеться передовсім про майстерність оповіді, пошук досконалого світу в тексті, де персонажі балансують на тоненькій линві вимовленого й уявного. Він належав до покоління, яке згуртувалося довкола часо-

писцу "Quorum", яке в своєму ставленні до літератури, а особливо до прози (інтертекстуальність, автореференційність), залишиться близьким до принципів його оповідей, позначених конструктивним переплетінням документальності й фантастики.

Юліяна Матанович – народилася 1959 р. у Градачаці (Боснія і Герцеговина). Закінчила відділення літератури в Осієку, де пізніше працювала, а згодом перейшла на філософський факультет Загребського університету і захистила дисертаційне дослідження про хорватський історичний роман. У літературу входить як авторитетний голос генерації, яка згуртувалася довкола часопису "Quorum", членом редакції якого вона була. Тоді письменниця зверталася переважно до літературної критики, але й тут привертає увагу виразно персоналізований суб'єкт, який часом прагне простору для белетризації і навіть фікціоналізації. Ця тенденція нарешті знаходить втілення в її прозовому дебюті "Чому я Вам брехала" ("Zašto sam vam lagala", 1997) – збірці оповідань, які виводяться з автобіографічної меланхолії та прочитаних книжок. Другий прозовий твір, "Довідка про письменника" ("Bilješka o piscu", 2000), – об'ємна і пронизана дигресіями вибаглива розповідь про трикутник, у якій оповідач поводиться відповідно до вимог письменниці, схильної до змішання стилів та міксування жанрів. Вона є автором численних наукових праць, статей і студій, а також ліричних записів і публіцистичних оглядів, які переважно видані як книжки. Різні форми зацікавлення літературою та літературними практиками пов'язані в її творчості у специфічний спосіб, який передбачає надання тексту емоційності, що виводить текст за рамки постмодерного колажу.

Зоран Ферич – народився 1961 р. у Загребі. Завершив відділення літератури філософського факультету Загребського університету. Викладає в одній із загребських гімназій і є коментатором політичного тижневика. В літературі домігся визнання як оповідач, якого пов'язують із поколінням, згуртованим у другій половині 80-х довкола часопису "Quorum". Хоча свої перші оповідання він опублікував саме в цей період, збірки "Мишоловка Волта Діснея" ("Mišolovka Walta Disneya", 1996) та "Ангел у офсайді" ("Anđeo u ofsajdu", 2002) з'являються в час, коли гурт "кворумівців" втратив спільні орієнтири й коли суспільний і культурний клімат був сприятливим для того типу індивідуальності, який характерний для цього письменника. Його проза ґрунтується на абсурдних та химерних ситуаціях, випадковостях, а також на захопленні хворобливим та фізіологічним. У романі "Смерть дівчинки із сірниками" ("Smrt djevojčice sa žigicama"), вирішеному в жанровому ключі детективної розповіді, яку поміщено в замкнуте острівне середовище, помітне вміння оповідача використати й розробити типові ситуації, у той час як в останньому романі "Діти Патраса" ("Djeca Patrasa", 2005) позиція суб'єкта оповіді зазнала суттєвих змін, наблизившись до іншої, відвертішої чуттєвості.

Кармен Кляйн – народилася 1962 р. у Загребі. Вивчала англістику та романістику на філософському факультеті Загребського університету. Тоді ж – у другій половині 80-х рр. – почала брати участь у літературному житті. Першу збірку оповідань "Між мурами і через них" ("Između zidova i preko njih", 1985) надрукувала у серії "Quorum", що виходила

як додаток до однойменного часопису (до генерації якого вона була близькою). Оповідання з цієї збірки переважно були написані й опубліковані раніше. Вони знаходяться на межі між моделлю "джинс-прози" й пародизацією та конструюванням паралельних світів, над яким працювали "кворумівці". Її оповідання, які культивують дистанцію і протест проти трактування світу як соціальної реальності, і відхилення від класичної оповідної манери, з редукціями, що ведуть до химерного і нелогічного, привернули до себе значну увагу. Підліткова іконографія домінує в її другій збірці "Важливо зустріти Томаса" ("Važno je naići na Thomasa", 1989), в якій, однак, ні сюжетні топоси, ані наративні стратегії не зазнали суттєвого розвитку. Ця проза, отже, залишилася перспективною можливістю, якою авторка, всупереч очікуванням критики, більше не займалася, і її поступово забували. Тому згадки про Кармен Кляйн практично відсутні в найновіших лексиконах і оглядах.

Ренато Баретич – народився 1963 р. у Загребі. Навчався у Загребі на філософському факультеті і факультеті політичних наук, вивчав журналістику та стилістику, готував дипломну працю про автопоетику Івана Сламніґа – корифея ігрової школи зрілого модернізму в хорватській поезії. В літературу Баретич увійшов поетичною збіркою, яка ґрунтувалася на дотепі та іронії ("Слова з кишень" ("Riječi iz džepova", 1998). На той час він уже був визнаним журналістом і з 1996 р. жив у Спліті. Його соціальні нариси, імпульсом для яких стали телевізійні передачі (тексти опубліковані 2005 р. у збірці "Кадри кадру" ("Kadrovi kadra"), – цікава і проник-

лива картина хорватського життя часів посткомуністичного розшарування. Вміщуючи в белетристичні рамки замальовки з життя суспільства, він зумів, передовсім у романі "Восьмий уповноважений" ("Osmi povjerenik", 2003) створити специфічний у плані мови й просторової структури світ референтної оповіді, асоціативні поля якої збіглися з емоційними потребами публіки. Значеннєвий зсув, який маскується в оповіданнях мовною грою, підкреслюється певною гумористичною – швидше сумною, ніж сатиричною – забарвленістю.

Борис Дежулович – народився 1964 р. у Спліті. Вивчав історію мистецтва, працював ілюстратором, автором коміксів, художнім редактором і газетним репортером. Мешкає в Спліті, а з 2000 р. – постійний коментатор загребського тижневика "Globus". В літературному житті з'явився як один із трьох засновників проекту "Feral Tribune" (і однойменного незалежного тижневика), який, завдяки комбінації сатири, репортажу, суспільної критики, белетристичних форм і позиції відмежування від панівної в 90-ті суспільної моделі, став осередком постмодерну в Хорватії. Працюючи над висвітленням багатьох замовчуваних тем і над збереженням дискурсу культури як вільного, позбавленого патетики простору гри, Дежулович будував своє авторство на радикальному запереченні завершених і обов'язкових форм, а також відповідної ментальності. В романах "Christkind" (2002), "До дупи тисячу динарів" ("Jebo sad hiljadu dinara", 2005) сюжети з суспільного життя підпорядковуються механізмам фабули, адаптованої до вимог тривіального жанру і його штампів. Читач у цьому літературно-

му світі "Вірші з Лори" ("Pjesme iz Lore", 2005) спрямовується до активного пошуку засобів, потрібних для розуміння ситуації, і відстороненості як обраного контрапункту.

Мілєнко Єрґович – народився 1966 р. у Сараєво (Боснія і Герцеговина). Закінчив філософський факультет Сараєвського університету. В літературу увійшов наприкінці 80-х, привернувши до себе увагу поетичною збіркою "Обсерваторія "Варшава" ("Opservatorija Varšava"), але швидке й широке визнання здобув завдяки статтям у хорватських політичних тижневиках. Тексти Єрґовича характеризувалися безпосередністю авторського підходу до драматичної градації суспільства, в якій його більше цікавили дійові особи, ніж процеси. Дійсність війни, яка особливо жорстоких форм набрала в оточеному Сараєво, стає драматичним обрамленням першої збірки його оповідань "Сараєвське "Мальборо" ("Sarajevski Marlboro", 1994) – найяскравішого літературного документа того періоду, який мав виняткову рецепцію. У цій збірці, як і в наступних, написаних у Загребі, де він проживає з 1993 р. "Карівани" ("Karivani", 1995); "Мама Леоне" ("Mama Leone", 1999); "Іншалла, Мадонно, іншалла" ("Inšallah, Madona, inšallah", 2004), наратор не дотримується документального чи хронологічного принципів. Незвичайний світ цих оповідань складається з легенд та особистих спогадів, приглушених пристрастей та непогамованої енергії оповіді, яка виходить за визначені просторові й часові рамки. В романах "Б'юїк Рівера" ("Buick Rivera", 2002), "Палати з горіхового дерева" ("Dvori od oraha", 2003), "Gloria in excelsis" (2005), "Рута Танненбаум" ("Ruta Tannenbaum, 2006) матеріал, узятий з дійсності та літера-

турних моделей, піддано реконструктивній грі, яка включає елементи магічного світосприйняття й експресивні відступи від мовного стандарту. Єрґович продовжує займатися поезією і суспільною критикою.

Сімо Мраович – народився 1966 р. у Кутині (центральна Хорватія). Вчився на філософському факультеті в Загребі, вивчав славістику і філософію, а також літературу. Живе в Загребі як незалежний митець, пише поезію та есеїстику, а в романі "Константин Богобоязний"[1] (2002) подає завуальований опис власного літературного шляху. Це колаж дорожніх нарисів з елементами щоденника, якому автор дає незвичну характеристику підзаголовком "нацменшинний роман". Йдеться про алюзію до культурної позиції письменника (він є сербом), але таке визначення вмотивоване також мовною специфікою дискурсу. Мраович – передовсім поет із поважним досвідом ("Сезон отрути" ("Sezona otrova"), 1986 – "Нуль-нуль" ("Nula nula"), 2006). У своїй ліриці він не декларує легкості й необтяжливості еротичних та буденних тем як власної поетичної програми. Поезія С. Мраовича є вибагливою в плані внутрішньої побудови тексту. Перехід письменника до оповідної прози проведений із такою ж скрупульозністю, і причиною цього аж ніяк не є дотримання певних конвенцій: письменник умів виявити неабияку громадянську мужність. Його літературний світ схильний до нюансів і тихого нанизування слів, але багатий сильними внутрішніми акордами.

---

[1] Мраович Симо. Константин Богобоязний: роман, поезії/ пер. з хорв. Ю.Позаяк – К.: "Факт", 2005.

Луція Стамач – народилася 1972 р. у Загребі. Вивчала англістику в Загребі та Лондоні, драматургію у Відні, закінчила акторське відділення Академії драматичного мистецтва в Загребі. В літературу входить як поетеса. Збірка "Донька Урана" ("Uranova kći") привернула до себе увагу вже в 1991 р. на національному конкурсі молодих поетів. Потім з'явилися збірки "Істина чи я" ("Istina ili ja") та "Люцифер" ("Lucifer"), а прозовим дебютом стали "Муки за Венерою" ("Muke po Veneri", 2002). Відхід від сповідального тону ранньої лірики та шокуючого еротичного нарцисизму, яким вона звернула увагу на власну проекцію іконографії Сильвії Плат, стає дедалі виразнішим у романах "Лебідь" ("Labud") та "Маленька сирена" ("Mala sirena", 2004). Авторка поєднує дуже різні літературні світи, зумовлені її класичною освітою і захопленням мистецтвом сценічної презентації, що нерідко межує з експериментом. Проте в доборі виражальних засобів і стилістичних фігур, як і у фрагментах колажної біографії, зустрічаються несподівані знахідки, які роблять її екстравагантні спроби чарівними й виправданими.

Перекладачі:

Олексій ВАСИЛЕНКО
Марія ВАСИЛИШИН
Соломія ВІВЧАР
Зоряна ГУК
Мар'яна ДАВИДОВСЬКА
Мар'яна КЛИМЕЦЬ
Іван ЛУЧУК
Оксана ОХРІМ-БРЕЗВИН
Алла ТАТАРЕНКО
Наталія ХОРОЗ
Наталя ЧОРПІТА

Літературно-художнє видання

ХОРВАТСЬКА МОЗАЇКА:
сучасна проза

Упорядник Алла ТАТАРЕНКО
Рецензент Влахо БОГІШИЧ

Редактор *Наталя ЧОРПІТА*
Художній редактор *Федір ЛУКАВИЙ*
Комп'ютерна верстка *Ольги КУЗЬМИЧ*
Коректор *Ірина КЛИМЕЦЬ*

Підписано до друку 13.09.06. Формат 84×108 $^{1}/_{32}$.
Папір офсетний. Друк високий. Умов. друк. арк. 16,80.
Умов. фарбовідб. 17,22. Облік.-вид. арк. 14,20.
Тираж 2000 прим. Замовлення № 6-314.

ТОВ «Видавництво Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 502 від 21.06.2001 р.

ТОВ «Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 683 від 21.11.2001 р.

61057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8
Електронна адреса:
www.folio.com.ua
E-mail: realization@folio.com.ua
Інтернет магазин
www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
на ВАТ «Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе»,
61057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8
Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 1580 від 28.11.2003 р.

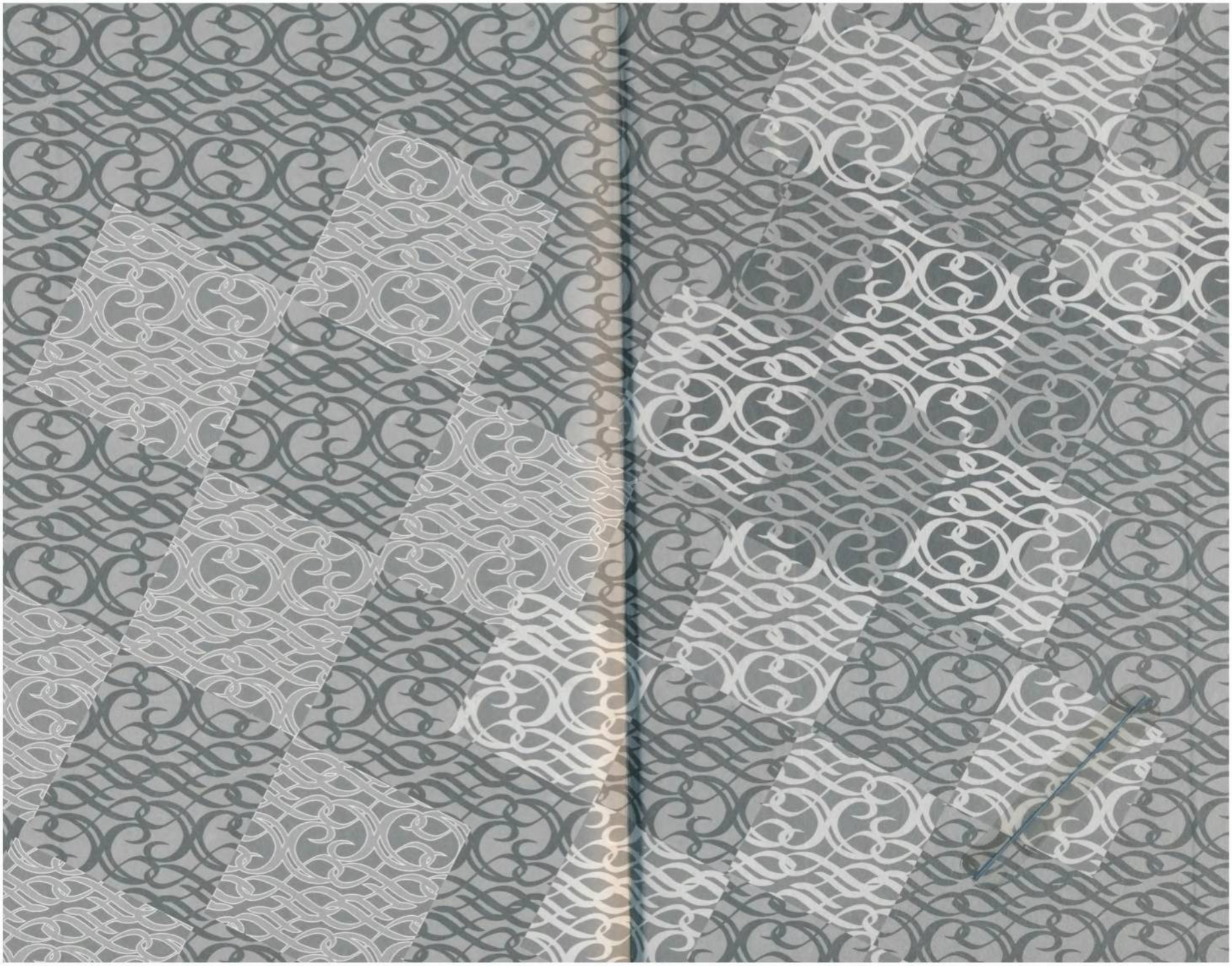
Хорватська мозаїка: Сучасна проза / Упорядкування та передмова А. Татаренко; Післямова В. Богішича; Художнє оформлення Ф. Лукавого. — Харків: Фоліо, 2006. — 311 с.

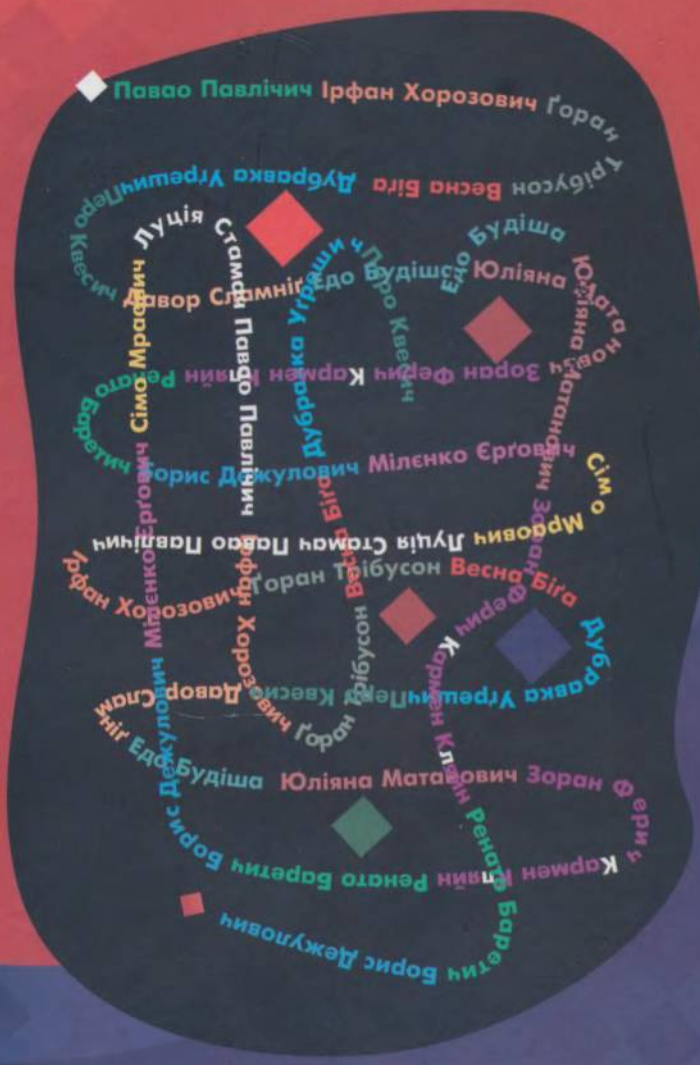
Х79

ISBN 966-03-3636-5.

"Хорватська мозаїка" — перша в Україні добірка прозових творів (оповідань та уривків з романів і повістей) сучасних хорватських письменників. У ній представлено репрезентативний літературний зріз, який дозволяє скласти уявлення про основні тенденції в розвитку хорватської оповідної прози (зокрема, її малих жанрів) кінця XX — початку XXI століття.

ББК 84.4

ISBN 966-03-3636-5